

PEST, PILIS ÉS SOLT

TÖRVÉNYESEN EGYESÜLT MEGYE

MONOGRAPHIÁJA.

TÖRTÉNELMI, FÖLD- S TERMÉSZETRAJZI,
KÖZHATÓSÁGI, TÁRSADALMI, NEMZETGAZDASÁGI,
RÉGI ÉS UJKORI LEIRÁS.

IRTA

GALGÓCZY KÁROLY,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA.

1876.

KIADJA

PESTMEGYE KÖZÖNSÉGE.

BUDAPESTEN.

NYOMATOTT WEISZMANN TESTVÉREKNÉL.

1876.

Előszó.

Korunk jelszava a haladás; és pedig úgy a szellemi, mint az anyagi téren. Minden haladásnak viszont legelső feltétele az önismeret. Ez okból több megye díszéretes törekvést kezd kifejteni történelmi, közgazdasági, statistikai s társadalmi viszonyainak megismerésében és megismertetésében, mely törekvés már is néhány megye önálló új leírását, monographiáját eredményezte.

Pestmegye önálló leírással az új korból még nem bír. A régi ismertetések is csak töredékesek és különösen ma már egészen elavultak. Pedig Pestmegye egy kimerítő leírást, épen központiségánál fogva is, valóban megérdemel. És ez, tekintve különösen a megyének már a multban történelmi fontosságú szereplését, az általános közügy előmozdítására is érdekes tényezőül szolgálhat.

E hiány pótlása volt czélom a hármas megye monographiájának megírásában.

Czélomat a nemes vármegye hathatósan elősegítette az által, hogy nemcsak levéltárát egész készséggel megnyitotta, és a szükséges adatoknak a megye területéről közvetlen összegyűjtésében is segédkezet nyújtott; hanem 1875. november 20-án tartott bizottsági közgyűlésén 763. jegyzőkönyvi szám alatt azt határozta, hogy a megyének ezen önálló leírása megyei költségen nyomattassék és adassék ki.

A munka három részből áll.

Első rész: A megye multja.

Ez történelmi adatok alapján körülményesen ismerteti a hármas megye keletkezését, fejlődését, kormányzati, társadalmi, közműveltségi, ipari, kereskedelmi stb. tekintetben; ismerteti a megyében szereplött egyéneket, s különösen a megye szereplését a politica, törvényhozás és a közügy fejlesztése körül.

Második rész: A megye jelene általában.

Ebben először is a föld- és természetrajzi-, majd a népességi viszonyok ismerttetnek; — továbbá ismerttetnek a földművelés, állattenyésztés, ipar, kereskedés különböző ágai, a közhatósági, valóság, közműveltségi és társadalmi viszonyok és intézmények.

Harmadik rész: A megye részletes leírása.

Ebben a városok, községek, puszták történelmi, közgazdasági és helyi viszonyaikra nézve egyenként és körülményesen iratnak le.

Önálló leírásai a megyének a régibb korból, ismeretem szerint: Bél Mátyás „Notitia hungariae novae geographico historica. Partis primae cis-danubianae, tomus tertius; megjelent Bécsben 1737-ben. E régi, magá idejéből nagyszerű munkának ezen

III-dik kötete egészen Pest, Pilis és Solt megyével foglalkozik, különösen országos és vallási ó-történelmi tekintetben. — Homoródalmási Barra István megyei egyik főorvos: Pest, Pilis és Solt megyék természettudományi leírása, 1839-ről. Az első füzet után félben maradt munka. — Örkényi Ferenczy József: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyékben, valamint a Kis-Kunságban is található szabad királyi, szabados és más mezővárosoknak, s minden helységeknek vagy faluknak, és tovább minden pusztáknak névtára, vagy átaljában political földleirata. Budán 1844-ben. — Azután természetesen az egész országra kiterjedő régibb és újabb földrajzi munkák mindegyikében ki van juttatva Pest megyének is a maga része, melyek közt különösen megemlitendők Fényes Eleknek ide vágó több rendű dolgozatai.

Én igyekeztem valamint a megjelelt önálló munkákból, azonkép általában a régibb és újabb történelmi, földrajzi, statistikai, közgazdasági stb. munkákból is összegyűjteni mindazon anyagot, a melyet tárgyamra nézve felhasználhatót találtam.

De munkámhoz a legtöbb anyagot a megyei levéltár s a helyszinéről közvetlen szerzett adagyűjtemény szolgáltatta, melyért a szolgáltatóknak ezennel nyilvános köszönetet mondok.

Munkámban főiránnyal lehetőleg minden részben a gyakorlati hasznosságra törekvést igyekeztem szem előtt tartani. Lehető legtöbb gyakorlati hasznu anyaggal használni fel a tárgy nagyságához, sok oldalúságához és a különféle anyag tömegéhez képest rendelkezésemre álló szük tért, és pedig olykép, hogy a felhasználás módora, a különféle igényü olvasónak, a gyakorlati haszon többnyire száraz anyaga mellett, élvezetet is nyújtson: ez volt feladatomban. Érzettem, hogy törekednem kell a kutató tudománynak, melynek különösen hasonló munkában, a mult idő kedves tere, igényét, a jelennel kapcsolatban kielégíteni. Saját ösztönöm, gondolkodásom főképp az élet hasznának, a gyakorlati előhaladás eszközének keresésére sürgett. Hatványolta ezen sürgetést azon meggyőződése, hogy kiváltképen hazánk mostani súlyos anyagi viszonyai közt, hasonló munkáknál ezen iránynak van legelső indoklottsága. De más részről érzettem azt is, hogy a merev gyakorlatiasság, habár egyszersmind a tudományosság igényét kielégíti is, ritkán vezet azon fő célhoz, — a nagy tömeg közt, a közéletben terjedt hatáshoz, — a melyet maga elé kitűzött. A nagy tömeg, — a közélet élvezetet keres. Még a leghasznosabb is a kívánt hatékonyságot biztosító terjedtségre csak ez alakban számíthat.

Minden lépten-nyomon tapasztalnom kellett, hogy mennyire nehéz, mennyire töretlen előttem épen ez irányban az ut.

Örvendek, ha a háromféle igény kielégítésére a közép utat eltalálnom, vagy legalább megközelítenem sikerült.

Budapest, 1876. május 15-én.

Galgóczy Károly.

PEST, PILIS ÉS SOLT
TÖRVÉNYESEN EGYESÜLT MEGYE
MONOGRAPHIÁJA.

ELSŐ RÉSZ:
A MEGYE MULTJA.

IRTA

GALGÓCZY KÁROLY,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA.
1876.

KIADJA

PESTMEGYE KÖZÖNSÉGE.

III

BUDAPESTEN.
NYOMATOTT WEISZMANN TESTVÉREKNÉL.
1876.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

A megye multja.

I. Szakasz.

Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megyék alakulási története, neve és helyszíni meghatározása.

	Lap.
1. §. A hármas megye. Törzs és szerves megyék	1
2. §. Pest törzsmegye	4
3. §. Pilis megye az egyesülés előtt	5
4. §. Solt megye az egyesülés előtt	7
5. §. Régi terület. Megkülönböztetés az egyesülés után is. Mostani határok	9

II. Szakasz.

Pest megye levéltára.

6. §. Vizsontagság s a legrégebb okmányok	12
7. §. Levéltári rendszer s tovább folytatás	13
8. §. A levéltári anyag sorozatos ismertetése	16
9. §. A levéltár helyisége s az anyag tömege	32

III. Szakasz.

A megye székhelye és gyűlési helyek.

10. §. Régi és új idő	35
11. §. A vármegye háza	38
12. §. Gyűlési nagy terem s az annak falait ékesítő arczképek	40

IV. Szakasz.

Pestmegye hivatal kara.

13. §. Kormányzási viszony a török uralom előtt	41
14. §. Főispánok, azok névsorozatos ismertetése	42
15. §. Administratorok és főispáni helytartók	46
16. §. Megyei tiszti személyzet a régi kortól a legújabb korig	48
17. §. Az országgyűlési követek névsora	58

V. Szakasz.

A megye hivatalos pecsétje.

18. §. Régi szokás a hivatalos pecsét használatában	60
19. §. Pecsét szabadalmak s a megye saját hivatalos pecsétjei	61

VI. Szakasz.

Általános anyagi történelmi adatok.

20. §. Legrégibb állapot	63
21. §. Török hatalom alól felszabadulás utáni állapot	64
a) Az 1690-diki összeírás; népes és elpusztult helyek	64
b) Az 1690 és 1691-diki katona élelmezési kivetés	67
c) Halas város sajátságos esete	69
d) 1693—95-diki megyei számadás	70
e) Porták rectificatiója 1695-ről	71
f) Viszonyok 1696- után, kivált birtok foglalások, pénzügy, katonai zsarolások	72

22. §.	Vagyoni állapot összehasonlítása az ország többi részeivel 1722—1723-rol	74
23. §.	A megye birtokosai 1733-ban	77
24. §.	Mária Terézia urbariuma	78
25. §.	A megye birtokos osztályának vagyoni állapota 1805-ben	86
26. §.	Az 1831-dik évi nagy cholera	92
27. §.	Arvizek, — különösen az 1838-dik évi nagy dunaárviz	93

VII. Szakasz.

Különösen a gazdaságra, iparra, kereskedésre vonatkozó történelmi adatok.

28. §.	Vegyes jegyzőkönyvi kivonatok 1804-ig	97
29. §.	Szabadalmas czéhek összeírása 1761-ről	99
30. §.	Cselédügy 1804-ben	103
31. §.	1805—6. cselédek s mesteremberek árszabása	105
32. §.	1810—11. Budai és pesti vámszabás	108
33. §.	Vegyesek 1812 után	110

VIII. Szakasz.

Pestmegye politikai és törvényhozási szereplése.

34. §.	Az önálló municipális élet kifejlése. Az 1662 és 1670-dik évi követutasítás	112
35. §.	A nemzet ébredése, II. József és II. Leopold kora	115
36. §.	Pestmegye szerepe különösen a nemzetiség ügyében 1791—1806.	119
37. §.	Az utolsó nemesi felkelés s az első napoleoni háboru után beállott pénzzavarok. Rendeletekkel kormányzás, adó, hadi segedelem s ujonczállítás tárgyában	120
38. §.	Az 1825-diki országgyűlési követutasítás	126
39. §.	Az 1830. sept. 8-dikára összehívott országgyűlési követutasítás	136
40. §.	Az 1832. december 16-ra összehívott országgyűlésre adott követutasítás	143
	Az országgyűlés folyama alatt adott némely utasítás	150
41. §.	Az 1836. és 1840. évi országgyűlés közt történt némely esemény	156
42. §.	Követutasítás az 1839—40-dik évi országgyűlésre	158
43. §.	Az 1843. május 17-re Posonba összehívott országgyűlésre küldött követeknek adott utasítás	178
44. §.	1845-ben Rosthy Albertnek és Kossuth Lajosnak önkéntes lemondása a nemesi adómentességről	194
45. §.	1847-dik évi országgyűlési követutasítás	198
46. §.	Rövid visszapillantás s a törvényhozás eredménye az utasításokkal szemben	208

IX. Szakasz.

A műveltség és jótékonydág intézményeire vonatkozó adatok.

47. §.	Különféle intézetek	210
48. §.	Nemzeti színészet	211
49. §.	Vakok intézete	213
50. §.	Hazai első takarékpénztár	215

X. Szakasz.

1848 alatt és után.

51. §.	Az események kezdete	217
52. §.	Hazafiai adakozások	222
53. §.	Nemzetőrségi összeírás és beosztás	225
54. §.	Később is a megye szelleme s némely ezt jellemző esemény	227
55. §.	Taborozások, csaták és csatahelyek	232
56. §.	Az alkotmányosságra visszaférés kezdete; 1860.	237
57. §.	Pestvármegye felirata a január 16-diki császári leiratra az 1861. febr. 11-én tartott közgyűlésből	239
58. §.	Rövid vázlat 1861-től 1867-ig	246
59. §.	Országgyűlési képviselők a népképviseleti alapon 1861-től 1875-ig	247

ELSŐ RÉSZ.

A MEGYE MULTJA.

I. SZAKASZ.

*Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megyék alakulási története,
neve és helyszini meghatározása.*

1. §. A hármes megye. Törzs és szerves megyék.

Maga az elnevezés: „Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megyék“, mutatja, hogy az ország azon területe, melyet most e néven ismerünk, hajdan három külön megye volt. A törzs megye, Pest: azon terület, melyet ma a pesti, vácsi és kecskeméti járás foglal. Ez még az Árpád- és Szent-Istvánkori első megyék közül való. Nevét a most is fenálló Pest várostól s annak hajdani várától, mely a mostani Buda volt, vette. — Pilis megyét a mostani pilisi járás képezte, Buda s valószínűleg a ráczkevi sziget nélkül. Ezen terület hajdan Esztergam törzsmegyéhez tartozott, s a tatárútás után IV-dik Béla alatt alakított külön megyévé, nevét a Pilis hegyen épült pilisi vártól vevén. — Solt vármegye a Duna balpartján hosszan, keskenyen elnyúló solti járás területe volt, mely már mint megye tartozott hajdan Fehér megyéhez, nevét a most is fenálló Solt várostól s annak hajdani várától vevén.

Hogy Solt megye mikor csatoltatott Pest-Pilis megyéhez, annak törvénykönyvünkben 1569 Miksa 3-dik decretuma 52-dik cikkében van nyoma, Gegus Daniel magyar fordítása szerint következőleg: „Mivel Külső-Szolnok és Fejérvári Solth megyék,

a törökök által elfoglaltván, alispánnal és szolgabírákkal nem birnak, azon megyékben pedig különféle megvizsgálandó ügyek találhatók, határozatott: (1. §.) hogy ennek utána az ítéletek Külső-Szolnok megyének Heves, Fejérvári Solth széknek pedig Pest megye által szolgáltatassanak.“

E törvényezikk ugyan csupán a biráskodásról szól. Oly törvényezikket, mely Solt megyét közigazgatásilag is Pest megyéhez csatolná s a minden tekintetben egyesítést bővebben és körülményesebben kimondaná, nem ismerek. De ezen idő után az okmányokban és törvénykönyvünkben, különösen magának a megyének irataiban e terület mindig „Comitatus Pest, Pilis et Solth articu- lariter uniti —, Pest, Pilis és Solth törvényesen egyesült megyék“ nevezete alatt fordul elő; kivéve az 1850—61-ig tartott ideigle- nességi állapotot, midőn Pest-Pilis és Pest-Solt nevezet alatt két- felé volt szakasztva.

Annak, hogy a két első t. i. Pest és Pilis megye tulajdon- kép mikor egyesítettett, sem törvénykönyvünkben, sem történel- münkben eddig határozott idejét —, sőt e kettőre nézve külön az „articu- lariter uniti“ czimzést se találtam. Ellenben annak több nyomára akadtam, hogy Pilis megye, területének Esztergambol kiszakítása után, nem csatoltatott mindjárt Pesthez, hanem egy- ideig önálló külön megye volt. Pesthez csatoltatása mégis csak- ugyan jóval megelőzte Solt megyének szintén ide csatoltatását.

Azonban épen, mert az ország központi fő megyéje forog- szóban, érdekesnek tartom egy kevésbé részletesebb történelmi tárgyalásba ereszkedni.

A magyar megyei szervezet alapját, Árpád honfoglaló vezér és Szent-István első magyar király vetették meg. Botka Tivadar akadémiai tag és fáradhatatlan történelembuvár tanulmányai sze- rint, vármegyei intézetünk fejlődésében eddig öt korszakot lehet megkülönböztetnünk: a hadit, mely a XIII-dik század közepéig virágzott —; a demokratiait, mely amannak helyébe a tatárútás után IV-dik Béla intézményeivel veszi kezdetét s körül-belől a XIV-dik század végeig tart —; az aristocratiait, a XV-dik század folytán a mohácsi vész utánig, midőn az egész kiváltságolt nemesi osztályu önkormányzati megye kezd helyette kifejlenni, melynek korszaka különböző fejlődéssel 1848-ig tart, — végre akkor a most folyó ötödik, ismét demokrat fejlődésű korszak által váltat- ván fel.

A honfoglalás után elosztatván az elfoglalt hon a nemzet- ségek közt: „Árpád s a törzsökfők a bentelált vagy mindjárt az

elfoglalás után emelt várakat, mint a haza védelmének fók helyeit, közjavak gyanánt tartották fen, s a nemzetségfőknek azokban nem örökbirtoki, hanem csak kormányzói jogot adtak. A magyar s a még vándorlás közben, vagy nem sokára a honfoglalás után hozzá csatlakozott kabar-, kun- és besenyő nép két harmada a várak őrizetére rendeltetett s a várak vidékének nagyobb része közöttök hadi szolgálataik díjául bérbirtokkép osztatott fel.“ (Horváth Mihály kisebb történelmi munkái I. kötet: A magyar honvédelem történeti vázlatá 153. lap). — Ez a vármegyék első kezdete.

Hány volt a törzsmegyék száma s névszerint melyek voltak azok? ezen homály fekszik. — Botka Tivadar kutatásai szerint azok nagyok voltak; — számuk kisebb volt, mint eddig közönségesen hittük. „Annyi bizonyos — mond ő —, hogy mennél nagyobbak voltak, annál kisebb volt számuk, — kisebb a mostani vármegyék számánál, és még kisebb a Corpus Jurisba becsempészett névlajstrom zagyva soránál.“ (Századok: A magyar történelmi társulat közlönye 1871. VI. füzet 388. lap.) — Tehát sem az 52-, sem a Corpus Juris után állított 72 szám nem hiteles. A zavar főoka abban van, hogy a kutforrásul szolgálható régi okmányokban és iratokban ezen szó „Comitatus“, melyen ma határozottan a megyét értjük, sok különböző jelentéssel fordul elő.

„Az Árpádok egész korszakában minden oly hivatalos alkalmazás, melynek viselője a bőven gyakorlott „Comes“ névvel élt, Comitatusnak hivatott. Ezen értelemben nevezi Szent-László II-dik decretuma 15-ik fejezete a határőrségi felügyelést Comitatusnak, II-dik András pedig az 1222-diki arany bulla 14-dik cikkében a várispán hivatalát comitatusnak. Hasonló értelme van a „Comitatus maris“, „Comitatus tavernicorum“, „Comitatus civilis“ kifejezéseknek. Végre alárendelt minőségű testületeknek is jutott a Comitatus ezim. Például a Somogy megyében fekvő királyné udvarnokainak segesdi kerülete „Comitatus de Següsd“, a Vas megyében fekvő királyi udvarnokok kerülete „Comitatus de Ság“, az alárendelt viszonyu, ismeretlen hatvani és világosvári birtok kerületek „Comitatus de Hatvan, Comitatus de Világosvár“ név alatt szerepelnek.“ (Botka. Századok: 1871. V. Füzet 306. lap.)

Botka határozottan megkülönbözteti a szerves megyéket, — melyeken idők folytán a szerves közigazgatási és igazságszolgáltatási megye fejlett ki —, a várispánságoktól, — melyek benne

feküdtek a szerves megyében, s később is csak a honvédelmi és várőrzési szerepben maradtak meg —, valamint a többi „comitatus“ ezimet viselt területektől is; kimutatván azt, hogy sok ily terület, különösen várispánság zavartatott be különböző kutatók és írók által a szerves megyék névsorába s így növekedett nagyra azok állítólagos száma.

2. §. Pest törzsmegye.

Pest, Pilis és Solt, mindhárom megye szerves megye volt, de adataink szerint, közülök törzs-ős megyét csak Pest képez. Jelesen:

„Takson uralkodása alatt, 957-ben még bolgár népek is költöztek az országba. E bolgárok két rajban érkeztek. Az elsőt Bille és Bokesu testvérek vezették, kiknek Takson fejedelem az ország több részeiben tüzött ki tanyákat, vezéreiknek pedig Pest várát adományozta oly feltétel alatt, hogy a magyar várszerkezet törvényei szerint a velök ott letelepedett nép kétharmada várjobbágyokká levén, a vár őrizetét tartsa kötelességének s csak egy harmada maradjon az említett főnökök alatt jobbágyi viszonyban.“ (Horváth Mihály Magyarország története. Második kiadás I. kötet 98—99. lap.) — „Bille pedig és testvére Bocsu (itt nem Bokesu-nak mondatik, mint előbb, és csakugyan Pest megyében Nagy-Bócsa, Kis-Bócsa és Bille puszta van, továbbá itt ezek bessenyőknek mondatnak) tanácsot tartván, a magukkal hozott nép két harmadát a mondott (Pest) vár szolgálatára adták, egy harmadát hagyván utódaikra.“ (Ugyanott előbb 50. lap.)

Ekkép Pest vár a magyarok bejövetelekor már fenállott. Sőt történetíróink megegyeznek abban, hogy Pest vár és Pest város még Attilától s a hunnoktól származik és a Duna mindkét partjára kiterjedt. A Szent-Gellért hegy pesti hegynek-, a mostani Budavár pesti várnak neveztetett; a régi Buda a mostani Ó-Buda területén fogván helyet. — Így a várat, mely a megyének nevet adott, az akkor pestinek nevezett Budavárban kell keresnünk. Sőt ez a név „Pest“ és Budának német neve „Ofen“ egy ugyanazon jelentségű és eredetű. Hagyományaink szerint Ó-Budát Attila testvére Buda építtette, s az is adott nevet neki, (mások a sok meleg forrásnál fogva, a tót voda vagy vadu = víz, szótól származtatják azt). Pest Etele vagy Atila városa volt. Ezt a németek a hegy alatt volt sok mészegető kemenczéről „Ofen“-nek nevezték. Dózsa Dániel, Jakab Elek sat. székely írók bizony-

sága szerint a hunnoktól leszármazó székelyek a kandaló-kemen-
czét ma is „Pest“-nek hívják.

3. §. Pilis megye az egyesülés előtt.

Pilis megye keletkezését Botka Tivadar, IV-dik Bélának a vaticani levéltárból napfényre hozott okmánya alapján következőleg írja le:

„A tatár dúlás megújulásának akadályozására alkalmas véd-pontokon várakat rendelvén emeltetni a király, feltámadt a királynéban is azon vágy, hogy a dunaszigeti apácza zárdának mintegy százra szaporodott szüzei — kik közé saját szülöttje Margit is tartozott — számára, valamint a királyné pártfogása alatt álló özvegyek és árvák oltalmára alkalmas menhelyet alkosson. E célra tehát a pilisi erdőben kiszemeltetett egy hegyfokot, alkalmast várépítésre és annak költséges előállítására magán kincseit fordítá. Így támadt a pilisi vár. Béla pedig a várat főispánságával és hozzátartozó kerületével — ipsum Castrum cum comitatu et districtu de Pelys — a királynénak örökön adományozta úgy, hogy róla szabadon rendelkezessék életében vagy halála esetére, és hagyhassa gyermekei közül tetszése szerint, kinek akarja. Ez az 1259-diki adomány levél tartalma. (Theiner Vetera monum. Hist. Hung. Sacr. illust. I. köt. 253. után Wenzel Árpádkori Uj Okm. 2-dik foly. II. k. 501). Bizonyosága annak, hogy az Esztergam ajtaja előtt elterülő Pilis vidéke IV. Béla ideje előtt sem várispánság nem volt, sem önálló megyei nagysággal nem bírván, maga a természet által neki jelelt helyzeténél fogva Esztergam megyéhez tartozott. A királynék ezen birtokából fejlett ki utóbb a kis Pilis vármegye. Önállósága kellékeit szükséges mérvben nélkülözvén, ismét más nagyobb megye testébe ment átal.“ (Századok: 1871. VI. Füz. 391. lap.)

Hogy egykor — és pedig huzamos ideig önálló szerves terület volt, azt igazolja 1342-ről (tehát közel 100 évvel a keletkezés után) Erzsébet királyné egy okmánya, melylyel: „ad preces Stephani Comititis de Pilis et Castellani de Visegrad“ annak Kapronczán, Alsó és Felső Kamanchun (Kemenczén) Pozsega megyében levő népeit (populos) a megye bírósága alól felmenti. (Fejér György Codex diplom. Tom. IX. vol. 1. pag. 63.) — További nyomok találatnak 1350-ről Nagy-Lajos király adomány levelében, melylyel István erdélyi vajdának a nápolyi hadban szerzett érdemeiért Osztróg (köznyelven Strigo) és Csáktornya várakat a Muraközben, ajándékozta, hol „Theuto magistro Janito-

rum nostrorum comite Pilisiensi“ (ugyanott pag. 764), — 1366-rol szintén Nagy-Lajos király okmányában, melylyel II. András által 1224-ben a szászoknak adott kiváltságokat megerősíti, hol „Nicolao, filio Dominici, comite Pilisiensi et castellano de Visegrad“ (ugyanott pag. 540) fordulnak elő az aláírásban.

E három adat mindenike pilisi comest, főispánt említ, ki egyszersmind visegrádi várnagy: de hogy Pest megye főispánja is lett volna, azt nem mondja.

Ellenben ugyancsak 1342-ről Robert-Károlynak egy a körmőcezi kamara iránt kibocsátott körrendeletében ismét Pest megyét találjuk önállólag magában említve, mely körrendelet Gegus törvénykönyvi fordítása szerint a következőket foglalja magában: „Mi Károly, Isten kegyelméből Magyarország királya emlékezetül adván, ezennel jelentjük mindenkinek, a kiket illet: (1. §.) hogy mi az egyházi főrendű és országnagyaink egyenlő szavazatával és azoknak tanácsából, meggondolván hívünk Ippolit mesternek, árvai várnagyunknak hűségét és igyekezetét, körmőcezi kamaránk grófságát minden megyékkel, járásokkal, melyek régtől fogva azon kamaránkhoz tartozóknak ismertetnek s Nyitra, Nógrád, Bars, Poson, Hont, Trencsén, Zolyom, Pest és Komárom megyékben, a Duna más részéről pedig Poson és Bácsi részekben fekszenek sat.“ Itt Pilis megye nincs említve.

Később (száz év múltáról) törvénykönyvünkben oly nyomokat találok, melyek a két megye területének ugyan még elkülönözöttségére mutatnak; de egyszersmind az egyforma kezeltetést, sőt igen valószínűleg a már ekkor egy hatóság alá tartozást igazolják. Ilyenek:

1492. II. Ulászló, I. decretum, 100. cz. „Szintén valamiképen eddig Pest és Pilis megyéknek, a mennyiben Buda mellett vannak, főispánjaik nem voltak, ugy ezután is főispánjaik ne legyenek.“

1495. II. Ulászló, II. decretum, 20. cz. „A 91. czikkhez, (első decretum) mely többek közt, a jogtalan fogságoknak igazolása iránt, a főispánokról szól, hozzá adatott: (1. §.) hogy a mennyiben két megyének Pestnek és Pilisnek főispánjai vagy alispánjai nincsenek, az azokban felállított szolgabírák az előkelő nemesekkel azon igazolást eszközölhetik és gyakorolhatják.“ — Folytatva ugyanazon decretum 24-dik czime: „A 100-dik czimhez (első decretum) mely Pest és Pilis két megyéről szerkesztetett, az adatott: (1. §.) hogy a mennyiben azon két megye, kivételes szabadságánál fogva nem szokott főispánokat tartani, a kellő rend-

nek ezek közt is megtartása tekintetéből rendeltetett, miszerint azon két megye nemesi közönsége, minden évben a törvényszéki-ülésnek különben szokott helyére összegyűljön és ott a szolgabírák választása alkalmával, az előkelő nemesek közül néhányat választson, kikkel azon szolgabírák minden egyes ügyeket, — főispánokkal és alispánokkal bíró más megyékhez képest megbírálhasanak, elítélhessenek és végrehajtással foganatosíthassanak.“

Ezen adatok oda mutatnak, hogy Pilisnek Pest megyével egyesítettése idejét 1366 után, de valószínűleg még Nagy-Lajos uralkodása alatt azon időben kell keresnünk, midőn már sokkal előbb Székes-Fehérvár és Esztergom, majd épen ez itt jelelt időtájon, Visegrád is megszűnt állandó királyi lakhely lenni s a királyi székváros szerepét állandólag új Buda vette át, a megyék pedig ugyancsak Nagy-Lajos intézkedése folytán szervezetökben új rendezettséget nyertek. — És az egyesítés lényege már ekkor valószínűleg épen abban s nem egyébben állott, mint a mit a II. Ulászlótól idézett törvények kifejeznek, t. i. hogy az állandó királyi lak, Buda mellett levén, külön főispánjaik nem voltak, hanem egyenesen a király, illetőleg annak helyettese, a nádor kormányja, igazság szolgáltatása és hadvezérsége alatt állottak; mely a dolog természetéből folyó tény, külön törvénybe iktatás nélkül, szokásból vált előbb kiváltsággá, mint a régi időben sok más, s II-dik Ulászló 1492: I. decretuma 100-dik czimében nyert legelőször törvénybe iktatást.

4. §. Solt megye az egyesülés előtt.

Solt megye alakítása megelőzte Pilis megyéét. Történezeink a megyének nevet adott Solt vár és város építtetését Árpád fiának és utánna következett fejedelemnek, Solt-nak tulajdonítják. Ez alapon igen valószínű, hogy területe fejedelmi birtok levén, midőn Székes-Fehérvár lett a királyi koronázási és székváros, így került ez már az első időkben Fehér megye kapcsolatába.

Volt-e valaha Solt megyének külön egészen szerves önállósága, arra hiteles adattal nem bírnak. Külön Solti főispánnak okmányainkban nyoma nincs. Botka ide vonatkozólag ezeket mondja:

„Ezen összetartási viszonyt a XIII-dik századtól kezdve a XVI-dik végeig folyton folyó adatok bőségesen bizonyítják. De mivel a közlekedést nehezítő Duna és annak árjai, Zsoltnak az anya megye irányában némi elszigetelését okozták, innét keletkezhetett azon eddig még teljesen fel nem derített állapot, melynek

„Partes Solth“, vagy gyakrabban „Sedes Solth“ volt nevezete, valameddig az Fehér megyéhez számítottatott.“ (Századok: 1871. VI. Füz. 389 lap.)

Én az összetartozást épen a fennebb mondott oknál fogva már a XIII-dik század előtről valószínűnek tartom, és abban a véleményben vagyok, hogy ha Solt megyének Solt fejedelem alatt, különösen azon időtől, midőn ő az uralkodást még életében fiának Taksonnak átadta, és utánna Szent-Istvánig volt is, az akkori időkhöz mért önállósága: de Szent-István azon intézkedésétől kezdve nem volt, melyről Horváth Mihály következőleg ír: „István úgy látszik, mindjárt azon Hartvic- említette szerződés alkalmával (Decretum perpetui foederis subscriptione ad posteros suos transmisit) melyet koronáztatásakor népe színével kötött, a nemzetségeknek a várkerületekben addig gyakorlott örökös kormányzói jogát megszüntetvén, azokat kizárólag a maga s utódai hatalma alá vetette s kormányukra önválasztotta várispánokat (comites castri, vagy comites parochiani) rendelt, kik meddig a királynak tetszik (több oklevélben olvassuk e kifejezést: comites castri pro tempore constituti) kerületeik népének a békében főbirói, hadban vezéri lennének.“ (Kisebb történelmi munkái I. kötet: A magyar honvédelem történelmi vázlata 155 lap.)

Hanem voltak Solt megyének külön alispánjai és szolgabirái. Ezt először is közvetlen az 1569. 52. törvényezikkből következtetem, mely Solt megyének Pesthez átsatoltatását épen azzal indokolja, mert a török elfoglaltatás miatt alispánjai és szolgabirái nincsenek; — továbbá következtetem a vármegyéknek Szent-István kori szervezetéből, melyet Horváth Mihály többször idézett munkája 157-dik lapján következőleg ír le: „A várispán mellé, kinek hatósága ekkor, sőt úgy látszik az Árpádok egész korszaka alatt, egyedül csak a várjobbágyok és szolgákra terjedt ki (a nemesség felett, mely egyenesen a nádor s kisebb ügyekben a megyei bírák — judices megalis — hatósága alatt állott, a várispánnak semmi hatalma sem volt s még II-dik Endre alatt is csak tized s kamarai jövedelmek ügyében hozhatott nemes felett ítéletet. Decretum Andreae II. 1222. t. 5.), már István több vártiszteket rendelt, kik magukból a várjobbágyokból választattak. Ilyen volt az alispán, vagy mint azon kori emlékek nevezik: a várispán udvarbirája (Comes Curiae Comitum Parochiani) kinek hatósága szinte az egész várkerületre terjedt s a várispánnak helyettese volt; némely nagyobb vármegyékben még ezeknek is voltak másod helyetteseik.“

Mihelyt e kifejtés alapján a külön alispánok lételetét elfogadjuk: a Botka Tivadar által eddig megfejtetlennek talált „Partes Solth“ —, „Sedes Solth“ elnevezés is azonnal egyszerűen kimagyarázható lesz. Mert több megyét találván olyat, melyet éppen a Duna hasít két felé, a nélkül hogy elhasított része valamelyikének külön „Pars“ vagy „Sedes“ neve volna, a Dunának Fehérvár és Solt közt folyása erre magában ok itt sem lehet: de egyet se találunk olyat, melynek székvára és városa az elhasított Dunától oly távol esnék, mint Székes-Fehérvár; e távolság tehát, kapcsolatban az éppen az által is indokolt nem egyszerű, hanem a hivatolt törvény szövegével szintén támogatott feltevésével a külön alispán — Comes Curiae Comitatus parochiani, lételetének, éppen ez maga a sajátságos „Sedes“ és „Pars“ elnevezést is eléggé indokolja.

Azonban én azt hiszem, hogy abban az alakban, melyben Botka idézi s csakugyan több helyen is találta a sajátságos elnevezés, csak egy helyesebb eredeti kifejezés téves származéka az. Több helyen így van ez: „Sedis Albensis Solth“; maga az 1569: 52. t. cz. szövege is így használja. E szerint a kiegészített kifejezés így volna: „Comitatus Solth sedis Albensis-, Comitatus Solth, pars sedis Albensis.“ Ez egyenesen megfelel a királyi székhelytől vett „Székes-Fehérvár megye“ elnevezésnek, valamint azon ténynek, hogy Solt vármegye, mint fejedelmi birtok, a fejedelmi székes vármegyéhez tartozott.

Höke Lajos azt mondja, hogy Solt megyének csakugyan külön egy alispánja és két szolgabírája volt. (Fővárosi lapok 1874. márt. 19. 64. sz.) Honnan meríti ez állítását, nem nevezi meg.

5. §. Régi terület. Megkülönböztetés az egyesülés után is. Mostani határok.

Területére nézve e három megye külön és együtt hajdan nem ugyanaz volt, mint ma. A Kis-Kunság és a közben eső jász puszták, a kunokkal és jászokkal történt megtelepítés előtt, sőt azután is több időig, némely részökben még a törökkor után is, Pest és Solt megyékhez tartoztak. Botka is ezeket mondja többször idézett munkájában: „Ha nem is mondanám, magától értetődnek, hogy azon sokféle és sűrűn keletkezett átalakulások nagy száma, régi hatósági határokat döntöttek meg és új hatósági határok egész tömkelegét idézték elő; mert nem vagyunk képesek kimutatni, hogy az új formációk törvény által megállapított és a kormány végrehajtására bizott eljárással nyertek volna lételet.“ (Századok 1872: III. Füz. 146 lap.)

Nem terjeszkedem tehát ez irányban én sem bővebb kutatásra; annál kevésbbé, mert kivált a sok határper miatt, melyektől e megyék se voltak mentek, ez igen nehéz és értékét nagyon túlhaladó fáradságot igénylő munka volna.

Ugyanazért csak röviden említem még meg, hogy törvénykönyvünk és régi íróink még a törvényes egyesítés után sem hagyták el az elkülönöttség feltüntetését. Névszerint 1608. II. Mátyás koronázás utáni I. Decretuma 15-dik cikkében, mely a várerősítési közmunkákrol szól, következők foglaltatnak: §. 20. Ad Vác, Comitatus Hont' tres processus; item Insulae supra Budam et infra sitae in comitatu Pilisiensi; item Szentendrő et Ó-Buda. — §. 23. ad Hajnácskő, Somoskő, Hollókő et Buják propriae pertinentiae, et Comitatus Pest, Heves et Zolnok, et albensis sedis Sold. (Pest és Solt, Pilistől így megkülönböztetve.) — Ugyane tárgyban az 1618. Mátyás 4-ik decretuma, 49-ik cikke 2-ik alinéájának 10. §-sa, hasonló megkülönböztetéssel így szól: „Ad Vác Comitatus Pest et Albensis sedis Solth, qui comitatus per illustrissimum dominum Palatinum ut integrum restitatur, necessum est.“ 1622. II. Ferdinand I. Decretuma 10. §. „Ad Nograd tres processus comitatus Trencsiniensis — — — item Comitatus Pest, qui alias labores suos ad Vaczium praestiterunt . . . 16. §. „Ad Szögyén Comitatus Strigoniensis et Pilisiensis integre.“ Hasonlag szól 1635-ről II. Ferdinand IV. Decret. 92. cikkének 10. és 16. §-sa; azonkép 1647-ről III. Ferdinand II. Decret. 153-ik cikkének 10. és 17. §-sa; a 11. §. pedig a fehérvári szék Solt megyéjét, Hont megye egy járásával és Liptó megyével külön rendeli Gyarmathoz; végre 1659-ről I. Leopold I. Decret. 130. cikke ezeket mondja: „7. §. Ad Szögyén ex Comitatu Nitriensi processus egregii Georgii Paczolay Judlium, et comitatus Pilisiensis et Strigoniensis, similiter ut supra, bonis Archiepiscopatus Strigoniensis exmissis. 8. §. Ad Nograd totus comitatus Pestiensis, processus quidem Joannis Papay in pecunia, Andreae vero Ráday, Judicium nobilium gratuitum laborem manu praestabunt.“ A törvények közül több Solt megyéről nem szól; a hol Pest megye egészen van mondva, ott Solt megye területe a járasok megjelelésénél is kihagyatik; ellenben a hol Solt megemlítetik, ott ez is —, Pilis pedig mindig határozottan megyekép megkülönböztetve van. — Régi íróink közül Bombárdi Mihály 1718-ban kiadott „Topographia magni regni Hungariae“ czimű munkájában az egyesítésről még semmit sem szól; sőt annyira elkülönítetten követi a megkülönböztetést, hogy Pilis és Solt megyét külön Hungaria Cis-dunubianaba-, Pest megyét pedig Hungaria

Trans-danubiana infima, seu Danubio adjacens-be teszi; — a Cis-, és Trans-danubiana elnevezésnek a mostanival egészen ellenkező területet jelelvén ki. — Bél Mátyás: „Notitia Hungariae novae historico geographica“ czimű, 1737-ben megjelent nagy munkájában, a czimzésben együtt összefoglalva nevezi ugyan meg mind a három megyét, egészen Hungaria Cis-danubianába sorozással; sőt a szövegben az egyesítő 1569: 52. törvény-czikkre is több helyen hivatkozik; valamint a részletes leírást is négy járásra osztva teszi: de a leíráshoz Mikovinyi mérnök által készített térképei a három megye szerint elkülönítve vannak, a járásoknak minden megkülönböztetése nélkül. — Végre maga a megye által 1793-ban megye-mérnökileg készítettett és megyei uton ez idő szerint legújabb térképen is, — a járások helyett —, a felosztás a három megye külön neve szerint van feltüntetve.

Mostani határai közt az egyesült három megye fekszik az északi szélesség $46^{\circ} 6'$ -tól $47^{\circ} 50'$ -ig terjedő fokai közt, amott Szeremle község, itt a Naszál hegy képezvén a végpontot, és a Ferro szigettől számított keleti hosszúság $36^{\circ} 26'$ és $37^{\circ} 56' 4''$ közt, amazt Zsámbéknál, ezt Tószegnél érintvén. Legnagyobb hosszúság Szeremlétől a Naszálig csaknem függőleges vonalban, $26\frac{3}{4}$ —, legnagyobb szélesség rézsutt irányban $15\frac{1}{2}$ mérföld, Zsámbék alatt a Ráczkevi sziget sarkánál mintegy másfél, Tószeg fölött Monostor pusztánál több mint két mérföld hiánynyal a derékszögű átmérő pontjától, a Duna által két felé osztott egésznek kisebb része, a pilisi járás, melyhez a Csepel vagy Ráczkevi és Szentendrei két nagy sziget is tartozik, a Dunának jobb-, a többi nagyobb rész bal oldalán foglalván helyet. Határszomszédai: északra Nógrád megye, — keletre Heves, Jászság, Csongrád, Kis-Kunság, — délre Kis-Kunság, Bács-, egy kis csucson Baranya, melytől a Duna választja el —, nyugot-délre Tolna, Fehér, az elsőtől szintén egészen, az utóbbtól itt egyrészben hasonlókép a Duna által választatván el —, nyugotrol Fehér, kis részben Komárom —, észak-nyugotrol Esztergom, kis részben Hont megye. E határok közt egyébiránt a Kis-Kunság nagy része s a Jászság több pusztái is befoglaltatnak; ellenben Jánoshida két pusztájával együtt egészen a Jászság által vetetik körül.

A saját összes terület a legújabb felmérések és kimutatások szerint $186\frac{3}{100}$ geographiai négyszög mérföld.

II. SZAKASZ.

Pest megye levéltára.

6. §. Viszontagság s a legrégebbs okmányok.

Pest megye levéltára nem oly gazdag régi levéltári iratokban és okmányokban, mint a milyennek azt a megye jelentékenysége-nél és központiségánál fogva gondolni lehetne. Régi levéltári kincseitől fölötté az országgal együtt sokszor dult viharok alatt különböző uton módon és különböző időben megfosztatott. Különösen sokat szenvedett e tekintetben, a történeti becű levél kincsek iránt kegyeletet nem ismert pogány török hadak által. Mert bár midőn a megye a török uralkodás alatt hivatalos székhelyével a megye területéről is kiszorult, levéltárának becesebb kincseit is elszállította: de a füleki vár 1682. június 5-én, a hol volt ekkor a székhely a levéltárral együtt, a török által történt ostromoltatása és elfoglaltatása alkalmával, szintén felgyujtatván, a legnagyobb rész ott is a felgyujtott várban elégett és csak azon csekély rész maradt meg, melyet Csemnitzky Gáspár akkori megyei rendes jegyzőnek az ostromlás alkalmával megmentenie sikerült. Különben a jegyzőkönyvek a levéltár régi viszontagságairól a következő adatokat nyujtják: 1664-ben a levéltár a murányi várban volt s a nádor követséggel kéretett, hogy tovább is ott hagyathassék (jegyzőkönyv 228 lap); — 1666-ban ugyanaz Murányban rendeztetik (jk. 69 l.); — 1676-ban különválasztatik Heves és Nógrádmegyék levéltárától (jk. 228 l.); — 1678-ban a füleki várban rendeltetik őriztetni (jk. 306 l.); — 1682 jun. 5-én legnagyobb része ott elég; — 1689-ben Budára helyeztetik át (jk. 156 lap.)

Legrégibbs okmány a levéltárban 1244-ről van. Ez IV-dik Béla szabadalom levele, melylyel Pest várost a tatárfutás után ujra megtelepitvén, annak kiváltságait, ugy mint előbb voltak, a tatárok ellen szerzett érdemei folytán, ujra megerősíti. — Továbbá 1412-ről Zsigmond király kiváltság levele, melylyel jus gladii-t, pallós jogot ajándékoz Divék-Ujfalusi Ujfalusy Basán Mártonnak; — 1418-rol ugyancsak jus gladii-rol szóló kiváltságlevél Vajda Ábrahám minden jószágaira; — 1446-rol a pestmegyei nemesség részére diaetalis protectionalis levél, nehogy jogaiban a nádor által megsértessék; — 1456 okmány Gödöllő és Szada községek határrendezéséről, midőn Gödöllőt Rozgonyi, Szadát Sebaldus Reichel birta; — 1465 Dobay és Roskoványi család jus gladii-ja; — 1488. Szentmiklóssy Benedek és Hajós Mihály közt a kaloccai

káptalan metalis levele Orbágy-Szentgyörgy, Kegyesfölde és Csésáp helységek közt; — 1500. Péchy Sándor és Imre részére palatinalis donatio a Tököli párthoz tartozó Péchy Lajos hűtlensége czimén, Sárosmegyei Roskován, Palocsa —, Szepesmegyei Kis-Lomnicz és Abaujmegyei Fony birtokok felül, mindkét nemi ágra; — 1507. Ulászló király adomány levele, melylyel Pestmegyében fekvő Tatár-Szentgyörgy királyi kézből adományoztatik Kubinyi Lászlónak, mint Ulászló király udvara provisorának; ez másodlat; 1508. a budai káptalan metalis levele Mogyoród és Fóth közt; — 1589. Simon János kecskeméti quaestornak Rákóczy Zsigmond egri kapitány ítélete alá vettetéséről; — 1596. Dubraviczky Mária fassiója négy györgyei sessiórol Szunyogh György részére; — 1601. Trucz Ferencz adomány levele bedeghi Nyári Pál bihari gróftól, melylyel a Báthory párthoz tartozó Pipáli Mihály váradi házáat, királyi jóváhagyással neki adja; 1603. Ugyanazon Trucz Ferencz részére gróf Nyáry Pál ajándéklevele egész Mező-Pomáz praedium és a biharmegyei Tarján községben fekvő birtok részéről; 1610. Kovács Demeter és neje Toldy Klára birtok eladó levele Nátokay Balás részére; — 1612. Püspök-Hatvan és Tót-Györk közt metalis levél; — 1624. Ujlaki Györgynek Kolenda részére adott zálogos levele; — 1625. Berczeli Pálnak Egri András részére szőlő szintén zálogos levele Vanyarez, Berczel, Ujlak, Becske Nógrádmegyei községekről; — 1628. Tassy János inquisitionalis levele Sáp iránt — 1629. Magyarbéli Bosnyák Tamás declaratiója birtokairól.

Eddig csak ezen névszerint megjelelt egyes okmányok vannak meg. Ezen idő után több adat és okmány fordul elő.

Mi előtt azonban tovább mennék, szükségesnek tartom a levéltár kezelését s az abban követett levéltári rendszert megismertetni.

7. §. Levéltári rendszer, s tovább folytatás.

Régenten a levéltárt közvetlen a jegyzők kezelték, a jegyzőkönyvek vezetésével együtt, azoknak állván kötelességökben a levelezések, okmányok, különféle iratok s levéltári tárgyak őrzése és rendben tartása is. Legelőször 1785-ben neveztetett ki külön registrator Balla Gábor személyében, ki azután 1790-ben első rendes levéltárnokká lett, és negyven éven felül foglalkozott ez állásban. 1829-ben allevéltárnokul adatott mellé Kecse Péter, ki 1832-ben főlevéltárnokul foglalta el helyét. Ennek helyébe következett 1849. augusztus 9-dikén a mostani főlevéltárnok Gerlóczy Imre, ki 1831-ben letévén az ügyvédi vizsgát, 1834-ben lett levéltári irnokká, s

s 1842-ben József nádor mint főispán által tiszteletbeli, 1849-ben pedig vezető levéltárnokká neveztetvén, már szintén 40 év óta foglalkozik a megye levéltári kincsei körül.

A kezelést illetőleg a jegyzők vezetése alatt csak az időszorozati csomagolási rendszer követetett. II. József alatt 1780-tól 1790-ig az osztrák rendszer lett alkalmazva német nyelven, mely a közigazgatást a törvénykezéstől elkülönítve vezeti. 1790-ben Balla Gábor felsőbb jóváhagyás mellett, a magyar királyi helytartó tanács levéltári rendszerét vette alkalmazásba, mely változatlanul követetett is egész 1850-ig, a midőn a Bachféle rendszer léptetett életbe, melyben az igazságszolgáltatás a közigazgatástól ismét különválasztva van, s mely az 1861-ben kilencz hónapig tartott alkotmányos életnek kivételével, az ezután bekövetkezett hosszú provisoriummal együtt, egész 1867. május 1-ig tartott, ekkor ismét az 1850-dik év előtt volt, s újra életbe léptetése óta maig fenálló rendszernek adván helyet.

E rendszer főlényege röviden a következő:

1. A megye előtt fenforgó mindennemű tárgyra nézve 12 állandó czim van megállapítva. Ezek: I. Közigazgatásiak: *publico politica*; — II. Nemességek: *nobilitaria*; — III. Vallási alapítványiak: *relig. fundationalia*; — IV. Urbérik: *urbarialia*; — V. Adóbizottságiak: *contrib. commissionalia*; — VI. Közbátorságiak: *criminalia*; — VII. Szabályrendeletiek: *normalia*; VIII. Ellenmondások s előintések: *protestationes et praemonitionalia*; — IX. Törvénykezésiak: *judicialia*; — X. Körintézkényiek: *circularia*; — XI. Nemesi felkelésiak: *insurrectionalia*; — XII. Árvaszékiek: *orphanalia*. — Minden tárgynak e czimek közül valamelyik alá kell tartozni. A levéltári helyiségeknek és irattartó szekrényeknek e czimek képezik főbeosztását. Az iratok e főczimek szerint csomagoltatnak. Lehetnek, sőt vannak azonban a főczimek mellett alczimek is, melyek alatt a főosztályban könnyebb kezelés végett, a különféle, rendszeresen összetartozó tárgyak, összegyűjtetnek, például: a *publico politicumok* közt az országgyűlési iratok, az urbérik közt a tagosítások, a határrendezési, legelő elkülönítési s más urbéri perek sat.

2. Az iktató könyveknek három főosztályzatuk van.

a) Általános időszorozati lajstrom (*Elenchus generalis chronologicus*). Ebbe a tárgyak és okmányok történésök vagy levéltára kerülésök időszorozata szerint menő sorszám alatt iktattatnak be, a tárgyat ismertető tömött kivonat mellett, s ha egy ugyanazon okmányban különböző tárgyak fordulnak elő, azok egy ugyanazon

sorszám alatt külön kikezdésekkel különböztetnek meg. Ez az első iktató könyv. Ebből készülnek a többiek. Ebben gyűjtetnek össze a különböző időből az egy ugyanazon tárgyra vonatkozó okmányok, mely azok lajstrom számának az e célra szolgáló rovatba összeírása által történik. Ebben ellenőriztetik, ha valamely okmány hivatalos használatra kiadatott, vagy onnan visszakerült.

b) Általános mutató jegyzék (Index generalis). Ez képezi a levéltár vezetésének főkulcsát a különböző idejű, és különböző tárgyú iratok megismerésére és könnyű feltalálására szolgálván. E célból ez betű sorozatra van osztva, és pedig háromféle megkülönböztetéssel; jelesen: czimyszó szerinti tárgysorozatos jegyzék (Index titularis); továbbá: személyorozatos jegyzék (Index personalis); végre helysorozatos jegyzék (Index topographicus). Az első helyen a tárgyból vett czimyszó alatt, — a második helyen az az által érdeklött személyek neve alatt, a harmadikon a történelmi hely neve alatt iktattatnak be a tárgyak. Mindenik helyen tömött kivonat, a vonatkozó okmányok megjelelése, végre megjelelése annak, hogy az okmány a levéltár melyik osztályában, melyik csomagban és micsoda szám alatt található.

c) Részletes lajstromok (Elenchi partiales). Ezekbe az 1-ső pont alatt közölt czimek szerint külön szedetnek össze és mutatattatnak ki a tárgyak, sőt azon főczimeken kívül is vannak egyes nevezetesebb és nagyobb tömegű tárgycsoportoknak részletes lajstromai és mutató jegyzőkönyvei.

Ez röviden az alaprendszer, a mint az az 1850-dik évet megelőzőtt hivatalos rendezés folytán, a megyének az 1836-dik évben 5644. szám alatt e célból kiküldött bizottmányának 1837. május 22-ről kelt javaslata szerint megállapított. A régi levéltár most is egészen e rendszer és e czimek szerint kezeltek. Az új levéltárban, a megyéknek 1867 után változott szervezete következtében több rendbeli czimváltozás és czimszaporítás állott ugyan elő s áll elő néha még most is folyvást: de a rendszer lényege megmaradt.

Visszatérve a levéltári anyag ismertetésére, mint mondtam, az 1629-dik évet megelőző kincsek nincsenek. A rendszeresen vezetett megyei jegyzőkönyvek 1638-on kezdődnek, s 1689-ig némi csekély hézaggal vannak még. 1629 után az okmányok is szaporodnak ugyan: azonban még mind igen hézagosak, s ámbár a meglevő jegyzőkönyvekből az általános mutató jegyzőkönyvek

elkészítették s megvannak: de azok mellől maguk az iratok és okmányok legnagyobb részben hiányzanak.

A kiegészítettebb levéltári kor 1686-on kezdődik. Ugyanis:

Budavára 1686. szeptember 2-án foglaltatott vissza a török uralom alól, s végre Pestmegye is székhelyével visszaköltözhetett az iker fővárosba és a török járom alól felszabadulás után első tisztújító közgyűlését 1689. május 18-án a nádor elnöklete alatt már Budán tartotta, s ámbár a csakhamar kiűtött Rákóczy forradalom (II. Rákóczy Ferencz) következtében kénytelen volt gyűlési székhelyét ismét különféle helyre változtatni, mindazáltal 1689-től kezdődőleg jegyzőkönyvei sorra —, azonkép a levéltári iratok és okmányok is lehető teljességben —, jelesen leginkább a szerte széljel gyűléskezések iratainak némi hiányossága mellett megvannak.

Kitüntetendő különösen, hogy e megye, még a II. Jósef uralkodása alatti iratokat is, melyek sok megyénél igen hiányosak, a legszigorubb gonddal megőrizte, kiváltkép a magánosok érdekeinek a meg használára.

Még midőn 1854. decemberben a bécsi ministerium a helytartósághoz és törvényszékekhez szétküldött rendeletei által a megyei levéltáraknak a közigazgatás és törvénykezés közt szétosztását elrendelte, akkor is sikerült azt azon remonstratio folytán együtt megtartani, hogy miután a jegyzőkönyvek a közigazgatási és törvénykezési dolgokat együtt tartalmazzák, tehát azok elosztatlanok.

Azonban a legujabb korrol kénytelen vagyok megjegyezni, miszerint főképen az újabbkori okmányok közt ismét sok hézag kezd előállani a miatt, hogy a telekkönyvek a megye különböző helyeire szétosztattak s a közigazgatástól a törvénykezés egészen különválasztván, a perek, peres iratok s azokhoz tartozó okmányok, melyek előbb a levéltár igen nagybecsű és nevezetes részét képezték, a törvényszékek közt osztattak széljel, csak azok maradván meg épen a levéltárban, a melyek még a törvénykezésnek a megyei municipium kapcsából kiválasztása előtt teljesen bevégeztettek. A törvénykezésnek a közigazgatástól ezen legujabb elválasztása 1872. január 1-én vette kezdetét.

8. §. A levéltári anyag sorozatos ismertetése.

Czélszerűnek tartom csak a jelentékenyebb okmányok czímeinek kivonatos megjelelésével röviden ismertetni a levéltár tárgyait; ez segédanyagot nyújtván egyszersmind a megye tör-

ténetének encyclopedicus ismertetéséhez is. Ezt következő lajstromok szerint teszem:

1. Vegyesek lajstroma. 1630-tól 1750-ig következő családok nemességi és birtok ügyei fordulnak elő a megyei levéltárban: Almásy, Ambrus, Ányos, — Bajtay, Balassa, Balkó, Balogh, Baresy, Barinay, Batik, Batt, Batta, Becz, Begányi, Beniczky, Besnyey, Beszprémy, Bicskey, Bohus, Boldizsár, Bori, Borjus, Bornémisza, Bósa, Bosnyák, Buday, Buzogány, — Császáz, Cseplész, Csór, Csorgál, Csornay, Czeglédi, Czenneg, Czenner, — Deák, Derzsi, Dienes, Dobay, Dömök, Draskóczy, — Ebeczky, Ecsődi, Egri, gróf Eszterházy, — Farkas, Fáy, Fehér, Fekete, Fior, gróf Forgách, Forster, Földváry, Frater, — Gálffy, Garay, Géczy, Gellért, Gerincsi, Gódon, Gosztonyi, — Hajós, Halász, Halmi, Hamvai, Hartyáni, Haraszi, Hegedűs, Horváth, — Kalocsa, Kandó, Kátay, Keglevich, Kékedi, Keresztes, gróf Koháry, Komjáthi, Kovách, Krapf, Kövér, Kun, — báró Laffert — Madács, Majláth, Majzik, Máriássy, Márkus, Mesko, Mező, Michalek, Miskey, Muzslay, — Nagy, Nátkay, Nedeczky, Négyesy, Nirkeczy, — Ottlik, — Palásti, gróf Pálffy, Paksi, Pásztory, Patay, Patkósy, Pázmándy, Pelsőczy, Puichaim, — Ráday, Rédey, Rótt, Rúz, — Sáfáry, Sándor, Sánta, Semléki, Sepsey, Sibolti, Simon, Simonyi, Sokoray, Soós, Sötér, gróf Staremburg, Stettner, Sulyok, Sütér, Sveiler, Száraz, Szél, Szelini, Szemere, Szilassy, Szivos, Szombathelyi, — Tarkó, Tarnóczy, Tihanyi, — Újfalusy, — Zádori, — Vay, Vámosi, Varacska, Vattay, Végh, Verlain, gr. Vesselényi, Vigyázó, Voxit, Vörös.

1644. Hartyáni János testamentuma, melylyel Pest megyében fekvő Baracs, Dabas, Temerkény, Harta birtokait Babay Istvánnak hagyományozza.

1653. Hiteles bizonyítvány arról, hogy a Sárköz districtus lakosai a vácsi püspöknek tizedet sohasem fizettek.

1688/91. A jánoshidi prépostság védlevele a jánoshidi birtokra nézve törvényes birtokos nem létében nyert donatio iránt (1688: 2. köt. 2. sz. 1691: 2. köt. 3. sz.).

1690. A török járom alól kiszabadulásakor történt összeírása a megyebeli községeknek.

1690. nov. 29-ről. A Kecskeméten és Nagy-Kőrösön levő katonaság élelmezésére történt kivetés.

1697. febr. 2-rol. I. Leopold király szabadság levele a pestvárosi megyeház iránt, a telek ára kifizetésének megismerésével együtt, melylyel Pestmegye házáat és annak minden lakóit a katona szállásolástól és élelmezéstől felmenti (3. szám).

1698. Budakeszi újtelepítésű községnek a megye által három évi adómentesség iránt adott szabadalom.

Kis-Oroszi községnek Nógrád megyéhez csatoltatásáról.

1699. Zsidóknak egész Pestmegyében nem találtatásáról tett jelentés (jk. 372. lap).

1701. Nyitra, Bács, Hont, Nógrád, Borsod megyék neoaquisztikai bizottmányának előterjesztése.

1702. Pestmegyébe kebelezett községek összeírása (3 szám).

1702 július 22-diki generalis gyűlésből kiadott conscriptio a Pest megyében kebelezett városok, helységek és praediumokról (eredeti pecsétes).

Pest és Heves megye közt vita alatt levő birtokok összeírása s e tárgyat érdeklő okiratok (11 szám).

Pestmegye gravamenjeinek a követség részére kiadott jegyzéke.

1703. Pest város kiváltság leveleinek láttamozott másolatai.

1709. A járszági és kunsági birtokok sorjegyzéke (2 szám).

1714. Bénye község megtelepítési szerződése Fáy Mihálylyal (3. köt., 6. szám).

1721. Bács-Bodrog megye elválasztását tárgyzó iratok.

1725/27. Több budai czéh czéhszabályai.

1726. Pestmegye és Baja város közt fenforgott területi határkérdésben kiküldött bíróság ítélete.

1725/27. Ráczevi, illetőleg Bálványos és Skornavecz (a mostani Ráczevi) községek lakosainak kiváltságai.

Ugyanez évről és a következő évekről több Czegléd városi czéh szabályai.

1733. Szabadalom levél a megye pecsétjéről.

1736. A szentendrei Horányiféle zendülés iratai.

1738. Utasítás a nagykőrösi nemesekkel bánás iránt (4. sz.).

1740. A hajósok magyarázata Pandur község felől.

1744. A nagykőrösi nagy tűzben leégették jegyzéke.

1748. Péteri új telepítésű község összeírása.

1749. Csalka, Jánoshalma és Karuly terrenumoknak Pest megyéhez kebeleztetése.

Pest megye folyamodványa a nádorhoz, hogy részére többé administratorok ne adassanak (9. sz.).

1750. Czegléd város urbariuma.

1753. Jelentés a czeplédi reformatum templomnak a katolikusok részére átadatásáról.

1754. Pest és Csongrád megye közt pusztá Péteri és Ujfalu iránt fenforgó vitás kérdés iratai.

1760. Följelentés arról, hogy a bugyi reformátusok oratorium-jokat engedély nélkül reparáltatják.

1761. Jelentés a bugyi reformátusoktól az oratoriumnak elvé-tetéséről és a katolikus plebanusnak abba bevezettetéséről.

Ugyanesak Bugyin a katolikusok és reformátusok összeírása.

1762. Az áporikai nem katolikusok nem akarnak a pereghi kath. plebanushoz tartozni.

1766. Ráczekevi uradalom urbarium rendező okmánya.

1766. Izbég község mikép kebeleztetett Szentendréhez.

1766. A Czibakháziak ellenzik az alpári révet.

1766. Jelentés a czeplédi, nagykőrösi és kecskeméti nem kath. iskolákról.

1769. A soroksári zendülés iratai.

1770. Jelentés a ráczekevi szigeten az eperfák ültetése és mi-veltetése felől.

1772. Hartyán község ujból benépesítése.

1774. Jelentés a Sárvíz folyónak kiszáraztatása tárgyában.

1774. Ugyanez évben a reformátusokat és lutheranusokat ér-deklő sok vallási ügyek és iratok.

1775. Jelentés a Pandur községi urbéresek kiszakításáról.

1776. Ráczekevi zendülés iratai. Ráczekevi nagy tűz.

1779. Jelentés a Pestmegye területén büzhödő álló vizek felől.

1780. Galga folyam szabályozását illető tárgyalások és iratok.

1780. Küldöttségi jelentés a Duna árvízi kiöntéseiről s az az által okozott károkról (48. sz.).

1780. A Dunára vonatkozó szabályozási tervezetek. (53. sz.)

1780,82. Tárgyalások Pandur község ügyében Bács me-gyével.

1781. Jelentés a biai tó lecsapolásáról és szabályozásáról.

Ugyane tárgyban előző évről is iratok.

1781. Duna szabályozási tervezetek 1781-ről (szintén 53. sz.).

1782. Jelentés a bócsai helvét vallásuak összejveteléről.

1782. Kecskemét, Nagykörös és Czepléd contractualis városok elismervénye okmányaik visszakapásáról.

1783. A ráczekevek a révbérjog elismerése fejében az urada-lomnak 4 forintot fizetnek.

1783. Jelentés a Dunának Esztergamtól Budáig kitisztításá-sáról (110. sz.).

1783. Révek, hidak s vámokra adott kiváltságok jegyzéke (22. köt. 171. sz.).

1783. Zsidóknak polgárisultsága Pestmegyében. (22. kötet, 58. szám).

2. Index generalis publico politicum: 1661. Utasítás a nádorhoz küldött követek számára.

1662. Utasítás a király ő felségéhez küldött követek számára.

1662-től 1783-ig igen sok vallásügyi tárgy.

1664. A török ellen szolgálendő seregyűjtés ügyében tartott gyűlés iratai.

1665. Gróf Vesselényi Ferenc nádor által Csongrád és Csánád megyéknek adott oltalom levelek.

1667. A megye helyszabályai (Statutumai) (1. köt. 1. sz.).

Ugyanezek ujított alakban 1725-ről (4. köt., 7. sz.).

1667. Utasítás a népvezérek számára (Ductorum plebeorum = községi előjáróság = falu birák). — Hasonló utasítások vannak 1608, 1678, 1682, 1691, 1692, 1713, 1743-dik évekről.

1668. A török járom türethetlensége tárgyában a nemesek és nép részére királyi rendelet folytán végrehajtott vizsgálat. (71. sz.)

1672. A szomszéd huszárok ellen Kecskemét városnak, Izsák, Fülöpszállás, Kun-Szentmiklós, Dömsöd, Vecse és Pataj községeknek adott oltalomlevelek.

1689. Királyi leirat a népesítés tárgyában. (Inpopulationale patens.)

1689. A népesítés könnyítése tekintetéből bizonyos évi szabaddalmakat engedélyező királyi leiratok (2. kötet 1. és 2. sz.).

1689. A török hatalom alól visszavásárlott jószágok eladásáról királyi leiratok.

1690. I. József király diplomája az országnak mikép kormányoztatása felől.

1692. A nádor átírata az iránt, hogy a közadó nem kevesbitethetik.

1694. Bizonyítvány arról, hogy gróf Aspermont a honosítási (indigenatusi) esküt letette.

1695. sept. 13-rol. A porták rectificatiojára Sötér Ferenc elnöksége alatt működött küldöttség relatioja.

1696. május 7-ről Hochwart Mihály megyei pénztárnok számadása.

1696. nov. 27-ről. A katonai kihágások által a községekben okozott károkról jelentés.

1698. Nógrád megye mikép törekedett menekülni a neoaquis-tica commissiotól.

1700. Pest megye javadalmainak összeírása.

1700. Pest megye helységeinek az előző században teljesített összeírásai.

1702. Küldöttségi jelentés a budai dézmaszedők kihágásairól és a behelyezett katonaság megváltoztatásáról.

1702. Pest területének összeírása (3. k. 3. sz.).

1702. Táblázatos összeírás a királyi leiratokról (3. k. 8. sz.).

1706. Az angol királyné közbenjárására Rákóczyval kötött fegyverszüneti okmány.

1707. Megtért zendülőknek megkegyelmező királyi leiratok.

1708. Eszterházy Pál nádor jelentése az országgyűléshez és intő levele Rákóczy Ferenczhez a zendülés megszüntetése tárgyában.

1708. Ugyanezen korból a Rákóczy forradalomra vonatkozó sok okmány és levél két külön csomagban.

1709. Felkelők névsora (3 kötet, 1 szám).

1716. mart. 27. A szegény adózó nép által fizetendő 78,555 frt segélyösszeg kivetése.

1717. Jelentés Pest megye levéltárának állapotáról.

1718. Bácsmegye dica-inak és portáinak Pest megye küldöttsége által teljesített kijavitása.

1718. Illetéket (taxát) fizető kézművesek összeírása (3. kötet 3. szám).

1719. Magyarország portáinak összeírása megyénként 1553-rol és 1647-ről.

1719. Sorozatos kimutatás több megyére nézve az iránt, hogy azokban a dikák és porták 1553-tól 1719-ig mikép változtak.

1722. novembertől 1723. april 30-ig subsidialis adó kivetése az egész országra (6. szám).

1723. Pest városnak a megyeházért portiót zaklató jegyzéke.

1725. Pest megyében létező egyházi javak összeírása.

1725. Spanyol békekötés Magyarország királyával.

1725. Patai János helvét vallásu superintendens kihallgattatása a felől, hogy micsoda hatalmon nyugszik és mire terjed ki az ő hivatala (4. köt. 4. sz.).

1725. A marhával országszerte kereskedésnek kibérléséről (4. köt. 18. sz.).

1730. Pest megye területének összeírása.

1733. Névjegyzéke a Pest megyében talált igazolt nemeseknek (6. köt. 22. sz.).

1733. A Pest megyében birtokos nemesek és uraságok névjegyzéke (6. köt. 23. sz.).

1735. Bél Mátyás munkájának (III. kötet, Pest megye leírása) megvizsgálására kiküldött bizottmány jelentése (6. köt. 5. sz.).

1736. Pallósjog adomány levél gróf Koháry András részére Kecskemét várost s több más jószágait illetőleg.

1736. A békésmegyei vagy ugynevezett Szegedinecz Péter, vulgo Pero-féle rácz zendülésben hozott ítélet, azután annak lecsendesítésében érdemeket szerzettek jutalmazása.

1737. Jelentés a Duna mentén szükséges partigazitások tárgyában.

1738/39. A megye hivatalnokainak és szegődményeseinek fizetés jegyzéke.

1738/39 és 40-ről az uralkodott döghalálra vonatkozó különféle iratok.

1739. sept. 29-ről III. Károly király leirata, s annak kapcsában 1740. február 19-ről a helytartóság leirata Belgrád várának Pest megye és a szomszéd megyék által leromboltatása tárgyában.

1741. Békekötés a magyar király és a török közt.

1741. Insurrectionalis repartitio.

1741. sept. 18-ról Mária Theresia levele, melyben tudtván, hogy udvarával Budára szándékozik lejönni, utasítja a megyét, hogy gondoskodjék, miszerint fa és élelem nagyobb mennyiségben hozasék piacra, hogy olcsó áron lehessen a szükségest beszerezni.

1743. Jelentés az uralkodó döghalál miatt Abony és Szolnok közt tett intézkedésekről.

1744. A szolnoki határon uralkodó döghalál tárgyában.

1744. nov. 30. gróf Eszterházy József nemesi fölkelő sereg vezérének magyar levele, melyben tudatja, hogy a felkelő sereget télire Galicziába viszi. (Ritkaság e korból az ily magyar levél.)

1746. Zsidók összeírása egész Pest megyéből. Ugyanaz 1753 és 1767-ről.

1749. Összeírása az egész megyében találtató seborvosoknak és bábáknak.

1751. Terv a Dunának a solti járásban szabályoztatása felől.

1756. Az egyházi jövedelmek (Parochialium proventuum) összeírása az egész megyéből (10. köt. 1. sz.).

1756. oct. 4-ről. Rákos-Keresztur község megtelepítésére vonatkozó helytartósági leirat.

1757. Duna-Vecse, Czegléd és Jánoshida községekben történt tüzkárok és uralkodott marhadög.

1757. jul. 8. Ikladon megtelepített Stajer protestansok segélyezésére vonatkozó nyugta.

1758. A megyében uralkodott jégkárók.

1759-től 1775-ig sok urbér szabályozási iratok és okmányok.

1761. Jegyzőkönyvi névsora a czéh szabadalmaknak.

1762/4. Sok községből, sok kár-irat (tűz-, viz-kárók.)

1763. Rutkay Mihály mérnök tervezete az e megyében létező tavak lecsapolása iránt (12 köt. 32. sz.).

1765. Jelentés az egész megyében a posta utak állapotáról (13 köt. 3. sz.)

1766. Az egész megyében létező egyház községeknél és azok jövedelmeinek összeírása (13. köt. 40. sz.).

1767. Jelentés a vastag posztót (szürposztót) készítő kallómalmok iránt tartott vizsgálatról (13. k. 37. sz.).

1767. Orvosok, sebészek, gyógyszerészek és bábák összeírása az egész megyéből (13. köt. 45. sz.).

1767. Balogh Jánosnak a paládiesi dohányosokkal kötött szerződése.

1768. A megyében létező községek urbéri osztályzata és a megye részéről e tekintetben tervezet (14. köt. 61. sz.).

1768. A cigányok összeírása az egész megyéből (14. köt. 54. sz.).

1768. A megyei lakosoknak a Dunának rendkívül jégtorlásos kiáradása által okozott sok kár összeírása (14. köt. 53. sz.).

1770. Ugyancsak a Duna rendkívüli kiáradása által a megyei lakosoknak okozott károk (15. köt. 62. sz.).

1770. június 1-ről. Baromfiakra tett költség jegyzéke, melyeket a megye a főséges császárné Mária Theresia számára bevásárolt.

1770. Jelentések az eperfa tenyésztés és mivelés tekintetéből a ráczevi szigeten, azután a pilisi és váci járásban epreskerteknek felállítása iránt (15. köt. 14. és 23. sz.).

1770. Török adószedők összeírása (15. k. 9. sz.).

1770. A kalocsai érseki uradalomhoz tartozó községek urbéri szerződése (15. k. 41. sz.).

1772. Malmok összeírása a solti járásban.

1773. A katolikus és nem katolikus imaházaknak összeírása Pest megyében (6.köt. 10. sz.).

1774. Az 1774-dik évi foglyok táblázata.

1774. Mikovinyi Sámuel mérnök észrevételei és térképe a Duna kiáradásairól.

1774. Balla Antal mérnök észrevételei Böhm mérnök ellen-
vetéseire a Duna szabályozása tárgyában.

1775. A Duna és Zagyva áradásai által okozott károk.

1775. A Dunának emberi emlékezetet haladó nagyságu kiára-
dása által a solti járásban okozott károk összeírása (17. köt. 86. sz.).

1775. Valcher P. vízmérnök által báró Sigray Károly királyi
biztos megbízása folytán a Duna kiöntéseinek meggátlása iránt készi-
tett tervezetek (17. köt. 91. és 92. sz.).

1775. Sár, Sió és Kapos vizek lecsapolása ügyében kiküldött
királyi bizottság munkálatai.

1776. Tervezet a kereskedés könnyítése és sikeresítése tárgyában.

1776. A két éves összeírás alatt bejelentett katona kihágások
jegyzéke.

1776. A ráczkevi uradalom helybenhagyott urbéri szerződesei,
a kötelezettségek kiszámításának mellékletével (17. köt. 85. sz.).

1777. Az ezen évi lélekszám-összeírás iratai.

1777. A dunai kompok, révek és átjáró helyek összeírása.

1777. A dunai pesti hajóhid haszonbérletének három évre
meghosszítása.

1778. Tervrajz a pesti megyeház nagyobbitásáról.

1778. Jelentés arról, hogy a solti és pilisi járásban a nagyobb
fajta lovak mennyire vannak elterjedve.

1778. Jelentés a Dunán a halyózás akadályairól s különösen a
budai malmokrol.

1778. A tavaszi vetések táblás összeírása a váci, solti és pilisi
járásban (19. k. 51. sz.).

1778. Urbéri szerződések a pilisi járásból, illetőleg az ó-budai
uradalom községeiből 1770, 1774, 1775, 1776 és 1778. évekről (19.
k. 112. sz.).

1779. Lelkek számának táblázatos összeírása.

1780. Budai megyeházrol jegyzőkönyv.

1780. Leirások jegyzék az alispán által átadott megyei házakrol,
kaszármákrol és hidakrol.

1780. Ürményi József administrator beiktatásakor mondott be-
szédek.

1780. Kecskemét, Abony, Tószeg, Ó-Kécske, Izsák, Monor,
Alsó-Némedi, Rékas, Soroksár községeket illető urbéri szerződések
1774, 75, 76, 78 és 1780-ik évekről (20 k. 100. sz.).

1780. Utasítás a cigánynép rendbeszedéséről (20. k. 40. sz.).

1780. A lakosok közt kiosztandó cigány gyermekek összeírása
a kecskeméti járásban.

1781. A nagyobb fajta lovak összeírása a solti járásban.

1781. Küldöttségi jelentés a Duna szabályozásról (21. k. 100. sz. Ugyanaz 1782-ről (21. k. 121. sz.)

1781. Urbéri szerződések a váczai járásból, és pedig Bagh, Boldog, Csömör, Dány, Duna-Keszi, Ecsér, Héviz-Györk, Püspök-Hatvan, Kerepes, Mogyoród, Mácsa, Szilágy, Kis-Szent-Miklós, Csik-Tarcsa, Kis-Tarcsa, Kis-Ujfalu, Káptalan-Vác, és Püspök-Vác községekből 1770, 74, 76, 79, 80, 81 évekről (21. k. 115. sz.).

1782. Ragadozó madarak pusztításának repartíciója.

1783. Jelentés a pilisi és solti járásban a töltések és hidak kényszerítéséről.

1783. A megyében kebelezett nem katholicus egyházak névsora (22. köt. 44. sz.).

1783. Nagyobb termetű lovakat nevelő tenyésztők táblázatos jegyzéke.

1783. A Puky-féle adókiivetés kulcsa (23. k. 166. sz.).

1783. Jelentés a megyében levő utaknak, hidaknak és gáttöltéseknek a vegyes küldöttség által történt megvizsgáltságáról (22. k. 3. sz.).

1783. A Zagyva kiöntését illető iratok.

1784. febr. 24-ről. A Törökországban jövendőben leendő szabad kereskedés iránt végzés a török birodalmi tanácsban.

1784. aug. 16-ról. A posoni helytartóságtól a conscriptiót elrendelő leirat (magyarul).

3. Ujabbkori általános időszorozati lajstrom. 1795. sept. József nádornak főispánná iktatásakor mondott szónoklatok nyomtatásban; több ezen ünnepélyre vonatkozó okmány s a különféle küldöttségek névjegyzéke.

1798. Bácsmegyei kanális (Ferencz esatorna) ásátására kötelezettek. (Jegyzőkönyvi 592, 901, 1849. sz.).

1798. A bácsi esatorna ásátására kiküldött restantiarius contribuensek jegyzéke; némely földesurak renitentiája; a leküldés végett az 592. sz. alatt hozott végzésnek a jövő ősszel ismét rendeltetett teljesítése (jk. 837, 1033, 1034, 1035, 1849. sz.).

1798. bácsi kanális ásátására a kitett bérért 4000 embernek repartíciója, a commissariusoknak és káplároknak instructiója (jk. 1849. 2021, 2226. sz.).

1798. Boroknak Gallicziába s azontul megengedett kivitele (jk. 465, 1483. sz.).

1798. Duna tisztogatására 1786-tól 1792-ig tett költségek lajstroma (jk. 2263. sz.).

1799. Pest vármegyének topographica leirása : azaz helynévsorozatos tárgymutató. (jk. 270, 271, 272. sz.).

1799. Sziget Szent-Miklós, a Duna jege által eltörlött coloniának alkalmasabb helyen elrendelt felépíttetése (jk. 685, 1818. sz.).

1800. Ajándékul a palatinusnének resolvált lovak (Pest megye által Alexandra Pavlovnának, mikor legelőször Budára megérkezett 7 dab. ló,) (jk. 190, 191 és 1317. sz.)

1800. Vármegyebeli helységek fekvése delineatiójának Mappátor Lipszky hadnagynak hozzátett observatiókkal lett megküldése (jk. 232. sz.).

1801. Örök emlékezetre lett bocsáttatása a magyar nemzet hívségének palatinalis levél szerint és királyi resolutio által (CCXCVI. 699, 700. jk. sz.).

1801. Magyarországban a felség által (I. Ferencz) ígért boldogíttatása (699. jk. sz.)

1801. Szalk-Szent-Márton urbariale különféle rendezések (jk. 193. sz.).

1802. Pest vármegyében találtató lelkek, jobbágyok, lakosok, városok, faluk, puszták, dominiumok és □ mérföldek — száma, haszonvehető s haszonvehetlen földeknek □ mfdre lett felszámítása (jk. 902. sz.).

1802. Pest városában levő katonaság számára a város által krumpli termesztésre adott földnek a vármegye által lett felszámítása (jk. 1017, 1075. sz.).

1802. Pest vármegye pusztáinak topographiája : azaz helynévsorozatos tárgymutatója. (jk. 2342, 2670. sz.).

1802. Rabasszonyoknak fonásra lett köteleztetésök (jk. 435. sz.)

1802. Selyemtenyésztésre vonatkozó intézkedések (jk. 2045, 2409. sz.).

1802. Verőcze helységnek Pest megyétől alattomban lett elszakasztása (jk. 2542. sz.).

1803. Magyar nyelvnek a dicasteriumoknál és az országgyűlésen leendő behozatala iránt Szabolcs megye propositiója (jk. 330. sz.).

1803. Utak, hidak, töltések csináltatására vonatkozók (jk. 315, 2503. sz.).

1804. Bécs város provisiojára az Arad megyében árendába bocsátandó pusztákon szarvasmarhának rendelt neveltetése (jk. 20. sz.).

1804. Borokkal az éjszaki tartományokba kereskedésről, e célra 300,000 frtban megállapított alaptőke összehozásáról s a részvényekről szóló nyomtatott tervezet (jk. 2261. sz.).

1804. Budai vármegye házára vonatkozók (jk. 1756, 2059, 2472, 2236, 2535, 2575. sz. Ezt ezen időben báró Podmaniczky bérlette. A megye elakarván adni, áruba bocsátotta: de Buda város akadályozta az eladást.)

1804. Duna tisztítására 1801 és 1802-ben tett költségek (jk. 1282. sz.).

1804. Duna tisztítására szolgáló eszközök jegyzéke (jk. 1510. sz. VII. §.).

1804. Élelmi dolgok szükségének eltávolítására állandó bizottmány (jk. 1511. sz.).

1804. Gabonatermés állapotáról 1804-dik évben beérkezett tudósítások; az ekkor uralkodott éhségre vonatkozó különféle adatok (jk. 2137, 2497, 2498, 2588. sz.).

1804. Fajz községi zendülés iratai (jk. 1333, 802, 803, 1155, 2337, 2348. sz.).

1804. Pesten a megyeházának építtetése (jk. 749. sz.).

1804. A gyárosok számára esztendőnként megkívántató selyemmenyiség és a selyemtenyészésre vonatkozó számos irat (jk. 687, 1045, 1105, 1552. sz.).

1804. Megyei utak, hidak, töltések építésére és javítására sok intézkedés (jk. 304, 410, 511, 575, 1195, 1973. sz.).

1806. Éjszaki kereskedő (borkereskedő) társaság terve (jk. 2404. sz.).

1809. dec. 18-rol József nádor leirata, melylyel a nemes felkelő sereget feloszlatta.

1811. A biai nagy tó lecsapolására vonatkozó kérdés iratai gróf Sándor Vincze és Szili József közt.

1825/26. Duna vizének szabályozása, átmetszések (jk. 2262. sz.).

1825/26. Termés állapota az előző esztendőben (jk. 378.).

1825/26. Sok intézkedés ezen esztendőben az utak javítására. Vasut is terveztetett a kőbányai városi vámvonaltól a kőbányáig s a szentlőrinczi pusztán keresztül a debreczeni utig.

1827. Házi adórol készített recapitulare (jk. 3363. sz.).

1829. Nagy marhadög; erre vonatkozó különféle utasítások és összeírások. Ugyanerre vonatkozólag 1830-rol sok adat 5603. jegyzőkönyvi szám alatt.

1829/30. Pesti megyeház építésére vonatkozó iratok.

1841. Imsósi dunaátmetszés iratai (jk. 6056/57. sz.).

1845. Rosthy Albert nyilatkozata, melylyel magát önként házi és hadiadó alá veti (jk. 342. sz.).

4. Országgyűlési iratok.

1659. Országgyűlési iratok.

1660. Országgyűlési követutasítás; 1662-ről ugyanaz.

1670. A besztérczebányai országgyűlésre küldött követek utasítása.

1670. A dunamellékiek országgyűlési sérelmei.

1697. A posoni országgyűlési bizottmányhoz küldött követség utasítása.

1698. Bécsi országgyűlési iratok.

1700. Utasítás az országgyűlési követek számára.

1708. Országgyűlési iratok.

1715. Országgyűlési királyi előterjesztések a törökkel való békekötés tárgyában, és a sárosmegyei követekkel való összeütközés.

Országgyűlési iratok 1717, 1719, 1721, 1723, 1729, 1734, (köztök a porták végrehajtott kiigazításának iratai) 1735, 1736, 1737, 1741, 1751, 1764. és 1765. évekről.

1728. Országgyűlési követutasítás.

1734. Podmaniczky János országgyűlési követnek adott utasítás.

1735. Nedeczky József országgyűlési követnek adott utasítás.

1736. Posoni országgyűlési követ-utasítás.

1737. Horányi Gábor országgyűlési követnek adott utasítás.

1751. és 1764. országgyűlési követ-utasítások.

1793. Diaetalis deputatio véleménye az országban gyárak felállítására iránt.

1799. Gyűlésére az országnak a vármegye által praenotált dolgok (jegyzőkönyvi 1379, 2545. sz.).

1800. Ugyanaz 630, 1822; 1967, 351. jegyzők. számok alatt.

1801. Ugyanaz 1519, 1985. sz.

1801. Gyűlésére az országnak kiküldve volt deputatiók munkáinak a vármegye számára megszereztetése (2187. jk. szám).

1802. Országgyűlésének organisatiojáról a követeknek adott utasítás (1124. jk. szám).

1802. Gyűlésére az országnak praenotált dolgok diariuma (2404. jk. sz.).

1802. Országgyűlési resolútiók, repraesentatiók, hozott articulusok (2404. sz.).

1802. Az 1802. május 2-dikára összehívott országgyűlésre Pest megye által küldött követeknek Laczkovich György és Onady Zsigmondnak adott utasítások (459, 902, 1047, 1124, 1492, 1526, 1527, 1528, 1796, 1801. jegyzőkönyvi számok alatt.) Követ uraknak diurnumul 6 frt 40 kr. resolváltatik.

1802. Gyűlésére az országnak 1791-től praenotált dolgok jegyzéke (459. jk. sz.).

1802. Országgyűlésről visszatért administrator és követ urak beszéde (2400, 2404. sz.).

1802. Repraesentatiók és resolutiók cathalogusa (2402. sz.)

1802. Kereskedés állapota felett az országgyűlésen tett határozatok s követ uraknak adott utasítás (1124, 1527, 1528, 2182, 2403, 2404. jk. sz.).

1802. Fiumeban felállítandó magyar kereskedő társaság iránt.

1802. Arany és ezüst pénzek helyre állítása iránt követ-utasítás (1124. sz.).

1803. Gyűlésére országnak praenotált dolgok (330, 477, 1077, 1079, 1814, 2325, 2460, 2464. jk. sz.).

1804. Gyűlésére országnak praenotált dolgok (335, 336, 349, 369, 735, 1257, 1483, 1488, 2253. jk. sz.)

1804. Az országos rendszeres munkáknak megfontolására Pest megye rendei által kiküldött deputatio véleménye az urbéri tárgyban, azután a többiben is egyenkint.

Az ujabbkori követutasítások 1807, 1811/12, azután 1825-től 1847-ig a vonatkozó országgyűlési iratokkal sorra rendben megvannak.

Nyomatott országgyűlési jegyzőkönyvek vannak 1831. és 1839-ről.

1843. Országgyűlési szemle Záborszky Alajostól; kézirat.

1843/4. Országgyűlési napló a kerületi ülésekről; kézirat.

5. Utasítások, rendeletek, közrendszabások s némely legujabb kori iratok.

1730. Megyei tisztviselők utasítása.

1773. febr. 22-ről Posonbol a helytartóságtól a czigányok megtelepítése és gyermekeik nevelése ügyében rendelet.

1774. april 25-ről Mária Theresia rendelete az ausztriai kereskedői hajózásról, consularatus rendszer, vámtarifa, török császár fermánja.

1784. dec. 20-rol II. József császár rendelete a lovak nemesítéséről.

1790. mart. 2-rol helytartósági leirat, melyben tudattatik, hogy a szabadkirályi városok 1790. martius 5-től kezdődőleg nem fognak többé függésben lenni a megyéktől.

1790. május 1-ről helytartósági leirat az egymással kapcsolt megyéknek egymástól mikép történendő elválasztatása és régi önállóságba visszahelyeztetése iránt.

1791. máj. 12-ről. A lakosoknak egyik helyről másik helyre vagy külföldről beköltözését illető megyei szabályzat.

1796. A magyar királyság hivatalnokai, hivatalnok-özvegyei és árvái részére nyugdíj intézeti szabályok.

1796. A tolvajoknak és más rosz embereknek megzabolázására szolgáló rendtartás (nyomtatott).

1798. máj. 9-ről. A salétrom főzést szabályozó megyei körlevél.

1801. sept. 24-ről. Gróf Lazanzky Procop körlevele a hamis bankó használat meggátlására vonatkozólag.

1802. január 25-ről. Helytartósági utasítás az uralkodó drágaságból folyólag a katonatartás és élelmezés tárgyában.

1802. dec. 2-ről. A nemesség összeírására szolgáló utasítás.

1803. Országos conscriptióra vonatkozó utasítások az 1803-dik évi jegyzőkönyvekben.

1804. aug. 29-diki megye közgyűlésen elfogadott eselédrendszabály.

Ugyanezen időtájrol a gazdálkodásra, iparra és kereskedelemre vonatkozó több rendbeli megyei utasítások és intézkedések saját címök alatt ismertettetnek meg.

1804. aug. 30. szeder vagy eperfa termesztésnek elfogadott módja iránt utasítás.

1808. febr. 16-diki közgyűlésen a barom orvoslásnak elfogadott módja, az uralkodó marhadögre vonatkozólag.

1808. dec. 16-diki közgyűlésből a nemzeti felkelés rendezése tárgyában kiadott megyei rendelet.

1808. dec. 17-diki folytatólagos közgyűlésből az uralkodó drágaság miatt az előfogati árakat emelő megyei rendelet.

1809. oct. 26-diki közgyűlésen a közterhek egyenlő felosztására vonatkozó szabályzat.

1810. nov. 15-ről országos és hetivásárok alkalmával vám, legelő és mértékbér szabályzat.

1811. aug. 12-ről. Véletlen gyuladás megelőzését és oltását illető rendszabások.

1811. sept. 24. Kövezetvám szabályzat.

1812. febr. 17. Helytartósági leirat a haramiák elfogására rendelt jutalombérek tárgyában.

1812. aug. 1. Bankóczédulában kötött adósság kifizetéseket szabályzó királyi leirat.

1813. febr. 9. A hadi regulamentumnak rövid sommája.

1817. június 30-rol az udvari hadi tanács intézkedése a való-
ságos rokkant katonáknak magánosok által dolgoztatása tárgyában.

1817. nov. 11-diki közgyűlésből az inség következtében intéz-
kedés a közesürök (köz magtárak) felállításáról.

1830. nov. 19-diki megyei közgyűlésből a tetemes adóhátralé-
kok behajtására vonatkozó szabályzat.

1843. sept. 14-ről. Utasítás az 1843-dik évi 4626-dik sz. alatt
kelt közgyűlési határozat által rendelt rovatos összeírást végrehajtó
táblabíró és tisztviselő urak számára.

1845. aug. 18-dikán Budán tartott helytartósági gyűlés leirata
József nádor 50 éves jubileuma alkalmából.

1845. Ugyanaz alkalomból cerimonialis utasítás; külön felirat
a nádorhoz; a mondott alkalmi beszédek kinyomatva.

1847. január. József nádor gyászemléki nyomtatványok.

1847. január 18. Helytartósági leirat, melyben István főher-
cegnek helytartóvá és Pest megye főispánjává lett kineveztetése
tudattatik.

1847. oct. 5. István főherceg levele, melyben főispáni széké-
nek october 16-án leendő elfoglalását tudatja.

1847. oct. 10. Királyi leirat, melyben István főhercegnek
főispáni székébe beiktatásához királyi biztosul Ferencz József, a mos-
tani király neveztetik ki.

1847. oct. 16. Beiktatási szónoklatok és nyomtatványok.

1849. mart. 31-ről. Nyílt rendelet Pest megye községeihez a
katona toborzás ügyében Babarezy Antal királyi biztostól.

1849. Szózat ugyanez alkalommal a birtokosokhoz, hogy a to-
borzott ujonczoknak 12 frtban megszabott felpénzét 24 frtra emeljék
adakozásukkal.

1849. május 17. Pest megye rendelete a megyei községekhez,
midőn Budáról Pest lövöldöztetett és a pesti lakosok kiköltöztek, a
kiköltözködő lakosok barátságos befogadására és ellátására.

1849. nov. 1-ről. Haynau proclamatioja, melylyel az osztrák
alkotmányt kihirdeti.

1855. január 11-ről. Eötvös József országos törvényszéki elnök
átirata, a bécsi ministeriumnak 1854. decemberi leiratára hivatkozás-
sal a megyei levéltárból a törvénykezési okmányok kiválasztása iránt.

1855. január 18-rol. Gerlóczy Imre főlevéltárnok felelete, a
bécsi ministerium és az országos törvényszéki elnökség átíratára a
levéltár két felé el nem oszthatása tárgyában.

1859. dec. 6. Oktatás a házi állatok czélszerű életrendi tartásáról, mint azok betegségei ellen védszeréről s a mezei gazdának az állatkórok kitörésekor magatartásáról (belügyministeri).

1861. febr. 13. Husár szabályozás.

1861. Utügyek rendezése.

1861. aug. 26-rol. Pestmegye bizottmányának levele az országgyűlés elosztatása folytán a törvényhatóságokhoz.

1861. oct. 1. Nyáry Pál alispán intézkedése a tiszti karhoz, különösen utasítás Gerlóczy Imre főlevéltárnok részére a megyének alispáni jogkörrel ideiglenes kezelése iránt, miután a megyei bizottmány sept. 29-dikén fegyveres erővel szétveretett.

1862. Utasítás az országos közmunka ügyében.

1867. Ideiglenes hajómalomi rendszabály.

1870. aug. 31. Cseléd rendszabályok.

1871. Oktatás a község előljárók számára a közös hadseregbeli és honvédek nyilvántartására.

1871. Szabályrendelet a szerbtövis kiirtása tárgyában.

1872. mart. 21. Szabályrendelet a hernyók és kártékony rovarok kiirtására.

1872. Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megyék szervezési munkálatai és szabályrendeletei.

1873. martius 22. Szabályrendelet a közmunkaügy rendezéséről.

1873. Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megyék iparügyi szabályrendelete.

9. §. A levéltár helyisége s az anyag tömege.

Az előzőkben sorjegyzékelt tárgyak a levéltárnak csak igen kis részét teszik. Az egész levéltár a hivatalos dolgozó két nagy termen kívül, mely szintén mindenik rakva van levéltári anyaggal, 7 termet foglal, két osztályban: jelesen a régi levéltár 3 teremben, mintegy 62, az új 4 teremben 69 □ öl területtel bir, átalában 4, néhol 6 sorban is, 10—12 fokozatu tartányokkal ellátva.

A régi levéltárban következő osztályzatok foglaltatnak:

I. Terem:

a) Polgári perek 1627-től a legutóbbi időig: olyanok, melyek a régi beosztás szerint a szolgabírák, alispánok, megyei törvényszékek előtt folytak. Azután itt vannak a csódperek és tagosításiak is a régi beosztás szerint; az 1832 6 törvény kihirdetése után a szolgabírák előtt folyt szóbeli perek 1848-ig.

b) Criminalisok 1780-tól 1861-ig (az utóbbiak az országos törvénytől = Landesgericht).

c) Árva törvénytörvénykezési ügyek 1861-től 1870-ig.

d) Tagosítási ügyekre vonatkozó ügyiratok.

e) Csődügyi peres iratok.

f) Ideiglenességi (provisoriumbeli) közigazgatásiak 1861-től 1867-ig.

g) Fő- és alispáni elnökiek ugyanazon korból.

h) Alkotmányos elnökiek 1867-től 1871-ig bezárólag.

i) Magán családokat illető iratok, melyek elhalt ügyvédektől vetettek be 1785-től 1835-ig; számos kötet. (Az effélék ezen időn belül a Curiához adatként be.)

k) Adórovásos összeírások 1790-től kezdve.

l) Az 1827-ben törvényesen elrendelt országos partialis conscriptiók iratai.

m) Az árvákat illető különféle vagyonról készített gyámi és gondnoki számadások 1790-től kezdve.

n) A nemzeti színházról illető iratok 1790-től kezdve.

o) Vasuti kisajátítási ügyek és iratok.

p) Inséges ügyeket illetők.

q) Követválasztásokra vonatkozók.

r) Nemzetőrési összeírások.

s) Megyei pénztári számadások az újabb időkből.

t) Megyei gyűlési jegyzőkönyvi eredeti fogalmazványok és tisztázatok.

u) Árvizeket érdeklő iratok.

x) Építkezési bizottságiak.

y) Régi ur szék iratok.

II. Terem :

a) Könyvtár.

b) Mária-Terézia-kori urbéri tárgyak.

c) Későbbi urbéri ügyeket illetők.

d) Urbéri perekhez s egyességekhez tartozó térképek az egész megyéből.

e) Földtehermentesítési iratok az egész hármass megyéből.

f) A volt pest-pilis országos törvénytörvénykezési összes iratai.

g) Összes közigazgatási iratok 1634-től a legújabb korig (a külön cím alatt máshová soroltak kivételével).

h) Tiszti számadások 1790-től rendezve.

i) Katonai ügyeket tárgyzó egyetemes iratok 1790-től rendezve.

k) Adóügyeket illetők.

l) Egész megyei összes anyakönyvi kivonatok az 1827-diki törvényes rendelet folytán.

m) Törvényhatósági iratok (külön-szedett okmányszerűek 1244-től 1872-ig. (Ezen rész igen fontos, benne nevezetes okmányok fordulnak elő.)

n) Az 1870-dik évi népszámlálás iratai községenként az egész megyéből.

o) Bekötött megyei jegyzőkönyvek.

p) Országgyűlési iratok 1600-tól kezdve; köztök 1723-tól folyólag az eredeti törvényezikkek, melyek kormányilag küldettek a megyei hatóságnak; naplók, kerületi gyűlési s bizottsági jegyzőkönyvek stb. csinosan bekötve.

III. Terem:

a) II. József korszakából összes közigazgatási iratok épségben. (Nevezetes, minthogy ezek a megyéknél többnyire megsemmisítettek.)

b) Ugyancsak II. József korszakából az ugynevezett judicium subalternum összes iratai.

c) Ellenmondások és előintések iratai (Protestatiók és admonitiók).

d) Nemesi fölkeléseket illető (insurrectionalis) összes iratok.

e) Felsőbbségi rendszabályok. (Resolútiók.)

f) Közrendszabályiak. (Normativumok.)

g) Vallás, közoktatás s ide tartozó alapítványi ügyek.

h) Nemességi ügyek általában (Nobilitaria).

i) Volt cs. k. ügyészi hivatalnak átadott ügyiratok.

Az új levéltári helyiségbe következő ügyiratok vannak beosztva:

1. Kecskeméti és czeglédi törvényszéki iratok: *a)* fenyítő, polgári és árvaügyi-, *b)* járásbirósági iratok 1850-től 1872-ig.

2. Központi fenyítő törvényszéki és fenyítő eljárási iratok 1850-től 1872-ig.

3. Az egész megyéből a közigazgatási ügyek a szolgabírósgoktól, az ujonczozási ügyiratokkal együtt 1850-től 1871-ig.

4. Az egész megyét illetőleg: *a)* minden szolgabírósgai közigazgatási, bírósági és politikai ügyirat —, *b)* a kecskemét-solti volt cs. k. főnökségi iratok 1850-től 1860-ig —, *c)* a szolgabírák előtt folyt criminalisok —, *d)* a budai külvidéki árvabizottmányi ügyek —, *e)* a budai volt cs. k. országos törvényszék előtt volt fenyítő és polgári ügyek —, *f)* a gödöllői, monori stb. járási árvaügyi.

Ezenkívül a dolgozó teremben külön szekrényben vannak a végrendeletek, örökbefogadási okmányok, alapítvány levelek stb.

A levéltári tömeg mintegy 20—25,000 külön csomagot és a könyvtáron, a bekötött jegyzőkönyveken s tábla közé fűzött ügydarabokon kívül, közel 300 darab levéltári iktató, sorjegyző, osztályozó s más segéd könyvet foglal.

III. SZAKASZ.

A megye székhelye és gyűlési helyek.

10. §. Régi és új idő.

Pest-Pilis megyének rendes szék- és megyegyűlési helye a török idők előtt Buda volt. Midőn a török 1541-ben Budát elfoglalta, Pest kezdett az lenni. Később ugyanesak a török uralom miatt innen is elkerült a székhely, s különösen a szomszéd Nógrád megyei várak közt váltakozott, melyre a sűrűn változott hadi szerencse folytán, gyakran volt alkalom. De hogy e viszontagságos időkben mikor, hol volt, arról nincsenek biztos történeti adataink. Tény, hogy épen Nógrád várban is többször tartattak a gyűlések. A legelső megyegyűlési jegyzőkönyv, mely a megyei levéltárban megvan, 1638. april 14-ről, Fülekről szól. Azonban hogy már ez idő előtt a szomszéd Nógrád megyében kebeleztett füleki várban volt a megye székhelye, azt onnan adatolt okmányok bizonyítják. Ilyen a megyei levéltárban a legrégebbe közt egész épségben meglevő és Nátkay Balázs részére végrehajtott tanuvallásokrol szóló egy okmány, mely így kezdődik: „Nos universitas dominorum Baronum, magnatum et nobilium Comitatum Pest Pilis et Albensis Sedis Solth conjunctorum sat.“ és így végződik: „Datum 10. Januarii in arce Füleki 1630.“ — aláírva Ráday András alispán és a szolgabírák által. Ekkép már 1630-ban Füleki volt a megyét kormányzó alispánnak és a tiszti karnak székhelye. 1655-ről III. Ferdinand IV-ik decretuma 6-ik §-sa azt rendel, hogy Pest, Pilis és Solt megyékben indított és indítandó mind panaszos, mind beavatkozási ügyek iránt a perbe fogottak és beavatkozók, ha a Tisza felől laknak, a füleki várba, ha a Duna felől laknak a szécsényi várba idéztessenek és tartozzanak megjelenni itélet nyérés végett. Így a megye székhelyének a megye határán kívül léte nem rövid ideig tartó esetlegesség, hanem állandó volt; mert már törvény is intézkedett ez irányban: de ugyanez időtájon Fülekiel együtt egy részben legalább, Szécsény is volt székhelye. A me-

gyegyületekről meglevő jegyzőkönyvek a gyűléstartási helyet nem mindig nevezik meg. De legtöbb van Fülekről. — 1659. július 10-én tisztújító közgyűlés is itt tartatott, mikép a jegyzőkönyv mondja: az alispáni szék ürességben levén, főispán gróf Balassa Imre elnöksége alatt; 1660. mart. 15-én Losonczon tartatott a megye közgyűlése, melyen az országgyűlési követeknek adott utasítás megerősített. — 1682. dec. 17-én már a füleki várnak ugyanezen év június 5-én történt leégése után szintén Losonczon, 1683. január 2-án a gácsi várban, február 8-án ismét Losonczon volt a megye gyűlése. 1684-ben Pest megyének a török járom alol kiszabadulása alkalmából, bár Buda vára még török kézben volt, Pesten tart a megye közgyűlést (jegyzőkönyv 101. lap): de bár 1686. szeptember 2-án Buda vára is a 145 évig tartott járom alol szerencsésen felszabadult, 1687-ben ismét Losonez és Apátfalva közt sátorok alatt (azon évi j. k. 65. lap), 1688-ban pedig Gácsváralján, majd Kecskeméten és Nagy-Kőrösön tartatik a megyegyűlés.

Végre 1689-ben visszakerült a székhely ismét Budára; mert ámbár még 1689. január 6-án Ráday Gáspár alispán elnöksége alatt Losonczon volt a megyei partialis gyűlés; de már 1689. május 18-án Budán tartatott a felszabadulás után első általános tisztújító gyűlés, melyen a nádor is jelen volt. — 1691. január 11-én sz. k. Pest városban tartatik a megye közgyűlése, noha a hirdetés szerint Budára volt összehíva; mikép a jegyzőkönyv mondja: a Duna jegének veszedelme miatt. Ugyanez év július 17-ére már az összehívás is Pestre történik; és ezután többször tartatnak a gyűlések Pesten, mint Budán.

Azonban a Rákóczy Ferencz-féle forradalom alatt ismét többször elkerült a megyegyűlési székhely a testvér fővárosból is. Jelesen: 1707. november 23-án Boldog községben tartatott a megyei köz- és tisztújító gyűlés; ugyanitt folytattatott az december 5-én, hol a Kaszán tartott Rákóczyféle országgyűlésre Darvas János alispán és Pataky Gáspár esküdt választottak követekül; az előző gyűlésen készített utasítással láttatván el. Ezen utasítás magyar nyelven van; ugyanez időből több Rákóczyféle levél szintén magyar nyelven. — 1708. augst. 4-dikén Gedén Nógrád megyében, 1708. november 15-én Gyöngyösön Heves megyében volt a megyegyűlés, ez utóbbi jegyzőkönyvében az mondatván: „cum ob metum et formidinem hostium in visceribus praefatorum comitatum tute celebrari non potuit = Mivel az ellenségtől féls és rettegés miatt a mondott megye kebelében bátorságosan nem tartathatott.“ Hasonlókép gyűlés helyek voltak ez időtájon, jelesen 1704-től 1716-ig: Nagy-Kőrös, Czegléd,

Kóka, Zsámbók, Aszód, Rátóth, Versegh, Apez, Eger, Árokszállás, Oroszi, Ráczevi, Szent Lőrincz-Káta és Hatvan.

A Rákóczy forradalom lecsendesülése után a megyegyűlések székhelye ismét vegyesen Buda és Pest lett; hol mindenik helyen saját háza volt a megyének, Budán még 1689-ben rendelvén a nádor megyeházat szerezni (jk. 133. l.), Pesten pedig 1696-ban szerzetetvén az. Majd 1780 tájon a budai megyeház bérbe adatván, azután pedig egészen is eladatván, a megyegyűlések székhelye egészen Pestre tétetett át, és 1848-ig csak egyszer-mászor a tisztujtó és követválasztási s némely ünnepélyes nagy gyűlések tartattak Budán az országházban.

1849-ben, midőn a magyar kormány az országgyűléssel együtt Debreczenbe távozott, és Windischgrätz herczeg Pestet megszállotta, a megyének el nem foglalt része Kecskemétre tette át székhelyét, ott szervezte magát újra s ott tartotta gyűléseit; az osztrákok által elfoglalt részen pedig Babarczy Antal királyi biztos által Pesten az itt maradt hivatalnokokból és ujonnan kinevezettekől új tisztikar szervezetvén, ez, Pesten kormányzott addig, mignem a választott tisztikar Kecskemétről a június elején Debreczenből visszatérő kormánnyal együtt szintén visszajött Pestre.

A forradalom legyőzése után a hármas megye kétfelé szakított Pest-Pilis és Pest-Solt megyére. Pest-Pilis megye székhelyéül Pest maradt; Pest-Solt megye székhelyévé pedig ekkor is, elsőbb ugyan Kalocsa, azután Kecskemét lett. Ugyanezen idő alatt a közigazgatástól külön levén választva a törvénykezés, Pesten és Budán országos-, azután Kalocsán, majd Kecskeméten megyetörvényszékek állottak fen. Így volt ez 1861-ig; mikor az alkotmány értelmében összehívott országgyűlés folytán a hármas megye ismét egyesítettvén, székhelye is újra Pestre központosított, hol ez idő szerint változatlanul van.

E székhelyre nézve megjegyzendő, miszerint egy 1790. martius 2-rol kelt helytartósági leirat rendelte ugyan el, hogy a szabad királyi városok ugyanazon év martius 5-től kezdődőleg ne legyenek többé függésben a megyéktől; minélfogva úgy látszik, hogy azelőtt a királyi városok is ezektől kisebb-nagyobb függésben voltak; különösen Budának és Pestnek ily függésére nézve több adat találatik a megyei levéltárban, névszerint: 1690-ben Budán szerdán és szombaton, Pesten kedden és pénteken tartandó heti vásárra a megyei rendek engedélyt adnak (jegyzőkönyv 185. lap); ugyanazon évben Buda városra a Pest megye által kivetett adó behajtása végett karhatalom rendeltetik (jk. 242. l.); 1700-ban pedig kéri a megye, hogy

Buda és Pest városok a megyei közterhek viselésére törvényesen köteleztesenek (okmánytár, 2. kötet 10. sz.): azonban hogy Buda és Pest, melyek közül Budát még Nagy-Lajos, Pestet Hunyady Mátyás király emelte legelőször a királyi városok közé, I. Leopold pedig 1703. october 23-án mindkettőt új szabadalmakkal megajándékozta, mint királyi városok, bár székhelyei voltak a megyének, már 1790 előtt felszabadították magukat ezen függéstől s a megyei terhektől, azt főkép két okmány bizonyítja a megyei levéltárból; egyik:

1697. február 2-rol, s így még az I. Leopold által e városoknak adott új szabadalmak előtti időről, ugyancsak I. Leopoldtól a megye részére adott szabadalom levél, melylyel a király Pest megye pesti házat s annak minden lakóit a katonaszállásolástól és élelmezéstől fölmenti; — másik:

1723-rol Pest város adójegyzéke, mely által a megyét a megyeház után kivetett adóért zaklatta. Ez az eredeti németből magyarítva, így szól: 1704. november 1-től (tehát mint látszik, a leopoldi szabadalomra következett első adóévtől) 1721. october 31-ig a kézbesített jegyzék szerint portio 263 frt 50 kr.
 1722 és 1723 két évre 62 „ — „
 Grunddienst 1704-től 1723-ig 20 évre, évi 2 frtjával 40 „ — „
 Összeg: 365 frt 50 kr.

11. §. A vármegye háza.

Közvetlen a török járom alól kiszabadulás és a megye székhelyének Budára visszakerülése után, még 1689-ben elrendelte a nádorfőispán, hogy a vármegye Budán házat szerezzen (jk. 133. lap). Ez fen a várban az a ház volt, melyet később a báró Eötvös család birt, a várbeli városház szomszédságában, az uri utzáán.

Azonban, miután a téli hónapok alatt, a Duna jege miatt, a Budára közlekedés életveszélylyel járt, csakhamar Pesten is vett a megye házat. Ezt a róla szóló jegyzőkönyv szerint 1696-dik évi december 1-én vette Pachner János hadi biztostól 4000 frton. A levéltár e házra vonatkozólag 1697. február 2-rol I. Leopold király szabadalom levelét foglalja magában, melynek erejénél fogva árának kifizetése megismertetvén, ezen ház, mint Pest vármegye tulajdona, és annak minden lakói a katonaszállásolástól és élelmezéstől felmentetnek. Ugy mutatkozik, hogy ezen ház ugyanazon helyen volt, melyen a mostani megyeház a gránátos utzában van: de mint látni fogjuk, a mostani megyeház később és több izben épült.

Később a budai megyeház bérbeadás útján hasznosított. Erről az 1780. martius 7-én Pesten tartott megyegyülés jegyzőkönyve

(diakból magyarra fordítva) következőleg szól: „Előterjeszti első alispán ur, miszerint újabb emlékezet szerint, midőn a megyének budai curialis háza, nem közönséges költséggel kijavított, a megye közönsége azt határozta, hogy annak felső emelete, a házi pénztár némi segítése tekintetéből, bérbe adassék; ezt most a földszinten a grádics mellett levő egy szobával, a kisebbik pinczével, istállóval, felszerrel, udvari és padlás helyiségekkel együtt, főtisztelendő Erdélyi József apát és kecskeméti plebánus, miután a buda-kerületi nemzeti iskolák felügyelői tisztsége van reá bízva, szándékozik kivenni, a mint az iránt administrator ur ő nagyságánál már nyilatkozott is; csak az van tehát hátra, hogy a főtisztelendő urral, a ki jelen van, a bér iránt nyilvánosan egyezkedtessék: — — — a megye örömét fejezvé ki azon, hogy oly tisztességes és mondott hivatalánál fogva, lakosaira nézve is kétségtelenül igen hasznos tagtársát fogadhatja házába, az évi bérösszeget 150 forintra határozza, azon közbevetett feltétellel, hogy a birt palotában, ha a szükség és körülmények kívánandják, szabad legyen és jogában álljon a megye közönségének összejöveteleket és nyilvános gyűléseket tartani; melynek következtében meghagyatik főpénztárnok urnak, hogy a fennebbi 150 frtot, mint évi illetőséget, a házi pénztár részére vegye be; — a földszinti résznek többi alkalmatosságai pedig továbbra is átengedtetnek alszolgabíró Setéth Farkas, és Gyuresányi István biztos uraknak, kik azon házat eddig is lakták. Kiadta Tahy György esküdt aljegyző, (aláírva) Erdélyi József a budai kerület nemzeti iskoláinak felügyelője. — 1804-ben báró Podmaniczky bérlette ezen megyeházat. Ugyanekkor el akarván azt adni a vármegye, áruba bocsátotta: de Buda város ellene szólott s megakadályozta az eladást; végre 1806-ban eladatott az, a báró Eötvös családnak 18,000 frtért.

Bél Mátyásnak 1737-ben megjelent nagy munkájában a budai megyeházról semmi megemlést se találtam. A pestiről ő is megemlékszik következőleg: „Est provinciae (igen sok helyen így nevezi a megyét) quoque Pestiensis suum praetorium, sic satis et capax, et factum commode. Hic comitiola celebrare, et in publicum consulere moris est.“ (III-ik kötet, 107. lap). Igen rövid megemlékezés: de elég annak kitüntetésére, hogy a pesti megyeház már akkor tágas volt, és pedig valószínűleg új építkezés következtében, a mint e kifejezés: „et factum commode“, igazolni látszik. — 1778-rol a levéltárban ismét egy terv találtatik annak nagyobbitásáról, 1804-ről iratok, az azon végbevitt építkezéstről.

A mostani megyeház három utszára két emelettel körülépült, belől pedig egy középső rész által két tágas udvarra osztott igen

terjedelmes és téres épület. Így, a mint áll, annak középső része 1811-ben, az újvilágutszai rész 1832-ben épült. Az 1838-diki árvíz annyira megrongálta az egészet, hogy az minden részében tetemes javítást igényelt. Legtöbbet szenvedett a vármegyeház utszára menő rész, a gránátos utsza felől. Ez annyira összeropedezett, hogy gerendákkal kellett megtámogatni. Ekkor ebben a 2-ik alispán, az adószedői, jegyzői és kapitányi hivatalok szállásoltak. Minthogy pedig ezen rész még nagyobb költséggel sem volt kiigazítható, tehát annak széljelszedetése és egészen újraépíttetése rendeltetett. Így épült a gránátos utszában főhomlokzatot képező és a megyeház utszának ide nyíló részén levő legújabb rész 1841-ben.

12. §. Gyűlési nagyterem s az annak falait ékesítő arczképek.

A megye gyűlési nagy terme, mely a hallgatóság részére téres karzatokkal van ellátva, a megyeház közép udvari részének első emeletén foglal helyet.

1812-ben elhatározta a megye, hogy volt főispánjainak arczképei az akkor kiépült új megyeházban kifüggesztessenek. Ezen határozat, s később több ízben alkalmilag hozott határozatok folytán a gyűlési nagytermet az uralkodó párén kívül ez idő szerint a következő arczképek, a következő sorszámozással ékesítik:

1. Első Lipót király (uralkodott 1657-től 1705-ig).
2. Sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi István (meghalt 1860-ban).
3. Széki gróf Teleki László (meghalt 1861-ben).
4. Nyáregyházi Nyáry Pál (meghalt 1871-ben).
5. Sándor Lipót főherceg, nádor és a megye főispánja 1790-től 1795-ig.
6. Első Ferencz király (uralkodott 1792-től 1835-ig).
7. József főherceg, nádor és a megye főispánja 1796-tól 1847-ig).
8. Mária Theresia királyné (uralkodott 1741-től 1780-ig).
9. Wesselényi Ferencz, nádor és főispán 1659-től 1671-ig. Arczképe megküldetett a megyének báró Wesselényi József által (1814. évi jk. 1363. sz.).
10. Galánthai herceg Eszterházy Pál, nádor és főispán; megküldetett a megyének herceg Eszterházy Miklós által (1812. évi jk. 3052. sz.).
11. Ferencz, lothringeni herceg, királyi helytartó és a megye főispánja 1732-től 1735-ig.

12. Erdődi gróf Pálffy Miklós, nádor és főispán 1714-től 1732-ig. Arcképét megküldte herezeg Pálffy Károly (1813. évi jk. 2392. sz.)

13. Németujvári gr. Batthyányi Lajos, nádor s főispán 1751-től 1765-ig.

14. Erdődi gr. Pálffy János, nádor s főispán 1741-től 1751-ig.

15. Albert főherceg, királyi helytartó s főispán 1766-tól 1781-ig.

16. Szalai gróf Barkóczy Ferencz, főispáni helytartó 1802-ben.

17. III. Károly király, Mária Therézia atyja (uralkodott 1711-től 1740-ig).

18. Egy ismeretlen; a jegyzőkönyvek se mondják meg, hogy kicsoda.

IV. SZAKASZ.

Pest megye hivatal kara.

13. §. Kormányzási viszony a török uralom előtt.

Hunyady Mátyás király 1486-ban kelt VI-dik decretumának 60-dik törvényezikke azt rendeli: „hogy a királyi felség tartozzék minden megyében az egyházi és főrendűek s országnagyai akarásával s tanácsával valamely országnagyot vagy jeles és nagy birtoku embert, ki alkalmasnak s arra valónak látszik, megyei főispánná tenni. És ugyanaz tartozzék azon megyéből és nem máshonnan, valamely jeles férfit alispánnak, vagy alispánoknak választani.“

Azonban mikép a megye alakulásának előadásánál ismertettem, a régi időben Pest és Pilis két megyének, mikép a törvény maga mondja (II. Ulászló 1492 : I. Decretuma 100. cz.) a mennyiben Buda mellett vannak, főispánjai, sőt alispánjai sem voltak. Ekkor itt az igazgatást, különösen a peres ügyekben az igazságszolgáltatást közvetlen maguk a királyok s azok helyettesei a nádorok, majd az országbirák, — a királyi jövedelmeknek, az adónak beszédését pedig a királyi kincstárnokok s azok helyettesei, a budai camerális inspectorok vitték. Utóbb a közigazgatásban ez utóbbiak és a budai várnagyok lettek a főurak; a törvényszolgáltatás II. Ulászló II. Decretuma 24. cz. szerint a szolgabirák s az előkelő nemesek közül melléjük választott egyének keze közt levén. Mikor kezdődik a tényleges alispánok kora a megyében, azt a levéltári anyag hiánya miatt, homály fedí.

Valószínűleg Budának a török által elfoglaltatása után akkor kezdődik az, mikor a budai várnagyi és cameralis inspectori hivatal is szünetelvé, így a királyi kincstári székhely sem levén a megye közvetlen közelében, Pest megye szintén a többi megyék példájára szervezkedett. A megyei levéltárban ide vonatkozólag meglevő legrégibb okmány szerint, midőn a megye székhelye a füleki várban volt, 1630-ban már alispánja volt a megyének Ráday András személyében.

14. Főispánok, azok névsorozatos ismertetése.

A főispánokat illetőleg 1659-ről I. Lipót I. Decretumának 76-ik czikke a következőket rendeli: „A karok és rendek ő felsége kijelentéséhez és az 1492: 100, és 1495: 20. és 24. t. czikkekhöz (II. Ulászló decretumai) ragaszkodván, elhatározzák, hogy Pest-Pilis és Solt megyék az érintett alkotmányos törvények szerinti régi jogaikban megtartatván, ugyanazoknak főispáni hivatala a mostani és jövőndő nádor gróf uraknál, kiktől különben is, — Budának elvesztése után megszűnővén felettök ugyanazon Budaváros várnagyainak hatósága, — a főispánok teendőire nézve függöttek, az ugyanazon megyéknek különösen adott hiteles pecséttel együtt ténylegesen megmaradjon és meghagyassék.“ — E törvényen kezdődik a főispánok rendes sorozata. — De hogy már ez előtt voltak a megyének főispánjai, igazolja maga a megye jegyzőkönyv, hol közvetlen ez idézett törvényt hozott országgyűlés előtt a megyének Füleken tartott azon gyűléséről, melyen épen emez az 1659. július 21-dikére Posonba összehívott országgyűlésre követeit választotta, ezeket találom bejegyezve 1659. jul. 10-ről: „Az alispáni szék ürességben levén, főispán gróf Balassa Imre alatt választatott Nándori Bene János és Pápay János.“ Ugyanekkor általános tisztujtás is tartatott, s az országgyűlési követeknek utasítás adatott, melynek fő lényege, hogy milyen legyen a megye pecsétje. Sőt már ez időt megelőzőleg 1656. ápril 20-dikán Balassa Imre főispán elnöklete alatt történik tisztujtító közgyűlés, melyen Földváry János választatott alispánná. — Ezt megelőzőleg pedig a jegyzőkönyv 162-ik lapján a megyének óvástétele foglaltatik, melylyel gr. Balassa Imre főispánsága ellen protestal, mire gr. Balassa reprotestal, s allegalja, hogy a pestmegyei főispánságot királyi adomány levél mellett nyerte. Azonban hogy kik voltak ez idő előtt főispánok, azt ismét homály fedi. Keletkezésök valószínűleg szintén a török alattság következménye. Hogy többen voltak, kik nem viselték egyszersem az ország nádori hivatalát, s így nem az alkotmányos törvény szerint jutottak e méltóságra, teljesen valószínű épen magából a vonatkozó törvényből, melyre sem alkalom, sem szükség

nem lett volna, ha ezen főhivatal körül törvény és szabály ellenességek nem fordultak volna elő, mire a törvénynek „megmaradjon és meghagyassék — maneat et relinquatur“ kifejezése is mutatni látszik.

A meghozott törvény után:

1. Hadadi és Murányi Wesselényi Ferencz, aranygyapjas vitéz, mint akkor az országnak nádora, foglalta el a főispáni széket s lett a hármaskörű megyének azon törvény értelmében első főispánja. Az ugyanez alkalommal nyert megyei önálló czimeres pecsét 1660. január 8-án már az ő nevének köriratával mutatattott be a megyei közgyűlésnek. Wesselényi Ferencz, ki egyszersmind Magyarország főtábornagya is volt, 1667. márc. 23-án Németh-Lipcsén halt meg.

2. Utánna második főispánkép következett Pohroncezi Szelepcsényi György, ki már 1647 óta az ország főkanzellárja lévén, 1666. január 15-én pedig esztergami érsekségre emeltetvén, 1667-ben, Wesselényi nádor halála után I. Leopold által —, a nádori szék üresen maradása mellett, egyszersmind királyi helytartóvá is kineveztetett. Ez meghalt 1685-ben, 92 éves korában Morvaországban Letowiczen, honnan holt teste Posenba hozatott, mely akkor az esztergami érsekség székhelyéül szolgált. De a megye főispánságát csak 1681-ig viselte. Ekkor:

3. Galánthai herczeg Eszterházy Pál, Fraknó örökös ura, aranygyapjas vitéz és tábornagy, ki 1681-ben nádorrá választatott, lett a hármaskörű megye főispánja. Meghalt 1713. márc. 26-án, 78-dik évében.

4. Erdődi gróf Pálffy Miklós előbb országbíró, 1714. okt. 14-én választatott nádorrá s lett Pest megye főispánja. Nagy része volt 1722/3-ban, gróf Csáky Imre esztergami bibornok érsekkel és Szluha Ferencz nádori ítélőmesterrel együtt a pragmatica sanctio létrehozásában. Meghalt 1732. február 20-dikán.

5. Utánna következett Ferencz lothringeni herczeg. III. Károly király ugyanis gróf Pálffy Miklós nádor halála után, leányának Mária Therésianak jegyesét, kivel az csakugyan 1736-ban február 12-én össze is kelt, Ferencz lothringeni herczeget, a hős lothringeni Károly, Buda megszábadítójának fiát nevezte ki királyi helytartóvá, ki mint ilyen, 1732. október havában iktattatott be a hármaskörű megye főispáni székébe. A kinevező levél szerint a herczegnek csak ideiglenesen, az országgyűlés összehívásáig s új nádor választásig kell vala maradnia a kormányzék élén: de országgyűlés Károly király életében többé nem tartatván, mindaddig megmaradt, míg a toscanai nagyherczegség reá szálla. Új nádor csak nejének, Mária Therésianak uralkodásra jutásakor választatott.

6. Erdődi gróf Pálffy János először közlegény a naumburgi Isenburg gyalog ezredben, azután zászlótartó Pálffy Károly ezredében, 1683-ban Bécs ostrománál 20 éves korában kapitány, majd Czobor ezredében ezredes, később ezen ezred tulajdonosa, tábornok. — Eugen herceg legjelesebb tanítványainak és vezéreinek egyike, 1710-ben horvát-dalmát-tótországi bán, már 1711-ben tábornagy s Heister helyett fővezér a Rákóczy Ferencz ellen folytatott táborozásokban. 1731-ben országbíró, Mária Therésia uralkodásra lépése után 1741. június 23-án történt választás szerint nádor s egyszersmind pesti főispán. A szathmári békekötés mint katonának, — Mária Therésia trónjának megmentése pedig mint nádornak, nevezetes részben neki köszönhető. Meghalt 1751. martius utóján 88 éves korában.

7. Németujvári gróf Battyányi Lajos, római szent birodalmi gróf, már III. Károly alatt, a *pragmatica sanctio* létrehozatalakor kanczellár, az 1751. april 18-dikára összehívott posoni országgyűlésen nádorrá választatván, egyszersmind Pest megyei főispánná lesz. Meghalt 1765. october 26-án; az épen akkor lefolyt országgyűlésen különösen az adó fölemelésnek s más egyéb királyi kivánságoknak nem sikerülése miatt, Mária Therésia királyné kegyének elvesztése után.

8. Albert tescheni herceg, Mária Therésia kedvencz leányának, Mária Kristinának férje, 1765. december 25-én királyi helytartóvá kineveztetvén, ámbár I. Lipót fennebb idézett decretuma, a pestmegyei főispánságot csak az ország nádorai részére állandósítja, de a mindjárt Szelephényi Györgynél kezdett, Lothringeni Ferencznél folytatott szokásnál fogva, egyszersmind a főispánságba is belépett. E kinevezés forduló pontot képez a nagy királyné uralkodási módorában. Az eddig követett alkotmányos ut helyett, az ország hasznát előmozdító igen jótékony: de önkényes intézkedések állanak elő, mind a jobbágyi és törvénykezési, mind a vallási és tudományos, valamint a vám és kereskedelmi ügyek rendezésében. A bánóság az országhoz visszacsatoltatik, melyben Albert hercegnek igen tevékeny része van. De az egész eljárás szelid kezdete a második József alatt bekövetkezett absolut uralkodásnak. Az alkotmányos eljárás mellőzésének éle, megnyerő szelid bánással mérsékeltetik, mely a főnemesség elnémetesítését vonja maga után. Erre Albert hercegnek Posonban, majd Budán folyt nyílt és fényes udvartartása is nagy befolyással van. — Albert herceg emlékét, Buda mellett az általa telepített Albertfalva (Saxenfeld) község tartja fen. II. József uralkodása kezdetén 1781-ben, királyi helytartói, azonkép főispáni hivataláról is leköszönt.

II-dik József alatt 1781-től 1790-ig nem volt sem nádor, sem királyi helytartó, mely méltóságokat II. József egyszerűleg eltörölte, azonkép Pest megye főispáni széke sem volt a törvénynek megfelelőleg betöltve: azonban mikép alább érintendem, Majláth József és Almásy Pál mégis az országnak tiz kerületre osztatása folytán, kerületi kinevezett főispánokkép szerepeltek. II. József halála után törvénynek megfelelő főispán lett.

9. Sándor Leopold főherczeg, II. Leopold király negyedik fia, ki a posoni országgyűlésen 1790. november 12-én az V-ik törvény-czikk értelmében nádorrá választatván, pestmegyei főispánná 1791-ben neveztetett ki, mely kettős hivatalától 1795-ben bekövetkezett szerencsétlen halála fosztotta meg, junius 10-én Laxenburgban, midőn egy segéddel tűzmű készítéssel foglalkoznék, a lőpor fellobbanása miatt kapott halálos sebben érvén véget.

10. József Antal főherczeg az előbbinek testvére, 1795. julius 19-én neveztetett ki Bécsben királyi helytartóvá. Az országban hirül esvén a kinevezés, a királyi helytartó tanács, Pest megye és Pest s Buda városok küldöttsége sept. 5-én üdvözlé Bécsben a főherczeget, ki azután gróf Károlyi József vezérlete alatt elébe ment banderium kíséretében érkezett Budára. Ide érkezésekor diadal kapu készítettett számára, mely felett tüzlángban égő fénix madár fejtett ki, ily lángnyelvű felirással: „consurgit ab ignibus idem.“ Főispáni székébe szept. 21-én iktattatott be, gróf Batthyányi József bibornok primás, mint királyi biztos által. Ezen ünnepélyre vonatkozólag a megyei levéltár több nyomtatott okmányt tartalmaz, köztök az akkor mondott szónoklatokat. A helytartóságnál következő nap foglalta el elnöki székét. Nádorra az 1796. nov. 6-dikára összehívott posoni országgyűlésen választatott. E fényes hivatalait a nemzet nagy hasznára és megalégedésére ötven éven át viselvén, a megye 50 éves jubileumát 1845. sept. 22-én tartotta meg Budán az országházban, hol székét 50 év előtt elfoglalta. Meghalt 1847. január 13-án. A megye ezen évi január 25-diki közgyűlése jegyzőkönyvének 207-ik pontja alatt örökítette meg jegyzőkönyvileg emlékét Kossuth Lajos nagyszerű emlékbeszédével; február 25-diki közgyűléséből pedig fiához István főherczeghez részvét feliratot intézett, és három havi megyei gyászt rendelt el.

11. István főherczeg, József nádor fia, királyi helytartóvá és pestmegyei főispánná neveztetett 1847. január 15-én, mit a helytartóság január 18-diki átíratával közölt a megyével. Pest, Pilis és Solt megye főispáni székébe beiktattatott ugyanazon év october 16-án, mely alkalommal, az october 10-ről kelt királyi leirat szerint, a beik-

tatásnál királyi biztoskép Ferencz József főherczeg, István unokatestvére, a mostani király szerepelt, mindkét főherczeg nagy lelkesedés közt magyar nyelven tevén beiktatási szónoklatát. Az ezen alkalmi szónoklatok oct. 16-rol adatoltan, nyomtatva vannak meg a megyei levéltárban, mely alkalomból Ferencz József királynak eredeti levele is van ott. István ugyanazon év november havában a posoni országgyűlésen nádorrá választatott. 1848. szeptember havában, midőn Jellasiéknak Magyarországra betörésével meggyőződött arról, hogy a kivított alkotmányos jogok védelmében, dinastiája ellen kellene harczolnia, elhagyta az országot és minden hivatalát, Bécsben a király kezébe letette. Ez idő óta a nádori hivatal szünetel.

Az 1848/49-diki forradalomra következő idő alatt a főispáni hivatal egész 1871-ig szintén szünetelvén, a megye főhivatalát királyi biztosok, kerületi főispánok, megye főnökök s főispáni helytartók vezették. Azután :

12. Gróf Zichy Ferraris Viktor, a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870-dik évi XL-dik törvény értelmében főispánnak kineveztetett a magyar alkotmányos ministerium ellenjegyzésével 1871. május 9-dikén; széket foglalt június 6-án; — leköszönt 1873-ban a mártiusi közgyűlésen.

13. Gróf Szapáry István szintén alkotmányos ministeri ellenjegyzéssel kineveztetett 1873. május 15-én, s a megyei bizottmány-nak júniusi közgyűlésén beiktattatván, hivatala azóta folyik.

15. §. Administratorok és főispáni helytartók.

Administratorok törvény szerint csak rendkívüli esetekben voltak rendelhetők, a rendes főispánoknak tisztök teljesítésében fontos okok által akadályoztatása miatt. Később az osztrák ministerium által befolyásolt kormány, különösen II. József ideje óta a rendes főispánok mellőzésével sűrűn kezdte ezeket alkalmazni oly esetekben, midőn törekvéseinek érvényesítésére mesterséges utakat látott szükségesnek. Ezek hivatala tehát mindenütt csak időközi, s nem folytonos sorban menő.

Hogy Pest, Pilis és Solt megyében a régiebb időben is voltak administratorok, azt igazolja a megyei levéltárban 1749-ről (9. sz. alatt) meglevő okmány, melylyel a megye folyamodik a nádorhoz, hogy részére többé administratorok ne adassanak; azonban kik s mikor voltak azok, azt homály fedi. A kipuhathatottak sora következő :

1. Gr. Grassalkovich Antal, kineveztetett gr. Pálffy János nádor által 1747. aug. 14-én.

2. Fekete György kir. személynök, kineveztetett gr. Batthányi Lajos nádor által 1751. oct. 20-án s a megye óvástétele ellenére is foglalkozott 1757. jun. 20-ig.

3. Gr. Batthányi József kalocsai érsek, édes atyja gr. Batthányi Lajos nádor által neveztetett ki 1762. dec. 29-én.

4. Svetics Jakab 1766-ban; előbb királyi ügyek igazgatója, azután personalis.

5. Ürményi József 1780-ban, ki később kitünő tehetségeinél fogva, királyi személynöki, azután országbirói hivatalra emelkedett.

6. Gróf Zichy Ferencz 1782-ben.

7. Majláth József 1785-ben. Ezt a megyei jegyzőkönyv főispánnak mondja ezen kifejezéssel: 1785. május 15. Josephus Majláth pro fungente supremo comite et Camerario Regio in Districtu Pestiensis resolutus. Ez II. József kora; midőn lothringeni Ferencz leköszönése után sem királyi helytartó, sem nádor nem volt; hanem II. Józsefnek 1785. mart. 18-rol kelt intéző levele által a főispánok megyéik tényleges igazgatásától általában fölmentetvén, s az ország tiz kerületre osztatván, a pesti kerület igazgatása, melyhez Pest-Pilis és Solt, azután Fehér, Nógrád, Heves, Borsodmegyék és a Kiskunság tartoztak, Majláth Józsefre bízott; mivel azonban az 1659: I. decretum 76-ik cikke törvényesen eltörölve nem volt, ezért tettem Majláth Józsefet az administratorok közé, kit a jegyzőkönyv is csak fungensnek, nem definitivusnak nevez.

8. Almásy Pál 1787-ben. Ez a megyei hivatalnoki registrumban világosan administratornak van nevezve: de vele ugyanaz az eset, a mi Majláthal, ez is II. József kora levén, mert a megye jegyzőkönyv ismét azt mondja, hogy Majláth Józsefnek vice cancellárságra távozta után 1787. mart. 1-én Almásy Paulus fungens supremus Comes et Districtus Pestiensis Camerarius Regius. A megye levéltárban ugyanez időről meglevő: „Calendarium vetus et novum“ szintén főispánnak nevezi őt Pest megyében, ellenben pedig azt mondja, hogy egyuttal Heves, Borsod, Nógrád és Fehér megyék administratora volt, melyek, mint láttuk a pesti kerületet képezték.

9. Ürményi József másodszer 1790-ben.

10. Gróf Brunszvik József, 1791-ben.

11. Nagy József personalis 1795-ben.

12. Gróf Barkóczy Ferencz 1802-ben.

13. Szögyényi Zsigmond királyi személynök 1821-ben.

14. Somsich Pongrácz personalis 1832-ben.

15. Bárány Albert 1837-ben, leköszönt 1846-ban a megyének iránta tanusított idegenkedésével indokolván azt.

16. Id. Földváry Gábor 1846. (előbb pestmegyei alispán) bár személye iránt bizalmat szavazott, ennek kineveztetése ellen is a megye óvást tett, s a királyhoz felirt.

17. Gróf Károlyi István 1848-ban István főherczeg nádor mellé, alkotmányos ministerileg kinevezve.

1849-től 1860-ig az ideiglenességi állapotban királyi biztosok: Babarczy Antal és Szentiványi Vincze; amaz 1849. januar 8-diki, ez 1849. august. 1-sői kinevezéssel; kerületi főispán: Koller Ferencz, Áugusz Antal, mindenik 1851-ben; megyefőnök: báró Majthényi László, 1850, — Kapy Ede, 1851, — Péchy Ferencz, 1856-tol kezdve. A különválasztott s előbb Kalocsán, majd Kecskeméten székelst Pest-Solt megyében ugyanez idő alatt megyefőnök, Kalocsán: Végh Ignác 1850-ben, Kecskeméten Keresztessy József 1850, — Horváth Mihály 1851, — Rózsahegy-i István 1856, — és Bonyhády Perczel István 1859-en kezdve.

Az időköz-i alkotmányosság idején 1860. december 10-től 1861. october 1-ig főispáni helytartó ismét gróf Károlyi István, ki 1861. october 1-én az egész tiszti karral visszalépvén, ekkor megint ideiglenesség állott elő, és lett october 21-től kezdődőleg főispáni helytartó Kapivári Kapy Ede, 1867 martius 31-ig; midőn az alkotmányosság helyre álltával ujlagosan gróf Károlyi István nevezetvén ki, a főispáni helytartói széket april 30-án a megyei bizottmányi közgyűlésben elfoglalta s a tisztujitást megtartotta; de az ugyanazon év julius 9-én tartott közgyűlés alkalmával véglegesen lemondott.

18. Báró Liphay Béla főispáni helytartóvá kineveztetett 1867. november 14-én; széket elfoglalta novb. 20-án; leköszönt 1869. april 5-én, melylyel egyszersmind a főispáni helytartók sora ez idő szerint befejezést ért.

16. Megyei tiszti személyzet, a régi kortol a legujabb korig.

Bár egyikéssé tömegesnek tessék, érdekesnek tartottam a megye főbb tiszti személyzetének névsorát összeszedni, azon szempontból, mert a megyei családok szereplésére ez mintegy hivatalos tükörkép szolgál, mely körül egyszersmind a hivatal betöltésének módozata sem épen utolsó figyelmet érdemlő mozzanatot képez.

Ezt illetőleg a meglevő megyei jegyzőkönyveket előző időről, egy Nátkay Balás részére tett tanuvallatási okmányból tudjuk, hogy 1630-ban Ráday András volt a hármas megye alispánja.

Az 1638-ban kezdődő jegyzőkönyvek szerint alispánságra 1838. 17-én megerősítették Mocsáry Balázs; — 1639. august. nov. 18.

megeősítették Batik Gergely; — novb. 9. megeősítették Mocsáry Balázs; — 1640. május 24-én helyettesítették Kutasy György; — julius 5-én választatik Batik János; — 1642. oct. 29. választatik idősb Ráday András, helyettesnek Vámosy István; — 1643. jul. 8-án kinevezetik Batik János; — 1656. april 20-án Balassa Imre főispán elnökle alatt választatik Földváry János; — 1657. január 4-én esküdt jegyzőnek választatik Liberseý Ferencz; aug. 1-én alispánnak megeősítették Földváry János; — 1659. január 16-án megyeügyésznek választatik Mocsáry Ferencz; julius' 10-én Füleken az alispáni szék ürességben levén, főispán gróf Balassa Imre elnökle alatt alispánná választatik Nándori Bene János, helyettes alispánná megeősítették Vámosy István; — 1660. dec. 9-én alispánná választatik Fekete László, jegyzővé megeősítették Liberseý Ferencz; — 1661. oct. 2-án rendes jegyzővé választatik Gedey András; — 1662. január 19. alispánná megeősítették Fekete László, helyettes alispánná Batik Péter; — 1664. novb. 6. rendes jegyzővé választatik Bezzekh István; — 1665. febr. 23-án helyettes alispánná választatik Kutasy György; — 1666. mart. 27-én választatnak alispánná Batik Péter, rendes jegyzővé Mocsáry Ferencz; kinevezetik helyettes alispánná Báthory László; — 1667. julius 28. megeősítették alispánnak Batik Péter, ki 1669. aug. 27-én szintén megeősítették, midőn főügyésznek választott Pápay János; — 1669. sept. 5-én választatnak helyettes alispánná Mocsáry Ferencz, rendes jegyzővé Bezzekh György; — 1671. sept. 16-án választatik rendes jegyzővé Czingely János; — 1672. aug. 11-én választatnak alispánná Bélteky Pál, helyettes alispánná Michalek Miklós; — 1674. máj. 21-én megeősítették alispánnak Bélteki Pál, ugy szintén 1676. januar 17-én is, midőn Michalek Miklós helyettes alispánnak hasonlólag megeősítették, ellenben választatnak rendes jegyzőnek Csemniczky Gáspár, helyettes jegyzőnek Gyürky Pál; — 1678. april 21-én megeősítettnek alispánnak Bélteky Pál, helyettesnek Michalek Miklós, rendes jegyzőnek Csemniczky Gáspár; — 1679. dec. 7-én ugyanezek megeősítettnek; azonkép megeősítettnek helyettes jegyzővé Gyürky Pál, ki midőn Csemniczky Gáspár 1681-ben országgyűlési követ volt, a rendes jegyzőséget is vitte, megyeügyésszé Dul Mihály; — 1681. april 20. választatik helyettes alispánná Vattay Pál; — 1682. dec. 17-én ugyanazzá Ráday Gáspár, 1686. helyettes alispánná Gyürky István.

1689. május 18-án a megye székhelyének Fülekről Budára visszakerülése után választatnak alispánnak Verlain János István ő felségének budai kamerális inspectora, helyettes alispánnak Sötér Ferencz, rendes jegyzőnek Laczkovich István, miután Gyürky Pál

leköszönt. — 1691-ben Hochwarth Mihály budai harminczados és helyettes alispán adószedővé nevezetik ki. — 1692. april 21-én megerősítetik alispánnak Sötér Ferencz, választatik helyettes alispánnak Laczkovich István, ki egyuttal a rendes jegyzőségben megerősítetik. — 1693. mart. 13. választatnak főbiztossá Zoldán László, helyetteseivé Szaday János és Szentmiklós János; — 1696. máj. 8. megerősítetnek helyettes alispánná Zoldán László, rendes jegyzővé Suppán István, helyettes jegyzővé Imre János. 1697. junius 11. megerősítetnek alispánnak Sötér Ferencz, helyettes alispánnak Zoldán László, rendes jegyzőnek Suppán István, aljegyzőnek Imre János; — 1697. dec. 2-án választatnak főadószedővé Fittos Ferencz, aladószedővé Imre János; 1698. jun. 10. megerősítetik alispánnak Sötér Ferencz; — 1699. januar 14. választatik főadószedővé Imre János, septbr 16-án esküt tesznek le: Sötér Ferencz alispán, Zoldán László helyettes alispán ugyanis mint főbiztos, Suppán István főjegyző.

1700. octb. 19. megerősítetnek Sötér Ferencz alispán, Suppán István főjegyző, Laczkovich László aljegyző, Imre János főadószedő. 1701. octb. 11. megerősítetnek Sötér Ferencz alispán, Zoldán László helyettes alispán, Laczkovich László aljegyző, választatik megye ügyésszé Jambrekovich Mátyás; — 1702. julius 10. választatnak alispánná Petrovay László (Sötér Ferencz a megyei nemes csapatokkal Rákóczy Ferencz mellett táborozott), helyettes alispánná Zoldán László, aljegyzővé Imre János, megerősítetik főjegyzővé Suppán István; — 1703. aug. 21. megerősítetik alispánnak Petrovay László, választatik helyettes alispánnak Imre János; — 1707. novb. 23-án Boldog községben tartott közgyűlésen az alispánságban megerősítetik Darvas János, helyetteskép Horváth András; — 1708. novb. 23. választatnak alispánná Darvas János, helyettes alispánná Horváth András, főadószedővé Mágoesy Mihály, főjegyzővé Radványi Ferencz, aljegyzővé Tergenyei Ferencz; — 1709. april 8. megerősítetnek alispánná Darvas János, helyettes alispánná Horváth András, főjegyzővé Radványi Ferencz; választatnak főbiztossá Hagymásy János, aljegyzővé Jeney István; — 1710. jul. 7-én választatik alispánná Osztrólczy János, megerősítetnek helyettes alispánná Horváth András, főjegyzővé Radványi Ferencz.

1715. sept. 23. választatnak alispánná Imre János, helyettes alispánná Laczkovich László, főjegyzővé Pásztory Imre, aljegyzővé Huszár István, főbiztossá Bajtay István, adószedő Bánovszky Ferencz, megye ügyész Csöke János; — 1717. május 4. választatnak alispán Szeleczky Márton, helyettes alispán Imre János, többi ugyanaz ki 1715-ben; — 1719. aug. 29. választ. helyettes alispánná Bajthay

István; — 1721. mart. 31. ügyésszé Barinyai Ferencz; — 1722. junius 1. alispánná Mágocsy Mihály; — 1723. feb. 25. adószedővé Aiszrich Mihály; — 1725. juni 21. megerősítettik alispánnak Mágocsy Mihály, választatnak helyettes alispánnak Farkas István, adószedőnek Mattekovich György, aljegyzőnek Blaskovich József; — aug. 2-án választatik főjegyzőnek Nedeczky József; — 1726. junius 3. választatik adószedővé Kligl Lipót; oct. 22-én ugyanazzá Zlinszky János; — 1730. apr. 20-án megerősítettnek: alisp. Mágocsy Mihály, helyt. alisp. Farkas István, főbiztos Strobel József, adószedő Zlinszky János, főjegyző Nedeczky József, aljegy. Blaskovich József, ügyész Barinyay László; — 1731. nov. 13. kineveztetik helyettes alispánnak Jeszenszky Mihály; — 1733. nov. 9. választatnak alispán Mágocsy Mihály, helyet. alisp. Nedeczky József, főjegy. Bajtsy János, aljegy. Friebeisz Ferencz, adószedő Zlinszky János, főbiztos Strobel József, ügyész Rudnyánszky József; — 1735. sept. 26. választ. helyet. alisp. Zlinszky János; — 1736. január 16. kineveztetik adószedővé Horányi Gábor, aljegyzővé Kostyán Imre.

1738. november 1-től 1739. october 31-ig következők, következők fizetéssel voltak a megye tisztviselői; alispán Mágocsy Mihály 500, helyettes alispán Zlinszky János 250, főjegyző Bajcsy János 300, aljegyző Kostyán Imre 230, főadószedő Horányi Gábor segédjével együtt 450, kecskemétjárasi főszolgabíró Huszár István 200, vácz-i főszb. Sötér Gábor 200, pilisi főszb. Friebeisz Ferencz 200, solti főszb. Katzonyi József 200, megye ügyész Rudnyánszky József 150, főbiztos Strobel József 200, esküdtek Sztatnyi Gábor, Ujfaluş Tóbiás, Dobosy Ferencz, Kostyán Mihály, Horváth Ferencz, Pongrácz János, Dulay Antal egyenkint 30, járásbiztosok Gillig Mátyás és István együtt 248 frt 56 kr., megye orvos Markó Ferencz 150, albiztosok Kostyán Mihály, Tóth Imre, Sembery György, Tóth György, Felder József, Pesthy Ferencz, Thuróczy András, Kornan János, Nyul Miklós egyenként 75 frttal, fizetési összeg mindezeknek együtt 4163 forint 56 kr.

1742. mart. 9. választ. alispánná Zlinszky János, helyt. alisp. Huszár István, adószedő Tomcsányi János, ügyész Zlinszky József, főjegyző Beniczky István, aljegyző Laczkovich Imre, főbiztos Ferber János; — 1746. mart. 8. ugyanezek választatnak, kivéve ügyész lesz Jeszenovszky Sámuel, főbiztos Friebeisz Ferencz; — 1747. novbr. 21-én alispánná feleskettetik Horányi Gábor; — 1750. mart. 23. megerősítettnek alispánná Horányi Gábor, helyettes alispánná Huszár István. 1752. jun. 19. kineveztetik aljegyzővé Tarkó János, 1757. jun. 20. választatnak alispánná Beniczky István, helyettes alisp. Lacz-

kovich Imre; megerősítettnek főbiztossá Friebeisz Ferencz, főadószedővé Tomcsányi János; — 1758. febr. 23-án választatik főjegyzővé Bogyay János; — 1762. május 21. választatik főadószedővé Varsányi Ádám; — 1765. sept. 24. rendes tisztujtó gyűlésen megerősítettnek, alispánnak Beniczky István, ki 1768-ban királyi táblai ülnök lesz; helyettes alispánnak Laczkovich Imre, ki 1768. sept. 12-én rendes alispánná neveztetik ki, főadószedőnek Varsányi Ádám, főbiztosnak Kovacsóczy László, főjegyzőnek Bogyay János, aljegyzőnek Ganyi János, ügyésznek Jeszenovszky Sámuel. 1768. dec. 9-én kineveztetik helyettes alispánná Muslay Gábor, 1772. jun. 15. megerősítettnek alispánnak Laczkovich Imre, helyettesnek Muslay Gábor, főjegyzőnek Bogyay János, aljegyzőnek Ürményi Bernát, főügyésznek Jeszenovszky Sámuel, főbiztosnak Kovacsóczy László. Ettől kezdve 1790-ig igen zavaros kor, sok leköszönés és kinevezés. — 1773. május 24-én kineveztetik a királyi táblai ülnökké lett Jeszenovszky Sámuel helyett főügyésznek Balla József. 1777. szeptember 15-én neveztetik ki Kostyán Mihály személyében az első megyei számvevő (exactor), 1783. martius 13-án Ürményi Bernát a főjegyzőségről lemond, helyette kineveztetik april 7-én Tahy György, ki aljegyző volt, ennek helyébe első aljegyző lesz Kostyán János, 1783. novbr 10-diki tisztujtás alkalmával azt rendeli II. József, hogy valláskülönbség nélkül választassanak a tisztviselők, a meghalt Muslay Gábor helyett, helyettes alispánná neveztetik az administrator által Tahy György. 1784. feb. 9. tisztujtó gyűlés gróf Zichy Ferencz elnöklete alatt alispánná megválasztatik Szily József, miután Laczkovich Imre öregsége miatt azt tovább nem vállalta, — helyettes alispán lesz Tihanyi Tamás, főpénztárnok Friebeisz Antal, megye ügyész Németh János, főszámvevő Kostyán Mihály, főjegyző Tahy György átadatván neki a megyei levéltár kulcsai, első aljegyző Majláth József (ki 1785. máj. 15-én fungens, supremus comes lesz); rendes szolgabírák kecskeméti járásban Kostyán János, vácziban Laczkovich György, soltiban Jeszenszky Mihály, pilisiben Andrassy István, ugyanazon év május 11-én Festetics Antal második aljegyzőnek neveztetik ki. 1784. feb. 10. Balla Antal megyei főmérnöknek megerősítették; — 1784. mart. 11. Kostyán Mihály leköszönvén számvevőnek kineveztetik Gyuresányi István, julius 1-én Németh János a budai korona uradalomhoz menvén át, főügyésszé kineveztetik Puky István; — 1785. novb. 29. levéltári iktatóvá kineveztetik Balla Gábor; — 1786. május 9-dikén főügyésszé Muslay István, főjegyzővé Festetics Antal neveztetik ki. 1787. octb. 1-én pedig Iványi László számvevővé, 1789. mart. 30-án főjegyzővé kineveztetik Ónody Sigmund, Festetics Antal helyett, ki helytartósági

titkárságra mozdítottatott elő, első aljegyzővé neveztetett Horváth Péter.

1790. mart. 23-án tisztujító közgyűlés, megerősítettnek alispánnak Szili József, helyettes alispánnak Laczkovich György, főjegyzőnek Onody Sigmond, első aljegyzővé választatik Puky Pál, megerősítettnek másod aljegyzővé Szentkirályi László, főadószedővé Gyuresányi István, választatik főpénztárnokká Richter András, megerősítettnek főszolgabirákul kecskeméti járásban Kostyán János, vácziban Czabay László, soltiban Rakovszky Ferencz, pilisiben Veres István, főügyésznek Muslay István és Kandó József, iktatónak és levéltárnoknak Balla Gábor, számvevőnek Iványi László; — 1791. május 13-diki tisztujítás: Czabay László meghalván, Veres István főszolgabíró áttétetik a váczy járásba, s helyette a pilisibe kineveztetik Bicskey Sándor, Rakovszky Ferencz pedig főszolgabírókép áttétetvén a pesti járásba, helyette a solti járásba kineveztetik Madarassy István. A pesti járás itt jön legelőször elő.

Eddig a jegyzőkönyvek diákul, 1791. october hónapban kezdve azonban magyarul vannak vezetve.

1792. május 19. Muslay István főügyész az administrator által alispánnak helyettesített.

1793. sept. 26-án Sándor Leopold főherczeg nádor előlülése alatt Budán tartott tisztujító gyűlésen megerősítettnek: alispán Szili József, helyettes alispán Laczkovich György, főjegyző Ónody Sigmond, első aljegyző Szentkirályi László, választatik 2-ik aljegyzőül Szelezky László, megerős. főadós. Gyuresányi István, választ. főszolgabíróul Szabó János, megerősítettnek ugyancsak főszolgabírákul Bicskey Sándor, Veres István, Rakovszky Ferencz, Madarassy István, főügyészül Muslay István és Kandó József, főadós. Richter András, levéltárnokul Balla Gábor, számvevőül Iványi László, főbiztosul Miskey Ferencz, hidak és utak felügyelőjéül Jeszenszky László.

1798. május 15. főherczeg József nádor elnöksége alatt Budán tisztujítás, megerősítettnek: Szili József alisp. Laczkovich György helyet. alisp. Ónody Sigmond főjegyző, Szentkirályi László első aljegyző, idősb Friebeisz Antal és Richter András fő (házi és hadi) pénztárnokok, Bicskey Sándor, Kovacsóczy László, Veres István, Szabó János, főszolgabírák, Muslay István és Kandó József főügyészek, Balla Gábor levéltárnok, Iványi László számvevő, Madarassy István helyett pedig, ki leköszönt, választatott főszolgabírónak Szalay Mihály; azután Veres István meghalván, helyébe 1798. aug. 24-én főszolgabírónak kineveztetett Gosztonyi Mihály, Szili József pedig vice palatinusságra mozdítottatván elő, helyébe 1798. dec. 18-án lett alispán Laczkovich

György, ennek helyébe jött Szentkirályi László, annak helyébe Ottlik Dániel; továbbá Kandó József főügyész, azon okon mert a magán per-folytatás betiltatott, leköszönvén 1802. december 11-én és hg. Grassalkovich főügyészévé levén, helyette 1803. novbr. 29-én kineveztetett Szluha László.

1804. nov. 5. tisztujítás : megerősítetnek Laczkovich György alisp. (ki 1810. oct. 1-én alországbiróvá lett), Szentkirályi László helyt. alisp., kineveztetnek Ottlik Dániel fő-, Friebeisz József első al-jegyzőnek, megerősítetnek Szabó János, Gosztanyi Mihály és Kovácsóczy László főszolgabiráknak, választatnak Kovách György, Somogyi Antal szintén főszolgabiráknak, Bicskey Sándor főszolgabíró leköszönvén, főpénztárnok, főügyészek, levéltárnok, számvevő szintén megerősítetnek, azonkép megerősítetik Balla Antal főmérnök és Mocsy György segédmérnök. 1807. jul. 14-én Friebeisz Antal helyettes —, 1808. april 5-én pedig rendes alispánnak helyettesítetik; ismét 1808. aug. 11-én Muslay István surrogaltatik rendes alispánná, 1809-ben Gosztanyi Mihály főszolgabíró meghalván, dec. 20-án Adonyi Mihály neveztetik helyébe, 1810. Kovacsóczy László hivatalát leteszi, helyébe april 1-én főszolgabíróvá neveztetik Zlinszky Antal, később Szabó János főszolgabíró meghalván, Zlinszky Antal annak helyébe tetetik át a kecskeméti járásba, a pestibe pedig aug. 25-én Friebeisz József neveztetik ki.

1810. nov. 13-án tisztujítás: alisp. Szentkirályi László, helyt. alisp. Ottlik Dániel, főjegyző Friebeisz József, 1-ső aljegyző Fejérváry József, főszolg. Zlinszky Antal kecskeméti, Miskey Ferencz pilisi (Somogyi Antal leköszönvén), Adonyi Mihály pesti, Bárczay Pál váczai, Kovách György solti járásban. Megerősítetnek: Balla Gábor levéltárnok, Iványi László számvevő, Muslay István főügyész, id. Friebeisz Antal hadi-, Kiss Sándor házi főadószedő, Balla Antal fő-, Mocsy György segédmérnök. 1812. octb. 21-én Bárczay Pál és Adonyi Mihály főszolgabírák egymással járást cserélnek, Balla Antal pedig leköszönvén, helyette főmérnök lesz Mocsy György, 1816. mart. 19-én az időközben főszolgabíróvá lett Gosztanyi Gábor meghalván, helyette főszolgabíróvá neveztetik ifju Majthényi Károly; — 1817. aug. 22. a leköszönt Friebeisz Antal helyett hadi főadószedővé neveztetik Kovacsóczy László, ugyanazon év novb. 11-én Ottlik Dániel helyettes alispán a megyétől távozik, a királyi táblához itélőmesterré léptettetvén elő.

1818. mart. 31-én József nádor elnöklete alatt tisztujítás Pesten: alispánnak felkiáltás utján Szentkirályi László, II-diknak szavazás utján Bárczay Pál, főjegy.: Friebeisz József, 1-ső aljegy. Fejérváry József, főszolg. Zlinszky Antal kecskeméti, Majthényi Károly pilisi,

Hangyás Dániel pesti, Adonyi Mihály váczi, Földvály Gábor solti járásban, itt Kovách György leköszönvén. Többi mint előbb, Szentkirályi László 1820. január 1-én nádori itélőmesterré lesz.

1820. május 8. és 9. a nádor elnöklete alatt Budán tisztujítás: I. alisp. Bárczay Pál, II-dik alispán. Friebeisz József; főjegyző Fejérvály József, 1-ső aljegyző Sárközy Imre. Főszolgabírák, főügyész, levéltárnok, számvevő, főadószedők, főmérnök megerősítetnek, mint 1818-ban voltak. — 1822. febr. 17-én Jeszenszky Miklós számvevőnek kineveztetik, a gyengélkedő Iványi László helyett, ki 1823. január 15-én meg is halt, ugyancsak 1822. mart. 18-án főszolgabírónak kineveztetik Simoncsics János a pilisi járásban Majthényi Károly helyett, ki szintén reá 1823-ban halt meg; — 1825. június 30-án Dubraviczky Simon helyettesítetik főszolgabírónak a kecskeméti járásban, Zlinszky Antal helyett, ki leköszönt, Hangyás Dániel főszolgabíró pedig a Pesten lakástól felmentetvén, Kiss László tiszteletbeli főszolgabíró köteleztetett a Pesten lakásra, — 1829. január 19-én Nyáry Pál tiszteletbeli ügyésszé neveztetik ki. Meghaltak a tisztikarból a nevezettekén kívül: Mocsy György főmérnök 1823. december 24-én, Bárczay Pál 1-ső alispán 1829. július 21-én, Fejérvály József főjegyző 1829. aug. 5-én.

1829. sept. 30-án Budán az országházban, a nádor elnöklete alatt tisztujítás. (E gyűlésen a főhercegasszony is jelen volt, a kis hercegekkel.) Eredmény; I. alisp. Kovách György, II-ik alisp.: Dubraviczky Simon; főjegyző Sárközy Imre, tiszteletbeli főjegyző Szögyényi László, 1-ső aljegyző Bernáth György; főszolgabíró Batta Sámuel kecskeméti, Friebeisz István váczi, Tahy Károly pesti, Földvály Gábor solti, Simoncsics János pilisi járásban, Zlinszky János pedig központi tiszteletbeli főszolgabírónak választatott, mivel Kiss László e hivatalról leköszönt; főügyésszé Reviczky Imre választatik meg. Balla Gábor főlevéltárnokul megerősítetik; mellé allevéltárnokul Keese Péter adatván; hasonlókép megerősítetnek Jeszenszky Miklós számvevő, Kovacsóczy László hadi, Kiss Sándor házi főadószedők. — 1830. aug. 3-án Földvály Gábor másod alispánná helyettesítetik, az országgyűlési követségre küldött Dubraviczky Simon helyett, august. 4-én pedig Zlinszky László tiszteletbeli főmérnökké neveztetik ki.

1832. oct. 23-án tisztujítás az országházban Budán: I. alisp. Dubraviczky Simon, II-ik Földvály Gábor, főjegyző Sárközy Imre, tiszteletbeli főjegyző: Szentkirályi Móríc; fős. bírák: Batta Samu, Friebeisz István, Tahy Károly, Bernáth György, Simoncsics János, Zlinszky János; főügyész Rákóczy András; levéltárnok Keese Péter, számvevő: Lázár Imre; főadószedők: hadi Kovacsóczy László, házi

Sigray Sigmond; főmérnök: Mocsy László, — 1835. Lázár Imre meghalván, helyette sept. 26-án számvevőül kineveztetik Clementisz János.

1836. novbr.: 3-án tisztujítás: I. alisp. Dubraviczky Simon, II-ik Földváry Gábor; főjegyző Szentkirályi Mór; főbirák: Batta Samu kecskeméti, Fáy György váczi, Szilassy György pesti, Madarassy László solti, Simoncsics János pilisi járásban, Zlinszky János a központon, főügyész Rákóczy András, levéltárnok Kecse Péter, számvevő Clementisz János, hadi főadós. Friebeisz István, házi Bielek János, főorvos Schmiedt János, főmérnök Mocsy László. 1838. június 6-án Simoncsics János II. alispánná helyettesítették, Nagy István főjegyzővé, jun. 8-án Nyáry Pál főjegyzői ranggal első aljegyzővé, Miskey Imre Simoncsics János helyett főbiróvá, végre nov. 19-én Egressy Galambos Sámuel főügyésszé neveztetik ki.

1841. május 5-én báró Prónay Albert főispáni helyettes elnöklete alatt tisztujítás. I. alisp. Dubraviczky Simon, II-ik Szentkirályi Mór, főjegyző Nagy István és Nyáry Pál, főszb. Bicskey Lajos kecskeméti, Fáy György váczi, Sárközy Károly pesti, Madarassy László solti, Eckstein Rudolf pilisi járásban, Zlinszky János központon. Főügyészek Rákóczy András és Egressy Samu; levéltárnok, számvevő, adószedők, főorvos és főmérnök, mint 1836-ban. 1842-ben Clementisz János meghalván, helyette május 3-án számvevővé lesz Nyáry Lajos, august. 30-án Mattekovich (1848. után Gerlóczy) Imre allevéltárnokká, nov. 18-án Bereczky Antal főügyésszé, Rákóczy András meghalván, végre 1843. oct. 9-én Párniczky Ede váczi járási főszolgabíróvá neveztetik, Fáy György leköszönése folytán.

1845. május 6-án ugyancsak b. Prónay Albert elnöklete alatt tisztujítás: I-ső alispán Szentkirályi Mór (Dubraviczky Simon helytartósági tanácsossá levén), II-ik alispán: Nyáry Pál, főjegyző: Nagy István, főszb: Nyáry Miklós, Párniczky Ede, Szilassy István, Madarassy László, Eckstein Rudolf, Zlinszky János, első aljegyző főjegyzői czimmal Balla Endre, főügyész: Egressy Samu és Bereczky Antal, levéltárnok, Kecse Péter, számvevő: Nyáry Lajos, főadószedők: hadi Sigray Lajos, házi Poseh János, főorvos, főmérnök a voltak, uti mérnök Zlinszky László. 1846. april 18-án b. Prónay Albert a főispáni helytességről leköszön s lesz helyette Földváry Gábor. 1848. január 7-én Balla Endre rendes, január 10-én Jankovich György tiszteletbeli főjegyzővé, május 2-án pedig Szentkirályi Mór kunkapitánynya neveztetik ki.

1848. május 8-án részleges tisztujítás: I. alisp. Nyáry Pál, II-ik Balla Endre, főjegyzők 1-ső, Jankovich György, 2-ik Hajós

Jósef; — május 27-én Balla Endre II-ik alispán és Zlinszky János főszolgabíró leköszön, ugyanakkor megválasztatnak II-ik alispánná Madarassy László, főszolgabírákká Végh Ignác és Pajor Titus; — május 29-én Mocsy László főmérnök leköszön; június 19-én gróf Károlyi István főispáni helytartónak beiktattatik; június 25-én Halász Mór főmérnökké választatik; nov. 15-én Egressy Samu és Bereczky Antal leköszönvén, főügyésszé választatik Halász Balázs.

1849. Babarczy Antal királyi biztossága alatt január 15-én Madarassy László 1-ső, Jankovich György 2-ik alispánná, január 23-án Hajós Jósef és Simoncsics Alajos főjegyzőkké, martius 23. Thenke László főszolgabíróvá kineveztetnek.

1849. május 14-én Kecskeméten Batta Samu kormánybiztos elnöklete alatt tartott közgyűlésen választatott és Buda visszafoglalása után Kecskemétről Pestre visszatért tisztikar következőleg alakult: 1-ső alispán Nyáry Pál, II-ik Szeles Lajos; főszolgabírák: Török Sándor, Dapsy Samu, Ács Károly, Sáfáry Gusztáv, Vida Mihály; főjegyző Károlyi István; főügyész Gerenday Ambrus, levéltárnoknak Keese Péter nem hódolván meghagyatott, Gaál János pertárnok, és Gerlóczy Imre allevéltárnok ideiglenesen hagyattak meg, hadi főpénztárnoknak választatott Irsay Károly, házinak Fekete Károly, főorvos Schmiedt János és Barra István, főszámvevő Nyáry Lajos ideiglenesen.

1849. a forradalom legyőzete után Szentiványi Vincze királyi biztossága alatt aug. 9-én kineveztettek: 1-ső alisp. Madarassy László, II-ik Jankovich György, főjegyző Hajós Jósef, 1-ső aljegyző Magyar László, főügyész Halász Balázs, 1-ső alügyész: Fabinyi Theophil; levéltárnok Gerlóczy Imre, főszolgabírónak Vargha Soma, Thenke László, Szeles Jósef; folytatólag august 20-án pertárnoknak Gaál János, házi főadószedőnek Halász Gusztáv, főmérnöknek Zlinszky László, főorvosnak Schmiedt János és Barra István, főszolgabíráknak Végh Ignác, Mészáros Károly, ismét octb. 30-án Jalsoviczky Károly és Hegedüs Sándor.

Ettől kezdve 1860-ig kinevezett tisztikar létezett.

1860. gróf Károlyi István főispáni helytartóságra lépésekor dec: 10-én kineveztetnek Ivánka Imre jegyzőnek, Egressy Samu főügyésznek.

1861. január 5-én gróf Károlyi István elnöklete alatt tisztújítás: I-ső alisp.: Nyáry Pál, II-ik Beöthy Lajos, főjegyzők Rákóczy János és Tanárky Gedeon, tiszteletbeli Ivánka Imre, Fáy Béla. Főügyész Egressy Samu, Horváth Döme, főadószedők: hadi Hajós Menyhért, házi Sántha Péter, központi főszb.: Kiss Miklós, főlevéltárnok Gerló-

czy Imre; főszámvevő Nyáry Lajos, főorvos Schmiedt János, Kajdaesy István, főmérnök Halász Mór, Zlinszky László; főszolgabírák: Batta Endre, Szilassy István, Jordán István, Piperkovich Péter, ifj. Földváry Gábor, báró Podmaniczky Armin. — E tisztikar 1861. octbr. 1-én tömegesen leköszönt, a megye ideiglenes vezetése utasítás mellett alispáni jogkörrel Gerlóczy Imre főlevéltárnokra bízván.

A bekövetkezett ideiglenesség alatt kinevezett alispánok egymásután: Benyovszky Vincze 1861 —, Szeles Mihály 1861 —, Pajor Titus 1863-ban.

1867. martius 31-én gróf Károlyi István elnöklete alatt ismét alkotmányos tisztujítás: I. alisp.: Beöthy Lajos, II-ik Szilassy István, III-ik ifju Földváry Gábor; főjegyző: Rákóczy János és gróf Ráday László, tisztel. főj. Dalmady Győző, központi főszb: Kiss Miklós; főügyész: Horváth Döme és Muraközy László; főpénztárnokok: hadi Sántha Péter, házi Rutkay Ede; főlevélt.: Sebő Antal; főszámv. Nyáry Lajos; főorvos: Kajdaesy István; főmérnök: Halász Mór és Poroszkay Ignác; főszolgabírák: Batta Andor kecskeméti, Szilassy János pesti, Jordán István pilisi, Földváry Mihály solti, b. Podmaniczky Armin a váci járásban. Időközben 1870-ben rendes főjegyzőkké választottak Dalmady Győző, Ilkey Sándor, tiszteletbelivé 1871-ben kinevezetett Gullner Gyula.

1872. február 5-én tisztujítás: a törvényhatósági új szervezés után alispán Beöthy Lajos; főjegyző Ilkey Sándor, főügyész Bellaagh Imre, árvaszéki elnök Dalmady Győző, árva-számvevő Lang Gusztáv, közgyám Kiss Ignác, főszámvevő Dankó Endre, házi pénztárnok Kovácsy Gyula, levéltárnok Gerlóczy Imre, főmérnök Fegyveres Ádám, főorvos Hirkó László. Járási szolgabírák: Telebéry Alajos a kecskeméti alsó, Teszáry László közép, Viczián András a felső járásban, Konkoly József a pesti alsó, Tassy Kálmán felső járásban, Szilágyi Lajos a pilisi alsó, Pajor Titus a felső, Szalay Antal a solti alsó, Gajáry Antal a közép, Hajós Kálmán a felső, Mártonffy György a váci alsó, Koch Gusztáv a váci felső járásban.

Az 1873 óta változott s most tényleg foglalkozó hivatalkar a II-ik, illetőleg III-ik részben adatik elő.

17. §. Az országgyűlési követek névsora.

A meglevő követutatisásoknál meg vannak nevezve az azok kivitelében szerepelt követek. Azokból és a jegyzőkönyvekből összeszedtem ezek névsorát a mint tudtam, s bár hézagos, adom az eddig tárgyaltak kiegészítésére, a mint következik:

Országgyűlési követei voltak a megyének:

1659-ben Posonba összehívott országgyűlésen: Nándori Bene János alispán, és Pápay János szolgabíró.

1662-ben szintén Posonban: Gedey András főjegyző, és Kutassy György táblabíró.

1670: a besztérczebányai partialis országgyűlésen: Batik Péter és Pápay Péter.

1672: Bélteky Pál.

1681: Bélteky Pál alispán és Csemniczky Gáspár esküdt jegyző.

1682: Csemniczky Gáspár.

1687: Gyürky István és Ráday Gáspár.

1707: Kassára a Rákóczy Ferencz által összehívott országgyűlésen: Darvas János alispán, és Pataky Gáspár esküdt.

1722: Posonban a pragmatica sanctio tárgyalása alkalmával: Szelezcky Márton alispán és Pásztory Imre főjegyző.

1734: Podmaniczky János.

1735: Nedeczky József.

1737: Horányi Gábor.

1742: Beniczky István és Bajesy János.

1790: június 6-dikára Budára, s azt követőleg november 3-dikára Posonba összehívott országgyűlésen Szili József első alispán, 1792-ben ugyanaz.

1802: Laczkovich György és Ónody Sigmond.

1804: Szentkirályi László.

1805: Szentkirályi László helyettes alispán, és Ottlik Dániel főjegyző.

1825: Péchujfalusi Péchy Imre táblabíró, és Románfalvi Fejérváry József főjegyző.

1830: Szentkirályi László, a hétszemélyes tábla bírása, és Dubraviczky Simon II. alispán.

1832: Dubraviczky Simon I. alispán, és Péchy Ferencz táblabíró. Ez utóbbi azonban az 1836-ig tartott ezen országgyűlésről bizalom vesztés folytán visszahivatván, helyébe küldetett 1835-ben Fáy András.

1840: Gróf Ráday Gedeon táblabíró, és Szentkirályi Mór, utóbb gr. Ráday helyett, kit a kormány, mint akkor a szabad szólás miatt actio alatt levő egyént nem engedett az országgyűlésen megjelenni; Dubraviczky Simon.

1843: Gr. Ráday Gedeon, és Szentkirályi Mór.

1847: Szentkirályi Mór I. alispán, és Kossuth Lajos táblabíró.

Ezen országgyűléssel az utasítással ellátott követek kora véget ért, és a népképviseleti kor kezdődik. Az országgyűlési képviselők névsorát alább maga helyén ismertetem.

V. SZAKASZ.

A megye hivatalos pecsétje.

18. §. Régi szokás a hivatalos pecsét használatban.

I. Ferdinánd királynak 1550-dik évi 62-dik törvényezikke előtt, mely megengedi, hogy a vármegyék tulajdon czimeres pecsétet tartanak, nem volt a vármegyéknek hivatalos és állandó czimeres pecsétjük, kivéve Somogy megyét, mely már II. Ulászló királytól 1498-dik évben nyert tulajdon czimert és pecsétet. A többi megyék hiteles kiadmányaikra az alispánok és szolgabírák pecsétjeit használták többnyire oly módon, hogy az alispánoké középre, a szolgabíráké pedig a mellé négyszeg alakban, vagy néha, a mint az irat alakja megengedte és kívánta, sorban alá nyomatott; s így valamint a megyei tisztikar, ugy a pecsétek is időnként változtak.

Az idézett törvényezikk következtében számos vármegye folyamadott az uralkodó fejedelemhez tulajdon czimer és pecsét kiváltságért. Legelső volt Hont vármegye, mely már 1550-ben kapott erre kiváltságot.

Pest, Pilis és az 1569 : 52. t. cz. által hozzá csatolt Solt megyének azonban még ama törvényezikk után sem volt sok ideig sem czimere sem tulajdon pecsétje, hanem mindaddig, mig II. Ulászló I. Decretuma 100-dik és II. Decretuma 20, 24 stb. czikkei erejénél fogva régi szokása szerint csak szolgabírák által kormányoztatott, hivatalos iratain azok pecsétjét használta, négy járásban négy szolgabíró levén és a hivatalos kiadmányu hiteles okmányokra mind a négy szolgabíró pecsétje rányomatván. Később, midőn alispánjai kezdtek lenni e hármassal megyének, a szolgabírák pecsétje mellé az alispánoké is felvétellett, vagyis inkább az alispánok pecsétje mellett a szolgabíráké szintén továbbra is megtartatott, rendesen négy pecsét nyomatván ekkor is az okmányokra. A megyei levéltárban számos okmány van, mely ennek így létét igazolja. A legrégebbek közül ilyen 1630-rol a megye szék- és gyűlés helyei ismertetésénél már hivatolt és Nádka Balás részére végrehajtott tanuvallást tárgyazó okmány, mely a levéltári okmányok közt is a legrégebbek egyike, és

teljes épségben meglevén, következőleg szól: „Nos universitas Dominorum Baronum, Magnatum et Nobilium Comitatum Pest, Pilis et Albensis sedis Solt conjunctorum etc. Tandem Generosus Dominus Andreas Ráday vice-Comes praelibatorum Comitatum stb. — praesentes hasce Literas nostras sub sigillis nostris usualibus et judicialibus pro ut moris est, emanatas et confectas dandas esse duximus et concedendas. Datum 10. Januarii in arce Füleki 1630.“ alatta négy pecsét lenyomat, egymás után egy sorban; legelső Ráday András alispáné, többi a szolgabiráké.

1641-ben Csongrád megye rendei is egyesítették magukat Pest megye rendeivel, miután a török foglalások miatt saját megyéjükből kiszorultak, s közgyűléseket ott többé nem tarthattak. Ekkor, mint számos kiadáson látható, az 5 pecséttel élés hozott gyakorlatba, a pecsétnyomókon az illető tisztviselők neve is rendszerint kimetszetvén; és ezen szokás megtartatott Csongrád megyének az 1642. évi 108. t. cz. értelmében Heves megyéhez lett csatoltatása után is egész 1660-ik évig, midőn az 1659-dik évi 76-dik t. cz. értelmében nyert hiteles pecsét lépett életbe.

19. §. Pecsét szabadalmak s a megye saját hivatalos pecsétjei.

Közelegvén az 1659-ik évi országgyűlés ideje, az ezen év július 10-én Pest megye részéről tartott választó közgyűlés azt adta utasításba Nándori Bene János akkori alispán és Pápay János szolgabíró, mint megválasztott országgyűlési követeknek, hogy egy hiteles s a törvényezikkek közé iktatandó pecsétnek kieszközlését az uralkodó királynál hathatósan szorgalmazzák. Ekkor nyerte Pest megye a czimert és az első czimeres tulajdon pecsétet. Ezen czimer a rendeknek a nevezett követek részére adott utasításban kijelentetett saját kívánságuk szerint: „egy szikla hegynek tetején kiterjesztett hátulsó lábakon álló, az első jobb lábbal koronát, a bal lábbal pedig arany almát tartó ketős farku oroszlán.“

Minthogy pedig az 1659: 76. t. cz. mely e megye pecsétéről szól, rendeli el egyttal azt is, hogy Pest megye főispánjai folyvást az ország nádorai legyenek, s ekkor épen gróf Wesselényi Ferencz volt az ország nádora, a leirt s kimetszett czimerü pecsét tehát a szélén „Franciscus Wesselényi Palatinus 1659, ezen belül pedig a paizs szélén „Sigil. Comitatus Pest, Pilis, Solt“ körirattal láttatott el. (Ezen pecsét kinyeréséért a nádornak 20 darab hizott ökör küldetett ajándékol. 1660. jk. 99. lap.)

E pecsétnyomó így elkészítve, a megyének 1660-ik évi január 8-án tartott közgyűlésén mutatott be, midőn annak hivatalos használatba vétele mellett rendeletkép kinyilvánította a megye egyszersmind azt is, hogy a megye biráinak pecsétje alatt e napig minden kiadvány hiteles legyen, s mindenki által olyannak tekintessék.

63 év múlva, 1732. novb. 7-én tartott közgyűlésen Mágocsy Mihály elnöklő első alispán indítványára, a megye méltóságával össze nem férhetőnek ítélvén a rendek, a Wesselényi-féle körirattal ellátott pecsétnek tovább használását, elhatározzák, hogy új pecsétnyomó készíttessék; miután pedig a kétely azon sürű fellege, valjon az imént leírt pecséten látható oroszlán a Wesselényi nemzetség czimere-e, vagy a törvényadta megyei czimer, az által eloszlattatott, hogy gr. Wesselényi Ferencznek az alispán által 7 darab eredeti okmánya mutatván be, az okmányokon volt pecsétek kiderítették azt, miszerint az 1659: 76. t. cz. folytán használt megyei czimertől a Wesselényi nemzetség czimere egészen elüt; tehát ezen czimernek továbbra is megtartása iránti kívánság kifejezése mellett, az 1733. január 8-án Pesten tartott közgyűlésből megkérített Ferencz lothringeni herczeg, mint királyi helytartó és a megye főispánja, hogy ő felségénél a királynál egy újabb „Sigillum comitatum Pest, Pilis et Solt articullariter unitorum“ körirattal ellátandó pecsét használhatására kiváltságot eszközöljön ki. A herczeg főispán pártolta a megye kívánságát: de a koronás oroszlán helyett, koronás kétfejű sast ajánlott a czimerbe felvétetni: azonban a megye az eddigi koronás oroszlán mellett maradt. — Erre kevés idő múlva megérkezett a III. Károly magyar király által 1733. mart. 31-ről adományozott új pecsét kiváltság levél, mely az ugyanezen év június 1-én tartott megyegyűlésen ki is hirdettetvén, egyszersmind pedig az új czimeres megyepecsét 24½, arany nehézségű aranylapra kimetszetvén, azonnal használatba vetett, a régi pecsétnek használata pedig megszünttetett. Az új pecséttel élés itt veszi kezdetét. Hová lett a Wesselényi féle pecsét, annak a jegyzőkönyvben és levéltárban nincs nyoma.

Pest megye által nyert ezen újabb pecsét e mondott 1733. június 1-sői megyegyűléstől kezdve 1837. június 7-ig, s így 104-évig volt folytonos használatban. 1836. sept. 1-én tartott közgyűlésből 4420. sz. a. V. Ferdinand magyar királyhoz, a régi diak köriratnak, magyar körirattá átváltoztathatásaért folyamodott a megye; mit megnyervén, az erről kiadott diploma erejénél fogva az előbbi czimernek megtartása mellett „Pest, Pilis és Solt t. e. vármegyék pecsétje 1836“ magyar körirattal Viligut nevű budai pecsétnyomó készítő által 20 arany súlyú aranylapra véssett új pecsétnyomónak hivatalos haszná-

lata, a mondott 1837. június 7-diki gyűlésen elrendeltetvén, egyszersmind határozatott, hogy az előbbi latin köriratu pecsét csak addig használtassék, mig az e napot megelőző időbeli hiteles bizonyítványok kiadása szorgalmaztatik. — Az 1837. nov. 13-án tartott közgyűlésen azonban jelentvén Dubraviczky Simon első alispán, hogy már hosszabb idő óta nem fordult elő oly eset, melyben a régi pecsét lett volna használandó, ezen pecsét keresztül reszeltetve megsemmisítették s a magyar nemzeti museumban leendő megtartás végett, nevezett első alispán által oda beadatni rendeltetett, mely alkalommal egyszersmind kimondatott, hogy e nap után szorgalmazandó bármilyen kiadmányokra, különösen a régibb időket illetőkre is egyedül az új magyar köriratu pecsét használtassék.

A most folyó időben szintén a leirt magyar köriratu pecsétnyomó van a megyénél használatban. Azonban ez is megjárta már a nemzeti museumot, hová az az 1849-diki forradalom legyőzötése folytán jutott, s csak az 1860. october 20-diki diploma kihirdetése után a megye újonnan szerveztetése alkalmával vetetett ki, miután a megye az addig tartott ideiglenes kormányzat alatt minden hivatalában kétféjű sasos pecsétnyomókat használt.

VI. SZAKASZ.

Általános anyagi történelmi adatok.

20. §. Legrégibb állapot.

Rendszeres történetet írni nem lehet feladatomban. Pest megye története nevezetes részben összevág az országéval. Ha ezt akarnám megírni, munkám vagy igen nagy terjedelmű lenne, mi miatt épen azon kezekbe nem juthatna, melyekbe azt főirányánál fogva szántam, vagy pedig a rövidségre törekvés miatt, alaposan meg nem érthető s igen tökéletlen lenne az. Ez okból rendszeres történelem helyett itt csak az anyagi viszonyokat általánosságban feltüntető régi nevezetes adatokat közlöm, más irányban egyéb tételeknél is mindig lehetőleg érintvén a történetet.

A legrégebbi időkről, melyekről a megyei levéltárban különös adatok nincsenek is, csak röviden említem meg, hogy a vidék valamint a tatárdulás, azonkép a későbbi viszontagságok alatt is, Budával és Pesttel, mint az ország fővárosaival együtt szenvedett. Kiválólag jellemzi e szenvedést azon körülmény, hogy ámbár a megye területe

közvetlen az uralkodó fejedelem udvara és a kormány közelében volt, s ez okból feltehető, hogy az udvar és a kormány körül foglalkozó egyéneknek itt birtokaik voltak, mégis az az ország több vidékéhez képest néptelennek tűnik fel. Hogy pedig ez nem egyedül a földmínőség következménye, annak bizonyossága azon sok elpusztult helyénv, melynek emléke egyes területek, puszták elnevezésében ma is fenáll.

21. §. Török hatalom alól felszabadulás utáni állapot.

a) Az 1690-diki összeírás; népes és elpusztult helyek.

Mit szenvedett a megye a török járom alatt, annak legvilágosabb tanubizonyossága azon összeírás, mely 1690-ben közvetlen a török járom alól kiszabadulás után hajtatott végre. Ezen eredetileg diák nyelven készült összeírás következőt tartalmaz :

1. Az első (kecskeméti) járásban portával birt helyek: Ócsa, Tót-Almás (ma Tó-almás), Kóka, Szecső, Izsák, Czegléd, Nagy-Körös, Kecskemét, Jánoshida. Volt pedig ezen járásnak összesen $20\frac{5}{32}$ portája.

Elhagyott helyek e járásban: Besnyő, földesura nem tudatik; Czibakháza, gróf Keglevich Miklósé; Ináres, többeké; Sári, Ráczevi városé és Hajós Jánosé; Ráda, nem tudatik kié; Vány, nem tudatik kié; Kerekegyháza többeké; Babád-, Gyál-, Pakony-, Budi (ma Bugyi) egyik sem tudatik kié; Halomegyháza Fáy Istváné; Lőb a Fáy családé; Szent-Lőrincz nem tudatik kié; Némethi (ma alsó-Némethi) a váci püspöké; Szent-Gyénes az Eszterházy családé; Gubád Vattay Jánosé; Szentlőrincz-Káta, többeké; Boldogasszony-Káta özv. Bódyné és gr. Keglevich Miklósé, Tamás-Káta, fele gr. Kegleviché, egynegyede a gyöngyösi közbirtokosoké, másik negyede a fiskusé; Szentkirály, Eszterházy Miklósé; Sáp, fele a gyöngyösieké, másik fele Borhy Györgyé, Ságh, gróf Koháry Istváné, gr. Koháry Györgyé és Eszterházy Farkasé; Várok, gróf Keglevich Miklósé; Orgován, Kamarás Jánosé; Páhi, Farkas Adámé; Kis-Bócsa, nem tudatik kié, Nagy-Bócsa, a kecskemétié és Cseber Demóké; Kaskantyú, Kőrösy Mártoné; Kis-Körös, Vattay Iváné; Abony, Abonyi Istváné; Nyárs-Apáthi, fele Rákóczy fejedelemé, fele a nagy-körösieké; Irsa nem tudatik kié; Tápió Szent-Márton, a Máriassy, Steknyei, Gosztonyi és Mocsáry családé; Szále (ma Szele) Batik Györgyé és Mocsáry Balásé; Félegyháza, a Gyapay családé; Györgye, a jászberényieké; Alberti, többeké; Pilis többeké; Ujfalu nem tudatik kié; Monor az egri-káptalané; Esső, a váci püspöké; Vasad a Ráday

esaládé; Csév, ugyanazé; Pánd, a Fáy családé; Bicske, többeké, Farnos, a Gyappay utódoké; Megyer, a jászberényieké; Boldogháza nem tudatik kié; Ujszász a Bullik családé; Rékas, a váezi püspöké.

Kun puszták: Törtely, Kara, Kocsér, Lajos, Misé, Páka, Kétszállása, Félegyháza, Bronceszállása, Jakabszállása, Zomok vagy Galambos-Moritzgátja, Mátkó, Kerekegyháza, Bene, Kis-Balás, Böször, Csengek. Majsza, Szent-László.

Négy lakott szabadalmas kun község: Kun Szent-Miklós, Fülöpszállása, Szabadszállása, Laczháza.

Továbbá:

Tetétlen Rákóczy fejedelemé, Tótszeg (ma Tószeg) az Ányos családé, Várkony Bertóti Istváné, Vezensy ugyanazé, Kécske az Ányos családé, Vacs a Koháry családé, Vattya Bihary úré, Hernád többeké, Pótharaszti Nagy-Körös városé, Kákucs, ismeretleneké, Hartján Beretrás Jánosé, Borbásszállás Várady úré, Felső-Alpár a váezi püspöké, Alsó-Alpár ismeretleneké, Monostor a Jánošy családé, Bugacs Szentkirályi Pálé és Oláh Istvánnéé, Ágasegyháza Farkas Ádámé, Baracs a Ráday és Darvas családé, Szentgyörgy a Máriaassy családé, Esső Eszterházy Zsigmondé, Eörkény Szivos Mihályé, Dabas ismeretleneké.

2. A második (váezi) járásban portával biró községek: Vác város, Veresegyháza, Mogyoród, Szada, Szód, (négy szegény lakos, nincs semmije) Pusztaszentmiklós (csak egy malom van) Fóth, Gödöllyő (egy nemesi porta), Píczel, Issaszegh (némely német lakosok által kezdett megületni, porta kivetés későbbre halasztatik), Csaba, Süly, Uri, Gomba, Zsámbók, Valkó, Valkó-Szent-László, Tura, Boldogh, Palota (némely szegények által ületett meg, nincs semmijök), Héviz, Bagh, Aszód, Tót-Györk, Püspök-Hatvan, Acsa, Csővár, Verseg, Szilád (⁴/₃₂), Felső-Némedi, Dány. Összes porta szám 5¹/₃₂.

Elhagyott helyek: Tót-Almás (most pusztas Szód mellett), Iklad, Domony, Sidó, Tót-Ujfalu, Mácsa, Anes, Rátóth (egy köre jó malma van), Hartján, Bottyán, Babat, Kartal, Besenyő, Sidótelek, Héviz-Györk, Oszlár, Szentistván, Monor, Farkasd, Bille, Tuzberek, Gyömrő, Üllő, Tete, Péteri, Vasad, Csév, Nyáregyháza, Bene (ma Bénye) Káva, Ság, Sigér, Kis-Tarcsa, Nagy-Tarcsa, Czinkota, Keresztur, Kerepes, Mogyoród, Ecsér, Maglód, Csömör, Szent-Mihály, Csomád, Czibak, Kősi (ma Duna-Keszi), Káposztás-Megyer, Göd.

3. A harmadik (pilisi) járásban: Budaváros némely új lakosokkal, Zsámbék (praesidium), melyben némely magyar katonák vannak, és jelenleg a várhoz tartoznak, Vörösvár, hol a postamester lakik, némely lakosokkal, Ráczevi város a peregiekkel, Tököly, Becse,

Sziget-Szent-Miklós, Makád, Bia, Tök, Páty, Ó-Buda, Kalász, Pomász, Szent-Endre, Pócs-Megyer, Monostor, Tótfalu, Bogdán. Ezen harmadik járásnak van összesen $5\frac{1}{5}$ és $\frac{1}{32}$ portája.

Elhagyott helyek: Torbágy, Csék (valószínűleg a mai Csép) Török-Bálint, Eörs, Szent-Márton, Szőlös, Háros, Csepel, Gyál, Rőre, (alighá nem Lóré), Teleki, Kozáron, Boros-Jenő, Buda-Keszi, Felső-Keszi, Nyék, Hidegkut, Békás-Megyer, Kissing, Eörm, (ma Üröm), Boronyi, Sómár, Szántó, Szenek, Szent-László, Leányháza, Pócs-Megyer, Bulgár, Tótfalu, Tahi, Várad, Szent-Péter, Torda, Váczrév, Pilis-Szentkereszt, Szent-Lélek, Sz.-András, Tinnye.

4. A negyedik (solti) járásban: Halász város (a mai Halas), Jankó (ma Jankovác) község, Szeremle, Pandúr, Kákony, Csanád, Szöged, Ság (két lakossal, két szarvasmarhával és két lóval), Bodiszló, Faysz, Varajd (7 lakos, semmijök sines) Battay (ma Bitya), Kalocsa város, Foktű, Uszod, Kara, Zádor, (melyben két molnár lakik), Ordas, Pataj város, Solt község, Veese, Apostag (4 lakossal, kiknek 8 szarvasmarhájuk van), Szalk-szent-Márton, Tass, (curialis hely), Dab, Dömsöd, Dosznak, (3 lakossal, kiknek semmijök sines). Ezen járásban a porták összes száma $7\frac{3}{4}$ és $\frac{1}{12}$.

Mind a négy járásban összevéve a porták száma $39\frac{1}{32}$

E negyedik járásban elhagyott helyek: Tászlár, Vadkert, Kötön, Harka, Balgata, Fűzes, Fejértó, Keczel, Sida, Rim, Borod, Kapoly, Istvántölgye, Szentkirály, Garab, Lugos, Szentiván, Oroszi, Halász, Hantol, Szentbenedek, Sülyi, Tetétlen, Eölle, Mikla, Nagy-Harta, Kis-Harta, Ekos, Szentkirály, Bőd, Bakod, Szilid, Tirholy, Ács, Karácsond, Akasztó, Szakmár, Csőzd, Erek, Keserütelek, Rosztelek, Pálfölde, Fén, Hanik, Zásztó, Szentbenedek, Imgós, Péterfölde, Tornyos-Szentkirály, Lugaes, Káll, Miske, Kis-Balás, Tárnokháza, Kis-Lak. Nádudvar, Orosz, Barátnakháza, Tan, Toromlás, Adács, Csorna, Disznós, Csörtőháza, Kozmó, Sogó, Hajós, Nádka, Hillye, Maros, Kis-Keeskemét, Nyirteleki, Eösföldke, Nagy-Nána, Kis-Nána, Halom, Szent-Gál, Sármege, Homokmesz, Drakszel, Nádasd, Hantoka, Szentistván, Borjuháza, Izsák, Egyháza, Garab, Doboka, Imsó, Rebely, Káll, Bóvár, Miklár, Bollár, Eölybó, Máriháza, Fejéregyháza, Vadas, Szentgyörgy, Halászteleki, Egecese, Szenttamás, Szent-Péter, Apaj, Szentiván, Hugyi, Bánkháza, Csóka, Taksony, Varsány, Haraszti, Szent-Dienes, Soroksár, Gubaes.

Ugy látszik, némely hely a lakott és elhagyott helyek közt is előfordul, másoknak neve egy ugyanazon sorozatban kétszer jó elő. Ennek oka abban mutatkozik lenni, hogy a nevek előtt a megkülönböztető előnevek (praedicatumok) nincsenek mindenütt kitéve, azután

hogy a mint némely helynek több tulajdonosa volt, kik közül egyik birtoka lakott, másiké elhagyott állapotban találtatott, azonkép többször és különböző sorozatban iratott össze.

ő) A z 1690 és 1691-diki katon a élelmezési kivetés.

Hasonlókép érdekes világot vet épen a török járom alol kiszabadulási időre a következő adat.

1690. nov. 29-dikén a Budán tartott megyei közgyűlés a Kecskeméten és Nagy-Kőrösön levő katonaság kitarására kivetést rendlén el, minthogy sok elpusztult község van, melynek nincs portája, azon kulcs alapján, hogy minden portára 100 komáromi mérő gabona és 3 darab vágó marha essék, a portával bíró községek közt aránylagosan következő kivetés eszközöltetett.

Első járás Básty László főszolgabíró járása: Kecskemét 1000 mérő buza, 30 vágó marha, Nagy-Kőrös 500 m. buza, 15 vágó Czegléd, 200 m. buza, 6 vágó; Izsák 100 m. buza, 3 vágó, Szecső 50 m. buza, 1½ vágó, Szentmárton-Káta 25 m. buza, 1 vágó, Tótalmás 25 m. buza, 1 vágó, Kóka 32 m. buza, 1 vágó, Ócsa 7 m. buza, Jánoshida 3 m. buza; összesen 1942 mérő buza, 58 darab vágó marha.

Második járás Deák Pál főszolgabíró járása: Vác város 125 m. buza, 4 vágó, Veresegyháza 50 m. buza, 1½ vágó, Mogyoród 7 m. buza, ½ vágó, Szada 25 m. gabona, 1 vágó, Gödöllő 100 m. gabona, 2 vágó, Péczel 7 m. g., Fóth 25 m. g., 1 vágó, Csaba 13 m. g., Súly 25 m. g., 1 vágó, Uri 32 m. g., 1 vágó, Gomba 13 m. g., Zsámbók 25 m. g., 1 vágó, Valkó 7 m. g., Szent-László 13 m. g., Tura 25 m. g., 1 vágó, Boldogh 3 m. g., Héviz 50 m. g., 1½ vágó, Bagh 7 m. g., Aszód 25 m. g., 1 vágó, Tótyörk 25 m. g., 1 vágó, Püspök-Hatvan 25 m. g., 1 vágó, Acsa 25 m. g., 1 vágó, Csóvár 3 m. g., Szilágy 3 m. g., Dány 7 m. g., azután Péczel, Csaba és Gomba közösen 1, Valkó, Valkó-Szent-László, Boldogh, Bagh, szintén 1 vágó; összesen 668 mérő gabona, 21 darab vágó marha.

Harmadik járás Lendvay György főszolgabíró járása: Ráczkevi 50 m. g., 1½ vágó, Tököl 25 m. g., 1 vágó, Becse 3 m. g., Szent-Miklós 13 m. g., Makád 32 m. g., 1 vágó, Bia 13 m. g., Tök 75 m. g., 2 vágó, Páty 50 m. g., 1½ vágó, Ó-Buda 50 m. g., 1½ vágó, Kalász 25 m. g., 1 vágó, Pomász 38 m. g., 1 vágó, Szent-Endre 3 m. g., Pócs-Megyer 38 m. g., 1 vágó, Monostor 38 m. g., 1 vágó, Tótfalu 113 m. g., 3 vágó, Bogdán 7 m. g., összesen 573 mérő gabona, 15½ vágó marha.

Negyedik járás: Halas város 150 m. g., 5 vágó, Jankó 13 m. g., Szeremle 38 m. g., 1 vágó, Pandur 25 m. g., 1 vágó, Kákony 13, Csanád és Kara 3, Sükösd 3 m. g., s e három együtt egy vágó,

Bodiszló 32 m. g., 1 vágó, Fajsz 13, Bátya 13 m. g., s a kettő együtt 1 vágó, Kalocsa 100 m. g., 3 vágó, Foktű 25 m. g., 1 vágó, Uszod 25 m. g., 1 vágó, Kara 13 m. g., Ordas 13 m. g., $\frac{1}{2}$ vágó, Pataj 50 m. g., $1\frac{1}{2}$ vágó, Solth 25 m. g., 1 vágó, Vecse 100 m. g., 3 vágó, Tass 38 m. g., $1\frac{1}{2}$ vágó, Dab 7 m. g., Dömsöd 100 m. g., 3 vágó; összesen 812 mérő gabona, 26 darab vágó marha.

Kunsági helyek: Kun-szent-Miklós 100 m. g., 3 vágó, Fülöp-szállása 63 m. g., $1\frac{1}{2}$ vágó, Szabadszállása 13 m. g., $\frac{1}{2}$ vágó, Laczháza 25 m. g., 1 vágó; összesen 201 mérő gabona, 6 darab vágó marha.

Főösszeg 4196 mérő gabona, $126\frac{1}{2}$ darab vágó marha.

Az 1691-diki mart. 11-diki közgyűlés határozatából új élelmi kivetés törtévé, ez következő módosítással hajtott végre; — kivetendő volt havonként 308 ember adag $6\frac{1}{2}$ — és 154 lóadag 6 forintjával, összesen 2926 frt, hét óra 20,482 frt. Ebből minden portára 500 frt vettetett.

Első járás: Kecskemét 10 portával 5000 frt, Nagy-Kőrös 5 portával 2500 frt, Czegléd 2 p. 1000 frt., Izsák 1 p. 500 frt, Szeeső $\frac{1}{2}$ p. 250 frt; Szentmárton-Káta $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Tó-almás $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Kóka $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{16}$ p. 156 frt 25 kr., Ócsa $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr., Jánoshida $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr.

Második járás: Vác $1\frac{1}{4}$ p. (25 frt könnyítéssel) 600 frt, Veresegyháza $\frac{1}{2}$ p. (25 frt könnyítés) 225 frt., Mogyoród $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr. Szada $\frac{1}{4}$ p. (25 frt könnyítés) 100 frt, Sződ 12 frt, Pusztaszent-Miklós 13 frt, Gödöllő egy nemes porta után fizetne 500 forintot: de figyelembe véve az átszáló katonaság által gyakori terheltetését, elengedtetik 240 frt, és fizet 260 frtot, Pécel $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr., Fóth $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Issaszegh, most kezdik lakosai megülni, lakosainak nincs semmijök, azért menteseknek nyilváníttatnak, Csaba $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Süly $\frac{1}{4}$ p. 125 frt., Uri $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{16}$ p. 156 frt 25 kr., Gomba $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Zsámbók $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Valkó $\frac{1}{16}$ p. 11 frt 25 krnyi felmentést kap, s fizet 20 frtot, Valkó-Szt.-László $\frac{1}{8}$ p. 12 frt felmentéssel, fizet 50 frtot, Tura $\frac{1}{4}$ p. 25 frt felmentéssel, fizet 100 frtot, Boldogh $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr., Palota 4 frt, Héviz $\frac{1}{2}$ p. felmentés 25 frt, fizetés 225 frt, Bagh $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr., Aszód $\frac{1}{4}$ p. 45 frt felmentés, fizetés 80 frt, Tót-Györk $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, P. Hatvan $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Acsa $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Csóvár $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr., Szilágy $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr., Felső-Némedi $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr., Dán $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr., Versegh $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr.

Harmadik járás: Buda, viziváros 250 frt, ráczváros 125 frt, Zsámbék mivel fegyverben van, most felmentetik, Veresvár az ott

lakó postával 12 frt, Ráczkevi $\frac{1}{2}$ porta 250 frt, Tököly $\frac{1}{4}$ porta 125 frt, Becse $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr., Sziget Szt.-Miklós $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Makád $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{16}$ p. 156 frt 25 kr., Bia $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Tök $\frac{3}{4}$ p. 375 frt, Páty $\frac{1}{2}$ p. után a sok kár miatt felmentés 50 frt, fizetés 200 frt, Ó-Buda $\frac{1}{2}$ p. 250 frt, Kalósz (ma Kaláz) $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Pomáz $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$ p. 187 frt 50 kr., Szentendre $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr. Pócsmegyer, $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$ p. 187 frt 50 kr., Tótfalu $1\frac{1}{8}$ p. 562 frt 50 kr., Bogdán $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr.

Negyedik járás: Halas város $1\frac{1}{2}$ p. 750 frt, Jankó (ma Jankovác) $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Szeremlye $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$ p. 187 frt 50 kr., Pandur $\frac{1}{4}$ p. felmentés 25 frt, fizetés 100 frt, Kákony $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Csanád $\frac{1}{32}$ p. 15 frt 63 kr., Ság 4 frt, Bogyiszló $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{16}$ p. 156 frt 25 kr., Fajszt $\frac{1}{8}$ nemesi porta 62 frt 50 kr., Varajd 4 frt, Bátya $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Kalocsa város, jönne reá 500 frt, de az érsekség miatt felmentés 300 frt, fizetés 200 frt, Foktú $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Uszod $\frac{1}{4}$ p. felmentés 25, fizetés 100 frt, Kara $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Zádor, semmi, Ordas $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Pataj $\frac{1}{2}$ p. 250 frt, Solt $\frac{1}{4}$ p. 125 frt, Vecse 1 egész porta 500 frt., Apostag elhagyott hely, Szalk Szt.-Márton $\frac{1}{8}$ p. 62 frt 50 kr., Tass $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$ nemesi p. 187 frt 50 kr., Dab $\frac{1}{16}$ p. 31 frt 25 kr., Dömsöd 1 egész p. 500 frt., Duszna elhagyott hely, Pest 150 frt.

Kun községek: Laczháza, Szabadszállás, Phölöpszállás, Kun Szent-Miklós: ámbár birtokuk két portát sokkal halad, mindaz által a nádor kegyéből csak 800 frt vettetett reájok, aránylagos behajtás mellett.

Hasonlóképp Daya fizet 350, Mélykút 200 frtot. Ezen kívül a Szeged körül levő helyeket a szegedi commandans meg fogja vizsgálni, hogy melyik fizethet.

c) Halas város sajtáságos esete.

Sajtáságos világot vet az ezen időbeli állapotokra Halas város történetének egy adata. E várost a fennebb közlött adatok szerint a solti járás községei közt látjuk. A megyei jegyzőkönyv szerint az 1691. július 17-én Pesten tartott megyei gyűlésen a királynak herczeg Eszterházy Pál nádornak, mint a jászok és kunok földesurának (domini terrestris) kérelmére kiadott leírata hirdettetik ki, melynél fogva Halas oppidum, mely emberek emlékezete óta a kunsághoz, s így a magyar koronának a palatinusi hivatalhoz esatolt javadalmihoz tartozott, de még 1561-ben I. Ferdinand által egy másik Csongrád megyében létezett oppidum Halas, a nemes Paksy családnak ajándékozta, ezen örv és szín alatt azon család által nem ama másik, hanem az ezen Solt megyében levő Halas foglaltatott el; tehát a ne-

vezett királyi leirat azt rendeli meg, hogy ezen Solt megyében levő Halas a Kunsághoz visszaesatoltassék és a herezeg nádor jurisdictiója alá adassék, ez okból a porták közül is kihagyatván. Ez ellen azonban Daróczy István az összes Paksy család nevében protestalt, kinek ismét Kubinyi Mihály a herezeg nádor nevében reprotestalt. A királyi leirat, 1691. május 30-rol szól. Megyejegyzőkönyv 264—6 lap. Daczára ennek Halas az 1692. januar 11-diki összeírás alkalmával, $1\frac{1}{2}$ portával még a 4-ik járásban fordul elő, 1692. novb. 3-án találjuk először onnan kihagyva, az akkori összeíráskor a négy kunkség elé tétetvén: de még ekkor se nevezetik kun oppidumnak.

1693. nov. 9-dikén Pesten tartott megye közgyűlésen, a facultasok elrendelt kijavitási összeírásának és a porták rectificatiojának bemutatása alkalmával Hunyady László a nádor s egyszersmind megyei főispán és a kunok birájának titkára, nádor ő herezégének tudósító levelét mutatja fel, melyben ő magassága kifogásolja, hogy ámbár a kunok a megyétől nem függenek s csak a portio és más terhek fizetését teszik a megyéhez, miután oppidum Halas is a kunokhoz esatoltatott, mégis a megyei községek közt van felvéve, holott azt a négy kun városra vetett terhen kívül más nem illetheti; annálfogva meghagyja ő magassága, hogy a négy kun községre vetett teher osztassék ki Halasra is, s ez mással ne terheltessék. Ez ellen Daróczy István maga és a Paksy család mint a város földesura nevében ismét protestal, s a protestationalis bizonyítványt magának kiadatja: de az 1693. dec. 4-iki közgyűlési jegyzőkönyvben bevezetett repartitionál Halas már csakugyan a kun községek közt fordul elő, világosan kun oppidumnak nevezetvén s többé a 4-ik járásban nem jön elő.

a) 1693,95-diki megyei számadás.

A megye kezelési és vagyoni állapotát az itt esatolt pénztárnoki számadásban mutatom fel.

Hochwarth Mihály megyei pénztárnok számadása 1696. május 7-én, 1693. november 1-től 1695. october 31-ig terjedő két évről. (Az eredeti diák nyelven van). — Első év 1693. nov. 1-től 1694. octb. 31-ig. Bevétele: 1692-ről maradt 2100 frt, Komárom megye által katonas- és lóportio fejében fizetett összeg 22,164 frt, Buda város által ugyanazon czímen 2000, Pest város által 805 frt, összeg 27,069 frt. — Kiadás összege 20,916 frt $40\frac{1}{2}$ denár, kijavitás után 19,980 frt $\frac{1}{2}$ denár. Maradék: 7089 forint. — A kiadások közt: 3 sz. Fischer és Beck János uraknak discretio fejében 300 frt. — 4 sz. Darvas Jánosnak és Bezzeg Gábornak (megyei tisztek) 30 napra napdij 182 frt, 5 sz. Masler Jánosnak a Rabutin ezred kapitányának discretioban 50 frt, — 9 sz. A megye összes közönségének határoza-

tábol különféle discretiora 103 frt. — 17. sz. Sötér Ferencz alispán urnak 25 napra napdíj és egyéb kiadásai fejében 106 frt 75 denár, — 18. sz. Schweidler Antal hadbiztos urnak discretióban adott 70 font szalonna ára 14 frt, — 23. sz. Szalánczy Mihálynak 84 napra napdíj 24 frt, — 36. sz. A pesti Paulinus szerzetes atyáknak kápolna építésre 48 frt 70 dr., — 37. sz. A megye közönsége határozatából Heiszler Dónát legfőbb biztos ő excellentiájának ajándékban adott 24 tehén és egy bika árában 640 frt 50 dr., — 40. sz. A megye közönsége határozatából különféle ajándéokra és discretióra 306 frt 8 dr., — Vác város által szolgáltatott két vasas szekér árában 104 frt 70 dr., Hadi biztosságnak 1577 frt 82 $\frac{1}{2}$, ismét 4937 frt 20 dr. — Különböző községeknek specificatio szerint 9706 frt. Ez tesz összesen 18100 frt 75 $\frac{1}{2}$ drt; a hátra levő 1879 frt, tisztí fizetésekre s egyéb kiadásokra ment fel. — Második év 1694. nov. 1-től 1695. october 31-ig. Bevétel: 5383 frt 75 dr., megromlott bankó, mely correctio utján 6202 frt 86 $\frac{1}{2}$ drt tesz. Hasonlóképp mult évről áthozott 5833 frt bankó, mely időközben szintén megromolván, reducalva tesz 5103 frtot. Limitalt portio 1694. nov. 1-től 1695. octb. 31-ig 12175 frt 13 dr.; összeg 22,493 frt 75 dr. Ez tesz correctio után 23,480 frt 99 $\frac{1}{2}$ drt. — **Kiadások** összege: 19,585 frt 12 $\frac{1}{2}$ dr. **Maradék**: 2908 frt 62 $\frac{1}{2}$ dr. (Miképp jön ki a bevétel összege 22,493 frt 75 drra, annak kulesát ugyan kitalálni nem tudtam: de a számadásban így van, s ebből vonatván le a kiadás összege, így jön ki a kimutatott maradék). A kiadások közt: 3. sz. Schweidler Jakab Antalnak discretio 150 frt, 17. sz. A megye közönsége rendeletéből a pesti plebanusnak 100 frt, 18. sz. Ugyanabból a servita atyáknak 50 frt, 25. sz. Az első járás összeírásában fáradozott Lendvay György (főszolgabíró volt) urnak 15 frt 75 dr. 26. sz. A vörösvári svéd lakosoknak két megvasalt szekérért a megye szükségletére (pro duobus currubus eum ferro praeparatis ad necessitatem comitatum — valószínűleg azonban csak a vasalásért) 34 frt, — 31. sz. gróf Unfeldnek a Rabutin ezred ezredesének discretio 300 frt., 51. sz. Halász Mihály urnak 60 darab marha árának törlesztése fejében 1500 frt stb.

e) Porták rectificatiója 1695-ről.

1695. sept. 13-án bemutatja a porták rectificatiójára Sötér Ferencz alispán elnöklete alatt kiküldött bizottság munkálkodását, mely szerint:

Első járás: Fittos Ferencz főszolgabíróé: Duna-Haraszti $\frac{1}{4}$, Alsó-Némedi $\frac{2}{4}$, Ócsa $1\frac{1}{4}$, Üllő 1, Czegléd 2, Kecskemét 14, Nagy-Kőrös 9, Pánd $\frac{1}{4}$, Izsák $1\frac{2}{4}$, Nagy-Káta $\frac{2}{4}$, Szent-Márton-Káta 2,

Tó-almás 2, Kóka $2\frac{1}{8}$, Szecső $1\frac{1}{4}$ portával iratott össze. Egész járásban porták száma $38\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$.

Második járás Szunyogh Imre főszolgabíróé: Palota $\frac{2}{4}$, Duna-Keszi $\frac{1}{4}$, Fóth $1\frac{1}{4}$, Gödöllő curialis $1\frac{1}{4}$, Szada 1, Veresegyháza $1\frac{1}{4}$, Mogyoród $\frac{2}{4}$, Pusztá Szent-Miklós $\frac{1}{4}$, Szilágy $\frac{1}{4}$, Kis-Némedi $\frac{1}{4}$, Hartyán $\frac{1}{4}$, Vácson a magyarok $2\frac{1}{4}$, ugyanitt a svédek $\frac{2}{4}$, Csóvár curialis $\frac{3}{4}$, Acsa $1\frac{2}{4}$, Püspök-Hatvan $1\frac{1}{4}$, Tót-Györk curialis 1, Mácsa $\frac{3}{4}$, Versegh $1\frac{1}{4}$, Aszód curialis $1\frac{3}{4}$, Héviz $2\frac{1}{4}$, Bagh $\frac{3}{4}$, Boldogh $\frac{3}{4}$, Tura $1\frac{3}{4}$, Valkó-Szentlászló 2, Valkó $\frac{2}{4}$, Zsámbók $2\frac{1}{4}$, Dán $1\frac{1}{4}$, Süly 2, Uri $1\frac{2}{4}$, Gomba $\frac{3}{4}$, Péczel $1\frac{1}{4}$, Csaba curialis $\frac{1}{2}$ portával. Porták összes száma e járásban: $29\frac{1}{4}$.

Harmadik járás Huszár István főszolgabíróé: Ó-Buda 1, Kaláz $\frac{3}{4}$, Pomáz $\frac{3}{4}$, Pócsmegyer $1\frac{2}{4}$, Tótfalu 2, Bogdán $\frac{2}{4}$, Monostor 1, Beindorf (jobban Weindorf, ma magyarul Boros-Jenő) lakosainak semmijök sines, Vörösvár $\frac{2}{4}$, Tök $1\frac{2}{4}$, Páty $\frac{3}{4}$, Bia $\frac{3}{4}$, Sziget Szent-Miklós $\frac{3}{4}$, Ráczkevi $\frac{3}{4}$, Makád $1\frac{2}{4}$ portával. Járás összege: 14 porta.

Negyedik járás Sötér Tamás főszolgabíróé: Dömsöd $2\frac{2}{4}$, Dab $\frac{2}{4}$, Tass curialis $1\frac{1}{2}$, Szalk Szent-Márton $1\frac{2}{4}$, Vecse 4, Apostag $\frac{1}{8}$, Solt 2, Pataj 2, Ordas $\frac{3}{4}$, Kara $\frac{2}{4}$, Szent-Benedek, ennek lakosai Karához számítottak, Uszod $\frac{3}{4}$, Foktő 1, Kalocsa $1\frac{1}{4}$, Bátya $\frac{3}{4}$, Váraith $\frac{1}{8}$, Dusnok lakosainak semmijök sines, Fajszt curialis $\frac{3}{4}$, Bogyiszló $1\frac{2}{4}$, Sükösd $\frac{1}{4}$, Csanád $\frac{1}{4}$, Kákony $\frac{1}{8}$, Pandur $\frac{1}{4}$, Szeremlye 1, Baja $\frac{2}{4}$, Jankó $\frac{1}{8}$, Mélykut elhagyott hely. Összes porták száma e járásban $22\frac{1}{4}$.

Ezen kívül vannak ezen Pest megyében kun községek, szám szerint öt, u. m.: Kun-Szent-Miklós, Laczháza, Szabadszállása, Filepszállása és Halas, melyeknek összes birtokuk 7 portával egyenlő.

f) Viszonyok 1696. után, kivált birtok foglalások, pénzügy, katonai zsarolások.

1696-ban több izben panaszol a megye a király előtt, hogy a budai királyi kamarális felügyelőség oly jószágokat is elfoglal erővel, melyeket az illető birtokosok már a török uralom előtt birtak, s melyekért őseik s maguk sokszor véroket ontván és halállal adózván, örök békességes birtokolhatásuk a király által a török kiüzetése után is biztosítottak; különösen biztosította a király e birtokok békességes birhatását 1688. januar 13-rol a karok és rendek kérésére adott válasz leiratában is. Kérik tehát a megye rendei a királyt, hogy a budai kamarális inspectorokat tiltsa el az efféle erőszakos foglalásoktól. Ily kérések mentek fel a megyétől 1696. nov. 27 és dec. 14-ről. De nem használtak. Bekövetkezett országszerte a neoaquistica commissio, új szerzeményi bizottmány, mely előtt a tulajdonosoknak régi jogait

be kellett bizonyítani s megszabott váltságdíj fizetés mellett úgy kaphatták jószágukat vissza. Ha valaki valamely jószágra nézve jogát alaposan be nem bizonyította, mi a török uralkodás s egyéb beháboruk (Rákóczy, Tököli zendülések, Dózsa-féle kurucz háboru sat.) alatt a családok s több káptalan s hiteles hely levéltárának elpusztulása miatt sokszor igen nehéz volt, vagy pedig a kiszabott váltságdíjt megfizetni nem tudta, akkor jószága elvetetett, eladatott, vagy zálog összeggel, inscriptioval terhelhetett.

Ugyanezen időben vallási zaklatások is dúlták az országot, abban különösen e hármas megyét is.

A pénz minőségében megromolva volt, úgy hogy többféle pénznemnek elfogadására hatóságilag kellett a népet kinszeríteni, mely szintén igen sok bajt, kárt és elégedetlenséget okozott. Ide vonatkozólag Pest megye 1696. január 9-iki gyűlése jegyzőkönyvének 8-ik pontja ezt foglalja magában: „elhatároztatik hogy e hármas megyében akár birtokos, akár közpolgár, a 17 krajezáros császári pénzt Mária képevel, vagy akár egyes akár kettős sassal, azonkép a püspökök képevel levőt is folyvást elfogadja; ha pedig valaki ezen határozatnak ellenszegülésben talátnék, portékait, vagy eladó tárgyait, minden más pénz megfizetése nélkül confiscatio folytán veszítse.“

De legközvetlenebbül súlyosodott a megye népére a török legyőzése után széljel nem osztott, hanem a megyébe beszállásolt német katonaság zsarolása és pusztítása. A fennebb közölt adatok, melyek ennek tartására szolgáló kivetést foglalnak magukba, már eléggé bizonyítanak e mellett. Az 1696. nov. 27-én tartott megye közgyűlésen küldöttségileg vetettek számba a katonai kihágások által a községekben okozott károk; — juhok, marhák hajtattak el; — ital, gabona s más élelmi szerek zsaroltattak. Csak néhány községet idézek példaképen a jelentésből: Ő felségének Styrhubm tábornok alatt álló s a táborból visszavont lovassága által a solti járásban tett károsítások: Duzsnok község károsittatása 291 frt 50 dr., Bogyiszlóról elhajtottak 5 darab ökröt párja 45 frtjával 112 frt 50 dr., 60 darab javított süldőt párja 15 frtjával 450 frt, elvittek 50 mérő búzát 1 frt 50 dral 75 frt, 40 mérő zabot 75 dral 30 frt, 100 petrencze szénát 1 frtjával 100 frt, menlevélért készpénzben 25 frt, összesen 792 frt 50 dr., Bátya község károsittatása 297 frt 25 dr., Váraithé 372 frt 25 dr., Szántóé 296 frt; még sokkal nagyobb Sükösdé, honnan elvittek 170 mérő búzát 1 frt 50 drjával 255 frt, 130 mérő zabot 75 drjával 97 frt 50 dr., 80 mérő kölest 50 drjával 40 frt, 3 db. marhát 100 frt, két lovat 60 frt, 150 hizó süldőt párja 15 frtjával 1125 frt, 800 petrencze szénát 1 frtjával 800 frt stb.,

összeg 2477 frt 50 dr. — A katonaság fosztogatása a védetlen nép-ségen egy részben szükségből származott, mert zsoldja nem fizettetett rendszeren, más részben pedig fegyelmetlenségből, a zsarolás megszo-kását parancsnokai sem levén képesek többé meggátolni. E miatt annyi panasz terjesztetett az ország különböző részeiből a királyi udvar elé, hogy utóbb az sem tűrhette már tovább az „istentelen ki-csapongásokat“, s parancsot küldte a tábornokokhoz, hogy: „fékeznek meg a gonoszságot, nehogy ily borzasztó bűnök büntetelensége az ég haragját vonja le reájok.“ (Wagner: Hist. Leop. II. 313 lap.)

A katonaság zsarolása, az országra kivetett sulyos adók, az al-kothmányon elkövetett, s elkövetni szándékolt sérelmek, melyeket tör-ténelmünk a Kolonics-féle tervezetek neve alatt ismer, a spanyol trón-örökös báborura az országból kivont véreerő stb. végre a II. Rákóczy Ferencz-féle forradalmat idézték elő. Ebben Pest megye többsége Rákóczy Ferenczcel tartott s Sötér Ferencz Pest megye alispánja Rákóczy Ferencz leghivebb ezredeseinek egyike volt. Még a török alatt felhalmozott sok szenvedések meg se szűntek, — a sebek még folyvást véreztek mindenfelé, midőn ezen zendülési háboru új vesze-delmet és pusztulást hozott a megyére. Különösen sokat szenvedett ez időben a megye a ráczoktól, kik Rákóczy ellen szövetségei voltak a királynak s ebbeli elbizakodottságukban is általában sok kegyetlen pusztításokat vittek végbe; de kivált 1707 és 1708-ban a szegedi királyi várórség elnézése, később biztatása, sőt egyenes hozzájárulása mel-lett, tüzzel-vassal pusztító rablókkép barangolták be a megye alsó részét, melyről a „Nagy-Kőrösi kronika“ alapján Nagy-Kőrös város leírásánál lesz alkalmam bővebben szólani.

22. §. Vagyon állapot összehasonlítása az ország többi részeivel 1722/3-rol.

Ennek kimutatására az 1722/3-dik évi országos adókimutatást használom fel. — 1722. nov. 1-től 1723. octb. 31-ig „subsidio-nale quantum“ czim alatt 2,138,000 frt vettetett ki az ország-ban, mely 5,488¹/₄ porta után, hat részletben volt fizetendő. Minden portára esett 389 frt 33¹/₂ kr. és a fő összeg az ország megyei és városai közt, azon megjegyzéssel, hogy Arad megyében 10, Toron-tálban 5 porta után összesen 5843 frt 24 kr., Felső-Bányánál pedig 1558 frt 12¹/₂ kr. levonotván, a két összeg aránylagosan azon megyék és városok közt osztatott fel, melyek az előző két évben sem felülfi-ze-téssel nem voltak terhelve, sem hátralékban nem maradtak, a követ-kezőleg lett felosztva.

a) Dunamelléki kerület.

Megye s város neve;	porták száma;	esik frt	kr.
Poson megye	343 ¹ / ₄	133,717	18
Poson város	44 ¹ / ₄	17,548	4
Nagyszombat	19	7,401	38
Szentgyörgy	8	3,166	29
Bazin	12 ³ / ₄	5,052	39
Modor	14 ² / ₄	5,744	09
Nyitra megye	343 ¹ / ₄	133,717	18
Szakoleza város	7 ¹ / ₄	2,874	37
Trencsén megye	220 ² / ₄	85,897	52
Trencsén város	3 ³ / ₄	1,483	02
Pest, Pilis és Solt megye	104 ¹ / ₄	40,611	35
Buda város	24 ³ / ₄	9,813	20
Pest város	8 ¹ / ₄	3,270	49
Kis-Kunság	18 ² / ₄	7,322	26
Nógrád megye	112 ² / ₄	43,825	27
Barsmegye	150 ¹ / ₄	59,470	21
Körmöcz majorok	2 ³ / ₄	1,088	26
Körmöczbánya	5 ² / ₄	2,142	35
Ujbánya	1 ³ / ₄	693	52
Hont megye	160	62,329	35
Selmeczbánya	12 ³ / ₄	4,966	52
Bakabánya	1 ² / ₄	584	20
Bélabánya	1 ¹ / ₄	500	58
Zólyom megye	76 ³ / ₄	30,274	06
Besztercebánya	11 ¹ / ₄	4,460	34
Breznóbánya	8	3,116	29
Libetbánya	1 ² / ₄	594	43
O-Zólyom	3 ² / ₄	1,387	—
Korpona	5 ³ / ₄	2,239	46
Liptó megye	64 ³ / ₄	25,628	38
Turócz megye	46 ² / ₄	18,396	41
Árva megye	71 ² / ₄	28,299	34
Esztergam megye	31 ² / ₄	12,271	08
Esztergam város	5 ³ / ₄	2,279	54
Bácsmegye	53	20,646	39
Bodrog megye	13	5,064	17
Az egész kerület:	2,013 ¹ / ₄	787,838	11

b) Dunántuli kerület.

Megye s város neve;	porták száma;	esik frt	kr.
Sopron megye	336 ² / ₄	131,086	47
Sopron város	36	14,024	09
Kismarton	7 ¹ / ₄	2,824	19
Ruszt	8	3,116	29
Vas megye	351 ¹ / ₄	136,832	46
Kőszegváros	10 ³ / ₄	4,187	46
Komárom megye	90	35,060	22
Győr megye	71	27,658	43
Instantiae ibidem	4	1,558	15
Zala megye	183 ² / ₄	71,484	10
Kanizsa város	3 ³ / ₄	1,460	51
Veszprém megye	84 ¹ / ₄	32,820	24
Somogy megye	90	38,060	22
Moson megye	153 ¹ / ₄	59,700	—
Baranya megye	80 ¹ / ₄	31,262	09
Tolna megye	27 ¹ / ₄	10,615	30
Fehér megye	47	18,309	18
Sz.-Fehérvár város	9	3,568	30
Az egész kerület:	1593	623,630	50

c) Tisza melléki kerület.

Megye s város neve;	porták száma;	esik frt	kr.
Abauj megye	85	33,112	33
Kassa város	10 ³ / ₄	4,090	23
Zemplén megye	172 ³ / ₄	67,269	24
Sáros megye	144 ² / ₄	56,291	20
Eperjes város	11	4,285	09
Bártfa „	3 ¹ / ₄	2,629	32
Kis-Szeben város	4	1,586	56
Szepes megye	104 ³ / ₄	40,806	21
Lőcse város	14	4,285	09
Késmárk város	8	3,166	28
Ungvár megye	50	19,477	58
Szathmár megye	93	36,229	02
Szathmár-Németi	12 ² / ₄	4,869	29
Nagybánya	5 ¹ / ₄	2,045	11
Felsőbánya	24	7,791	02
Szabolcs megye Nagy-Kállóval	86 ² / ₄	33,696	54
Hajdúvárosok	35 ¹ / ₄	13,731	58
Polgár város	6	2,337	22

Megye s város neve;	porták száma;	esik frt	kr.
Gömör megye	115 ² / ₄	45,697	01
Borsod megye	70	27,269	10
Heves és Külső-Szolnok megye	88	24,281	14
Eger	7	2,869	36
Jászság s Nagy-Kunság	51	19,867	32
Beregh megye	50 ² / ₄	19,672	45
Ugocea megye	20	7,791	11
Torna megye	15	6,038	10
Az egész kerület:	1,291 ² / ₄	501,165	50

d) Tiszántuli kerület.

Megye s város neve;	porták száma;	esik frt	kr.
Bihar megye,	160	62,329	31
Debreczen város	38	15,971	57
Máramaros megye	105	40,903	44
Kővár vidék	25	9,738	59
Kraszna megye	21 ² / ₄	8,375	32
Közép-Szolnok megye	62	24,152	41
Csongrád megye	28	10,907	40
Szeged város	11	4,285	09
Zaránd megye	60	23,373	34
Csanád megye	15	5,853	23
Arad megye	40	11,686	47
Békés (akkori kifej. szerint Bikkes) megye	20	7,791	12
Torontál megye	5	— —	—
Az egész kerület:	590 ² / ₄	225,370	09

23. §. A megye birtokosai 1733-ban.

Az 1733. november 9-diki tisztujtás alkalmával történt összeírás szerint következők voltak a megye birtokosai: Világi és egyházi főurak: 1. Eugen sabaudi herceg, 2. Kalocsai érsek gróf Osáky Imre bibornok, 3. Váczi püspök gróf Althan Mihály Frigyes, 4. Az egri káptalan, 5. A váradi káptalan, 6. A váczi káptalan, 7. A váradi praemontrei apátság; — Grófok: 8. gróf Staremburg Gundacher Tamás, 9. gr. Eszterházy József, 10. gr. Károlyi Sándor, 11. gr. Eszterházy Péter és György, 12. gr. Illésházy József, 13. gr. Eszterházy Antal, Sándor, István és János, 14. gr. Zichy Ferencz és Miklós, 15. gr. Keglevich József és János, 16. özv. Zichy Péterné szül. gr. Beresényi Zsuzsánna; — Bárók: 17. b. Grassalkovich Antal királyi személynök, 18. b. Péterffy János, 19. b. Szelezcky Márton, 20. b. Sztáray-Orczy István, 21. b. Szapáry Péter, 22

b. Laffert Ferdinand, 23. b. Száraz György örökösei ; — Szerzetek: 24. Károly telki apát, 25. A jánoshidai praemontrei szerzet, 26. Ferenczrendiek budai szerzete, 27. a jesuiták budai szerzete, 28. A paulinusok pesti szerzete, 29. Az augustinusok budai szerzete ; — Birtokos nemesek: 30. Mágocsy Mihály, 31. Podmaniczky János, 32. Prónay Gábor, 33. Bohus Sámuel, 34. Vay Ádám, 35. Divék-Ujfalusi Ujfalusy László, 36. Beleznay János, 37. Beniczky Tamás, 38. Blaskovich Sámuel, 39. Kandó Sigmond, István, József és Ferencz, 40. Galanthai Balogh János és István, 41. Tassy Ferencz, 42. Zlinszky János, 43. Sötér Gábor és János, 44. Tomsics Ferencz, 45. Gellért István, 46. Barinay László, 47. Tenkó (másutt Tarkó-nak találom) Mihály, 48. Madács László, 49. Gyürky István, 50. a Vattay család, 51. Huszár István, 52. Bencsik Mihály, 53. Fáy Mihály, 54. Szentmiklós Pál, 55. Horányi Gábor, 56. Ráday Gedeon, 57. Mézszáros György, 58. Batta Pál, 59. Farkas Pál, 60. Hajós György, 61. Rodet János, 62. Bezzegh József, 63. Kászonyi Tamás és József, 64. Tirek László, 65. Szilassy Ádám, 66. Jeszenszky Gábor, 67. Kákonyi Ferencz, 68. Györy János, 69. Büsz János, 70. Földváry Mihály, 71. Matócsy György, 72. Halász Péter, Mihály és János, 73. Irsay Pál. 74. Miskey Ferencz, 75. Promperger János, 76. Tassy-Becz István, 77. Darvas József és Ferencz, 78. Nyáry Mihály, 79. Szakmáry Miklós és Imre, 80. Dobay örökösök, 81. Serák János utódai, 82. Géczy örökösök, 83. Jeszenszky Mihály utódai, 84. Gosztonyi János utódai, 85. Zlinszky Imre utódai, 86. Muslay örökösök, 87. Tarezy örökösök, 88. Vay László örökösei, 89. Batók örökösök, 90. Kubinyi család, 91. Tamásy család, 92. Usay család, 93. Bieskey család, 94. Irsay család.

24. §. Mária Therésia urbariuma.

1770-ben a Mária Therésia-féle urbarium előkészítése alkalmával a községekhez 9. pontban különféle kérdőpontok intéztettek. Az ezekre összegyűjtött feleletek és hivatalos dolgozatok alapján, azt, hogy melyik község, földminősége szerint melyik osztályba soroztatott, kik voltak akkor ott a földesurak, s hány jobbágy telek iratott össze, a következő táblás összeállításban közlöm.

a) Váczi járás.

hány jobbágy telek.

Acsa falu,	1-ső osztályu, földesasszony Róth
	Éva, Prónay Gábor kir. tanácsos
	özvegye

56¹⁶/₃₂

Aszód mezőváros	2. oszt. f. u.	Podmaniczky János és Sándor	26 ²⁰ / ₃₂
Bagh f.	2. " " "	gr. Grassalkovich Antal	43 ¹⁶ / ₃₂
Bénye f.	2. " " "	Fáy nemzetség	16 ¹⁶ / ₃₂
Boldogh f.	3. " " "	grf. Grassalkovich Antal	76 —
Rákos-Csaba f.	2. " " "	báró Laffert Ignác	36 —
Csik-Tarcsa "	2. " " "	grf. Grassalkovich Antal	19 —
Czinkota "	2. " " "	Beniczky Károly, László és Ferencz	44 —
Csomád "	4. " " "	gróf Fekete György	15 ³ / ₃₂
Csömör "	2. " " "	gr. Gassalkovich Antal	27 ¹⁶ / ₃₂
Csővár "	2. " " "	Róth Éva, Rajesán Pál, Balogh Antal, Rákóczy Antalözvegye, Veres Gábor, Dirinyi Gábor, Kóczyán János	27 —
Dány "	3. " " "	gr. Grassalkovich Antal	54 —
Domony "	—	—	—
Duka "	2. " " "	Rüdnyánszky József	12 —
Dunakeszi "	3. " " "	gr. Grassalkovich Antal	23 ¹⁶ / ₃₂
Ecsér "	2. " " "	" "	25 —
Fóth "	2. " " "	gr. Fekete György	79 —
Gomba "	2. " " "	Fáy nemzetség	22 ²⁴ / ₃₂
Gödöllő m. v.	2. " " "	gr. Grassalkovich Antal	48 —
Gyömrő f.	2. " " "	gr. Teleki, Pintér, Fülöp és a Fáy nemzetség	39 ¹⁶ / ₃₂
Vác-Hartyán f.	2. " " "	Gosztonyi és Bárczay nemzetség	16 —
Hévíz Györk "	2. " " "	grf. Grassalkovich Antal	67 ¹⁶ / ₃₂
Hévíz "	2. " " "	hg. Eszterházy Miklós	54 ¹⁶ / ₃₂
Iklad "	1. " " "	Ráday Gedeon	15 —
Issaszegh "	2. " " "	grf. Grassalkovich Antal	35 ¹⁶ / ₃₂
Káva "	2. " " "	Fáy nemzetség	12 —
Kerepes "	2. " " "	grf. Grassalkovich Antal	21 —
Rákos-Keresztur f.	2. " " "	báró Orczy Lőrincz, Beleznay Miklós, Bujánovszky Sándor, Podmaniczky János és Sándor	49 ¹⁶ / ₃₂
Kis-Némedi "	1. " " "	Gosztonyi nemzetség	22 —
KisSz.-Miklós "	4. " " "	gr. Grassalkovich Antal	34 ¹⁶ / ₃₂

Kis Tarsa	f.	3. oszt. f. u.	a váczy püspökség	14 ¹⁶ / ₃₂
Kis-Vác	"	2. " " "	" " "	16 ²⁵ / ₃₂
Mácsa	"	1. " " "	gr. Grassalkovich Antal	35 —
Maglód	"	2. " " "	a Fáy család	22 ¹⁶ / ₃₂
Mende	"	2. " " "	gr. Koháry János	10 ¹⁶ / ₃₂
Mogyoród	"	3. " " "	a váczy püspökség	15 ¹⁶ / ₃₂
Monor	"	2. " " "	az egri káptalan	127 ⁸ / ₃₂
Rákos-Palota	"	3. " " "	gr. Fekete György	57 —
Péczel	"	— — —	— — —	— —
Péteri	"	4. " " "	a Bohus nemzetség	24 —
Püspök-Hatvan f.	f.	1. " " "	a váczy püspökség	48 ¹⁶ / ₃₂
Rátóth	"	2. " " "	a Géczy nemzetség és Mágoesy Jánosné	14 —
Szada	"	3. " " "	a váczy püspökség s a nagyváradi káptalan	11 ²⁴ / ₃₂
Szent-László	"	3. " " "	hg. Eszterházy Miklós	43 —
Szilágy	"	1. " " "	a váczy püspökség	26 ²² / ₃₂
Sződ	"	2. " " "	gr. Grassalkovich Antal	32 —
Súly	"	3. " " "	gr. Koháry és a Sötér nemzetség	27 ⁸ / ₃₂
Tápió-Sáp	"	2. " " "	a Sötér nemzetség	34 ⁸ / ₃₂
Tót-Györk	"	2. " " "	Egry István, Zsömböry Márton, Dobák József, Rajesán Pál, Jeszenszky Gábor, Horváth János, Ádám és Márton, Tóth János és Tóth Pál	17 ¹⁶ / ₃₂
Tura	f.	2. " " "	hg. Eszterházy Miklós	91 ²⁴ / ₃₂
Uri	"	2. " " "	gr. Koháry János	61 —
Üllő	"	4. " " "	a váczy káptalan	54 ¹⁶ / ₃₂
Valkó	"	3. " " "	hg. Eszterházy Miklós	38 ¹⁶ / ₃₂
Versegh	"	2. " " "	Majthényi Károly, Pod- maniczky János és Sán- dor, Kákonyi József, Vincze Pál	38 —
Veresegyháza f.	f.	2. " " "	a váczy püspökség és nagyváradi káptalan	42 ¹⁶ / ₃₂
Zsámbók	"	2. " " "	Beniczky Károly, László és Ferencz	46 ²⁴ / ₃₂
Zsidó	"	2. " " "	gr. Grassalkovich Antal	15 ¹⁶ / ₃₂

δ) Pilisi járás.

hány jobbágy telek.

Becse	f.	4. oszt. f. u. a királyi kincstár azaz a ráczkevi urad.	16 ²⁰ / ₃₂
Békásmegyér	"	2. " " " az ó-budai kincst. urad.	7 ¹⁶ / ₃₂
Bia	"	2. " " " báró Sándor Antal és Farkasné asszony	36 ¹⁶ / ₃₂
Bogdány	"	1. " " " az ó-budai kincst. urad.	23 ¹² / ₃₂
Boros-Jenő	"	3. " " " a budai apácák	17 ¹⁷ / ₃₂
Buda-Örs	"	1. " " " a kir. kincstár	13 ¹ / ₃₂
Buda-Keszi	"	1. " " " " "	66 ²⁸ / ₃₂
Pilis-Csaba	"	3. " " " a budai apácák	25 —
Csép	"	4. " " " a ráczkevi uradalom	42 ²⁹ / ₃₂
Csepél	"	2. " " " " "	21 ¹⁶ / ₃₂
Hidegkut	"	3. " " " özv. báró Péterfiné szül. Neffereva és Trsztyán- szky Ignác és Josef	9 ²⁸ / ₃₂
Jenő	"	— " " " a Telki apátság	28 —
Kaláz	"	1. " " " a Vattay nemzetség	40 —
Lóré	"	4. " " " a ráczkevi uradalom	25 —
Makád	"	3. " " " " "	53 ¹⁶ / ₃₂
Monostor	"	3. " " " az ó-budai uradalom	24 ²⁸ / ₃₂
Pomáz	"	— " " " — — —	— —
Páty	"	— " " " a Bosnyák nemzetség és Telki apátság	47 —
Perbál	"	1. " " " az ó-budai kincst. urad.	44 ¹⁶ / ₃₂
Pócsmegyer	"	3. " " " gr. Eszterházy Károlyné	17 ²³ / ₃₂
Promontor	"	— " " " a kir. kincstár (nincs job- bágy telke, a zsellérek kézi robotja 2682 nap.)	— —
Ráczkevi m. v.	—	" " " a kir. kincstár (nem volt urbéri telke, 364 házas, és 41 házatlan zsellér)	— —
Pilis-Szántó f.	3.	" " " az ó-budai kincst. urad.	15 ¹² / ₃₂
Szentendre m. v.	—	" " " " " "	25 ²⁸ / ₃₂
Szentivány f.	4.	" " " Majthényi Károly	5 ¹⁴ / ₃₂
Pilis Sz.-Kereszt f.	4.	" " " a pesti paulinusok szerz.	5 ²⁰ / ₃₂
Pilis Sz.-László	—	" " " — " "	— —
Sziget Sz.-Márton f.	4.	" " " a ráczkevi uradalom	22 ² / ₃₂
" Sz.-Miklós	4.	" " " " "	73 ¹⁶ / ₃₂
" Ujfalu	4.	" " " " "	18 ²⁶ / ₃₂

		hány jobbágy telek.	
Solmár	f.	3. oszt. f. u.	Majthényi Károly 37 ⁸ / ₃₂
Telki	"	— " " "	a Telki apátság 8 ⁵ / ₃₂
Tétény	"	1. " " "	Rudnyánszky József 10 —
Tinnye	"	1. " " "	a Miskey nemzetség 26 ²⁰ / ₃₂
Torbágy	"	— " " "	báró Sándor Antal és Farkasné asszony 30 —
Tótfalu	"	1. " " "	az ó-budai kincst. urad. 52 ²¹ / ₃₂
Tököle	"	— " " "	a ráczevi kincst. urad. 96 —
Török-Bálint f.	"	1. " " "	a budai jesuiták 72 —
Üröm	"	2. " " "	a budai apácák 15 ²⁰ / ₃₂
Ó-Buda m. v.	"	— " " "	az ó-budai kincst. urad. 29 —
Visegrád	"	4. " " "	a kir. korona uradalom 5 ³ / ₃₂
Vörösvár	"	3. " " "	Majthényi Károly 47 ³ / ₃₂
Zsámbék	"	2. " " "	az ó-budai kincst. urad. 97 —

c) Keeskeméti járás.

		hány jobbágy telek.	
Alberti falu	"	4. oszt. f. u.	Szelezcky Márton 61 ²⁴ / ₃₂
Alpár	"	— " " "	a váci püspökség 40 —
Alsó-Némedi f.	"	2. " " "	" " 100 —
Bugyi f.	"	3. " " "	Beleznay Miklós, Majthényi Károly, Kovách, Balogh, Gál, Boros nemzetség. és Rodl György 59 ¹⁶ / ₃₂
Czegléd m. v.	"	— " " "	a budai apácák 375 ¹² / ₃₂
Dabas (felső) f.	"	4. " " "	Róth Éva (Prónay Gáborné) Bene Pál 16 ⁴ / ₃₂
Gyón	"	— — — —	— —
Haraszti	"	2. " " "	báró Laffert Antal és Ignác 51 —
Jánoshida	"	— " " "	a praemontrei szerzet 68 ²⁴ / ₃₂
Irsa	"	4. " " "	Irsai István és András örökösei 23 ² / ₃₂
Izsák	"	4. " " "	Majthényi Kár., Szentiványi Anna Uzovichné, Csemniczky Mátyás, Boncz Teréz, Galambos Teréz, Vörös András és Sütő László 65 ²¹ / ₃₂

Ó-Kécske f.	2. oszt. f. u.	Schlosperg Kristina, Hartvich József, Hart- vich Rozália, Benesik József, Gál Elek, Boros György, Balogh József, Török András, Csák Imre, Eördögh Pál, Vö- rös László és Sándor, Gömöreý József, Vörös Mózes árvái, Végh Pé- ter, Vörös Antal, Csúzy Gáspár, Tallián Ferencz és Antal, Batta Bálint, Bogyay János	55 —
Kóka f.	— " " "	gróf Károlyi Antal, Laczkovich Imre, Pró- nay László, Beniczky Teréz	98 —
Nagy-Abony m. v.	1. " " "	Schlosperg Kristina, Hartvich József, Hart- vich Rozália, Benesik József, Gál Elek, Török András, Balogh József, Boros György, Csúzy Gáspár, Batta Bálint, Végh Péter, Vörös An- tal, Bogyai János, Tal- lián Ferencz és Antal, Csák Imre, Eördögh Pál, Gömörey József, Vörös Mózes árvái, Vörös László és Sándor	207 ⁹ / ₃₂
Nagy-Káta m. v.	2. " " "	gr. Könithsacher Josefa	105 ²⁴ / ₃₂
Ócsa f.	2. " " "	Beleznay Miklós és a Balogh familia	80 —
Pánd "	2. " " "	Egry Zsuzsánna, Szi- lassy László, János, Sánd. György és Gyürky Pál	32 ²⁴ / ₃₂
Peregh "	— — —	— — —	— —
Pilis "	3. " " "	Beleznay Miklós és Mih.	100 —

hány jobbágy telek.

Rékas	f.	— oszt.f.u. a váczy püspökség és káptalan	51 —
Ságh	"	2. " " " gr. Koháry János, Stymon Károly s Amália	39 ² / ₃₂
Sári	"	3. " " " báró Laffert Antal	67 ²⁴ / ₃₂
Szecső	"	2. " " " hg. Eszterházy Miklós	37 ²⁴ / ₃₂
Sz.-Lőrincz-Káta f.	2.	" " " Péterfy János, Laczkovich Imre, Beniczky Teréz és a Sötér kisasz.	52 ¹⁶ / ₃₂
Sz.-Márton-Káta "	2.	" " " Kónitsacher Josefa grnő, Prónay László és Batta István	51 ²⁴ / ₃₂
Soroksár m. v.	2.	" " " gr. Grassalkovich Antal	70 —
Taksony f.	—	" " " — — —	— —
Tápió-Bicske "	2.	" " " báró Hellenbach János, Beleznay Mihály	51 ²⁴ / ₃₂
" Györgye f.	1.	" " " Prónay Gáborné szül. Róth Éva, Bencsik József	55 —
" Sz.-Márton f.	2.	" " " Daczó Anna, Kubinyi Sándor és Antal, Beniczky Farkas, Daczó Apollonia, Ámbrózy György	24 ⁸ / ₃₂
" Szele	"	— " " " — — —	— —
Tószegh	"	— " " " Ugyanazok, kik Nagy-Abonyban	52 ¹ / ₃₂
Tó-Almás	"	2. " " " Prónay László	75 —
Ujszász	"	2. " " " báró Oreczy Lőrincz	11 —

d) Solti járás.

hány jobbágy telek.

Akaszto	f.	3. oszt.f.u. gróf Batthyáni József	25 ¹⁴ / ₃₂
Apostag	"	2. " " " Ráday, Pletrik, Csepreghy, Zlinszky, Tahy, Csalányi nemzetségek és Csikné asszony	25 ⁴ / ₃₂
Bogyiszló	"	3. " " " a kalocsai érsekség	58 ⁴ / ₃₂
Csanád	"	" " "	50 ²⁴ / ₃₂
Császártöltés	"	" " "	44 ⁴ / ₃₂

Dab	f.	2. oszt. f. u.	Ráday Gedeon és Plet- rik László	19 —
Dömsöd	"	1. " " "	Beleznay Miklós és Mih.	167 —
Duna-Vecse m. v.	v.	1. " " "	a Földváry nemzetség	41 ²⁸ / ₃₂
Dusnok	f.	3. " " "	a kalocsai érsekség	59 ²⁸ / ₃₂
Egyháza	"	4. " " "	a Száraz familia, Tahy és Csikné, nincs jobbágy és zsellér	— —
Fajsz	"	— " " "	a szegszárdi apátság, nincs jobbágy, zsellér	— —
Foktű	"	— " " "	a kalocsai érsekség	42 ⁴ / ₃₂
Hajós m. v.	v.	4. " " "	" "	65 ¹⁶ / ₃₂
Hartha	f.	— " " "	Ráday Gedeon, nincs jobbágy, csak zsellér	— —
Kákony	"	4. " " "	a kalocsai érsekség	33 —
Kalocsa m. v.	v.	2. " " "	" "	179 ²⁸ / ₃₂
Keczel f.	f.	4. " " "	" "	66 ²⁰ / ₃₂
Kis-Kőrös m. v.	v.	3. " " "	a Vattay nemzetség	33 ²⁸ / ₃₂
Lak	f.	4. " " "	a kalocsai érsekség	21 ²⁰ / ₃₂
Miske	"	2. " " "	" "	91 ⁴ / ₃₂
Nádudvar	"	— " " "	" "	81 ⁸ / ₃₂
Ordas	"	3. " " "	Rudnyánszky József	11 ⁹ / ₃₂
Pandur	"	4. " " "	a kalocsai érsekség	13 —
Szalk Sz.-Márton	"	1. " " "	gr. Balassa Pál, b. Amade Thade	23 ¹⁵ / ₃₂
Szentbenedek	"	4. " " "	a kalocsai érsekség	30 —
Szeremle	"	4. " " "	" "	16 ¹² / ₃₂
Solt m. v.	v.	1. " " "	gr. Révay, Berchtold és báró Renautné	119 —
Sükösd	f.	3. " " "	a kalocsai érsekség	65 ¹⁶ / ₃₂
Tass	"	1. " " "	a Sötér és Fáy nemzet- ség, Kandó, Bernáth és Szemere	107 ¹ / ₃₂
Uzod	"	4. " " "	a kalocsai érsekség	26 ²⁴ / ₃₂
Szent-István	"	— " " "	" nincs jobbágy, mind zsellér	— —

Je g y z e t : Ott, a hol az osztályzat és birtokosok kitétele ki-
maradt, nem találtattak jobbágy telkek, sőt urbéri zsellérek sem,
hanem a lakosság részint magukból a közbirtokosokból, részint azok
eselédjeiből és majorsági zsellérekből állott.

25. §. A megye birtokos osztályának vagyoni állapota
1805-ben.

A megye birtokos osztályának vagyoni állapotát az 1805-ik évi insurrectiokor készült következő eredeti összeírási okmány alapján mutatom ki: „Consignatio Proventuum totius Comitatus pestiensis per deputationem occasione insurrectionis anni 1805. stabilita“ mely belül a következő czímzést viseli: „Designatio proventuum I. Uttum Pest, Pilis et Solt articulariter unitorum in specifico relate ad quemlibet locum defixum.“ E szerint:

Ex qua veniunt pro-

Nomina locorum Summa proventuum centuandi
(a helyek nevei) (a jövedelem összege) (melyből százalékolandó)

a) Processus Kecskemetiensis.

A helyek neve	a jövedelem összege frt.	melyből százalékolandó 4 perzenttel frt.	20 perzenttel frt.
Abony dominium cum Tószegh, Ó et Uj-Kécske, Paládies et Kerek- domb	48,000	6,000	42,000
Bieske	6,793	1,699	5,094
Farmos	2,970	— —	2,970
Györgye	6,600	— —	6,600
Jánoshidja et ½ Mizse, cum parte Praedii Tót-Kércs	5,900	— —	5,900
Dominium Kecskemét cum Praedio Borbas	10,459	— —	10,459
Kóka cum Gyál, occurrit in Váciensi dominio Fóth	12,100	— —	12,100
Nagy-Káta, cum Sőreg et Várok	16,500	— —	16,500
Nagy-Kőrös, cum Dominiis et Inscrip- tionalibus	21,454	3,064	18,390
Pánd	3,300	1,442	1,858
Tápió-Ságh ³ / ₄ arrenda	2,100	} — —	2,925
„ „ ¹ / ₄ domestice-házilag	825		
Szele cum Félegyháza	11,231	6,668	4,563
Szentlőrincz-Káta	2,750	1,375	1,375
Szent-Márton-Káta	3,806	634	3,172
Tápio-Szent-Márton arrenda	15,300	} 4,348	15,500
„ „ „ domestice	4,548		
Tó-Almás	4,400	— —	4,400

A helyek neve	a jövedelem melyből százalékolandó		
	összege frt.	4 perczenttel frt.	20 perczenttel frt.
Ujszász	7,700	— —	7,700
Boldog-Káta	2,310	1,155	1,155
Bugacz	3,300	1,300	2,000
Egres-Káta	5,000	— —	5,000
Köncsög	5,090	2,000	3,090
Megyer ad Györgye	6,600	— —	6,600
Monostor ad Keeskemét	2,200	— —	2,200
Nyársapáthi	1,000	— —	1,000
Póthharasztja	6,600	— —	6,600
Péteri in rata Orezyana	1,815	— —	1,815
Szentkirály	3,080	— —	3,080
Szent-Lőrincz	3,960	— —	3,960
Tamás-Káta	1,540	770	770
Tetétlen	4,400	2,200	2,200
Törtel	10,000	5,000	5,000
Újfalu	2,200	— —	2,200
Vacs	3,960	— —	3,960
Dominium Czegléd	70,000	— —	70,000
Summa :	333,914	37,655	296,259

b) Processus Pestiensis.

A helyek neve	a jövedelem melyből százalékolandó		
	összege frt.	4 perczenttel frt.	20 perczenttel frt.
Bénye	1,980	990	990
Gomba	4,059	2,537	1,522
Gyömről	4,400	3,404	916
Káva	1,980	1,980	—
Bille et Mende	6,700	— —	6,700
Maglód	4,125	2,124	2,001
Sigér, Matkó, Kömpöcz	5,400	— —	5,400
Monor	9,548	— —	9,548
Péteri	1,650	— —	1,650
Uri	3,300	— —	3,300
Sáp	3,850	3,850	—
Súly	2,112	528	1,584
Farkasd	1,584	396	1,188
Oszlár	2,500	— —	2,500
Szent-István	1,500	— —	1,500
Tete	935	413	522

A helyek neve	a jövedelem		
	összege frt	melyből százalékolandó 4 perzenttel frt. 20 perzenttel frt.	
Felső-Babád	3,200	—	3,200
Alsó-Babád	1,270	1,270	—
Bugyi, Ürbő és Al-Ráda	34,604	550	34,054
Bánkháza	6,500	—	6,500
Baracs	4,400	1,587	2,813
Besnyő	3,960	—	3,960
F.-Dabas	1,694	1,694	—
A.-Dabas	1,694	1,694	—
A.-Délegyháza	1,705	—	1,705
F.-Délegyháza	4,000	2,000	2,000
Esső	2,640	1,320	1,320
Gyón arenda	2,000	5,690	—
„ domesticce	3,690		
Haraszi	2,750	—	2,750
A.-Inárcs és Czibak	2,000	—	2,000
F.-Inárcs	10,000	—	10,000
Majosháza	2,700	—	2,700
Ócsa	5,500	2,750	2,750
Ordasháza	1,800	1,800	—
Pakony	6,000	—	6,000
F.-Ráda és Vány	7,000	—	7,000
Sári és Mántelke	5,500	—	5,500
Szentivány	5,107	—	5,107
Varsány	3,000	—	3,000
Alberti	10,000	—	10,000
Csév	3,690	2,216	1,474
Dán Szent-Miklós és Pilis	36,000	—	36,000
Hernád	14,000	—	14,000
Irsa	3,850	3,850	—
Mike-Buda arenda	9,000	660	9,000
„ „ domesticca	660		
Csere és Alsó-Lőb	2,840	1,284	1,556
Alsó és Felső-Nyáregyháza	3,850	3,850	—
Vasad	2,906	1,256	1,650
Vatya	2,200	—	2,200
Domus Sőteriana	1,650	1,650	—
„ Grassalkovichiana } pestiensis	3,300	—	3,300
Summa:	271,191	51,423	219,768

c) Processus Vaciensis.

A helyek neve	a jövedelem melyből százalékolandó		
	összege frt.	4 perzenttel frt.	20 perzenttel frt.
Acsa	4,400	2,000	2,400
Aszód	4,002	— —	4,002
Varsány	4,450	1,112	3,338
Mindszent	880	220	660
Bottyán	1,701	— —	1,701
Rákos-Csaba	3,850	— —	3,850
Csővár	2,200	834	1,366
Czinkota	3,300	1,100	2,200
Domony et Aucs	3,520	3,520	—
Fekete-Erdő	550	550	—
Duka	2,000	2,000	—
Dominium Fóth	23,100	— —	23,100
Dominium Gödöllő	200,000	— —	200,000
Vác-Hartyán	1,584	1,584	—
Iklad	3,053	— —	3,053
Keresztur	3,850	2,310	1,540
Kis-Kartal $\frac{1}{16}$	330	330	—
Locsod	3,520	2,200	1,320
Kis-Némedi	1,320	1,320	—
Péczel	6,760	2,988	3,772
Rátóth	5,000	— —	5,000
$\frac{1}{2}$ Szada $\frac{1}{4}$ Vörösegyháza	1,834	— —	1,834
Zsámbok	5,000	1,250	3,750
Tót-Györk et Praedium Almás	2,200	1,753	447
Versegh	2,816	— —	2,816
Capitulum cum 10-is incluso Praedio			
Naszál	23,560	— —	23,560
Sex Canonici novae foundationis	6,000	6,000	—
Episcopatus Vaciensis cum decimis	74,000	— —	74,000
Dominium Tura	50,000	— —	50,000
Summa:	444,780	31,071	413,709

d) Processus Soltiensis.

A helyek neve	a jövedelem melyből százalékolandó		
	összege frt.	4 perzenttel frt.	20 perzenttel frt.
Archiepiscopatus Colocensis cum decimis	100,000	— —	100,000
Capitulum Colocense	13,240	13,240	—

A helyek neve	a jövedelem melyből százalékolandó		
	összege frt.	4 perczenttel frt.	20 perczenttel frt.
Parochus Colocensis	2,000	2,000	—
Ágasegyháza	3,520	— —	3,520
Akasztó	2,400	— —	2,400
Apostag Fáyana	2,000	2,000	—
„ reliquorum	2,090	2,090	—
Bátya	3,635	635	3,000
Bojár	3,000	2,000	1,000
Mikla Vigyázóianum	6,000	— —	6,000
„ Salamonianum	400	— —	400
Czebe	2,400	— —	2,400
Dab domesticaei	693	693	—
„ arendalis	1,400	— —	1,400
Dömsöd	12,500	— —	12,500
Duna-Vecse cum praediis	15,700	— —	15,700
Egyháza	1,156	— —	1,156
Fajsz	824	— —	824
Harka	4,603	— —	4,603
Hartha	2,490	— —	2,490
Izsák	9,000	4,000	5,000
Kötöny	4,375	— —	4,375
Kis-Nána	819	409	410
Ordas	1,100	— —	1,100
Nagy-Bócsa	8,356	3,356	5,000
Páhy	5,280	— —	5,280
Pataj	4,500	900	3,600
Polgárdi	2,000	— —	2,000
Solt cum Máriháza	11,000	1,000	10,000
Szalk Sz.-Márton cum appertinentiis	20,000	— —	20,000
Szent-Tamás	4,000	— —	4,000
Szunyogh	1,285	1285	—
Tass cum praediis	7,782	7,782	—
Vadas	3,000	— —	3,000
Vadkert	6,100	— —	6,100
Zádor et Vejte	737	— —	737
Summa:	269,385	41,390	227,995

e) Processus Pilisiensis.

A helyek neve	a jövedelem összege frt.	melyből százalékolandó 4 perzenttel frt. 20 perzenttel frt.	
Dominium Ráczkevi	50,413	—	50,413
„ Csaba	10,450	—	10,450
Szent-László, Szent-Kereszt	3,850	—	3,850
Bia et Torbágy	14,410	—	14,410
Osonka-Tebe	3,800	—	3,800
Dominium Pomáz	70,000	—	70,000
„ Pócsmegyer	7,987	—	7,987
Episcopus Szentendreensis	1,300	1,300	—
Török-Bálint	9,900	—	9,900
Páty $\frac{1}{6}$ Majláth	825	—	825
„ $\frac{2}{6}$ Bosnyák	1,500	—	1,500
Tétény utrumque	16,074	1,611	14,463
Camera	103,467	—	103,467
Vörösvár et Solmár	14,300	—	14,300
Szentivány	1,200	—	1,200
Hidegkut	2,750	2,000	750
Telki apátor	20,000	—	20,000
Tinnye et Jászfalu	4,400	2,115	2,285
Ráczkevi oppidum	2,200	—	2,200
Szentendre oppidum	15,400	—	15,400
Decima primaciatus	17,075	—	17,075
Decima capituli strigoniensis	9,071	—	9,071
„ episcopi albensis	3,697	—	3,697
Summa:	384,069	7,026	377,043

Recapitulatio.

Processus Kecskemétiensis	333,914	37,655	296,259
„ Pestiensis	271,191	51,423	219,768
„ Vaciensis	444,780	31,071	413,709
„ Soltiensis	269,385	41,390	227,995
„ Pilisiensis	384,069	7,026	377,043
Summa:	1,703,339	168,565	1,534,774

Quo praemisso:

1.534,774 fni procentuati per 20 fnos a Cento, dant 306.954 fnos
 168,565 „ „ „ 4 fnos „ „ 6,742 „

Summa: 313,696 fl.

Extradatum per Ordin. Notar mpria.

Jegyzet: *a*) A procentuatio az adomány leveles (donatarius) nemeseknek, családonként, úgy a mint katonaállításra köteleztettek, felvett jövedelme után 20, a fegyverleveles (armalis) nemesek, szabadosok (libertinusok) és honoratiorok jövedelme után pedig 4 százalékkal számíttatott. *b*) Az előbocsátott adat szolgáljon egyszersmind annak is feltüntetésére, hogy azon időben mily kevéssé volt még a birtokbérlet elterjedve.

26. §. Az 1831-dik évi nagy cholera.

Már a mult században több ízben pusztított az országban a cholera. Különösen nagy mértékű volt az 1743-ban, midőn Pest megyében szintén kiterjedt uralommal birt. A folyó században hasonlóképp több ízben látogatta már meg e veszély országunkat: de emberek emlékezete óta legnagyobb mértékű volt az 1831-ben. Ezt 1829-ben (mint többnyire kisebb-nagyobb mértékben mindig) nagy marhavész előzte meg.

Ekkor a cholera Galitiából terjedt át hozzánk. Legelsőbb Ugocsa megyében vétetett észre június 13-án. Június 15-én észleltetett Borsodban, június 16-án Torontál megyében. A veszedelemnek gyors terjedése miatt, a rémülés általános volt. A községek örökkel zártak el egymástól, hogy így a betegség által meglepett helyekről a közlekedés az egészséges helyekre meggátoltassék. A hatóságok részéről cholera-orvosok rendeltettek ki. A királyi helytartóság a betegség állásáról helységenként részletezett napi jelentéseket kiyánt. Az ily módon 1831. november 22-ről kelt helytartósági kimutatás szerint az egész országban 3846 községben uralkodott ezen betegség. Itt megbetegedett ebben 435,330 egyén; e közül meggyógyult 215,464, meghalt 187,998, beteg volt még november 22-én 1728 községben 31,868 egyén.

Pest megyében július 25-dikén kezdődött a vész; uralkodott 116 községben, hol november 22-ig megbetegedett 19,381 egyén; e közül meggyógyult 8,942 —, meghalt 9452, beteg volt még 68 községben 987. — Ekkor a megye főorvosa: dr. Forgó György volt. Legnagyobb mértékű volt a veszély a kecskeméti járásban. Itt 30,057 napszámot vett igénybe a cholera őrállás, melyért 12 krajczárjával 6011 frt 24 kr. fizettetett ki váltóban. A megye által pedig orvosoknak, polgári biztosoknak s ezek cselédjeinek fizettetett összesen: 2348 frt 45 kr. — Legtovább tartott a betegség Szent-Márton-Kátán és Sáriban.

1831. december 29-ről 5544. sz. alatt tette a megye ez ügyben a végjelentést a helytartósághoz, mely szerint november 30-ig meg-

betegedett a megyében összesen 19,678, e közül meghalt 10,016, meggyógyult 9659, betegen volt még nov. 30-án 3 egyén, kik később szintén meggyógyultak.

27. §. Árvizek, — különösen az 1838-dik évi nagy dunaárviz.

Áradásaikkal sok kárt okozni szokott vizei voltak a megyének a régi időben a Duna, Tisza, Zagyva, Tápió és a Galga. Különösen a kisebb vizek közül a Galga tett igen gyakran tetemes kárt, míg a mult század vége felé nem szabályoztatott. Ma is ugyanezen vizek tartoznak a megye kártékonyabb vizei közé. De régtől fogva legtöbbet szenvedett a megyének dunamenti része a Duna áradásaitól, mely közvetlen vidékének a mily áldásos egy részről, épen oly mértékben és igen gyakran veszélyes más részről az alsóbb fekvésű helyeken a pesti oldalon partjának alacsonysága miatt.

Budapesten az ismeretes nagyobb dunaárvizek sorozata egész 1732-ig vezethető fel. Ekkor itt a víz 21 láb 1 hüvelyk és 6 vonalra emelkedett a Duna állásának 0 pontja felett. Azután nagy árvizek voltak a mult században 1744, 1748, 1768, 1770, 1775, 1780, 1781, 1788, 1795 és 1799-ben. — 1744-ben a víz Budapesten 21' 1" 9"', — 1748-ban 19' 7" 6"', — 1775-ben 23' 9" 9"', — 1799-ben 23' 1" 3"'; — a folyó század elején 1809 és 1811-ben levén nagy árviz, 1809-ben 21' 5" 9"', — 1811-ben 21' 3" volt a víz a 0 pont felett. — Pesten 1775-ben 611 ház omlott össze és a kár 171,244 frt 56 kr-ra tetetett fel; — 1799-ben az épen akkor tájon keletkezett új Ferenczváros rész majd egészen összeomlott. Ugyanezen árvizek miatt a megye alsó részében több község úgy elpusztult, hogy fel se épült többé. Ilyenek: Kara, Várajth, melyek 1695-ben a török járom alól kiszabadulás után még népes községekké irattak össze; — továbbá Kákony, Pandur, melyeket még a Mária Terézia urbarium is népes községekként talált, ma pedig ezeknek csak nevek van a történelem emlékében, helyöknek egy részét is elmosta a Duna. Más községek régi helyökön elpusztulván, más emelkedettebb helyen épültek újra, mint Sükösd, Csanád, Géder-Lak stb. A levéltár ismertetésénél e viszonyok iránt több adatra van hivatkozás.

Valamint az előbocsátott mérési adatok, melyek Pest város levéltárából vannak véve, úgy a megyei jegyzőkönyvek is az előző időkről az 1775-diki áradást mondják emberi emlékezetet haladólag legnagyobbnak.

Azóta ez meg van haladva az 1838-dik évi rendkívül nagy árviz által, mely 1838. martius 13, 14 és 15-dikén volt. Ekkor Buda-

pest közt a jég januar 6-án állott meg 20' 6" 9" magosságon a O. pont felett. Martius 13-án délután 2—3 óra közt megindult a jég 22' 11" 9" magasságon: de estvére ismét megállott. Estve 11 óra tájban a redoute-épületnél tört be a víz 22' 3" magasságnál és folyvást emelkedvén, martius 14-én 27' 11" 9"-ra emelkedett, s a városnak nagyobb részét elborítá. Mártius 15-én reggel 26' 7" 9"-ra apadt; de délután ismét emelkedett, a mikor a jég 28' 0" 6" magasságon megindult. Estve 8 óraker 29' 3" 6" volt a vizállás; a legnagyobb magasságot estve 10 óraker 29' 4" 6"-on érte el. Ez után folyvást apadt. A város különböző részein a legmagasabb vizállás az ajtóköszöbötől számítva volt: Rókus kórház kápolna 8' 7" 6", szerb templom 8' 6"; belváros plebania templom 7' 11"; apácák temploma 6' 6" 6", — jósefvárosi templom 5' 2" 6", — terézvárosi templom 5', — görögtemplom 4' 6", — papnövelde 3'. — A házak közül a belvárosban 70, a Lipótvárosban 71, Terézvárosban 811, a Jósefvárosban 891, a Ferenczvárosban 438, összesen 2281 ház dült össze. Megrepedt ház volt 827, — épen maradt 1146 ház. A kárt 10,500,724 forintra becsülték s 151 emberélet esett áldozatul.

Hasonlóképp roppant pusztítást tett ezen árvíz a megye községeiben. Különösen nagy volt a pusztítás a solti és pilisi járásban. Sokkal kisebb a vácziban. Mikép a levéltár leírásánál ismertettem, minderről a levéltárban különféle bövséges adat találtak. A veszély nagyságát egyébiránt a rovatos összeírások következőleg mutatják ki:

a) Solti járásban a kétszer tett összeírást egyesítve.

Község neve	ház		kamra		istálló	
	összedült	megrepedt	összedült	megrepedt	összedült	megrepedt.
Akasztó	146	42	90	22	85	15
Apostag	136	85	29	8	53	30
Bátya	110	136	7	5	26	15
Bogyiszló	127	75	57	25	67	25
Dab	76	32	32	6	16	4
Dömsöd	140	65	84	44	131	19
Duna-Vecse	133	117	69	54	89	27
Dusnok	26	115	11	1	29	18
Duna-Egyháza	3	4	5	1	3	3
Fajsz	187	44	40	4	34	—
Foktű	71	23	4	1	21	2
Harta	61	25	1	—	6	—
Hajós	51	29	14	9	39	15
Kalocsa	232	127	143	39	205	48

Község neve	ház		kamra		istálló	
	összedült	megrepedt	összedült	megrepedt	összedült	megrepedt
Géder-Lak	28	16	1	—	14	5
Miske	7	10	1	—	—	3
Nádudvar	9	10	1	1	8	5
Ordas	8	8	—	—	13	8
Duna-Pataj	92	16	13	1	43	31
Solt	408	169	63	21	67	18
Szalk Sz.-Márton	132	39	97	9	97	19
Sz.-Benedek	62	18	7	3	39	18
Szeremle	26	88	—	3	2	2
Tass	41	9	19	1	56	17
Úszod	59	37	8	—	19	37

Az épületekben történt kár hivatalosan becsültegett összesen 201,133 frt 24 kr-ra. Ezen kívül hivatalosan felbecsült kár; házi s gazdasági eszközökben 8,331 frt 55 kr. mesterségi szerszámban 968 frt, vetésekben 125,047 frt, marhában 4495 frt, szemes gabonában 6481 frt 52 kr., takarmányban 60,714 frt, készpénzben s vegyesekben 1205 frt, az apostagi zsidók kára 4460 frt, az izsákiaké 1850 frt; összes kárbecsü 414,686 frt 11 kr. Különösen vetésekben sok kárt szenvedett: Dömsöd, Kalocsa, Duna-Vecse, Solt, azután Duna-Pataj, Apostag, Szalkszentmárton, Akasztó, Dusnok, Harta.

Solt mezőváros, mely már előző árvizek következtében is többször akarta helyét változtatni, a szenvedett sok kár miatt, ezen árviz alkalmából ismét elhatározta, kiköltözni a határában fekvő Tétel hegyre; azonban azóta is régi helyén maradt. Hasonlóképp cselekedett Bogyzsló, mely szintén megmaradt régi helyén.

b) Pilisi járás.

Község neve	egészen		részben s megrongáltatott együtt.
	ház	összedült istálló	
Lóré	37	19	19
Makád	15	45	83
Becse	20	8	33
Rác-Keve	120	43	233
Sziget-Ujfalu	4	16	—
„ Sz.-Márton	5	26	9
Úsep	20	55	56
Tököle	54	133	34
Sziget Sz.-Miklós	152	109	164
Csepel	117	105	—

Község neve	egészen ház	összedült istálló	részben s megrongáltatott együtt
Albertfalva	39	—	—
Promontór	27	11	20
Bogdán	123	75	—
Visegrád	53	61	—
Tótfalu	161	102	4
Pócs-Megyer	138	63	—
Monostor	118	75	—
Szent-Endre	177	—	112
Ó-Buda, sidók	22	—	—
Kaláz	14	—	—
Békás-Megyer	—	—	8
Ó-Buda, keresztyének	397	—	292
Tétény	19	29	67

A hivatalos kárbecsü 1,103,920 frt 27 kr., épület, butor, vetés, marha, gabona készlet, takarmány s kereskedelmi cikkek stb. kárát együtt véve. Különösen sok kárt mutattak fel Ó-Buda és Szent-Endre. Ó-Budának kára a főösszegben 679,034 frttal szerepel, melyből 473,576 frt épület, 124,246 frt gabona készlet, 65,446 frt butorkár. Szent-Endre kára 86,214 frt; 60,311 frt épület, 19,782 frt bútór- és gazdasági eszköz kár. Vetésekben sokat szenvedett: Ráczkevi, Tótfalu, Csép, Tököle, Csepel, Bogdán.

c) Váczi járás.

Itt Vác városban és a káposztás-megyeri pusztán telepített Uj-Pesten uralkodott az árviz. Püspök-Vácson a károsodás becstje 29,608 frt, melyből épület kár 27,360, Káptalan-Vácson kár 13,400 frt, ebből épület 12,624 frt. Uj-Pesten kárbecsü 2900, ebből épület 2764 frt.

Az élelmi szerekben röktön nyujtott segítségen kívül, adakozás útján összejött a károsodottak részére 95,876 frt 50 kr. Ebből kiosztatott a pilisi járásban 54,302 frt 31 kr., a soltiban 39,470 frt 10 kr., a vácziban 2,104 frt 9 kr.

Az 1838-dik évi april 30-án tartott megyei közgyűlés jegyzőkönyvének 1836-ik száma szerint: a rendek a nagy veszedelem okát abban látták, hogy a Dunának több helyen igen alacsony ágyában a felette vastag jég megtorlódott s a viz folyása visszaszorított. Ennek elhárítására a Dunának alsó részén már megkezdett szabályozások országosan tökéletességre hajtandók.

Ugyanezen jegyzőkönyvben főherczeg nádor Jósef, és főherczeg István után, a nevezetesebb segítséget nyujtott egyének nevei örök

emlékül jegyzőkönyvre vetetnek. Ilyenek: báró Wesselényi Miklós, b. Prónay Albert, gr. Szapáry Ferencz, b. Podmaniczky János, gr. Ráday Gedeon, gr. Károlyi György, b. Eötvös József, és Dénes, Landerer Lajos, kik személyesen önvészedelemzetésükkel hajókra ülván, számtalanok életét megmentették. Gr. Károlyi István, gr. Beleznay János, táblabíró Patay József, Kubinyi Ferencz, özvegy Földváry Miklósné, táblabíró Dercsényi Pál, Tahy Károly, Domanitzky Antal Váczról, és számosak, kiknek neveik nyomtatásban is közönségesítették, a szükölködő lakosoknak élelem és ruhaneműekben segédlemére voltak: de nemcsak a nevezettek; hanem számtalanok, kiket egyenkint felszámolni a visszaemlékezés tökéletlensége miatt nem lehet. Különösen megemlítik a rendek Pfeifer Alajos bécsi nagykereskedőt, ki Pestre a vásárra jövéen, a veszedelemből nem menekedni, hanem segíteni sietett. Honosításra ajánltatik. Eckstein Rudolf ügyvéd nemességre ajánltatik. Soroksár, Monor, Czegléd, Kecskemét, Nagy-Kőrös városok már a körlevél vétele előtt siettek segédelmökkel. Palota helység nem fogadta el gr. Károlyi István azon ajánlatát, hogy az általa nyújtandó segítséget meg fogja fizetni, hanem maga segített. Sok község a mi nyugtára pénzért vásároltatott nála a biztosok által, azt is oda ajándékozta. A ráczkevíi urodalom a keblében megkárosodottnak 676 frt 27 krt osztott ki. Frankenburg Adolf humoristicus felolvasást tartott, bevétele 251 frt 38 kr. (L. m. jegyzők.)

Épen most, midőn e sorok nyomatnak, ismét pusztit a Duna irtózatos árja. Ez a maga helyén, a második részben iratik le.

VII. SZAKASZ.

Különösen a gazdaságra, iparra és kereskedeésre vonatkozó történelmi adatok.

28. §. Vegyes jegyzőkönyvi kivonatok 1804-ig.

Régenten a megyének gazdaságra, iparra és kereskedeésre sokkal közvetlenebb befolyása volt, mint ma. E befolyás nevezetes részben a közszükség által kezdeményeztetve, gyakorlaton alapult: de több ízben törvény által is szentesített, melyszentesítésre nézve a legrégebb sarkpontok egyikét különösen az 1659: 71. t. cz. képezi. Különben nemcsak a megye. közvetlen területére, hanem az abban foglalt királyi városokra is kiterjedt e befolyás, s azok irányában e téren legtovább, t. i. sok részben még akkor is megmaradt, mikor

egyébűtt már megszűnt, mint alább több helyen, névszerint a bérek, árak és vámok stb. szabásánál látandjuk.

Már a levéltár ismertetésénél feljegyztettem némely ide vonatkozó adatot. Itt e viszonyok tájékozására évsorozatos rendben következőket közlök:

Sajátságosan jellemzi a régi gazdasági és piaci viszonyokat 1741. sept. 18-rol Mária Teréziának a posoni várból sajátkezűleg aláírt és gróf Batthányi Lajos királyi kancellár által ellenjegyzett levele, melyben tudatja, hogy udvarával Budára akar lejönni; tehát meghagyja Pest megye karainak és rendeinek, hogy gondoskodjanak, miszerint fa és mindenféle élelem nagyobb mennyiségben hozassék mindenfelől piacra, hogy tisztességes áron lehessen venni. (A deák nyelven írt eredeti levél a megyei levéltárban.)

1770. jun. 1-rol hasonló adat a következő: „Baromfiakra tett költségek, melyeket fölséges császárné számára bevásárlottunk:

5 pár liba, párja à 42 kr. teszen	3 frt 30 kr.
18 pár tyúkfi, „ 15 „	4 „ 30 „
5 asszonynek a szobák kimosásáért 2 napra à 15 kr.	2 „ 30 „
Aprókásáért a tyúkfiak számára	— „ 12 „
Tojásokra	2 „ — „
Biai szárcsa-vadászoknak	2 „ 51 „
Dömsödi notariusnak juxta quietantiam vadért	1 „ 48 „
	<hr/>
	Summa: 17 frt 21 kr.
Pro una urna vini budensis (egy akó budai bor)	5 „ — „
	<hr/>
	Summa: 22 frt 21 kr.

Hae expensae coram me sunt adjustatae; recognosco die 1-ma Junii 1770 Franciscus Jagodis J. Cottus Pestiensis Capitaneus.

1793. Hajó készítésre, mely a víz ellenében megyen, gr. Bottyán Teodor urnak és társaságának exclusivum privilegium. Helytartósági leirat 1793. aug. 24-rol; megyei levéltár 7 köt. 2257, 20, 120 sz. (Első nyoma a gőzhajó társaságnak.)

1799. Megye végzésileg az ácsok és kőmivesek napi bére 20—27 krra határoztatik, az áthágók ellen testi büntetések rendeltetnek. Az árvák összeíratnak s ajánlatnak a mestereknek, hogy ezek közül szaporodják az ezen szükséges mesterségen levők száma.

1799. Házaló gyolcsos tótok és vászonkereskedők rőf váltásért ne fizessenek taxát, hiteles rőföket tartsanak s váltsanak; megyei végzés: 1701. és 2127. sz.

1799. Házak fedésére alkalmazható kőnek Farkas János által lett feltaláltatásáról jelentés.

1801. Mészáros czéheknek a vármegye által kívánt cassáltatása, s a szabad húsmérésnek, Budára és Pestre kívánt behozása; mészárosok szaporítása: m. j. 12, 169, 1496. sz.

1801. A vármegyében szükséges mesteremberek neme s jegyzéke: m. j. 2014. a helytartó tanácshoz tett jelentés, mikor Károly főherczeg német telepeseket akart behozni az országba.

1802. Czéhbeli articulussai a kecskeméti kerékgyártóknak.

1803. A magyarországi dohány- és gabonakereskedést illetőleg Fiumeban elveszett hitel: m. j. 237 szám.

1803. Mezei munkások bérének közöltetése hat vármegyével; m. j. 689, 860, 1183, 1485 szám.

1803. Aratók és mezei munkások bére, 1033. szám.

1803. Élelemre tartozó dolgoknak piaczkon türhető áron leendő árultatására vigyázzon a vármegye, m. j. 2474. sz.

1803. Marha-neveltetés tekintetéből Pest megyének a 2-ik osztályba kívánt tetetése, a nevelés nem lévén elég a consumtióra; m. j. 2157. sz.

1804. Borokkal az éjszaki tartományokba kereskedésről, e czélra 300,000 frtban megállapított alaptőke összehozásáról s a részvényekről szóló nyomtatott tervezet; m. j. 2261. sz. (Igen érdekes hogy e fontos ügy, az ország főjövedelem kincsei egyikének, a borkereskedésnek ügye már ekkor megyeileg ily alakban tárgyalatott, mely törekvés azonban még maig se létesült.)

29. §. Szabadalmas czéhek összeírása 1761-ről.

A helytartó tanács 1761. mart. 16-rol Posonban kelt leiratával a megyében szabadalommal bíró czéhek kimutatását elrendelvén, az ezen ügyben Beniczky István alispán elnöklete alatt működött megyei bizottságnak 1761. december 1-ről kelt összeállítása szerint ugyanakkor Pest, Pilis és Solt megyében a következő szabadalmas czéhek, illetőleg czéh szabadalmak voltak.

A czéh neve s helye	a szabadalom kelte.	
1. Szentendrei görög kereskedők s kalmárok	1698. július	13.
2. Ó-budai és szentendrei vargák	1754. sept.	26.
3. Ó-budai csizmadiák	1730. november	24.
4. Szattyán és kordován készítő tabakosok		
Szentendrén	1698. július	13.
5. Csizmadiák, Szentendrén	1695. october	30.
6. Szücsök, Szentendrén	1700. január	1.
7. Paplan és zubbonykészítők, Szentendrén	1695. april	12.
8. Szabók, Szentendrén	1708. május	20.

A czéh neve s helye	a szabadalom kelte.	
9. Szabók, Zsámbékon	1726. június	12.
10. Csizmadiák, Zsámbékon	1725. június	16.
11. Molnárok, Ó-Budán	1749. september	18.
12. Takácsok, Patajon	1725. januar	19.
13. Takácsok, Kalocsán	1744. october	19.
14. Csizmadiák, Kalocsán	1737. februar	20.
15. Szabók, Kalocsán	1741. april	6.
16. Magyar szabók, Váczon	1699. martius	29.
17. Takácsok, Váczon	1730. augustus	26.
18. Német szabók, Váczon	1722. januar	11.
19. Kőmivesek és kőfaragók, Váczon	1731. april	13.
20. Német vargák, Váczon	1728. martius	1.
21. Asztalos, lakatos, puskaműves és órásczéh, Váczon	1728. julius	13.
22. Gombkötők, Váczon	1718. julius	24.
23. Szijgyártó, nyerges és sarkantyus vagy esiszár-czéh, Váczon	1714. januar	9.
24. Fazekasok, Váczon	1698. deczember	6.
25. Ruhafestők, Váczon	1711. deczember	25.
26. Kerékgyártó és kovács czéh, Váczon	1725. deczember	10.
27. Váci, rádi és szilágyi kádár czéh	1696. június	21.
28. Csizmadia czéh, Váczon	1714. deczember	3.
29. Szűrszabók, Váczon	1755. augustus	29.
30. Magyar vargák, Váczon	1695. május	16.
31. Borbélyok, Váczon	1739. october	26.
32. Irhások és szücsök, Kalocsán	1754. június	20.
33. Szücsök, Váczon	1699. június	16.
34. Ráczevii szigetségi molnár czéh	1728. június	30.
35. Szabók, Ráczevin	1708. julius	1.
36. Takácsok, Ráczevin	1725. september	10.
37. Csizmadiák, Ráczevin	1697. april	11.
38. Szücsök, Ráczevin	1711. június	23.
39. Lakatosok, Kecskeméten	1701. september	7.
40. Szabók, Kecskeméten	1660. februar	26.
41. Borbélyok, Kecskeméten	1649. april	19.
42. Kecskeméti és körösi szappanfűzők czéhe	1665. augustus	14.
43. Szijgyártók, Kecskeméten	1724. május	18.
44. Csizmadiák, Kecskeméten	1744. januar	23.
45. Gombkötők, Kecskeméten	1744. januar	20.
46. Szücsök, Kecskeméten	1726. május	21.

A czéh neve és helye	a szabadalom kelte.	
47. Takácsok, Kecskeméten	1725. junius	18.
48. Asztalosok, Kecskeméten	1742. martius	19.
49. Lakatosok, Nagy-Kőrösön	1742. augustus	26.
50. Vargák, Nagy-Kőrösön	1750. junius	24.
51. Kovácsok, Nagy-Kőrösön	1750. augustus	11.
52. Takácsok, Nagy-Kőrösön	1725. november	16.
53. Csizmadiák Nagy-Kőrösön	1698. februar	18.
54. Szabók, Nagy-Kőrösön	1694. october	10.
55. Szücsök, Nagy-Kőrösön	1724. május	28.
56. Kovácsok, Kecskeméten	1633. május	26.
57. Kovács, lakatos és kerékgyártó czéh Szentendrén	1758. mártius	31.
58. Görög szappanfőzők czéhe Szentendrén	1715. augustus	5.
59. Duna-vecsei és szalkszentmártoni takács czéh	1725. julius	2.

1761-ben tehát ezen 59 czéh iratott össze a hármass megyében. A két királyi város, Buda és Pest czéhei természetesen ezeken kívül voltak, melyek itt nem kerültek összeírás alá. Érdekes volna tudni, hogy melyik czéhben, hány mester, mennyi személyzettel foglalkozott. Erre nincs adat. Van ugyan egy összeírás a megyei levéltárban 1718-rol, a taksát fizető mesteremberekről: de ez nincs czéhekre osztva, és csonka; mivel csak a váci járásból való s úgy látszik csupán a községi és urasági szegődményes (conventiós) mesteremberekre terjed, egyedül a kovácsokat, mészárosokat, molnárokat és ser- vagy pálinka főzőket foglalván magában.

Azonban az iparnak ugyanezen időtájon állása iránt már ezen előbocsátott adat is sok tájékozást nyújt.

Figyelmet érdemel mindenek előtt a szabadalmak évszáma, mely a fejlődés egymásutánját jeleli meg.

A mesterségek különféleségét illetőleg legtöbb volt a csizmadia és szabó czéh, mindenik 8, azután takács czéh 7, szücs czéh 6, varga 4, kovács 3, egyesült kovács és kerékgyártó 1, gombkötő 2, molnár 2, lakatos 2, borbély 2, szappanos 2, szijgyártó 1, egyesült szijgyártó, nyerges és sarkantyus 1, fazekas, 1, ruhafestő 1, asztalos 1, egyesült asztalos, lakatos, puskaműves és órás 1, kőműves és kőfaragó 1, szürszabó 1, kádár 1, paplanos 1, tabakos czéh szintén 1, végre kereskedő testület 1.

Helyre nézve legtöbb czéh volt Vácson, névszerint 17, minél fogva azon időből, a két királyi városon kívül, a megye legiparosabb helyének Vác mutatkozik; ezután következett Kecskemét 11 czéhvel,

köztök a szappanos czéh Nagy-Kőrössel közösen, Szentendre 9 (köztök a varga czéh O-Budával közösen), Nagy-Kőrös 7 (ezen kívül nyolczadik a Kecskeméttel közös szappanos czéh), Ráczkevi 5, Kalocsa 4, Ó-Buda 2, (harmadik a Szentendrével közös varga czéh), Zsámbék 2, Duna-Pataj 1, végre egyesülten D.-Vecse és Szalk-Szent-Márton szintén 1 egy czéhvel.

Még a legközönségesebb mesterségek közül is voltak, melyeknek az egész megyében egy czéhök sem volt; névszerint: kalapos, bádogos, kosárkötő, arany- és ezüst műves, rézműves, esztergályos, fésűs, rostás-szítás, mézeskalácsos stb.

Hasonlókép sok népes község volt, mely ma szép számu iparosságot mutathat, hol semmi czéh nem volt. Ilyenek: Czegléd, Abony, Kis-Kőrös, Izsák, Dömsöd, Aszód, Monor stb. Vagyis az előbb megnevezett tizenegy községen kívül, a többi mind.

Azonban megjegyzendő, hogy valamint a meglevő czéhekbe nem csupán azon mesterek tartoztak, akik a czéh székhelyén laktak, hanem a vidékiek is, azonkép többnyire a pesti és budai czéhekhez is tartoztak vidéki tagok. Különösen a megye községeiben lakó oly mesterséget folytató iparosok, a mely mesterségnek a megyében czéhe nem volt, leginkább a testvér főváros hasonló czéheibe voltak kebelezve.

Épen ezen viszonybol származott azután az a körülmény, hogy a fennebb elsorolt czéhek szabályai és szabadalmi többnyire a budai és pesti hasonló czéhektől kölcsönöztettek, s csak kevés vetetett máshonnan; jelesen a vácsi szijgyártó, nyerges és sarkantus egyesült czéh szabálya a rév-komáromi —, a vácsi magyar varga czéhé a jászberényi —, a kecskeméti borbély czéhé a győri —, a kecskemét — kőrösi szappanos czéhé a debreczeni —, a kecskeméti szijgyártó czéhé az oszlányi —, végre a kecskeméti kovács czéhé a nagyváradai hasonló czéhtől vetetett.

Jellemzetes, hogy némely pesti czéhnek azon szabadalma is volt, hogy más czéheket fiókjaikép alakíthasson, s azoknak mint fiókjainak adhasson czéhszabadalmat. Így adott például a pesti csizmadia czéh czéhszabadalmat az ó-budai csizmadia czéhnek, mint fiókjának I. Leopoldtól nyert kiváltságánál fogva. Máskülönbén a czéhszabadalmak többnyire a fejedelemtől nyertek ki; ritka, s csak a kisebb helyeken előforduló eset, hogy a czéhek csupán a megyétől kapott szabadalommal is megelégedtek: ellenben leggyakoribb az, hogy a legfelsőbb helyen nyert szabadalomhoz még a megye és jobbágyhelyeken a földesur engedélye is kieszközöltetett.

30. §. Cselédügy 1804-ben.

1804. Cselédtartás dolgában Szabolcs vármegye által tett határozatok elfogadtatnak s kinyomatni rendeltetnek; m. j. 1321, 1519 sz.

A nyomtatvány, melyet korát ez irányban jellemző minőségénél fogva, annak feltüntetésére, hogy valamint most, úgy már akkor mennyire fontos és komoly tárgyat képezte a cselédügy a hatósági intézkedésnek, érdekesnek tartok egész terjedelemben közleni, a következőleg szól:

Tekintetes Nemes Pest Vármegye 1804-dik Esztendei Kis-Aszszony Havának 29-dik napján, Szabad Királyi Pest Városában tartott Köz-Gyűlése alkalmatosságával, el-fogadván azon Tzikkelyeket, mellyeket Nemes Zabolts Vármegye, a tseléd fogadás és tartás dolgában tapasztalt vissza élések' vagy fogyatkozások' orvoslására szerzett, azokat szoros megtartás végett e következő foglalásban közönségessé teszi, ugymint:

- 1-szor. Sem férfi, sem fejer tselédeket egész Esztendőnél kevesebb időre nem szabad fogadni.
- 2-szor. A' tseléd fogadásnak ideje közönségesen az egész Megyére nézve ujj Esztendőre határoztatik; azon hozzá tétellel, hogy a' mely helyeken eddig Szent-György napkor szokták a cselédet fogadni, ott is a következő Szent-György napkor tsak ujj Esztendeig fogadódjanak a' tselédék, következés képen ez a' rendelés a leg elébb következő Ujj Esztendőben telyesittessen.
- 3-szor. Kivétetnek mind azon által, a' mezei pásztorok, a' kikre nézve az eddig szokásban levő fogadásnak idejét meg lehet tartani.
- 4-szer. Sem a' falubéli tselédet, a nélkül, hogy az elébbeni gazdájától a' megfogadhatásra bizonyosága légyen, sem idegent, azon helyről hozott passus nélkül, a hol közelebb lakott, megfogadni szabad nem lészen. Melyre nézve
- 5-szor. A helybéli tseléd, Ujj Esztendő előtt éppen hat héttel köteles lészen magát a' Gazdájánál jelenteni az eránt, ha más esztendőre meg marad e' nálla, vagy nem; külömben azon jelentésnek elmulasztásával azt a' kötelességet vonja magára, hogy a' következő Esztendőre való szolgálatra azon Gazdánál szorittathat.
- 6-szor. Ezen jelentés után egy hét alatt, köteles lészen a Gazda is, ha a' tseléd nálla maradni nem akarna, arrol néki Levelet adni, hogy máshoz beállhat, melyet ha a' Gazda cselekedni nem akarna, elég lészen a' tselédnek azon egy hétnek elmulasztásával a' szolgálattyanak fel-mondását a' Birák előtt jelenteni, 's e'

meg lévén azontul másuvá be állhat, ha szinte a' gazdája Levelet nem adna is néki. Ellenben

7-szer. Ha a' Gazda a' tselédet más Esztendőre meg tartani nem akarná, akkor is, mikor ez szolgálatjával kínálkozik, köteles lészen a' Gazda azt, vagy mindjárt akkor, mikor magát a szolgálatra ajánlva vagy leg-felyebb Ujj-Esztendő előtt öt hetekkel a tselédnek megmondani, és a' szabad meg-fogadhatásrol való Levelet néki kiadni.

8-szor. A' tselédnek mikor megfogadódik, a Conventiója írásba kiadattasson, és minden fizetés időről időre reá fel-jegyeytessen.

9-szer. Ha a' tseléd fizetése, a' Conventiójára annak rendi szerint fel lévén jegyezve, ez, a' ki szabott bérnél többet kérne a Gazdájától, és ez, azon alkalmatossággal tudtára adja, hogy már a fizetése kiadódván, azt jövő-Esztendőbéli szolgálatja fejében adja; akkor nem kötelezheti a' Gazdát arra, ha szinte Ujj-Esztendő előtt hat hetekkel a' szolgálatját felmondani is, hogy a' másuvá való állhatásra néki Levelet adjon sőt inkább tartozik azon Esztendőre is szolgálatjában maradni a' Gazdájának.

10-szer. Meg nem engedtetik hogy a' szolgálatra alkalmas férfiak és fejer személyek szolgálat nélkül légyenek; minthogy a' tolvajságoknak el-szaporodása nagy részben az ilyen személyeknek korhelységekbl veszi eredetét. Melyre nézve,

11-szer. Sem azokat a' személyeket, a' kik elébb szolgáltak, sem azokat, a' kik nem szolgáltak ugyan, de a' szolgálatra alkalmasok, senki lakóképen, ha tsak a' szolgálatból való el-eresztéséről adott Levél mellett azonn Földes Urtól is, a' kinek földjére akar menni, engedelve nem lészen, bé ne fogadja;

12-szer. Ha pedig ezek mellett fogadtatnának is bé az ilyen szolgálatra alkalmas emberek, és az ilyen állapotjokban csupán két kézi munkájokra támaszkodván semmivel a' mitől adózzanak nem birnának, a' Dicatióban a' fejektől a' Colonusokkal egy formán terhelődjenek.

13-szor. Ha az olyan szegény sorsú embereknek, a' kiknek semmi Gazdaságok nintsen, számosabb gyermekeik volnának, a' kik szolgálni nem akarnának, azok a' helybéli Birák által, a' faluban szokásban levő bérért való szolgálatra szorittassanak.

14-szer. Sem a' már elegendő bizonyság mellett meg-fogadott tselédet másnak meg-fogadni, sem az egyszer beállott tselédnek másuvá állani nem szabad.

- 15-ször. Minden tseléd a' maga ruháját 's ládáját, ha a' Gazda kívánja, nálla tartsa, és azt sem attyafiánál, sem másutt tartani szabad nem lézen.
- 16-szor. Tselédtól semmit a' Gazdája hire nélkül meg-venni, annyival inkább italért által venni nem szabad, különben, a' ki ez ellen vét, mint Orr Gazda úgy fog büntetődni.
- 17-szer. A' ki a' tselédnek alkalmatosságot ad az el-szökésre, vagy annak helyt ad, és lappangtatja, ugy a' ki más tselédjét szolgálatjának fele idejében el-tsalja, vagy meg-fogadja, az, a' meg sértetett félnek panaszára, a' Gazda kárának s költségének megfordításán kívül meg is büntetődik.
- 18-szor. Az idejének kitöltése előtt el-szökött tselédet a Gazdája jelentésére a' Szolga Birák Urak, nem várván a' Vármegye rendelésétől, mindjárt fogadtassák el, és 24 páltza ütésekkel megbüntetvén annyiszor, a' mennyiszor, adják vissza a' Gazdájának; ha pedig azt szolgálni nem akarná, küldjék a tömlöztbe.
- 19-szer. Valahol ezen Tzikkelyekbe Gazdáról és tselédről szó vagyon, az úgy értetődik, hogy Gazda és Gazda-Aszszony, szolga és szolgáló mindnyájan egy formán köteleztetnek az ott levő rendelkezések megtartására.
- 20-szor. Ezen rendelkezések ellen a' kik járnának, azok minden esetben ha Nemesek 24 forintokkal, ha parasztok 24 páltza ütésekkel büntetessenek.

Mindezeknek megtartások eránt előre értekezvén ezen Vármegye a' szomszéd Nemes Vármegyékkel, arról egyszersmind bizonyossá tészén mindeneket, hogy valamint azoknak, kik a' szomszéd Megyében szökött szolgálk által meg-károsittattak, téendő folyamosokra elégtételt fog szerezni, úgy viszont azok ellen, kik a szomszéd Megyéből jövő szökevényt a' fentebb irt Tzikkelyek ellen meg fogadják, minden haladék nélkül elég tételt fog szolgáltatni.

Fel jedzé Friebeisz József

T. Nemes Pest, Pilis és Solth törvényesen egyben kaptolt Vármegyéknek első Vice-Notáriussa. m. p."

1804. Cseléd tartás dolgában Nógrád vármegye; m. j. 2288. szám.

31. §. 1805—6 cselédek s mesteremberek árszabása

1805. Arad vármegye áttesz az azon deputatiónak munkáját, mely az 1805-dik esztendő januar 28-ik napján cselédek feleslegi

bérének és a mesteremberek műveinek a körülállásokhoz képest való meghatározása végett Aradon egybe kelt. Nyomva van e munka Temesvárt Ludwig Jónás betüivel 1805-ben. Ugyanezt Pest megye is irányadóul elfogadván, belőle jellemzésül következőket kivonatok :

Jelen voltak e deputatióban : Gyoroki Edelspacher Zsigmond első alispán előtülése alatt a szomszéd megyék felkért küldöttjei Bihar, Békés, Csanád, Temes, Krassó megyékből és azután Aradvármegye deputatusai.

„A polgári alkotmány és társaság, — mond az okmány bevezetésében —, egynémely ahoz tartozó, vagy legalább szükségképen befolyó felekezetek s azoknak rendetlen már viselete, már alkalmaztatása által nemcsak sok részben való csonkítást, hanem károsítást is szenved, a melynél fogva a jó rend, mint minden polgári állapotnak lelke, megvesztegettetvén, a gazdaság folytatása ezen hazában a közönséges és különös kincsnek legbővségesebb és kiváltképen való ága, szükséges segéd nélkül szükölködvén, de önnön a kézi művek és mesterségek is az azokat gyakorló felekezetek tunya és helytelen folytatása által megcsökkenvén, stb. stb.“ E bevezetés után intézkedik a munka 1-ör a cselédekről: „minthogy a gazdálkodás előmozdításához egy legszükségesebb segéd és eszköz az ezek iránt teendő rendszabás, melynek megállapítása és közönséges elfogadása már az 1775-dik esztendőben ddtó 10 aprilis, és utóbb 1780. ddtó 19 junii sub Nro 3992 a nagyméltóságu m. kir. helytartóság által országszerte meghagyatott.“ Ennek folytán megszabatik a külső és belső cselédek beállításának, és elbocsátásának ideje, az 1723-dik évi t. cz. 66. §-sa szerint. — Bérszabás: öreg, faragó béres évi fizetése tartáson kívül, a ruhát ebbe a fizetésbe számítva 50 rénes forint, második béresé 45, ostorosé 24 rénes forint, hat lovas kocsis ruhán kívül 40 frt, 2—3 lóhoz kocsis ruhán kívül 30 frt; Inas első 40, második 30 frt; Szakácsné, ki minden süteményt szakács módjára tud készíteni 60 frt, második osztálybeli 45, harmadik 36 frt; Legjobb szolgáló 30 frt, másodrendű 24 frt. Szobaleány 40—30 frt. Szoptatós dajka 60 rénes forint.

„Második, közönséges állapotot vesztgő ok találtatik a mives mesteremberek rendtelenségében és kárhozatos szövetségében, a kik egyfelől helytelen és rosz munkát tesznek, másfelől pedig azoknak árát annyira emelik, hogy immár mind lehetetlen amaz erőszakos és igazságtalan adózásokat tovább elviselni. — A mesteremberek zsarolását elég elevenen kárhoztatják az 1715: 79 és 1723: 24. törvény-cikknek, egyszersmind ennek ellenőrzését a megye hatóságához

kötik az 1625: 40, — 1659: 71 és 1723: 66. t. cikkek.“ Ezekhez képest a következő nyers anyagokra és mesterművekre következő árak szabatnak; Mészárosoknál: nagy ökörbőr 26 frt, közép-szerű 22, kisebb és tehénbőr 18 frt, két esztendő marhabőr 12, esztendő borjubőr 6 frt, kis borjubőr egész három hónaposig 2—3 frt, mindenütt párja. Cserző magyartimároknál: nagy ökörbőr párja 30, középszerű 26, kisebb 22 frt; — feketére cserzett bőr kikészítése, minthogy ahoz zsír nem vétetik: 2 frt. Legjobb pár bockor ára 51, középszerű 40, kisebb 30 krajczár. — Német timároknál: nagy bőr kikészítése feketére 4 frt 30 kr., ökörbőr kikészítése talpnak 8 frt, hámmoz való bőrnek 6 frt, fischledernek 2 frt, szopós borjubőr kikészítése 51 kr., lóbbőr 3 frt. — Csizmadiáknál: kordován vagy halzsiros bőrből készült ezizma párja 4 frt 30 kr., fejelés 2 frt, asszony csizma 3 frt. — Német vargáknál: egy pár stibli 6 frt 30 kr., rámás fejelés 2 frt 42 kr. — Magyar német szabóknál: egy férfi mente varrás 1 frt 30 kr., béllés nélkül 1 frt 10 kr., egy kaput varrás 2 frt. stb. — Kerékgyártó, kádár, szijgyártó, kalapos, kőmives, ács, szücs, lakatos, kovács munka bérek hasonló módon szabatnak meg: egy paraszt szekérnek egész vasalása 16 frt, egy lópatkó felverés 5 kr. — Szürszabóknál: legjobb öreg szűr ára 7 frt, legjobb szürnadrágé 2 frt stb. — Molnárok, lisztesek: vidéki legjobb buza posoni mérője 90, középszerűé 85, alábbvalóé 80 fontot nyom. Egy posoni mérő legjobb búzából kiváló korpa 13, középszerűből 14, alábbvalóbol 15 fontban, a malompor egyaránt mindenikből 5 fontban állapittatik meg. Hasonlókép hatóságilag állapittatott meg, hogy milyen gabonából miféle lisztnek, mennyinek kell kijönni. A legszebb lisztláng mázsája 7 frt, középszerűé 6 frt 30 kr., zsemle liszté 5 frt, bélliszté (kernpohl:) 3 frt 30 kr., eseléd liszté 3 frtban szabatott meg, elrendeltetvén az is, hogy iteze számra semmiféle lisztet nem szabad árulni, hanem csak mázsával és fonttal. Napszámosok bére: Mesteremberek mellett dolgozó napszámosok napi bére Szent-Mihály naptól Szentgyörgy napig férfi 17 kr., nyári hónapokban 20 kr., mindig étel nélkül; nőké: 15 és 18 kr. szintén étel nélkül. Mezei munkánál kaszás és boglyázó napibére étellel 24, a nélkül 30 kr, szénagyűjtő étellel 10, a nélkül 15 kr, arató étellel 15, a nélkül 20, kapás 5-től 20 krig, kéveköto étellel 20, a nélkül 25 kr, szőlőmunkás 7 krtól 27 krig, ez utóbbi a metszőknek étel nélkül.

1806. Éjszaki kereskedő (borkereskedő) társaság terve; m. j. 2404. sz.

1806. Aratók, nyomtatók és cséplő részesek bére, m. j. 1091. sz.

1806. Mezei munkások bére; m. j. 1095. sz.

1806. Megyei határozat, mely szerint a mezei munkabérek limitációjára minden évben Szentgyörgy nap után való hétfőn generalis megyegyűlés tartandó; m. j. 1844. sz.

32. §. 1810—11. Budai és pesti vámszabás.

1810. „Tekintetes nemes Pest Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék rendei a folyó 1810-dik esztendei Szent-András havának 15-ik napján sz. k. Pest városában tartott közgyűlések alkalmatosságával sz. k. Buda várossának száraz vámjait, a mostani időnek környulállásaihoz alkalmaztatván, a megállapított vámbért a szükséges tudomány és hozzá alkalmaztatás végett a következő foglalatban közönségessé teszik, ugymint:

I. Az országos és heti vásároknak alkalmatosságával fenálló vám bére: 1. Minden üres kocsi, kivéven azon szekereket, a melyek sót, avagy akármely aerialis jószágot visznek, úgy nem különben a forspontra kirendelt szekeres és lovas lakosokat s mindazokat, a kik nemesi szabadsággal bíró uraiknak dolgaikban járnak, és azt (ha különben ismeretlenek volnának), uraik tanuleveleivel bebizonyítják: 3 kr., — 2. Minden darab ökör vagy ló, mely üres szekérbe vagy befogva, jövet s visszamenet 2 kr. Megjegyzés: ha a teher egy mázsát felül nem halad, a szekér üresnek tekintetik. — 3. Minden darab marhától, mely üres sleziai kereskedő vagy egyéb nagyobb szekér eleibe vagy fogva 2 kr. Ha pedig az illetén szekér dohánnyal, gyapjuval, mézzel vagy más effélével vagy megrakva, 4 kr. — 4. Egy darab ökörtől, tehéntől és ló, ha szabadon hajtatik, vagy vezetetik 2 kr. — 5. Egy birkétől, sertéstől, borjutól és kecskétől 2 kr. — 6. Egy darab szarvas marhától: u. m. tehéntől, ökörtől, birkától és ló, ha vásári alkalmatossággal helypénz fejében az egész hétre 6 kr.

II. Legelőbér vásár alkalmatosságával: 1. Nyáron egy marhától egy egész vásár idejére 4 kr., ősszel és tavaszkor pedig 3 kr. — 2. Az apróbb barmoktól helypénz 2 kr., legelőpénz nyári időben 3 kr., őszkor és tavaszkor 2 kr. — 3. Egy lóakoltól általában az egész vásárra 12 frt.

III. Legelőbér a vásárokon kívül naponként: a nagyobb marhától darabonként 3 kr., az apróbb marhától 1 kr.

IV. A mértékek és vásári állások bére: 1. egy posoni vékától 3 kr., 2. egy itczétől vagy meszelytől 1 kr., 3. minden mástól a mértékpénz 2 kr., 4. vas vagy fa rőfért 1 kr., 5. a kikötött talpaktól és

hajóktól az állásbér minden napra 10 kr. — 6. tüzelő fával meg-
 rakott minden hajótól 10 kr., 7. az ölfának ölbe való rakattatásbeli
 mértékére 1 kr., 8. parton való vámbér minden öltől 3 kr., 9. a
 házakban levő boltoktól vásári alkalmatossággal, jelesül: az első clas-
 sisha helyeztetett boltokért 2 frt, a második classisban levő boltokért
 1 frt 30 kr., a harmadik classisbéliéért 1 frt —, 10. nagyobb desz-
 kás sátorokért, jelesül: első classisbéliéért 1 frt 30 kr., második clas-
 sisbéliéért 1 frt, harmadik classisbéliéért 30 kr., 11. a nagyobb
 ponyvás sátorokért, első classis 1 frt 30 kr., második 1 frt, harmadik
 30 kr., — 12. Az apróbb sátoroktól nagyobb vagy kisebb voltukhoz
 képest 17 krtól — 36 krig. 13. A kik pedig áruba bocsátott porté-
 káikat sátor nélkül csak az utzára kirakják, helypénz fejében fizetni
 tartoznak a portékának mennyiségéhez képest 3-tól 12-krig. —
 Kiköttetik mindazonáltal itten végezetre az, hogy mindazon szekerek,
 melyek hetivásárok alkalmatosságával élelemre valókkal, ugmint:
 baromfival, gabonával, zöldségekkel vagy zsiradékkal megjelennek, a
 helypénz fizetéstől mentek legyenek. Általában pedig az adófizető job-
 bágýakra nézve az jegyeztetik meg, hogy ezek az 1647: 78. t. cz.
 utnmutatása és rendelése szerint tractáltassanak. Kiadta Friebeisz
 József m. pr. a fentisztelt vármegyék főnótariususa.“

1811. „Tekintetes nemes Pest, Pilis és Solth törvényesen egye-
 sült vármegyék, a folyó 1811-dik esztendei Szent-Mihály havának
 24-dik napján, sz. k. Pest városában tartatott közgyűlésnek alkalmat-
 osságával, a fentebb megnevezett városnak száraz vámjait, a mostani
 időnek környülállásaihoz alkalmaztatván, a megállapított vámbért a
 szükséges tudomány és szoros megtartás végett a következő fog-
 lalatban közönségessé teszik, ugmint:

I. Az országos és hetivásárok alkalmatosságával a város kebe-
 lében, azaz a kövekkal kirakott utzáiban és piaczaira bejövő, nem
 pedig a külső városokban megállani szokott külföldiek következő
 vámbérnek fizetésével lesznek kötelesek: 1. Minden darab vonó mar-
 hától, ha üres szekér eleibe vagyon fogva (kivéven azon szekereket,
 melyek sót, avagy akármely aerarialis jószágot visznek, ugy nem
 különben a forspontra kirendelt szekeres és lovas lakosokat s mind-
 azokat, a kik nemesi szabadsággal bíró uraiknak dolgaiban járnak,
 és azt ha különben ismeretlenek volnának, uraik bizonyító leveleivel
 bebizonyíthatják) a bejövettel és visszamenetellel együtt összeséggel
 bankó czédulákban, vagy rézpénzben 3 kr. — 2. Minden darab mar-
 hától, a mely terhelt szekér eleibe vagyon fogva hasonlóképen a be-
 jövettel és a városból kimenetellel együtt 6 kr. — NB. Hogy mindazon
 által az utazók ok nélkül ne terheltessenek, meghatároztatik, hogy

ha a szekéren levő teher két mázsát felül nem haladna, a befogott vonó marhák úgy tekintessenek, mintha üres szekeret vontatnának. — 3. Minden darab vonó marhától, a mely üres szileziai, avagy egyéb nagyobb társzeker eleibe vagyon fogva 5 kr. — 4. Minden darab marhától, a mely hasonló nagyobb megterhelt szekér eleibe vagyon fogva 10 kr. — 5. Egy ökörtől, tehéntől, lótól és egyéb effélétől, ha szabadon hajtatik vagy vezetetik 6 kr. — 6. Egy birkétől, sertvéstől, keeskétől, borjutól és más efféle kisebb barmoktól 3 kr.

II. A mértékek taksája: 7. Egy vékának egy napi használataért 8 kr. — 8. Egy iteze vagy meszelyes edénynek használataért 3 kr. — 9. Minden mázsától a mértékpénz 3 kr. — 10. egy rőfnek, akár vasbol, akár fábol legyen az, mindennapi használataért 3 kr. — 11. A mérőknek és egyéb mértékeknek meghitelesítéséért 3 kr.

III. A karó pénzek: 12. A Duna partjához kikötött talpakért és hajókért karópénz fejében 35 kr.

IV. Legelő bér: 13. Minden darab marhának egy egész napi legeltetéséért 6 kr. **M e g j e g y z é s:** A fentebb érdeklött vámbér a még mostanában folyamatban levő bankó czédulák szerint lévén kivette, annál fogva tehát a ki azt beváltó czédulákban szándékozik fizetni, az a megállapított bérnek csak egy ötöd részét köteles megadni. Végtére: az adófizető jobbágyakra nézve általában az jegyeztetik meg, hogy ezek az 1647: 78. t. cz. utmutatása és rendelése szerint tractáltassanak. Feljegyzette és kiadta Friebeisz József, a fentisztelt vármegyék főnotáriussa.

E két adatban feltűnik a különbség, mely a bérekben és kezelési modorban Buda és Pest közt létezett, továbbá kiemelendő azon tény, hogy Pest megye hatóságának az efféle ügyekben még a két szabad királyi főváros területén is volt befolyása, melynek később tett elvonását illetőleg utalok itt az 1830-dik évi követutasítás 13-ik pontjára.

33. §. V e g y e s e k 1812. u t á n.

1812. december 2-án tartott közgyűlésből Pest megye az 1659: 71. t. cz. értelmében ismét minden iparczikkre és mesteremberre kiterjedő árjegyzéket ad ki: a nyersbőrök, készített bőrök ára, csizmadiák, kordoványosok, magyar vargák, cipészek, magyar szijgyártók, német szijgyártók, nyergesek, irhások, keztyüsök, bőröndösök, magyar-német szabók, nőszabók, posztónyírók, szüesök, szürszabók, gombkötők, kalaposok, sapkások, paplanosok, takácsok, festők, kapezások, asztalosok, kádárok, kerékgyártók, kovácsok, lakatosok, sarkantyusok, puskások, mézeskalácsosok, czinöntők, üvegesek, kály-

hások stb. mindenféle mesteremberek munkabére és készítményeik ára egyenkint és részletesen meghatározatván. Hasonlóképp meghatározattak ujitottan a béresek, kocsisok, szolgák, belső és külső cselédek és pásztorok bérei.

1816. Jelentetik a vármegye gyűlésén, hogy Főthon egy posztógyár felállítása munkában van. 7 köt. 2999 és 18,689 sz. Annak azonban, hogy ez csakugyan létesült volna is, nyoma nincs, valamint Pest megyében a két fővároson kívül általában gyárak létezésének nyomát a régi időből nem talállok.

1825. Váczon nagyboldogasszonyról nevezett szőlőmives társaság vagy kapásczéh keletkezett 1825-ben. Ennek articulussait, melyek Pest megye levéltárában nyomtatásban vannak meg, ugyanezen év Szent-Jakab hava 22-dik napján erősítette meg Ferencz váczi püspök (gróf Nádasdy Paulai Ferencz). E szerint ezen társaság tagjai azon kegyes szőlőmivesek és kapások, kik a mult évben készült pompás zászló és két kisebb lobogó, és a társaság istenes szándékaira tartatni szokott szent mise költségeit viselik. Jövőre pedig csak oly becstületes és jó erkölcsű szőlőmives emberek vétethetnek be a czéhbe, kik a szőlőbirtokosok bizonyítványaival bizonyítják, hogy mindenféle szőlő munkát jól értenek és a munkabér limitatiót át nem hágják. Beiratási díj 10 frt. Czéhmesterek és atyamesterek mellé egy irástudó tag is adatik, dékány nevezet alatt, kinek a jegyzőkönyv vezetésén kívül a czéh főeseményeinek megírása s feljegyzése is kötelessége lesz.

Ezen társaság ma már nem létezik ugyan. Pedig hasonló társaságok létezése a különféle munkás nép közt ma is üdvös hatáshoz lehetne.

1825/6. Mezei és szőlő munkások, ácsok, cserepezők, napszamosok stb. bérjegyzéke: megye jegyzőkönyv 1051. sz. Aratók, cséplők, nyomtatók bér megszabása 2335. sz.

1825/6. Dohány termesztés tárgyában alakulandó társaság ügyében folyt tárgyalások; m. j. 3651. sz.

Bérek és árak meghatározására a megyei hatóságnak természetesen ma már oly befolyása, mint a melyet az előbocsátott adatok feltüntetnek, sem a mezőgazdaság, sem az ipar körében nincs; mind ez a kor előhaladtával s a szabadipar kifejlésével teljesen megszűnt, Legtovább megmaradt e befolyás a hus-ár limitációjára nézve; melyről a legutolsó limitationalis adatok a megyei levéltárban 1861-ről találhatnának. Budát és Pestet illetőleg a vármegye hus-árszabási jogáról 1848-ban mondott le.

VIII. SZAKASZ.

Pest megye politikai és törvényhozási szereplése.

34. §. Az önálló municipalis élet kifejlése. Az 1662. és 1670-ik évi követutasítás.

Azon körülmény, hogy Pestmegye folyvást a kormány közelében volt, eleintén közvetlen a királyok, majd a nádorok ezek helyettesei, a királyi kamarai felügyelők által igazgattatott, gátolta ugyan itt az önálló municipalis élet kifejlését, és pedig annyival inkább; mert habár a nemesek felett igazságot szolgáltató bírák, a törvény értelmében kevés kivétellel választás által nyerték hivatalukat: de a többi hivatalok többnyire felsőbb kinevezés útján töltek be; mindazáltal az önállóság itt is bár országunk egyéb megyéinél sokkal később, de a viszonyokhoz képest elég korán kifejlett. Különösen kedvezett e kifejlésnek a török uralom, mely habár kettős teherrel sulytotta a lakosságot: de a kormány közvetlen közelségének nyomásától felmentvén a megyét, mintegy tényleges kezdetét képezi a saját erején mozgó önállóságnak.

Jellemzi Pest megye municipalis önállóságát már az erre jutás első idejéből — azon követutasítás, melyet az 1662. május 1-sejére, tehát a török uralom alatt, Posonba összehívott országgyűlésre adott.

Ekkor követek voltak: Gedey András megyei főjegyző, és Kutassy György táblabíró. Utasításuk rövid kivonatban: 1. Sürgessék követ urak, hogy mindazok, melyek a királyi diplomában és az ország más alkotmányos törvényeiben, jelesen pedig az 1608, 1647, 1649 és 1655-ök évi törvényekben, a vallásra nézve megszabattak, megtartassanak és megerősíttessenek, úgy hogy ezen ország kebelében mindenkinek teljes vallás szabadsága sértetlenül meg legyen és a lakosoknak innen származó sérelmek megszűnjék. Követ urak addig egyéb ügyekbe ne avatkozzanak, míg ezen ügy, s az ebbeli sérelmek elintézve nem lesznek. — 2. Sürgessék, hogy az ország nádora elődei módja szerint járhasson el kötelességeiben, és a végvárok kapitányai s egyéb tisztviselők tőle függjenek. — 3. Midőn a törökkel kezdendő vagy folytatandó háboru kérdése forog fen, a követ urak kölesönösen érintkezzenek az ország statusaival és rendivel, hogy így határozassák el, mit lehet legüdvösebben tenni. — 4. Minthogy a török oly kegyetlenséggel pusztítja a falvakat és városokat, hogy azok a legutolsó inségre vannak jutva; tehát kérjék követ urak ő felségét, hogy specialis követei által keresse meg a portát ezen szörnyü puszt-

titások eltávolítására. — 5. Sürgessék, hogy a véghelyek az 1655 : 3. t. cz. értelmében hazai katona őrséggel láttassanak el. — 6. Az 1659 : 25. t. cz. s egyéb törvények ellenére az országba behozott német katonaság keresztyéntelenül zsarolván és ellenségnél is kegyetlenebbül pusztítván az országot, a legközelebbi mult országgyűlési 7. t. cz. megtartása mellett innen vitessék ki, és az általa okozott kár téríttessék meg. — 7. Sürgettesék, hogy a rablókat és tolvajokat üldöző törvények a gyakorlatban is szigoruan foganatosíttassanak. — 8. Vigyázzanak követ urak, nehogy a jezsuiták a mult országgyűlésre beadott: de az ország által nyilvánosan visszautasított kérésök folytán, valami szín alatt az ország karai és rendei közé befogadtassanak; miután az ország alkotmányából világos, hogy kiknek kelljen az ország karaihoz és rendeihez tartozókul tekintetni. — 9. Ha valamely lovas katonaság szállásolása adná magát elő, terjesszék elő követ urak, hogy a török torkában levő ezen megye arra tehetetlen; és vigyázzanak, hogy a törvényeink által ilyen alól kivett nemesség és papság ilyenekkel ne terheltessek.

A kevéssel később ugyancsak még a török idő alatt az 1670-dik évben Beszterczebányán tartott partialis országgyűlésre küldött követeknek adott utasítást annyival inkább érdekesnek tartom egész terjedelemben közleni, mert ez már ezen időből magyar nyelven van. Ez következőleg hangzik:

„*Instructio universitatis Dominorum magnatum et nobilium Comitatum Pest, Pilis et Solt unitorum Generosis Dominis Petro Batik et alteri Petro Pápay ad terminum videlicet diei 24 praesentis mensis februarii in Liberam et Regiam, montanamque Civitatem Novisoliensem pro Congregatione seu Concursu Comitatum Partium Regni Cis-Danubianorum praestitutum ablegatis nuntiis data:*

„*Primo: Minthogy legkiváltképen arrol való concursus lészen az, hogy az nemes tizenhárom vármegyétől példát vevén, tartsunk-e mi is valami partialis hadat az törököknek executiói s agyarkodási ellen? annak honnét lehetne continua provisiója? és hová kellenék colloclatni?: elsőben is azért igen helyesnek, tanácsosnak és szükséges dolognak itéli ezen nemes vármegye is bizonyos számú katonáknak intertentióját ilyen okokkal; mindazáltal, primo: minden teljes tehetséggel praecavealnunk kelletik, magunk gyalázatával meg ne ösmertessük magunkat a törökkel, az mely ha csak megfogadjuk az hadakat s nem continualjuk, azonnal megtörténik; — secundo: kívántatik annak okáért annyi számot fogadni, és inkább keveset, a kinek infallibilis fizetése meglehessen; — tertio: és minthogy arra való pénznek nem az szegénységtül, hanem az földes uraknak erszé-*

nyéből ki kell telni, sok helyes ratiókra nézve annak modalitását fel kell találni, etiam a refractariis miként desumaltathatnék inremissibiliter ; — quarto : nyilván való dolog, az egész haza előtt : — Füleket, nem utolsó bástiyat maradék országunknak, tette fel czélul, ha csak az városát is porrá teszi az szomszéd török ellenség, és így az fogadandó hadnak ha csak harmad része is, de necesse, ide collocaltassék, így jut securitasba ; — megmaradása lészen az bányavárosoknak is ; — quinto : az mint feljebb is attingaltatott, tegyenek a nemes statusok oly rendelést : legyen indissolubilitasa azon partialis hadaknak.

„Secundo : Declaralják követ uraim ezen vármegyék rettenetes nagy inségét s nyomoruságát, a kihez képest in hac necessitate, lehetetlen adaequaltatásuk az több békességes helyen levő vármegyékhez ; és így mennél kevesebb lehet, azt vállalják fel vármegyénkre.

„Tertio : De mindezek hogy annál rendesebben secundáltathaszanak, eő felségének, az mi kegyelmes urunknak tudtára kell adni.

„Quarto : Minthogy az nemes tizenhárom vármegye között pro 17-a affuturæ mensis martii, Lőcsén kell bizonyos követséget institualni, az iránt egyezzenek meg követ uraim, az több nemes vármegye követivel : minden vármegyéből külön kell-e követeket küldeni, avagy hogy csak onnét expediáljanak, példát vevén a nemes tizenhárom vármegyétől.

„Quinto : Nyilván vagon az is az egész ország előtt ; megnevezett fileki Praesidiumnak nagysága és sok különb-különbféle fogyatkozási miatt, az mely vármegyék rendeltettek ide pro praestando gratuitu labore, csaknem elégtelenek reá, kiváltképen pedig ezen nemes Nógrád vármegye ad extremum enerváltatván már mindenfelől ; s ha (kitől Isten ő szentfelsége oltalmazzon meg bennünket) porrá tehetné az városát az török, soha meg nem épülhetné : az ellen pedig igen könnyű volna providealni, ha fortificaltatnának jobban az palánkok, s concurrálnának extra solitum gratuitum laborem az nemes vármegyék ; mert egy hét alatt ugy fortificaltatnánk semel pro semper : ágyu nélkül meg nem vehetné az ellenség. Laboraljanak azért követ uraimék ebben is, ugy mint majd legszükségesebb dologban.

Ugy esett értésére az itt való nemes vármegyéknek, hogy minapi itt való katonák veszedelmét az török épen az magyarra veti eő felsége előtt, holott tudva levén követ uraiméknál, semmi offensat azon katonaság nem adott az töröknek ; hanem fizetetlen lévén, élő-dött Ipolyon tul való falukon, az mely nem is tiltatott, az békesség ellen szabad lévén mindenkor az Ipolyon tul járása, az töröknek pedig nem. Azon legyenek követ uraim, proponaltassék ő felsége előtt ez is, az honnét is kitétszik a töröknek reánk való nagy agyarkodása és

csalárdsága. Mely nagy képtelen dolgot kívánjon most is az egri basa az szegénységtől az hir megvitele dolgában, tudva vagyon az is követ uraiméknál.

„Ad ultimum: Az bányavárosok és közönségesen ennek az darab földnek megmaradása függne attól, ha az mi kegyelmes urunk eő felsége Losonezot praesidiumnak munialná, az mely dolog igen könnyen meglehetne, levén egyébiránt is szép fortalitiumja ott levő nemes vármegye házának. A kirül követ uraim minden teljes tehetséggel tractaljanak, s eő felségét, ha ugy tetszik az statusoknak, találják meg felüle. Caetera committuntur dexteritati et industriae Dominorum ablegatorum. Datum ex generali congregatione nostra die 17 mensis februarii Anno 1670 in Praesidio filekiensi celebrata. Lecta et extradata per me Georg. Bezzekh de Hajnik Jur. Cottus ejusd. Notarium.“

Az első utasítás különösen jellemzi a megyének a vallás dolgában szabadszellemű gondolkozását, az alkotmányhoz ragaszkodását, s a felett szigorú örökösét; — a második ovatosságát s mindenekről előre gondoskodását; mindkettő pedig az uralkodó fejedelemhez s kormányhoz loyalis bizodalmit, s a mellett önállóságát. E jelleget és szellemet a megye municipalis és politicalai működésében mai napig megőrizte.

35. §. A nemzet ébredése, II. József és II. Leopold kora.

A magyar nemzet most folyó életszakaszának első szálai azon időbe nyulnak vissza, midőn Mária Teréziának mindent női szelidséggel, simasággal és kegyeletességgel intéző kormánya után II. József önkényes kormánya a nemzetet szendergéséből felébresztette. Alkotmányunk valódi megerősítésére, nemzetiségünk kifejtésére s terjesztésére, — anyagi és szellemi jóllétünk emelésére az eredményes törekvés, és a megyéknek ez irányban a világ haladásával versenyre lépett mozgalmasabb élete, mely a ma meglevő tényeket kifejtette, tulajdonkép itt kezdődik.

II. József halálakor Pest megye azon megyék közé tartozott, sőt első volt azok közt, melyek végzésileg mondották ki, hogy: József császárnak a *pragmatica sanctio* feltételeit megszegő, alkotmányt s törvényeket sértő kormánya által, a nemzet s az uralkodó ház közt létezett szerződés tényleg megsemmisített, a trónörökösödés folyama megszakadt; és Bihar megyével együtt azt sürgette, hogy az 1790. július 6-dikára Budára összehívott országgyűlésen a trónörökösödés új szerződéssel szabályoztassék, és az alkotmány sértetlen megtartása

uj hitlevéllel erősítsék meg, a nemzet alkotmányos jogainak és az örökös tartományoktól függetlenségének ekkép az eddigieknél erősebb és hatékonyabb biztosíték szereztetvén. Ezt II. Leopoldnak 1790. mart. 14-dikéről kelt leiratára, melylyel II. József halálát annak következtében a trónörökösödést szabályozó 1723-diki 1. és 2-dik törvényczikk erejénél fogva a kormányzás átvételét tudatja, tett feliratával következő sorokkal adta a megye a királynak is tudtára : „Alig hittünk szemeinknek, midőn felségednek a folyó hónap 14-ről hozzánk küldött tudósító leiratában alkotmányunknak nem azon méltán várt biztosítását vettük, melyet, mind a veszély nagysága, melybe az előbbi kormányzás által ejtettünk, mind jogaink elvitathatlansága, mind a nemzetnek az elhunyt felséges császár alatt tanusított vas türelme igényelt volna, s a melyet a belgáknak adni felséged maga, egy a nemzet jogait tisztelő fejedelem s az embereket alattvalóiban is becsülni tudó atya, kötelességének tartotta. — Felsőleges úr! a nemzetek nyilvános joga, s azon társadalmi szerződés, mely szerint országok támadnak, bizonyítja, hogy a felségi jog eredetileg a népek birtokában létezik: e tétel, melyet maga a természet ír mindenki szívébe, azok sorába tartozik, melyekről egy igazságos fejedelemnek — milyennek felségedet is tartjuk — kételkedni nem szabad. — E felségi jog a törvények által mérsékelt királyságban a törvényes fejedelem és a nemzet által közösen gyakorlott törvény alkotó hatalomban nyugszik oly módon, hogy a nemzet mindig bírjon azon eszközökkel, melyek az állam czéljának elérésére a körülmények szerint szükségesek. Bizunk tehát, hogy felséged az országgyűlést és sérelmeink orvoslását nem fogja egyedül azokra szorítani, melyek a kegyelmes tudósító leiratban foglaltatnak; hanem nekünk is megadandja azt, a mit a belgáknak adott, kik szabadságukat fegyverrel védelmezték. Mert bizonyára rossz példa volna, ha a kormány tettei által azt bizonyítaná, hogy a népek nem engedelmesség, hanem csak fegyver által védhetik s nyerhetik vissza jogaikat. Méltóztassék tehát felséged, kinek egyenes lelkében teljesen bizunk, hogy jószándékaiban semmi tanácsok által nem engedendi magát megingattatni, ezeket kegyelmesen szívére venni, s a közügyek iránt minél előbb az összes rendekkel, nem pedig egyesekkel tanácskozni. És megdölvén azt, hogy szabadságaink az osztrákház uralkodása alatt sem a kölcsönös szerződések, sem az azokon nyugvó törvények s oklevelek által eléggé biztosítva nem voltak s következőleg hogy ügyeink biztosításáról bővebben kell gondoskodnunk: méltóztassék a nemzet igazságos kérelmeit akkép meghallgatni, hogy mind a fejedelem s nemzet közt létező kölcsönös régi jogviszonyok megújítassanak s kifejtessenek; mind a

mostani körülmények igényei szerint újabb szerződések köttetvén, polgári létünk teljes biztossága megállapíttassék. És csak azután vegye át felséged törvényes eskü letétele s megkoronáztatása által az ekkép erős alapokra fektetett ország kormányát; hogy így azokat is, melyek a rendek közkívánata szerint még tanácskozás alá veendő, a törvényesen és szabadon, tehát az idegen katonaság eltávolításával tartandó országgyűlésen a rendekkel törvényesen tárgyalhassa.“ (A diák eredetiből Horváth Mihály: Magyarország története VI. kötet 18/19. lap.)

Mik történtek törvényileg alkotmányunk biztosítására az 1790. június 6-dikára Budára, s az azt követőleg november 3-dikára Posenba összehívott országgyűlésen, mely utóbbin II. Leopold megkoronáztatott, Sándor főherczeg pedig nádorrá választatott, azt ezen országgyűlések története és törvénykönyvünk mondja meg; valamint az ezen országgyűléseken hozott általában nevezetes törvényczikkek, szintén a törvénykönyvben láthatók.

A törvénybe iktatott tárgyakon kívül e két országgyűlésről különösen három tárgy kiemelendő: *a)* Azon tény, miszerint az 1790. június 6-diki országgyűlésen, mielőtt a lényeges tanácskozások megkezdettek, a követek már a negyedik ülésben valamennyien esküt tettek le arra, hogy a rendek tudta és beleegyezése nélkül közülök senki a kormánytól sem adományt, sem hivatalt és méltóságot, sem más akármi nemű kitüntetést nem fogad el, és végzésileg kimondatván, hogy a főrendek közül is azokkal, kik hasonló esküt nem tesznek le, sem kerületi, sem választmányi ülésekben tanácskozni és együtt ülni nem fognak, a főrendek közül is 139-en letették az esküt. — *b)* Ugyanezen országgyűlésen azon tény, mely szerint itt rendeltetett el legelőször az, hogy a kerületi gyűlések naplója a diák nyelv mellett magyar nyelven is szerkesztetvén és kinyomatván, a magyar szöveg tekintessék eredetinek, ugy a tanácskozások nyelve is a magyar legyen, azoknak, kik ezt nem tudnák, mégis szabadságukra hagyatván a latint használni, véleményeik előadására. — *c)* Harmadik legfontosabb tárgy az 1790/91-diki országgyűlésen a reformügyek előkészítésére s kidolgozására országos választmány kiküldetése. Ily országos választmány összesen kilencz neveztetett ki, melyek közt a munkálatok következő módon osztattak fel: 1. A közpolitikai ügyek választmányának feladataul tüzetett, az országgyűlés, helytartótanács, vármegyék, városok s más külön nádori kapukkal bíró hatóságok rendezési tervének kidolgozása. — 2. Az adó és országbiztossági választmányra bízott tervnek készítése mind az iránt, a mi az adózási kapuk megigazítására, az adók arányos kivetésére, a házi adóra,

a közpénztárak kezelése s a katonaság ellátására és elszállásolására vonatkozik. — 3) Az urbéri választmánynak a földesurak és jobbágyságok közt levő viszonyok, s az utóbbiak költözési rendezését kellett kidolgoznia. — 4) A kereskedelmi s közgazdászati választmány tisztelőn egy új adórendszer s mind az iránt tervet készíteni, a mi az anyagi érdekek előmozdítását, emelését illeti, és mivel ez csak egyországos pénztár megalapítása által válhatik lehetségessé, egy ily pénztár felállítására módját is kidolgozni. — 5) A bányászati s pénzügyi választmány a bányatörvény javításáról s az összes bányászati előmozdításáról rendeltetett tervet készíteni. — 6) Az igazságügyi választmány feladatává tétetett a törvényszékek és perrendtartás új rendszerének s egy új büntető s váltó törvénykönyvnek kidolgozása. — 7) Az egyházi választmány arra bizatott meg, hogy dolgozza ki mindazon törvényeket, melyek a szerzetes rendek egynémelyikének helyreállítására, a kegyes alapítványokra s különösen a lelkészségek szabályozására s ellátására nézve szükségesek. — 8) A tanulmányi ügyben kiküldött választmányra bizatott a köznevelés valamennyi ágának tervezete; nevezetesen miként rendeztessenek a főtanodák, nevelő intézetek, miként kezeltesse az ösztöndíjak s alapítványok, miként állítsák fel egy hadi, egy tudományos, egy művészeti akadémia, egy magyar nyelv-mívelő társaság, egy leánynevelő intézet stb. — 9) Egy választmány végre azon sérelmek és kívánatok összeszedésére s kidolgozására neveztetett ki, melyek a többi nyolcz választmány rendszeres munkálatai körén kívül esnek.

Pest megye mind az alkotott törvények meghozásában, mind ezen itt kiemelt három nevezetes tárgyra nézve a legszabadabb elvű irányban működött közre. Ekkor országgyűlési követe Szili József első alispán volt; ki az országos választmányok közül a harmadikba, t. i. az urbéri választmányba osztatott be. Az országos választmányok dolgozataikkal a következő 1792-dik évi országgyűlésre elkészültek. Azonban II. Leopold már 1792. márt. 1-én meghalt. E körülmény, párosulva az ő uralkodása alatt folyvást folyt, az utánna következett I. Ferenc király uralkodásának pedig már kezdetén még jobban kifejlett háborus viszonyokkal, melyek közt különösen az egészen kitört francia háboru első helyet foglal, teljesen megakadályozták a reformmunkálatok előhaladását. Még később az országgyűléseken tett gyakori sürgetések se voltak képesek ezek ügyét előmozdítani. Megsürgette ezek elővételét különösen Pest megye az 1800. october 14-én I. Napoleonnal létrejött békekötés után is azonnal, mely béke I. Ferenc leányának Mária Luiza főhercegnőnek Napoleon császárnévára létele folytán állandóságra kilátás által alkalmas időnek mutat-

kozott a belügyek rendezésére. „Bátrak vagyunk állítani — mond ugyanis Pest megye többek közt az 1810. január 8-án tartott közgyűléséből kelt feliratában, — hogy ezen annyira meggyült s még egyre növekedő bajok, soha sem, legalább ily mértékben nem támadtak volna, ha felséged hű magyarjainak tanácsát s kívánatait, melyeket az 1790 óta tartott országgyűléseken felterjesztettek, kegyelmeesen meghallgatja. — Mi soha sem kívántunk s nem is kívánunk egyebet, mint belügyeink rendezését s azon eszközök elintézését, melyek által az ország jobblétre vergődhessék, erejében gyarapodhassék, s e végett a külbátorság és béke állandóságát.“ Kérik tehát a királyt, hogy miután a béke nagy áldozatokkal ismét megvásároltatott, azt jövőre állandóan megőrizni törekedjék, a belügyeket rendezze, s ezekre valamint a háboru utóbajainak orvoslására, hazafias tanácsadókat kövessen.

De a kormány még ekkor sem vette elő a reformmunkálatokat. Ekkor már nem a háboru volt az akadály az elővételben, hanem a kormány megváltozott szándéka, különösen I. Ferencz királynak rettegve idegenkedése minden ujitástól, mely körülmények közt a készen levő országos dolgozatok is nem előmozdítására, hanem ellenkezőleg akadályára szolgáltak az ügynek, miután a kormány az egyenkint kivihető részletes rendezésekre is gyakran akadályozó indokot keresett és talált abban, hogy mindent az együttes elővételre és gyökeres javításra utalt.

A gyökeres javítások csak később, 1825-ben vetethettek ismét országgyűlési tárgyalás alá.

36. §. Pest megye szerepe különösen a nemzetiség ügyében 1791—1806.

Azonban Pest megye országgyűlésen kívül sem szünt meg folyvást működni, kivált a nemzetiség és alkotmány mellett, s idevágólag a háborus idők alatt is több említést érdemlő tény fordul elő épen a megye részéről. — 1791. octobertől a megyegyűlési jegyzőkönyvek az addigi diák helyett, magyarul vezetettek; ugyanezen időtől kezdőleg, midőn Ráday Pál, Kazinczy Ferencz és Kelemen László buzgó működése következtében a legelső magyar színész társaság szervezetett a fővárosban, mely Budán ugyanazon év nov. 25-én lépett fel az első magyar szindarabbal a közönség előtt; Pest megye a magyar színészet legbuzgóbb pártolói és elősegítői közé tartozott. 1794/5-ben a Martinovics-féle összeesküvés alkalmából Pest megye ismét a legszabadabb elvüleg védte a nemzeti ügyet s az elsőbb a bécsi törvényszék elé állított elfogottak a megyének 1794. sept.

25-diki gyűléséből intézett felírására hoztattak onnan vissza a királyi tábla elítélése alá. 1805-ben elhatározta a megye, hogy ezután ne csak a jegyzőkönyvek vezettessenek magyarul, hanem minden előterjesztések s irományok szintén magyar nyelven terjesztessenek a megye elé. 1806-ban, hogy a magyar nyelvnek közönséges felvétele iránt a közelebbi mult országgyűlésen hozott czikkely végzésének mielőbb teljesíthetés szerezhető, és a magyar nyelv a hivatalos levelezésekre, czimzésekre, hiteles okmány kiadásokra és eskütételek formáira alkalmassá tétessék, tiszti írásmódi szótárt készítettett és annak szerzőjét Ottlik Dániel megyei főjegyzőt munkálataért megyei- leg jutalmazta (1806-dik évi megyei jegyzőkönyv 1108. szám alatt foglalt végzése szerint). Ugyancsak 1806-ban közbenjáró volt, hogy Kulcsár István „Nemzeti Ujság“ czimű folyóiratának a bécsi hírlapokból meríthető külföldi hírek közölhetése megengedtetett. Ez által a megye az irodalom terjesztésének előharczosakép is szerepel, miután azelőtt, az akkor volt egy pár magyar lapnak a censura semmiféle külföldi hír közlését nem engedte meg.

37. §. Az utolsó nemesi felkelés s az első napoleoni háboru után beállott pénzzavarok. Rendeletekkel kormányzás, adó, hadi segedelem s ujonczállítás tárgyában.

Az 1809-diki utolsó nemesi felkelésben a pesti felkelő nemes csapat június havában Gosztonyi János parancsnoka alatt dicsőséget aratott a francziák ellen, Karakónál kifejtett vitézsége után a veszprémi csapattal együtt fedezvén János főherczeg visszavonulását egész Győrig.

A Napoleonnal 1809. october 14-dikén létrejött békekötés után kifejlettek az országban azon pénzzavarok, melyeket az 1811-ik évi devaluatio neve alatt ismerünk. Jelesen a franczia háboru alatt a sok katonaállítás, háromszori nemesi felkelésen és különféle adóval terheltetésen kívül, a kormány folyvást szaporította a papírpénzt. 1808. végén már 706 millió rénes forintnyi oly papírpénz volt kibocsátva, melynek semmi ércz alapja s csak kinszerített pénzforgalma volt. Ennek értéke már ekkor annyira megesökkent, hogy 100 forint ezüstért 223 forintot kellett fizetni papírpénzben; mind a mellett a kormány a papírpénzt a hadi készületek és a háboru költségeinek fedezhető végett folyvást szaporította; úgy hogy mire a béke helyreállott, már 1060 millió frt papírpénz volt forgalomban, mi azonban névszerinti értékének körülbelöl tized részére süllyedt, minnek következtében 100 ezüst forintért 1000, sőt 1200 forintot is kellett papírpénzben fizetni.

Ez mindent rettenetesen megdrágított, a kereskedelembe és magánosok vagyoni viszonyába roppant sok zavart, pangást idézett elő. Ugyhogy a viszonyokat tovább tűrni nem lehetett s minden áron orvosolni kellett. A kormány az orvoslás végett a legegyszerűbb és legkönnyebb, de egyszersmind a legrombolóbb módhoz nyult. Egyszerűleg kimondotta, hogy a forgalomban levő papírpénz névleges értéke egy ötödére szállittatik le; miszerint a mi addig 100 frt vala, ezentul 20, s a papírpénz összes 1060 milliónyi tömege 212 millióra csökkent. A rendelet ez iránt 1811. febr. 20-dikán hirdettetett ki az egész monarchiában. Hasonló értékleszállítás alá vettetett a rézpénz is, melyből 80 millio forint volt forgalomban. E szerint a 30 krajczárosbol lett 6, a 15-tösből 3 kr. A hat, fél és negyed krajczáros rézpénz pedig egyszerűleg kiejtetett a forgalomból. — Az ország átalában a fájdalom és ingerültség hangos kitörésével fogadta e nyílt rendeletet, mely az anyagi érdekek nagy mértékű sulytásán kívül, political tekintetben is felette sérelmes volt az ország jogaira nézve, alkotmányunk ellenére, egyszerű rendelettel intézkedvén a legfontosabb ügyben. A megyék tehát egyenkint felszólaltak e rendelet ellen, s az országgyűlésnek azonnali összehívását követelték.

Mikép viselte magát ezen igen fontos ügyben Pest megye közönsége, az több rendbeli felirataiból tetszik ki. Jelesen: Az 1811. april 8-diki közgyűlésből tett felírásban a következők foglaltatnak: „Nem kételkedünk, hogy felséged febr. 20-diki rendelete által oly szándékkal szállította le a bankjegyek és rézpénz értékét, hogy a kormánya alatt létező népek javát eszközölje: mindazáltal kénytelenek vagyunk nyíltan kijelenteni, hogy a kegyelmes rendeletben foglalt eszközök bennünket nemcsak aggodalomba ejtettek: de meg is rettentettek. Látjuk ugyanis, a mit a királyi rendelet tartalma szintén tanusít, hogy ezen intézkedés a magánosok közti pénzviszonyokat megzavarja, vagyonukat kevesbiti; a szerződéseket és kötelezettségeket önkényesen szabályozván, a birtok jogot és a szerződések szentségét veszélyezteti; látjuk továbbá, hogy a rendelet egyszersmind az adórol, só árárol s egyéb ügyekről is intézkedik. — Mindezek természetök szerint oly tárgyak, melyekről csak országgyűlésen lehet határozni. Mert ha ilyenekről országgyűlésen kívül egyedül királyi rendeletek intézkehetnek, ki ne félne annak is megtörténhetésétől, hogy hasonló módon egészen megfosztassunk alkotmányunktól. — Mind ezért tehát, mind pedig azért is, mivel úgy vélekedünk, sőt meggyőződve vagyunk, hogy a közügyön a felséged által kitűzött idő alatt a magánosok közti pénzviszonyok megzavarása és megrázkodtatása nélkül is lehet segíteni, kérjük felségedet, hogy bennünket a királyi rendelet

végrehajtása alól felmenteni s minél előbb országgyűlést hirdetni, azon pedig hű magyarjainak tanácsát is, kik királyuknak szint úgy nem kívánhatnak rosszat, mint ön maguknak, meghallgatni, s a bankjegyek kevesbitése felett határozni csak azután méltóztassék.“ — Ugyanez alkalommal a kormányzékhez is felirt a megye, kérvén azt, járna szintén közben a királynál, hogy a rendelet az összehívó országgyűlés határozatáig függesztessék fel; kijelentvén egyszersmind, hogy míg a királyhoz intézett felíratra válasz nem érkezik, a megye törvényes jogánál fogva a rendelet végrehajtását elhalasztja. — Hasonló felírásokat tettek a többi megyék is. E felírásokra a magyar udvari kancellariatól april végén oly válasz érkezett, mely szigoruan meghagyta a rendelet végrehajtását felfüggesztett megyéknek, hogy azt nyolcz nap alatt mulhatlanul végrehajtsák. — E válasz ismét annyival inkább sértette a megyéket, mert az nem a király nevében, hanem csak gróf Koháry Ferencz kancellar aláírásával adatott ki. Ez ellen Pest megye május 2-diki közgyűléséből ismét erőlesen felszólt, egyebek mellett azt mondván: „Azt hittük, a magas kancellaria szintugy átlátja, mint mi, hogy a királyi rendelet, mely olyanokat is parancsol, a melyek felett országgyűlésen kívül határozni nem lehet, végre nem hajtható. Hittük ezt annál inkább, mivel a magas kancellaria polgártársainkból áll, kiknek ugyanazon törvényeik s jogaik vannak, mint nekünk, melyeknek sérelmét tehát szintugy kellene érezniök, mint mi érezzünk . . . — Nevelte e reményünket az, hogy a magas kancellaria esküvel is le van kötelezve az ország iránt a törvények hűségés megtartására . . . Annál nagyobb fájdalommal vettük tehát a n. m. kancellaria leiratát, melyben még csak azt sem említi, valjon felíratunkat felterjesztette-e a király elé, s küldetett-e arra királyi határozat; minél fogva azt kell hinnünk, hogy a n. m. kancellaria a királyi leiratot is mellőzve, csak önkakaratból sürgeti a királyi rendelet végrehajtását . . . A n. m. kancellarianak nem áll jogában, előleges királyi határozat nélkül rendeleteket küldeni a vármegyékre. Jól tudjuk mi, hogy a törvényes parancsoknak kötelesek vagyunk engedelmeskedni; de hogy oly parancsoknak is engedelmeskedjünk, melyeket a törvényekkel ellenkezni látunk, annál kevésbbé lehet kívánni, minthogy midőn a parancs törvényessége kétségbe hozatik, akkor a törvénykezési parancsokra nézve, a bírót-, egyéb parancsok tekintetében pedig csak az országgyűlést illeti meg a határozat hozatala; mert a törvények értelmezése az 1790: 12. t. cz. szerint az országgyűlés joga. Ha minden parancsot különbség nélkül végre kellene hajtánunk, veszve volna alkotmányunk, mert ha a parancs már végre van hajtva, hasztalan várunk

orvoslást az országgyűléstől; végre majd még ez is eltöröltetik, s pusztá, korlátlan kényuralom áll be, az alkotmány pedig felforgattatik. A királynak, a ki esküje szerint törvényekkel kormányoz, csak a méltányos engedelmesség lehet kedves, s csak azokat tarthatja igazi hiveinek, kik a törvényeket s alkotmányt fentartják; mert ezeken nyugszik magának a trónnak is biztossága. A kik pedig a királyi parancsokat az alkotmányhoz s törvényekhez nem alkalmazzák, azok nem a királynak, hanem csak önérdekőknek szolgálnak.“ — Kijelentik tehát a megye rendei, hogy miután a törvénytelen rendelet visszavonásáért a királyhoz irtak fel, míg magától a királytól választ nem vesznek, a királyi méltóság sérelme nélkül senki más parancsának nem engedelmeskedhetnek. — A válasz nem késett, május 8-rol a király legfelsőbb haragjának s a legszigorubb eszközök alkalmazásának fenyegetésével hagyván meg a febr. 20-diki rendelet végrehajtását, minek a megyék többé ellen sem szegülhettek; de óvástéttel és az országgyűlés összehívásának sürgetésével tették a végrehajtást. A kormány végre annyival inkább kénytelennek látta magát az országgyűlés összehívására, mert bár a rendelet folytán a régi bankjegyek beváltása és ujakkal felcserélése elé többé akadály nem gördített: de az uj jegyek értéke ismét leszállott. Ugyanazért az országgyűlés 1811. augusztus 25-re Posenba összehívatott, s hogy azon mi lett ezen igen fontos ügyben az eredmény, azt ezen országgyűlés végzeményei s iratai mondják meg, melyek pénzügyi viszonyainkra általában igen sok felvilágosítást nyújthatnak.

Az 1812-dik év elejétől 1814-ig folyt napoleoni második háború alatt négyszer kívánt a kormány ujoncz-, pénz- és érlelmi segítséget az országtól, mindig országgyűlésen kívül. Pest megye mindannyiszor tiltakozott az 1790 : 19. t. ez. értelmében az ellen, s hatóságilag soha se vetette ki a kívánt segítséget; hanem magán uton gyűjtötte be azt, s az alkotmányos törvény megtartása mellett, így igyekezett eleget tenni a hazafiság által is gyakran kívánt kötelességnek.

Ezen háború alatt ujra előállottak azon pénzügyi bajok, melyeket az 1811-diki roppant áldozatokkal méltán megszünteknek várhattott volna a nemzet. 1811-ben ugyanis a papirpénz értékének egy ötödre leszállítása által az uj váltócédulákban 212 millio forintnyi papirpénz maradt forgásban. A kormány ekkor épen a hitel megszlárdítása tekintetéből ünnepélyes fogadást tett, hogy a papirpénz összegét többé sem szaporítani, sem ujabb leszállítás alá venni nem fogja. De a mint a háború ujra kitört, a kincstárnak ismét több pénzre volt szüksége, mint a mennyit a monarchia akár adó, akár önkéntes

ajánlatok után adhatott s a kormány újra a papírpénz szaporításához folyamodott, 1813. ápril 16-án kelt rendeletével 45 millió új papírpénzt bocsátván ki, melyet hogy a váltócédulák nem szaporítása iránt adott szavának szentségét megőrizze, Anticipations Schein-nak nevezett. Ezután ezen új pénz annyira szaporítottatott, hogy a háboru bevégeztével ebből magából 430 millió s így az előző 212 millió váltócédulával együtt 642 millió forint volt forgalomban, és a pénz beese ismét úgy leszállott, hogy 1816. elején 100 ezüst forintért már 300—340 forintot kellett adni bankó pénzben, minélfogva a 642 millió forint tömege jó pénzben csak 173 milliót képviselt. A kormány ismét patenssel kezdette meg a pénzügy rendezését. 1816. június 1-ről kelt rendeletének következménye lett azután a conventios ezüst pénzértéknek behozása, mely szerint 100 váltócédula forint 40 conventios ezüst forintot képviselt, — és ezen átváltoztatás keresztülvitelére a bécsi nemzeti bank felállítása. — Pest megye a kormány ezen intézkedése ellen 1816. jul. 8-rol kelt feliratában többek közt a következőket mondja: „Nem akarjuk untatni felségedet azon indokok előadásával, melyek javasolják, hogy felséged magát, a legrégibb időktől fogva folytonos szokás által szentesített törvényekhez tartani, s a pénzügy szabályozást hű rendei tanácsával, országgyűlésen tárgyalni és az iránt velök törvényt alkotni méltoztassék: ezek az utolsó országgyűlésen eléggé megvitatta adattak elő felségednek; és az eredmény megmutatta, hogy ama tanácsok, melyeket akkor felséged el nem fogadott, a rendek őszinte hazafiai buzgalmból származván, nem voltak alaptalanok. — Fájjaljuk, hogy megint azon helyzetben vagyunk, miszerint a törvények megtartását ezuttal is sürgetnünk kell felségednél, mert nincs súlyosabb állapot annál, melyben a polgárok nem a törvénytől, hanem a törvények számára kénytelenek kérni védelmet. — Reméljük azonban, hogy a törvényeket megtartandja felséged. — — Mi a kegyelmes királyi leirat lényegét illeti: minden részletes észrevételt mellőzünk, tudván, hogy a mik törvényes intézkedést kívánnak, azoknak orvoslata nem ezen uton tárgyalandó. Vannak mégis némelyek, melyeket felségednek most mindjárt előterjeszteni, szoros kötelességünknek tartjuk.“ S ezek folytán kifogásolják, hogy a kegyelmes leirat a magyar korona bányáinak jövedelmét, minek rendeltetését az ország rendeinek kijelentett megegyezése nélkül megmásítani nem lehet, a sarkalatos törvények ellenére, egy magán bank-intézetnek, a bécsi nemzeti banknak alapjául kötelezte el; továbbá, hogy ámbár az 1812. aug. 1-jén kelt királyi leiratban az ország lakosai biztosítottak, hogy a pénzügyben akkor tett intézkedések, csak a következő országgyűlésig maradnak

Árnyben, most mégis azon intézkedések egy más ismét ideiglenes intézkedéssel szándékoltnak felváltatni, a helyett, hogy országgyűlés hivátnék össze, mi által nemcsak a királyi szó szentsége megsértetik, hanem a magánosok birtokára és szerződésekből támadt pénzviszonyaikra is kiterjesztetik az ingadozás; végre hogy az egész monarchia pénzügye egy egyetlen magán bankintézetre bizatván, a kereskedelemnek a szabad pénzforgalommal szorosán összekötött élénksége ezen intézet munkálataitól tétetik függővé. Sürgetik tehát a megye rendei ismételten az országgyűlés összehívását, hangsulyozván „hogy eleik, midőn a kormányt szabad választás következtében a fel-séges uralkodó házra ruházták, ugy szerződtek, hogy az ország mindig saját törvényei szerint igazgattassék: e tekintetben is a törvényes utat kell tehát követni, s a másként történeteket is a törvényes útra visszaterelni.“ Hasonló értelmű volt a többi megyék felírása is. De a kormány továbbra is önkényesen végezte megkezdett pénzügyi miveleteit.

Országgyűlés 1812-től 1825-ig nem tartatott. 1815-ig a háborus viszonyokkal mentette a kormány magát s a segítségek kívánása alkalmával tett sürgetésekre is mellőzte azt. Később az alkotmány mellőzésének egyenes szándéka szolgált erre okul. Ily körülmények közt a megyéknek a rendeletekkel kormányzás ellen még a pénzügy rendezésén kívül is gyakran kellett az alkotmány védelmére sorompóba szállani. Legélesebb ily küzdelem fejlett ki az 1821. april 4-dikén Laibachból kelt udvari rendelet ellen, melylyel ujonczállítás s az ugyanazon évi august. 13-rol kelt rendelet ellen, melylyel az rendeltetett meg, hogy az 1812-ben váltó czédulában megajánlott hadi adó, mely akkor különben is csak két évre ajánltatott, mégis folyvást szedetett, november 1-től kezdve ezüstben, illetőleg harmadfélszer magasított összegben fizettessék. E rendeletek ellen maga a magyar udvari kancellaria is felirt. Még erélyesebben felszólalt, az egy Békésen kívül, valamennyi megye, a rendeletek végrehajtását megtagadván. A kormány az alkotmányt védő és figyelemben tartó főispánok helyett, engedelmes administratorok, királyi biztosok kinevezése által s más különböző uton módon igyekezett érvényt szerezni rendeleteinek. A küzdelem néhol két — három évig tartott. Legszívósabban védte ezuttal az alkotmányos jogokat Bars megye. De Pest megye sem maradt hátra. Többszöri eredménytelen felírás után, különösen a közszeretben álló nádor főispánnak közbenjárására, végrehajtotta ugyan a rendeleteket: de a végrehajtás után is 1823. junius 10-diki közgyűléséből többek közt következőleg irt fel: „Ámbár mi a királyi kívánatoknak mind a két tárgyat fogamatba venni igyekeztünk:

mindazáltal nem ismerjük el, hogy országgyűlésen kívül akár az egyiket, akár a másikat (katonát és adót) jogszerűleg lehetett volna tőlünk kivánni. — — — Nem akarunk szólni az elkövetett erőszak egyes módjairól, melyek által a nemesek személyének és udvarának biztonsága megsértettet: — — — azt mindazáltal nem mellőzhetjük hallgatással, mi az ország rendének jogaival ellenkezővén, a fejedelem és alattvalók közt levő kötelekeket meggyengíti. — — Mert habár a törvénytelen módok által sükeresítettnek is végre a legfelsőbb parancsok; — — de az alattvalók szivei, melyek a királyok főkinesei, elidegenítettnek s a polgári társaság leggyöngédebb kötelekei megtárgíttatnak. Valóban méltán félünk, hogy e viszonyokból még sokkal gyászosabb következmények fognak származni, ha azon eljárás, mely csak a magyar közügy iránti ellenséges tanácsokból eredhetett, minél előbb meg nem szüntettetik s a köz elégtelenség és zavar törvényesen és gyorsan nem orvosoltatik.“

Végre különösen ezen két tárgy körül kifejtett küzdelemből, melyben az erélyesebb alkotmányvédők ellen elrendelt hűtlenségi perbefogatások, királyi megdorgálások sat. sem használtak, meggyőződván a bécsi kormány, hogy kísérlete az alkotmányt mellőzni, s a törvényhozást udvari patensek által pótolni, nem sikerülhet, és az erőszak csak az ingerültséget s ellenszegülést szaporítja; a mellett külföldön is ismét szabadelvű mozgalmak kezdvén mutatkozni, engedett a sok sürgetésnek és az országgyűlés 13 évi időköz után, 1825. július 3-rol Bergamóbol kelt királyi levéllel, ugyanazon év szeptember 11-dikére Posonba összehívatott.

Ez az országgyűlés volt az, melyen a korszerű előhaladási törekvések törvényes érvényesülése végre megindult. Czélszerűnek tartom a megye törvényhozási szereplését ez időn kezdvé épen a követ utasítások fonalán tüzetesen ismertetni.

38. §. A z 1825-diki országgyűlési követ utasítás.

1825. szeptember 11-dikére Posonba összehívott országgyűlésen a megye követi voltak: Péchujfalusi Péchy Imre táblabíró és Románfalvi Fejérváry József főjegyző. Utasítás:

1. Követ urak a fen kitett helyen és napon jókor megjelenvén, Nádor ispán ur ő es. k. főherczegségénél sat. tisztelegjenek.

2. A magyar nemzet koronás fejedelmének különös kegyelmét és atyáskodó gondosságát sohasem mulasztotta el meghálálni; ugyan ezen alkalmatossággal is ő felségének ebbeli kegyelme, hogy a nemzet óhajta szerint felséges élete párjának megkoronáztatását elrendelte és hogy az országgyűlését azon intézetek tétele végett is mélt.

tóztatott kegyelmesen meghatározni, melyek a közjónak öregbitésére és az ország boldogságára ezéloznak, nemkülönben, hogy a mult háboruk viszontagságaiban elszakasztott részeit az országnak kegyelmesen visszaadni méltóztatott: mindjárt az országgyűlése elején illendően megköszöntések, és a nemzet tántorithatlan hűségének felajánlása mellett ő felsége az iránt is kerestessék meg, hogy az érdeklött részeket a tergestumi kormánytól független állapotban tartani, és az országhoz tartozó más tartományokat is, melyek ő felségének birtokában vannak, a szent koronához visszacsatolni méltóztasson.

3. Ez megesevén, kegyelmes királynénk arra kéressen meg, hogy az ország koronájának dicső felvétele után is a hazára és nemzetre anyai indulatját és eddig is tapasztalt kegyességét terjessze ki s szeretett elele párjának, felséges koronás fejedelmünknek atyai kegyelmét irántunk tovább is megtartani és még nagyobb mértékben eszközölni méltóztasson. Végeztetvén pedig a coronatio, őseink dicséretes példáik szerint jobbágyi hűségünk és mély tiszteletünk jeléül, illendő és a mostani környűállásokhoz alkalmazandó honorarium ajánlása iránt ezen megye rendeinek készségeök nyilatkoztasson ki.

4. Szomoruan tapasztaltatott, hogy a legközelebbi időkbén, a midőn egy részről az országló szék által a katonaállítás és az adónak jó pénzben (a régi váltóczédula helyett, conventios ezüstben) való fizetése a törvény utján kívül kivántatott, más részről pedig a vármegyék kötelelességeök szerint a törvényhez szorosabban ragaszkodtak: ő felségének parancsolatai némely megyékben hatalommal hajtattak végbe. Ezen megyének rendei nem kételkednek ugyan, hogy ő felsége az ország constitutióját maga épségében kívánja megtartani; azonban mivel ezen vármegyének az illető jurisdictiök mellett tett közbenvétele a legfelsőbb helyen neheztelést okozott; szükségesnek tartják, hogy az országgyűlésen törvényes óvás történjék, hogy a történtekből a constitutióra és az ország sarkalatos törvényeire valamely következés ne vonattasson. Egyszersmind ő felsége egész jobbágyi alázatossággal kérettessen meg, hogy a mennyiben az érdeklött alkalmazos-sággal némelyek buzgóságból talán továbbra menvén, ő felsége előtt kedvetlenségbe estek volna, ő felsége különös kegyességi atyai indulatjához képest további kegyébe visszamenni méltóztasson.

5. A felsőség provisoria rendeléseik csak addig tarthatván, a mig a törvényhozó hatalom össze nem jön; szükségesképen megkivántatik tehát, hogy mind a privatusok között való correlatio, mind pedig a pénz dolga ezen országgyűlése alatt elővetetvén, az 1811. esztendei országgyűlésének kérése szerint elintéztessenek. Ezen alkalmazos-sággal az iránt is szükséges lészen törvényes óvast tenni,

hogy valamiképen az 1816. eszt. Szent-Iván havának 1-ső napjárul a 7327. sz. a. kiadott királyi rendelő levél, mely által a Bécsben felállított Nationalbank hypothecájul a többek között az egész status bányáinak jövedelmei leköteleztettek, idővel is oda ne magyaráztasson, mintha a nemzet akár a status adósságait felvállalta volna, akár pedig a Nationalbank papirossáért jót állana és annálfogva annak terhe valamikor az országra háríttassék.

6. Sajnosan tapasztaltatik, hogy Magyarországból több utakon és módok által megy ki a pénz az örökös, sőt külső tartományokba is, mintsem onnan befolyik, melynek természetes következése az levén, hogy a nemzeti szorgalom ösztönét elvesztvén, a nemzet in-ségre fog jutni, hacsak a dolgon foganatosan nem orvosoltatik: ugyanazért követ uraknak utasításul adatik, hogy mindazon módok és eszközök, melyek a magyar kereskedést előmozdithatják és könnyebbíthetik, és mindazok, melyek 1802. és 1807. esztendőben tartott országgyűlései alkalmatosságaival e tárgyban előadattak, végkép határozatassanak el; különben Magyarország elégtelen lészen a status és nemzet szükségeinek elősegelésére. Említést tehetnek követ urak ezuttal arról is, ha nem volna-e hasznos a kereskedésnek könnyebbí-tése tekintetéből Magyarországból csupán a kereskedőkre nézve egy kereskedők ügyeit ítélő törvényszéket felállítani; ezenkívül minék-utánna az 1792. eszt. 17. t. cz. főczélja leginkább a kereskedés elő-segellését és könnyebbítését irányozza, követ urak igyekezzenek eszközölni az érdeklött törvényczikkelynek a szerint leendő megvál-toztatását, hogy a magyarok az örökös tartománybeli kereskedők ügyeit ítélő bíróságok alá csak azon esetre vonathassanak, ha tarto-zásuk egyenesen kereskedésbeli szövetségből, nem pedig más köl-csönből veszik eredetöket.

7. A só árának leszállítása annyival is inkább eszközöltessen, holott a mostani pénz szükséghez és a productumok olesóságához képest szerfelett való, és más részről árának meghatározása az 1790. eszt. 20. t. cz. szerint diaetalis tárgy levén, a mostérdeklött törvény-czikkelynél fogva időközben lett felemeltetése, mint provisoria inté-zet, az országgyűlésének összejövetelével azonnal megszűnik, hogy ha pedig jövendőre a környüállások diaetán kívül felemelt só árának megtartását szükségessé tennék, annak okai és a szükségnek mivolta a közelebbi három esztendő alatt tartandó országgyűlésen előterjesz-teszen, és ottan felette tetessen határozás; különben ha három esztendők eltelésével diaeta nem tartatnék, a sónak provisorie lett meg-állapítása önkényesen azonnal megszűnjön és articularis ára vissza-állíttasson.

8. Ő felsége tartozó jobbágyi alázatossággal kérettségük meg az iránt, hogy országgyűlését legfeljebb három esztendőök elfolyásával az 1790. eszt. 13. törvény értelmében tartson.

9. Eszközöltessék, hogy az 1790. eszt. 67-ik t. cz. következtében készült és a közönséges kormányának bármely ágaira kiterjedő regnicolaris deputatióknak munkái felvétessenek, az azokban tett javaslatok a mostani környülállásokhoz alkalmaztatva, azonban a nemzetnek törvényeihez és törvényes szokásaihoz mérsékelve megállapíttassanak; a criminalis törvényes könyv is dolgoztassék ki.

10. Már 1807. eszt. a törvényhozó hatalom gondosságát arra fordította, hogy az anyanyelv közönségessé tetessen, melyet ezen megye rendei is minden módok által elősegélleni kívánván, szükségesnek látják, meghatározatni, hogy az országban ne csak a közdolgok általán fogva minden dicasteriumoknál és hivataloknál magyar nyelven folytattassanak; hanem a kisebb oskolákban is a növendék ifjuság anyanyelven oktattasson. Ezen kívül egy a leghathatósabb módok közül való és azért nagyon kívánatos lenne, hogy az országgyűlésen az első (a főrendi) táblánál is a dolgok ezentul magyarul folytattatnának. Nem különben mivel kétséget nem szenved, hogy az anyanyelv tökéletesítése egy jól elrendelt theatrum által is elősegítettik: de más részről a magyar disz is megkívánja, hogy hazájában a nemzeti játszó társaság oly állapotban legyen, mely a nemzet méltóságának megfelelően; azért követ urak igyekezzenek a dolgot oda vezérelni, hogy az országrendeinek megajánlandó subsidiumokból a magyar játszó társaság institutuma megállapíttasson. Végezetre a nemzeti culturát előmozdító egyéb institutumok, ugymint a muzeum és Ludovicea a megye rendeinek figyelmetességét magukra vonván, követ urak minden kitelhetőkép azon legyenek, hogy ezen institutumok fundusai is szaporíttassanak és a Ludovicea Pestre által tétetvén, a nemzeti muzeummal összekapcsolassék.

11. Tapasztaltatván, hogy a királyi propositiókban előadott és más nevezetesebb tárgyakról való tanácskozás által annyi idő elvonatik, és az országgyűlése tartására meghatározott időből az ország rendei az e körül való foglalatoskodás által annyira kiszoríttatnak, hogy az ország sérelmei felvételére vagy épen semmi, vagy igen kevés idő marad; e szerint pedig az ország sérelmei időről időre halmosodván, azoknak orvoslását alig lehet reményleni, melynél fogva követ uraknak az az utasítás adatik, hogy e részben a többi megyebeli követ urakkal is értekezvén, azoknak egyetértésével igyekezzenek az országgyűlési tárgyaknak gyorsabban való pertractálásuk iránt valamely módot az időnek megnyerése végett feltalálni, mely czélra nem ke-

véssé vezető módnak vélik ezen vármegyének rendei azt, hogy ha az alatt míg a királyi propositiók tractaltatnak, követ urak deputatiókra oszolván, az ország sérelmei mentül előbb való előterjesztésében és orvoslásában valamely gyorsabb módot feltalálnának.

12. Megemlékezvén ezen megyének rendei a hazai több törvényeknek azon valóságos rendelkezéséről, mely szerint a nemesi rangra és nemesi jószágok nyerésére főképen csak a haza és fejedelem mellett több érdemeket tett jeles hazafiak volnának érdemesitendők: annálfogva követ uraknak az az utasítás adatik, hogy az ország rendjeivel együtt, jobbágyi alázatossággal kérjék meg ő felségét, hogy a jószágok osztogatásában a haza előtt érdemeket nyert hazafiakra a fennebbi körülmények szabása szerint mások felett figyelemmel lenni méltóztassék.

13. Visszatetsző levén ezen megye rendei előtt az, hogy ámbátor azon régi törvények, a melyek több századokkal ez előtt az akkori körülállásokhoz képest a bányabérnek vastul is leendő megfizetését kívánni látszottak, soha ususba nem jöttek, következőleg a hazai törvényes szokás szerint a vele való nem élés miatt méltán megavultaknak tartathatnak, sőt a bányabér iránt későbbben u. m. 1523. és 1574. esztendőben hozott törvényekben egyáltalában hallgatással mellőztetnek el, mégis a királyi helytartó tanács útján 1815. esztendőben érkezett kegyelmes rendelkezésnél fogva a vastul is, készült vasban urbura kívántatik; melyhez képest követ uraknak az az utasítás adatik, hogy ha ezen tárgy azon vármegyékbeli követ urak által, a melyeknek kebelében vasbányák találtak, emlékezetbe fog hozatni, azt ezen vármegye részéről is secundálják.

14. A mértékek egyenlősége iránt 1807. eszt. a törvényhozó test által tett provisio, a mértékeknek még most is fenálló különbözőzése miatt mindeddig sem mehetvén foganatba, minthogy e részben bizonyos egyformaságot megállapítani szükséges volna: oda utasítatnak követ urak, hogy igyekezetüket arra fordítsák, hogy az e részben való tökéletes egyenlőség, még pedig minthogy a kereskedelem nézve Magyarországnak az egész monarchiával összeköttetése van, ezen tekintetből a mennyire sérelem nélkül megeshetnék, ezen egyformaság az egész monarchiára kiterjesztessék.

15. Sajnosan tapasztalván ezen vármegyének rendei, hogy ámbár a marhahusnak limitatiója a hazai törvények által egyenesen a vármegyére bízott, mégis a királyi helytartótanács némely ízben, jelesül az 1815. esztendőben is a vármegye aktivitásának egyenes ellenére a hus limitatiójába avatkozott: annálfogva ennek és ebből következő zavarodásoknak megelőzése végett követ uraknak az az

utasítás adatik, hogy az országgyűlésen az iránt igyekezzenek fogantatos rendelést eszközölni, hogy a vármegyének a limitatio iránt fennálló törvényes activitása a nagyméltóságu királyi helytartótanácsnak rendelkezései által ne gátoltassék.

16. Minthogy valóságos törvény által mindeddig sincsen elhatározva, ha valjon az olyan személyeknek, a kik különös privilegium által a nemesek számába bevéve nincsenek, hanem csak hivataljaiknak tekintetéből számíttatnak a nemesek közé, a vármegye tisztviselői választásában és más efféle alkalmatosságokkal lehet-e szavok és voxuk, annálfogva követ uraknak az az utasítás adatik, hogy az ebből gyakran eredni szokott kérdéseknek jövendőre nézve való elintézhete tekintetéből azon esetre, ha ezen országgyűlésnek folyamatja alatt a vármegyének coordinatioja munkába fog vetetni, sőt ha a coordinatio élő nem fordulna, avagy el nem döntetnék is, ezen tárgyat követ urak különösen is szorgalmaztassák, melyben a clerusnak is ezen tárgyba mennyiben és miképen lehető befolyása nyilván meghatározotasson.

17. Többször tapasztalásból meggyőzöttetvén e vármegyének rendei, hogy a mesteremberek telhetetlen zsarolásainak valaméddig a czéhek és azoknak a közönségre sérelmes rendszabásai fenállanak, másképen fogantatossága (eleje) nem vétethetik, hanemha a kéz- és mesterművek is, valamint az élelembeli első ágazatok árszabása alá vonattatnak; ezen okból meg is kérték ezen vármegyének rendei az 1819. esztendőben ő felségét a végett, hogy ezen árszabás meghatározásához kegyelmes megegyezését hozzáadni méltóztasson; mint-hogy azonban ezen vármegye rendeinek ebbeli alázatos kérésök ő felsége előtt akkoron helyt nem talált, ahoz képest követ uraknak ezennel az az utasítás adatik, hogy értekezvén e részben a többi vármegyei követ urakkal, igyekezzenek azt törvény által meghatároztatni, hogy vagy a czéhek cassaltassanak, hogy e szerint a vetélkedés (szabad verseny) határozhassa meg a kéz- és mesterműveknek igaz becsét, vagy pedig a limitationak eszközlésbe való vétele elrendeltessek. Valamint szintén :

18. Nem látván ezen vármegyének rendei az igazsággal megegyezőnek, hogy a ki a mi mesterséget tanult, azt ha mindjárt czéhbe nem áll is, a maga kezére akadály nélkül ne üzhesse, sőt inkább ugy levén meggyőzöttetve, hogy ennek ellenzése által az industria —, sőt mivel ha tanult mesterségét nem üzheti s e miatt kenyér keresésétől elzárattatván, elkerülhetetlen szükségeit tiltott uton és módon is kénytelen pótolni, e miatt a moralitas is ingadozó állapotra tetetik; ahoz képest mindezeknek megelőzése tekintetéből követ uraknak az

az utasítás adatik, hogy azt a törvényhozó test által elhatározatni igyekezzenek, hogy a czéheken kívül levő ugynevezett kontár mes-terek is tanult mesterségeiket a maguk kezére akadály nélkül gyakorolhassák.

19. Ő felségének a királyi helytartótanács utján 1820. eszt. országszerte kihirdetett abbeli kegyelmes parancsolatja, melyben az rendeltetik, hogy szolgabírák urak 12 pálcza avagy korbács ütéseknél többel ne fenyíttessenek: ezen vármegyének rendei előtt valamint váratlan volt, azért mivel azon kívül, hogy megvannak arról győzötve, hogy tisztviselői mind activitásaiknak határjait, mind az emberiségnek tartozó kötelességeiket esmerik, még azon nem reménylett esetben is, ha t. i. valamely tisztviselő visszaélne hivatalával, annak megboszulására (megfenyítésére) is elég mód nyujtatott a törvény által, ugy másrésztől a tárgyalt czél elérésére épen nem vezetők tetszván, azért mivel ha a házi pénztár költségeinek megkimélése tekintetéből rendszerint szolgabírák urak fenyítése alá tartozó kisebb vétkü külső raboknak büntetése bizonyos számú pálcza avagy korbács ütésekre határozatlik, előre el lehet látni, hogy a vétek különbsége miatt szolgabírák urak e büntetést épen a kiszabott számhoz nem alkalmaztatathatván, a rosztevőket activitasokbeli összeszorítása miatt a vármegye fogházába küldeni kénytelenek lesznek, melyből hogy az adózó népre számos költség háromol, hosszas mutogatást nem kíván; ide járulván még az is, hogy ha szolgabírák uraknak activitasa ily nagyon összeszorittatik, az által a köznépből, a mely a dolgoknak valódi eredetét és czélját által nem látván, csak a következtéstől mértékeli a dolgot, tisztviselői iránt könnyen bizodalmatlanság támadhatván, annak következei kedvetlenséget okozhatnak; melynél fogva e részben követ uraknak az az utasítás adatik, hogy igyekezeteiket arra fordítsák, hogy ezen rendelés megváltoztattatván, szolgabírák urak eleendő activitasukba visszatetessenek.

20. Nem mellőzhetvén el hallgatással ezen vármegyének rendei a megyebeli főadószedő tisztségnek már felsőbb helyekre is terjesztett abbeli kérését, hogy abban tétessék valamely mód, hogy a házi főpénztár költségeiről készítettetni és a K. H. tanácshoz a vármegye által mindenkor ideje korán felküldeni szokott számadások a k. helyt. tanács számvevő tisztsége által hosszabb idő, u. m. 10—20 és több esztendő mulása nélkül vizgáltassanak meg és az előforduló difficultasok a számadókkal időhaladék nélkül közöltessenek oly végre, hogy azok is feleletjeiket idejekorán elkészithessék és absolutióikat megnyerhessék; holott igazságosan kívánni sem lehet, hogy a mostani perceptor avagy maradékai, az előtte volt s több esztendő előtt meg-

halálozott harmadik és negyedik perceptor factumáról felelni tartozon, melynél fogva e részben az az utasítás adatik követ uraknak, hogy figyelmeztvén az 1723. eszt. 63. t. cz. világos szabásaira is, ezen országgyűlés folyamatja alatt a törvényhozó test által e részben olyan orvoslást igyekezzenek kimunkálkodni, mely által perceptor uraknak ebbeli nem fundamentum nélkül való aggódásaik, sőt meghalálózásuk esetére maradékaikon könnyen történhető károsodásaik megszüntetessenek és eltávolíttassanak.

21. Sajnosan tapasztalván ezen vármegyének rendei, hogy ámbár már több alkalmatosságokkal az ország rendei részéről többszöri óvások tétettek az iránt, hogy ő felsége az urbarialis tárgyokban a fenálló törvényekkel ellenkező resolútiokat ne adjon, mégis mindazon által azt kellett tapasztalniok, hogy 1817. évben a többiek között az akasztói urbarialis perre nézve olyan resolúció érkezett, a mely a hazai törvényekkel nyilván ellenkezik: hogy tehát jövődre nézve hasonlók ne történjenek, követ urak azt fogják az országgyűlésen szorgalmaztatni, hogy az urbarium, mely különben is csak modo provisorio hozatott be, újra felvételvén, törvényesen kidolgoztassék és törvény által állapíttassék meg.

22. Hivatalosan tudósítván ezen vármegyének rendei az iránt, hogy a magyar nemzeti testőrző sereg fundusa annyira elfogyott legyen, hogy ha az újabb adakozásokkal nem tápláltatik, elbomlásátol tartani lehet; melynél fogva erre nézve az az utasítás adatik követ uraknak, hogy maguknak a dolog tökéletes mivoltáról körülállásos tudományt szereztvén, és figyelmeztvén ezen testőrző seregnek felállításakor tett rendeltetése mivoltára és czéljaira, ahhoz képest igyekezzenek a többi nemes vármegyék követeivel egyetértőleg az adózó nép terhelhetése nélkül a szükséges orvoslásról gondoskodni.

23. A Desewfy familia abbéli kérése következtében, hogy a mostan következő országgyűlés eleibe ötöt örökös jussal illető Eszék városának visszaadatása végett beadandó folyamodó levele ezen vármegye által is ajánltasson, az az utasítás adatik követ uraknak, hogy ha ezen tárgy az országgyűlésen előfog fordulni, a folyamodó familiának kérését ezen vármegye részéről is, a mennyiben kérése igazságosnak találtatnék, ajánlják.

24. A mindennapi tapasztalástól figyelmetessé tétetvén ezen vármegyének rendei az iránt, hogy a zsidók minden szomszéd tartományokból ezen országba seregenként tódulván, ebből mind a kereskedésre, melyet mindenek előtt elfoglalni igyekeznek, mind pedig más egyéb állapotokra káros következés fog szálni: annál fogva követ uraknak az az utasítás adatik, hogy iparkodásaikat minden igyeke-

zettel arra fordítsák, hogy ennek hova tovább terjedő veszedelmes következései meggátoltassanak, és ezen nemzetség vagy bizonyos számra meghatározotasson, vagy a többi lakosokkal hasonló életmód követésére kényszerítettvén, olyan határok közé szorítottassék, hogy káros mesterkedéseit ne gyakorolhassa.

25. Tapasztaltatván, hogy ámbátor az országban levő folyó homoknak miképen lehető meggátolása végett az országnak rendei törvényhozás által gondoskodtak, ennek azonban kívánt foganatja némely helyeken azért nem tapasztaltathatik, mivel a beültetésre kiosztott plágák közül némelyek a maguk competenciaikat be nem ültetik s e miatt ezeken a helyeken a folyó homoknak szabad terjedése fenmaradván, a homok a beültetett részeket is eltemeti s ekképen a tárgyalt czélt el nem érhetik; melynél fogva minthogy az igazsággal meg nem egyez, hogy a szorgalmatos polgárnak iparkodásai rest szomszédjának gondatlansága miatt siker nélkül maradjanak, de más részről az egész ország javára czélozó országos intézeteknek akár restség, akár bármely tekintetből való meggátoltatása csak a törvényhozó test által orvosoltathatik fogatosan: ahoz képest követ uraknak az az utasítás adatik, hogy e részben törvény által meghatározandó orvoslást szerezni igyekezzenek, melyre nem rossz módnak vélnék ezen vármegyének rendei azt, hogy az olyan plága, melyet annak tulajdonosa megintés után sem akar beültetni, olyannak adassék át, a ki azt azonnal beülteti, és ezen plágát az előbbeni tulajdonos mindaddig vissza ne kaphassa, valaméddig a beültetőnek költségeit és fáradságait meg nem téríti.

26. Mivel ugy tapasztaltatott, hogy azon törvények, a melyek az uzorának megfenyítésére és megzabolázására eddig hozattok, már most annyira kijádzattatnak, hogy azok mellett alig lehessen a tárgyalt czél eléréséhez reménység: melynél fogva követ uraknak az az utasítás adatik, hogy ezen tárgyrol a többi követ urakkal is értekezvén, törvény által igyekezzenek az uzoráskodók telhetetlenségének gátat vetni, nevezetesen olyan formán, hogy ha az illető bíróság az uzorának csak valamely nyomát is sejdíti, minek előtte tovább menne, tegye köteleességéül sententia által a hitelezőnek, hogy a kölcsönzött pénz numeratioját tanukkal bizonyítsa be.

27. Több kérdésekre adván alkalmatosságot az, ha valjon a szentszékeknek ítélő hatalma a testi büntetésekre is kiterjeszthetik-e: annál fogva oda utasítottatnak követ urak, hogy ezen tárgynak, mely az 1807. esztendőben is az országgyűlése által már tanácskozásba vetetett: de függőben hagyatott, törvény által leendő elhatároztatását szorgalmaztassák.

28. Az az utasítás adatik követ uraknak, hogy az országgyűlésen határozassék el törvény által, hogy a pesti universitas minden külső függéstől menté tetessék és a fundatorok tett intézetei szerint igazgattassék, és az iránt óvás tetessék, hogy a pesti universitas tagjainak accomodatíójokban rövidség ne legyen.

29. Követ urak igyekezzenek eszközölni, hogy azon szerencsétlenek számára, kik elnéjökben megtévelyodnak, az országban egy közönséges institutumnak felállítása iránt az ebbeli országgyűlésének javaslatjai végrehajtsanak; ha pedig hosszabb idő alatt nem állíthatatnék fel, azon esetre az egyes jurisdictióknak e részben tett és teendő intézetekben (intézkedésekben) akadályok ne tetessenek.

Végezetre: a mennyiben számtalanok lennének azon tárgyak, melyek az országgyűlés tanácskozása folyamatja alatt előfordulhatnak és magokat kifejthetik, melyekre nézve követ uraknak azon általán való utasítás adatik, hogy azokra nézve, a melyek közjóra tartoznak, a többi jurisdictio követjeivel egyetértsenek: azonban semmibe se avatkozzanak, melyek a constitutionális törvények ellenére vannak, melyek az 1741. eszt. 8. t. cz. szerint úgy sem tartoznak a diaetalis tanácskozás alá; a rendkívül való esetekben pedig a vármegye rendeitől utasítást kívánjanak, a királyi propositiókat azonnal megküldeni el nem mulasztván.

Feljegyzette Sárközy Imre, V. not.

Két évig tartott ezen országgyűlés. Első napjait a királyné koronázásának ünnepélyességei vették igénybe. Azután az alkotmányon elkövetett sérelmek okoztak hónapokig tartó heves vitát. Sok volt csak a legsarkalatosabbaknak is számuk. Lényegök az ezen országgyűlés összehívása előtt tárgyalatból több irányban részletesen kitetszik. Különösen heves viták folytak a törvénytelenül beszedett adó tárgyában, melyre nézve a rendek azt sürgették, hogy az a jövő adóba számitassék be. Erélyes tiltakozások történtek a pátensek, s királyi biztosok ellen. Élénk érdeklődés fejtett ki a nemzeti nyelv kérdésében is. Gróf Széchenyi István a magyar akadémiát ezen országgyűlésen alapította meg, 60,000 frtra menő egész évi jövedelmét e czélra ajánlván fel. Így az alkotmány védelmére igen fontos: de mindössze kevés számú törvénycikk lett ezen országgyűlés eredménye. A követek utasításában foglalt tárgyak legnagyobb része következő gyűlésekre haladt. De a meghozott törvények közt foglaltatik azon intézkedés is, mely szerint a már 179°/₁-ben elrendelt reformmunkálatok új átvizsgálása s végleges elkészítése a nádor vezetése alatt kiküldött nagy bizottságra bízott.

39. §. Az 1830. szeptember 8-dikára összehívott országgyűlési követutásítás.

Ezen országgyűlés Ferdinánd király koronázási országgyűlése volt. Már ennek összehívásakor kimondatott, hogy az 1791: 67. t. cz. értelmében elrendelt munkálatok tárgyalására 1831. october 2-dikára fog országgyűlés összehivatni. Azonban Pest megye rendei ugyanez alkalommal már erre is adtak több rendbeli utasítást. Követekül választattak ekkor József nádor ajánlatára felkiáltás útján: Szentkirályi László a hétszemélyes tábla bírása és Dubraviczky Simon másodalispán. Az 1830. augustus 4-diki gyűlésből 3473. sz. alatt kiadott utasítás pontozatai pedig következők:

1. Kiknél tisztelegjenek.

2. Minekutána némely tárgyak azok közül, a melyek szorgalmaztatása a közelebbi országgyűlés alkalmával ezen vármegye részéről megbízott követ uraknak utasításul adatott, a közelebbi országgyűlésen részint nem minden részben pertractaltattak, részint pedig most is legfelsőbb resolutio alatt vannak: annál fogva azok előbb pontonként elő fognak adatni, és azoknak ezen országgyűlésen ujabban leendő szorgalmaztatása követ uraknak kötelességül tétetik.

3. Jobbágyi alázatos köszönettel vevén e megyének rendei ő felsége abbéli királyi kegyelmét, hogy kedves elsőszülött fiát Ferdinánd főherceget, a magyar szent korona örökösét, még életében megkoronáztatni s hiv alattvalói iránt vonzó királyi kegyelmét e részben is megbizonyítani kívánja: annál fogva valamint ezen vármegyének rendei ő felségének ebbéli királyi kegyelmét különös felírás által is e mai napon már megköszönték, ugy követ urak is oda utasítatnak, hogy ő felsége ebbéli királyi kegyelmének az ország rendei által is megköszöntetését ezen vármegye részéről szorgalmaztassék.

4. A magyar nemzet soha sem késedelmezvén koronás fejedelmei iránt viseltető hűségének cselekedettel is tehetségéhez képest való megbizonyításában, s ennél fogva koronás fejedelmének a megkoronázás alkalmosságával bizonyos számú ajándékkal kedveskedni szokott, ahhoz képest ebbéli hűségöket ezen vármegye rendei ez alkalmossággal is bebizonyítani kívánván, oda utasítatnak követ urak, hogy a szokott honorariumot megkoronázandó ő felségének ezen vármegye részéről egész készséggel és jobbágyi alázatossággal ajánlják meg, arra különösen figyelmeztvén, hogy a most megkoronázandó felségnek honorariuma kevesebb somma ne legyen, mint felséges édes atyának, dicsőségesen uralkodó felséges urunknak hasonló alkalmossággal ajánltatott.

5. Ő felsége a mai napon publicáltatott kegyelmes királyi levelében arról is említést tevén, hogy a következő országgyűlésen a magyar regementek helyreépítelésükre megkívántató ujonczok iránt is az ország rendivel tanácskozni kíván: ahöz képest oda utasittanak követ urak, hogy a midőn ezen tárgy az országgyűlésen elő fog fordulni, figyelmeztvén az 1802. és 1807. törvények első czikkelyeire, és más a regementek completatioja iránt hozott hazai törvényekre, a megkívántató ujonczokat a szerint, a mint az előadandó környülállásokból a szükségéről meggyőzöttetni fognak, ezen vármegye részéről is ajánlják meg; iránta mindazáltal ezen vármegye rendeit annak idejében haladék nélkül tudósítsák.

6. Ő felsége kegyelmes királyi levelében meghatározatván, hogy az 1791. eszt. 67. t. cz. következtében kidolgozott és nádorispán ur es. k. főhercezségének különös munkássága által befejezett operatumok az e végre kegyelmesen kirendelt következő 1831. esztendei oct. 2-ik napjára meghatározott országgyűlésen tanácskozásba vetessenek s e végett azon operatumok kinyomattassanak: annál fogva minthogy előre ellehet látni, hogy ha ezen munkák jó előre a jurisdictiokkal nem közöltetnek és azokat annak módja szerint meg nem fontolhatják, követjeiknek irántok a következő országgyűlésre tökéletes utasítást nem is adhatnak: annál fogva oda utasittanak követ urak, hogy minden igyekezeteket arra fordítsák, hogy az érdeklött operatumok mentül előbb és elegendő számmal kinyomattassanak és minden jurisdictioval jó előre közöltessenek oly végre, hogy ideje korán megfontoltatván, irántok a következő országgyűlésre észrevételeiket kinyilatkoztathassák.

7. Több esetek példái figyelmessé tevén ezen vármegyének rendeit arra, mily sok károsodások és kedvetlenségek következnek abból, hogy némelykor az országgyűlései hosszabb ideig tartván, és némelykor egymás után gyakrabban is előfordulván, az eddig fenálló törvények szerint, egynémely perek nemeit kivévén, a többiek az országgyűlés tartásának ideje alatt fogaton kívül maradnak, holott pedig természeteikre nézve olyanok volnának, a melyeket minden hátramaradás nélkül folytatni lehetne: annál fogva ugy vélekedvén ezen vármegyének rendei, hogy az ország sarkalatos törvényeivel és törvényes szabadságával megütköző nem lenne, hogy ha az olyan perek, a melyek a vármegyéken kezdődnek, avagy oda apelláltatnak, valamint szintén azok is, a melyek a kerületi táblák előtt folynak, ugy nem különben a büntető perek a nemes személyekre nézve is, az országgyűlés alatt is folytattathatnának; sőt a büntető perek, nehogy ezek nagyobb számmal egymásra halmozódván, megvizsgáltatásuk sokkal

nehezebb legyen: a tekintetes királyi törvényes tábla által országgyűlése alatt is vizsgálat alá vetethetnének: annálfogva odautasítatnak követ urak, hogy ennek megállapítását ezen országgyűlése alatt szorgalmaztassák és azon legyenek, hogy iránta még ezen országgyűlésen törvény hozattassék.

8. A sónak folyó árát ő felsége a k. helyt. magyar tanács útján 1827. august. 9-ről 21,441. sz. alatt kelt intéző levélben foglalt kegyelmes rendeleténél fogva 25 krral conv. pénzbeu. lejebb szállítván, minthogy a só árának meghatározása a fenálló számosabb hazai törvények szerint az országgyűlése határozása alá tartoznék, és ugy azt sem felemelni, sem leszállítani országgyűlésen kívül nem lehetne: annálfogva követ urak oda utasítatnak, hogy minekutána e tárgyban a legközelebbi országgyűlése alkalmosságával az ország rendei ő felsége elébe nyomós felirást tettek: annak foganatosítását tovább is szorgalmaztassák. Egyszersmind pedig tapasztaltatván, hogy több esetekben a sónak fuvaroztatása hajókon eszközöltetik, s ez által az adózó lakosok azon élelemkeresés módjától, mely a mostani időkben reájok nézve némü-némü kedvezéssel van, megfosztatnak; ahhoz képest oda utasítatnak követ urak, hogy annak megállapítását szorgalmaztassák, hogy a mennyire megeshetik, ő felsége a sófuvart ne vizen, hanem tengelyen tétesse, hogy ez által az ezen mostolia időkben különben is az élelemkeresés módjától megfosztott adózó lakosok, valamely kevés pénzt érdemelhessenek.

9. Tekintetbe vetetvén azon sokszori kedvetlen és gyakran terhes következésü esetek, a melyek az ország nemesei közt azon különbözős miatt történnek, a mely találtaik a hármastörvénykönyv I. rész 68, és a III. r. 22-dik titulusaiban az erőszakos foglalók ellen való védelmezésre nézve, és az ezen törvények szabásával megütköző azon felsőbb resoluciók közt, a melyek a via facti való visszafoglalásokat büntetésnek terhe alatt tiltják: annálfogva oda utasítatnak követ urak, hogy ezen különbözősnek a hazafiak bátorságára szolgáló módon törvény által leendő elintézését sürgezzék; nemkülönben:

10. Tapasztaltatván, mily sok kedvetlen következésék és károsodások származnak abból, hogy a repositio iránt 1802. és 1807. esztendőben hozott törvények világosan meg nem határozzák azt, mely esetekben lehessen és kellessék valakit törvénytelen foglalónak vagy törvénytelen letartóztatónak annyira tartani, hogy ezen repositioalis törvények szabása alá vonathassék: annálfogva az ebből eredő károsodásoknak elhárítása tekintetéből oda utasítatnak követ urak, hogy még ezen országgyűlésen törvény által igyekezzenek azt meghatározatni, kit kellessék és lehessen törvénytelen foglalónak, avagy

törvénytelen letartóztatónak tartani; mert csak így érthetik el az azon repositionalis törvényhozás által tárgyaztatott cél, mely szerint egy részről a jólelkű birtokosok a törvénytelen foglalók ellen oltalmaztatnak, más részről pedig a törvénytelen letartóztatók megzabálztatnak. Ugy szintén :

11. Több esetek alkalmatosságul szolgálván arra, mily törvénytelen módon tartóztatnak és akadályoztatnak némelyek által az egyenes örökösödés és plana successióknak elnyerésében némelyek, holott pedig a fenálló törvények világosan azt rendelik, hogy a plana successio esetében az illetők minden perpatvar nélkül birtokjaikhoz jussanak : annálfogva mivel tudva van, hogy ezen tárgy a legközelebb tartott országgyűlésnek figyelmét is elkerülvén, az iránt ő felsége eleibe felírás tetetett : ahoz képest követ urak oda utasítatnak, hogy ha ezen tárgyban magától is resolutio nem érkeznék, annak kiadása végett ő felségének jobbagyi alázatossággal leendő megkeresését szorgalmaztassák és még ezen országgyűlésen az erről szóló törvényeknek hathatóságát újabb törvény által megerősítettetni és az illető törvényes successoroknak foganatos védelmet kieszközölni iparkodjanak.

12. Tapasztaltatván, hogy egy idő óta bizonyos partialis obligatiók, melyek egy olyan generalis obligatióból veszik eredetüket, melyben sem a hitelezőnek neve, sem a kölcsönzött sommának mennyisége meghatározottan minden creditorra nézve kitéve nincsen, némelyek által folyamatba tetetni kezdenek, melyek által kivált a dolog velejébe be nem látók szerfelett megesalattatni szoktak, és a melyek sem külső, sem belső minémúségekre nézve a hazai törvényekkel, sőt az austriai törvénykönyvnek 1001-ik czikkelyével is meg nem egyeznek, mégis az alsóaustriai kereskedők avagy nemesek ügyeit itélő törvényszékek által ítélet alá vetetvén, azoknak végrehajtása az 1792. év 17. t. cz. szabásainál fogva szorgalmaztatik : annálfogva oda utasítatnak követ urak, hogy minekutánna a hasonló partialis obligatióknak káros volta kézbe foghatóképen világos volna, azt szorgalmaztassák, hogy azok törvény által foganat nélkül valóknak declaraltassanak, és mint olyanok, a melyek világos csalásul szolgálnak, egyáltaljában eltiltassanak, egyszersmind pedig, mivel tudva volna, hogy az 1792. eszt. 17. t. cz. hozásába a törvényhozó testnek épen nem az volt legyen célja, hogy mindennemű követelések akár honnan veszik eredetüket, minden megkülönböztetés nélkül az austriai bíróságok alá vonattathassanak, hanem hogy azon kölcsönös egyetértés, a mely a kereskedeésre nézve ő felségének minden birodalmaiban lakókra nézve megkivántatik, kölcsönösen fentartassék : annálfogva minthogy a fennebb előadott esetből az látszanék, hogy az austriai bíróságok ezen törvény-

nek valóságos czéljától eltávozván, mindennemű követeléseket bíróságuk alá vonnak, azt szorgalmaztassák követ urak, a mit ezen vármegyének rendei a legközelebb tartott országgyűlésen, sőt már annak előtte is kértek, hogy t. i. a fent provocált törvény akképen módosíttassék, hogy Magyarország lakosaira nézve csak az olyan követelések tartoznak az austriai bíróságok alá, a melyek egyenesen kereskedésbeli összeköttetésből veszik eredetüket, és hogy ezekre nézve is a kölcsönös reciprocitas megtartassék.

13. 1829-ik esztendőben ő felségének olyan értelmű kegyelmes resolútiója érkezvén, mely szerint a vámbérnek meghatározása sz. k. Pest város határjára nézve a vármegye aktivitása alól kivétni és a városi tanácsnál meghagyatni rendeltetik, holott pedig számtalan hazai törvények a vámbéréknek meghatározását minden kivétel nélkül a vármegyékre bízzák: annál fogva ezen kegyelmes resolútiót ezen vármegyének rendei a fenálló számtalan hazai törvényekkel megütközönek találván: oda utasítatnak követ urak, hogy az e részben fenálló számtalan törvényeknek fogamatot szerezni és azoknak törvényes erejökre való visszahelyeztetésüket eszközölni iparkodjanak.

14. Több rendbeli oly esetek adván magukat elő, hogy némely privatusok, sőt a többek közt a királyi fiscus is, bizonyos mennyiségű summákat megyebeli egyik tisztviselő urnak birói kezéhez deponálván, történt, hogy az időközben következett tisztválasztó szék alkalmatosságával azon tisztviselő ur hivatalától megvált, melynek következtésében mind az említett privatus urak, mind a királyi fiscus azt kérték, hogy addig, míg az általuk az említett volt tisztviselő úr birói kezénél deponált summákra nézve más rendelést tehetnének, azon summák a megyebeli főpénztárba deponáltassanak. Erre az említett volt tisztviselő úr is készségét ajánlotta ugyan: azonban a vigesimalitást, mely őtet a törvény értelmében illeti, magának megtartani kívánta; melynél fogva oda utasítatnak követ urak, hogy ezen kérdésnek törvény által leendő megvilágosítását és meghatározását szorgalmaztassák, minthogy ez olyan tárgy, a mely még eddig törvény által megállapítva nines.

15. (E szám kimaradt a pontozatok sorfolyamában.)

16. (A privatusok között levő correlatiók és a pénz dolga iránt felállott provisoria rendeletekre, valamint a national bankra vonatkozólag ugyanazon utasítás, mely az 1825-diki utasítás 5-ik pontja alatt foglaltatik, minthogy az a mult országgyűlésen csak tárgyalatott: de be nem fejeztetett.)

17. Jóllehet ugyan szintén a mult országgyűlése alkalmával oda utasítottak követ urak, hogy az ország rendeivel egyetértőleg job-

bágyi egész alázatossággal kérjék meg ő felségét, hogy a jószágok osztogatásában a haza előtt érdemeket szerzett hazafiakra méltóztassék a törvények értelmében kegyelmes figyelemmel lenni (1825-diki utasítás 12-ik p.), mivel mind az által a mindennapi tapasztalásnak utmutatása szerint az e részben fenálló törvényeknek most sem tetetik elég: annál fogva követ urak továbbra is igyekezni fognak azon számos hazai törvényeknek, melyeknek világos rendelkezései szerint a nemes rangra és a nemesi jószágok nyerésére főkép csak a haza és fejedelem mellett több érdemeket tett jeles hazafiak volnának érdemesítendőők, foganatot szerezni.

18. (A vas urbura megszüntetésére vonatkozik az 1825-dik évi utasítás 13-ik pontja értelmében, mely elintézetlenül maradt.)

19. (A mértékek egyenlővé tételének sürgetését hagyja meg újra, minthogy ezen tárgy ezen vármegye rendének részéről a közelebbi országgyűlésen előterjesztetett (1825. utasítás 14-ik pont) kérések után sem intéztetett el.)

20. (A főadószedői számadások megvizsgálása tárgyában úgy, mint az 1825-ik utasítás ugyancsak 20-ik pontja alatt foglaltatik.)

21. Tapasztaltván, hogy a zsidók maguk helyett pénzért keresztyéneket szoktak katona fogadások alkalmával fogadni és állítani: annál fogva oda utasittatnak követ urak, hogy minden iparkodással azt igyekezzenek eszközölni, hogy ezen visszaélés megszüntetvén, a zsidók mind közönségesen jövődre való nézve, mind különösen a mostani katona állításnak alkalmával, a reájok esendő mennyiségű ujonczoknak tulajdon nemzetségükből leendő kiállítására hathatósan köteleztessenek, és maguk helyett pénzért fogadott keresztyénekek állításától tiltassanak el, igazságos levén, hogy ezen nemzet, mely a hazának számos jótéteményeiben és kedvezéseiben részesül, annak minden terhét is viselni segítse.

22. (A homok kérés tárgyában az 1825. utasítás 25-ik pontja alatt foglaltak ismételtetnek, minthogy ezen megye rendei részéről a közelebbi mult országgyűlésen tett propositionnak sincs mind ez ideig sikere.)

23. (Azon kérdés elintézésének sürgetése, vajjon a szentszékek itélő hatalma a testi büntetésekre kiterjesztethetik-e? úgy, mint ez az 1825-dik utasítás 27-ik pontja alatt foglaltatik, az itt következtetettekkel folytatva.) Egyszersmind pedig minthogy időközben olyan eset is adta magát elő, melyben a szentszék határán túl terjeszkedni és a polgári legfőbb törvényszéknek ítéletét elmellőzni látszott, u. m. bizonyos Niklétzi Magdolnának bizonyos Jausz nevű kapitánynyal, kivel való házasságra lépéstől a septemviratus által eltiltatott, a váczi szentszék ítéletének következtetésében azzal mind azon által is lett összeháza-

sítása: annál fogva mivel hitelesen jelentetett, hogy nemes Szathmár vármegyének a szathmári szentszékkal volt és a közelebbi múlt országgyűlésen előterjesztett esetére, resolutio váratik, oda utasítatnak követ urak, hogy ennek megérkezésével a hozandó törvényes rendszabást, az ezen megye részéről tapasztalt sérelemnek orvoslására is kiterjeszteni igyekezzenek.

24. A királyi universitas a közelebbi országgyűlésen a megyei rendeknek részéről előterjesztett kérések ellenére is még mindig a bécsi universitástól és Studiorum Directiótól függésben lenni tapasztaltatván: annál fogva világosan oda utasítatnak követ urak, hogy ennek nemcsak függetlenségét eszközölni, hanem egyszersmind azt elhatározni igyekezzenek, hogy az universitásnak jószágai tulajdon administratioja alá adódjanak, hogy ekkép azoknak ne talán jobban és gazdaságosabban történhet administratiojok által a jövedelem szaporíttatván, a tanítóknak is jobb és illendőbb fizetés adathassék, hogy ekképen élelmekről gondoskodni nem kénytelenítettvén, rendeltetésökhez képest a hazai ifjuságnak nevelésére és tudományos műveltetésére szentelt életüket élelembeli gondok nélkül folytathassák s rendeltetésöknek célját: a hazának javára s a tudománynak növekedésére inkább elérhessék.

25. Annak előre való megjegyzésével, hogy a midőn a tébolyodottak számára ezen megye részéről összeszedett fundus elegendő lesz, a megyei rendek, több más törvényhatóságoknak példájára, a megyebeli illetén szerencsétleneknek számára egy különös intézetet állítani szándékoznak: oda utasítatnak követ urak, hogy egy közönséges országos illetén intézetnek, mely a hazának diszére s a szerencsétlen emberiségnek javára szolgál, felállítását a többi törvényhatóságoknak követjeivel egyetértőleg kitelhetőképen sürgessék.

26. Mindezek után pedig oda utasítatnak követ urak, hogy a midőn ő felségének kegyelmes propositioi fel fognak olvastatni, úgy nem különben midőn ő felségének kegyelmes királyi levele szerint az országnak a közelebbi múlt diaetán szorgalmaztatott sérelmeire és kéréseire nézve kegyelmes resolutio érkezend, azokat minden idő haladék nélkül megküldjék; valamint szintén a dolognak miképen való folyásáról időről időre és pedig ideje korán tudositást tegyenek oly végre, hogy a mennyiben azokra nézve a vármegye rendeinek további észrevételei volnának, irántok utasítást adhassanak.

Feljegyzette Sárközy Imre főjegyző.

A diaeta folyama alatt adott utasítások.

3990. jegyzőkönyvi sz. 1830. sept. 15. A magyar regementek hiányosságának pótltatása tárgyában az országgyűlés által kéretessék

meg a fölség, hogy a magyar regimentekhez, ha nem mindnyájan született magyarok is, de legalább olyan tisztok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tökéletesen értik s beszélnek és háboru alkalmosságával a közvitézekbe a bajnoki lelket felbuzdítani s a fenforgó veszedelmet s kötelességök hiv teljesítésével járó dicsőséget anyai nyelven eleikbe adni tudják.

Diaeta alatt leginkább szükséges közlekedésnek könnyebbitésére az országgyűlésnek az ország közepette Budán vagy Pesten leendő tartása — szükség esetére épületeknek az ország költségén Pesten leendő felállítása, s az iránt is kérettessék meg az országgló felség, hogy uralkodásának egy részét hiv magyarjai közt töltsse el, az e tárgyban fenálló törvények következtében.

Minthogy ezen utasítás a september 28-án véghez ment koronáztatás idejéről megkésétt : annálfogva ez :

4025/1830. jegyzőkönyvi szám alatt ujlagosan utasításba adatott következőleg : Már csak az instructióknak gyorsabb megérkezése tekintetéből is az országgyűlésének Pesten vagy Budán leendő tartását, valamint azt is, hogy a megkoronázott felség, felséges attyának életében állandóan, az uralkodó felség pedig esztendőnként legalább két hónapon átal Magyarországon lakjék, közerővel szorgalmaztassák követ urak, s mindezekhez szükséges épületekre megkivántató költségeket a vármegye részéről ajánlják meg. Azon esetre, ha hogy a főrendekhez magyar nyelven küldendő nunciumpok (üzenetek) iránt munkába vett lépések foganatot nem nyerhetnének : a nemzeti nyelv dolgának előmozdítását más uton is kitelhetőképen eszközölni igyekezzenek. (Afőrendek később a magyar nyelv alkalmazását az üzenetek váltásában azon záradék mellett fogadták el, hogy ha az üzenetek valamely felírásnak vagy törvénynek javallatát tárgyazzák, a javallott törvény vagy felírás szövege diák nyelven is csatoltassék.)

Az 1830-diki országgyűlés a koronázás s az ujonczok megszavazása után csakhamar, jelesen december 30-án eloszlattatott ; a következő országgyűlés pedig nem 1831. october 2-ára, mikorra előre kihirdetve volt, hanem a közbe jött cholera és más okok miatt csak 1832. december 16-dikára hivatott össze.

40. §. Az 1832. december 16-ra összehívott országgyűlésre adott követutásítás.

Követekül választattak 1832. november 10-én : Dubraviczky Simon első alispán és Péchy Ferenc táblabíró. A követutásítást egy erre különösen kiküldött bizottmány elkészítvén s abba az 1803 óta

függő tárgyakat is összeszedvén, az a közgyűlési jegyzőkönyv 5488/89. száma szerint (a kettő együtt szövegezve) következőleg fogadtatott el:

1. Kiknél tisztelegjenek.

2. A legközelebb tartott országgyűlésen hozott törvényeknek 6-ik cikkében már előre meg levén határozva s ennek következtében a fenirt napra meghatározott diaetát kihirdető kegyelmes királyi levél is azt tartván, hogy ezen országgyűlése az országos rendszeres munkáknak megvizsgálása és ezekből hasznos törvényeknek készítése végett legyen tartandó, ahhoz képest ezen közhasznú országos kívánsághoz ezen vármegye rendei is önkényesen hajolván, oda utasítatnak követ urak, hogy teljes igyekezettel azon legyenek, hogy mindenek előtt a rendszeres munkák vétessenek tanácskozás alá. A sorrendet illetőleg ámbár a deputatio a követ urakat oda utasítandónak javálja, hogy az országos rendszeres munkák azon renddel leendő felvételét szorgalmazzassák, a melyet az ország rendei az 1826-ik esztendei januar 26-dik napjáról ő felsége kegyelmes színe elé terjesztett alázatos felírásukban előadtak *): abban állapotok meg az egybegyűlt rendek, hogy az adózó nép terheinek lehető enyhítése és könnyebbitése általában az egész ország rendeinek főbb óhajtása levén, célirányosabb leendő, hogy elsőben is az urbariale, az után a contributionale commissoriaticum s úgy a commerciale tárgyak vetessenek pertractatio alá. Továbbá a deputatio azon javallata ellenében, hogy mivel ezen rendszeres munkáknak egymással igen szoros összeköttetések vagynak, annál fogva az azok felett hozandó törvények csak akkor bocsáttassanak királyi sanctio alá, a midőn már valamennyi rendszeres munkák pertractaltattak: abban állapotok meg az egybegyűlt rendek, hogy ámbár tagadni nem lehet, hogy némelyek azon rendszeres munkák közül egymással oly szoros egybeköttetésben vannak, hogy megállapításuk is csak összevéve lehet kívánt foganatu, mivel azonban más részről az is bizonyos, hogy azok közt olyanok is vannak, melyek magukban állva is egy egészet formálnak és megállapításukban a többieknek bevárása meg nem kívántatik; ezen felül megállapításuk az alatt is hasznos lehet: ahhoz képest abban állapotok meg az egybe

*) Ezen 1826-dik évi felírásban az országos rendszeres munkák sorozata következőleg állapított meg: I. Kereskedésbeli tárgy, az ahoz tartozó törvénykönyvvel együtt. (Objectum commerciale cum codice mercantili.) — II. Az urbarium tárgya (Urbariale.) — III. Az adó és biztossági tárgy (Contributionale commissoriaticum). — IV. Törvénykezés tárgya (Juridicum). — V. Tudományos tárgy, a könyvnyomtatás szabadságával. (Literarium, cum libertate preli). — VI. Bányászati tárgy. (Montanisticum). — VII. Egyházi tárgy. (Ecclesiasticum). — VIII. Közigazgatás tárgya. (Publico-politicum).

gyült rendek, hogy követ urak oda utasítandók legyenek, hogy ilyen tárgyaknak egyenként is leendő befejeztetésüket s királyi sanctioval is megerősített törvényesítettésüket szorgalmazzák. Különbén hogy attól ne lehessen tartani, hogy azon hasznot, melyet az egyiknek megállapítása ígér, a másiknak elmaradásából következhető kár felül fogja mulni: ahoz képest oda utasítatnak követ urak, hogy valamint az ország rendei is a legközelebbi országgyűlésen midőn ezeket előre látván, maguk is abban állapotok meg, hogy ezen rendszeres munkák (egyet se vevén ki belőlök) egyfolytában vetessenek elő, ugy követ urak is azt szorgalmaztassák, hogy a fentebb előadott nyomós körülállások tekintetéből ezen rendszeres munkák mind felvetessenek és elhatározottassanak; a mennyiben pedig ezen országgyűlését a közbe jöhető fontos körülállások miatt netalán mindaddig folyvást tartani nem lehetne, ameddig valamennyi rendszeres munkák felvételhetnének, azt szorgalmaztassák követ urak, hogy minekutánna ezen országgyűlése tartásának félbeszakasztására csak igen fontos környülállások szolgálhatnak okul, a mint azok megszűnnek, a rendszeres munkák országos vizsgálása azonnal és minden kifogás nélkül folytattassék, nehogy a megállapítandókból remélhető haszon, a többieknek elmaradása miatt egészen füstbe menjen és az országnak oly régi s a közbejött s egy idő óta sebes lépésekkel előre siető nevezetes történetek miatt szükségessé vált óhajtásai ezuttal is teljesezés nélkül maradjanak.

3. Azon esetre, hogy ha a kegyelmes királyi propositiókban olyan tárgyak foglaltatnának, melyek iránt ezen vármegyének rendei utasítást nem adtak, azok fognak sinormértékül szolgálni, a melyek ez érdemben ezen vármegye rendei által az 1830-ik országgyűlésre küldött követeinek adott utasítás 26-ik pontja alatt foglaltatnak, t. i. hogy kötelességök követ uraknak a kegyelmes királyi propositiók és mindazok iránt, melyek közbe jöni fognak, a vármegye rendeit a lehető legnagyobb sietséggel és pontossággal tudósítani, meglevén az egybegyült rendek győződve, hogy ha követ uraknak máskülönbén is akármely részben fenakadásuk lenne, az iránt nem mástol, mint főképen a megye rendeitől fognak felvilágosítást kérni.

4. Ennek előtte is, de leginkább a közelebb tartott országgyűlés alkalmatosságával tapasztalván az ország rendei, hogy a köztanácskozást nevezetesen hátráltatja az, hogy az ülések nem célra vezetőképen vannak elrendelve; ezen okból a 35-ik ülésben, Nádorispán úr ő es. k. főhercegségét, a kinek a közjó előmozdításában való buzgóságát mindenkor tapasztalták, alázatosan megkérendőnek határozták az iránt, hogy az érdekllett üléseket az alatt is, mig az országgyűlése

törzsökös elrendelése a rendszeres munkák sorában elő fog fordulni, megállapítani, elintézni méltóztassék : ahoz képest minthogy a tanácskozás foganatjának és hathatóságának elérésére, a tanácskozók ülésének célirányos elrendelése is tartozik, oda utasítatnak követ urak, hogy ő cs. k. főhercezségének e végett leendő alázatos megkérettetését mindenek előtt szorgalmaztassák.

5. A közelebbi múlt eszt. országgyűlésen hozott törvények 8-ik cikkelye a hazai nyelvnek terjesztése iránt hasznos rendelkezéseket tett ugyan : azonban a tapasztalás azt mutatja, hogy azok nem minden részben tartatnak meg, mert jóllehet hogy a királyi helytartó tanácsnak intéző levelei magyar nyelven érkeznek : a külső borítéokra azonban a felírás most is deák nyelven tetetik ; továbbá a tekintetes királyi törvényes táblának ítéletei magyar nyelven kelnek ugyan, de az ezek felett kiadni szokott sententionalisokban csak az ítélet van magyarul, a többi részei pedig deákul. Minthogy pedig kívánatos lenne és csak úgy lehetne az ilyen közhasznú intézeteknek sikeres előmenetelét reményleni, hogy ha a főbb kormányzések maguk mennének ebben jó példával elő : ahoz képest követ urak oda utasítatnak, hogy a kir. helyt. magyar tanácsnak intéző levelei mind belőlről, mind kívőlől magyarul legyenek ; úgy nem különben a tekintetes kir. törvényes tábla sententionalisai is magok egész kiterjedésében magyarul expediantassanak ; hozzá tévén azt is, hogy a magyarul folyt perekben az apellata utján az insinuatiók, azután az actiók és levaták is magyar nyelven elfogadtassanak.*) Végre az egybegyűlt rendek e pontnál követ uraknak azt is utasításba adandónak határozták, hogy valamint a magyar országban nyomtatott mindennemű munkákból egy példány a magyar muzeum, másik pedig a pesti universitas számára, sőt mint tudatik, egy harmadik a bécsi universitas számára is felküldetni szokott, úgy azon munkákból szintén egy példány a magyar tudós társaság számára is küldetessék. Egyszersmind pedig :

6. Minthogy az alább következő pontok közt sok olyan van, melyek az országos rendszeres munkák sorában maguk helyén előfordulnak, és így minthogy átallátni lehet, hogy azok ottan a maguk helyén sokkal jobb foganattal pertractáltathatnak, mint azon kívül : ahoz képest az az utasítás adatik általában követ uraknak, hogy mindazon tárgyakat illetőleg, melyek az országos rendszeres munkák között elő-

*) Pest megye már 1831-ik év 313. sz. alatt hozott végzésével, mind a közigazgatási, mind a törvénykezési ügyekben kizárólag a magyar nyelvet tette hivatalossá.

fordulnak, azoknak a maguk helyén való pertractáltatását szorgalmazzák.

7. Mivel az is tapasztaltatott, hogy a nagymélt. magyar udvari cancellária ezen folyó esztendőben, következőleg a fenirt törvényhozásnak jóval is utánna, ezen vármegyének néhai Rudnay Sándor primás herczeg ő eminentiája által az elmeháborodottak számára felállítandó házra tett adakozás tárgyában hozzája irott magyar levélre deák nyelven felelt: ahoz képest követ urak oda utasittatnak, hogy arrol az országgyűlésen említést tevén, annak orvoslását és akkép leendő megállapítását szorgalmaztassák, hogy a fenirt törvény szabása alá tartozandónak a m. kir. cancellária is világos szavakkal törvény által kijelentessék és oda utasittassék, hogy a kormányzása alatt levő személyekre nézve is, valamint a Consilium, ugy ő is törvényszabásait pontosan tartsa meg. Ezek következtében:

8. Hathatósan szívökre kötik ezen vármegye rendei követ uraknak, hogy az anyai nyelvnek mentül fogatosabb módon való terjesztése szorgalmaztatását, a hol csak annak legkisebb módját látják, mindenkor szemeik előtt viseljék; jelesen pedig azt szorgalmaztassák, hogy a nagymélt. főrendek is a statusok magyar üzeneteire szintén magyar nyelven válaszoljanak, nem kételkedvén ezen vármegyének rendei, hogy a nemzeti nyelvnek terjedése s ez által a nemzeti kultúrának előmozdítása a főrendeknek is, valamint a statusoknak egyenlően szívökön fekszik.

9. Nemes emberek ellen a peres executióknak hiteles alakban expeditatása.

10. A beküldött hamis bankókra nem jön válasz, sem kártérítés. Ugyanazért a papiros pénznek, mely miatt kivált a köznép közt sok a károsodás, eltöröltetését és a jómértékű s értékű pengő pénznek helyreállítását, az alatt is azonban annak megállapítását szorgalmaztassák követ urak, hogy azon esetben, midőn a hasonló papiros pénzt, mint elfogadhatót, a törvényhatóság felsőbb helyen ajánlaná: akkor az ilyen hamisnak talált papiros pénzek minden lehuzás nélkül bonificaltassanak, vagy pedig annak minden megismertető jelei nyilatkoztassanak ki, hogy ki ki magát ahoz tartván, károsodását eltávoztathassa, vagy pedig ne talán történendő vigyázatlanságának okát önmagában kereshesse. De nemcsak a meghamisított, hanem a rongyos papiros pénznek, vagy kevés részben hijánosoknak bonificatióját is szorgalmaztatni kell.

11. A sónak és a privatusok közt való correlatióknak tárgyában, mely a 25-diki országgyűlésen sürgettetett, még most se levén törvény, ez szintén sürgettesék.

12. Igazságtalannak tartván e vármegye rendei, hogy a fungens substitutus vice ispán az első alispánságra ne candidáltathassék azon esetben, ha az első vice ispán széke vagy halál, vagy felsőbb hivatalra emeltetés által megüresedik, és hogy a főispán akkor surrogáljon, a mikor a status együtt van: annálfogva oda utasíttatnak követ urak, hogy ilyen partialis restauratióknak eltöröltetését szorgalmazzák.

13. A regnicolaris cassának, mely megürült, országos ajánlás útján felsegélytetése.

14. Jankovich Miklós urnak nagy szorgalmatossággal s igen nagy költséggel összeszedett ritka becsü gyűjteményének a magyar muzeum számára országos megszerzése. Nádor ő fensége azon gondoskodásáért köszönet mondás, mely szerint előlegesen egyezkedett, ne hogy ez részletenként eladassék.

15. Jóllehet az 1791: 26. t. cz. értelmében az ugynevezett reversalisoknak helyök nem lehetne, mégis tapasztaltatván, hogy iránta naponként feladások történtek, sőt a n. m. magyar királyi helytartó tanácsnak 1831. eszt. kisasszonyhavának 2-áról 20,812. sz. a. Fekete István és felesége Szénágy Rozália iránt kelt intéző levele az érdeklött reversalisnak maga épségében tartását rendeli: annálfogva oda utasíttatnak követ urak, hogy a dicasteriumok ezen fundamentalis czélja ellen való magyarázásától tiltassanak el, és hogy a fenirt törvénynek pontosan és minden részeiben szoros megtartását szorgalmazzák.

16. Báró Szepessy Ignác pécsei püspöknek buzgósága, hogy a bölcsészeti tanító kart tulajdon költségén megalapította, törvény útján örökíttessék meg.

17. Nemes Abauj megye panasza Kassa város ellen, melyszerint országos vásárok alkalmával nemesembereken is megveszi a helypénzt, pártolandó.

18. Criminalis perekben az apelláták alkalmával az ítélet határ-idejére nézve előforduló zavarok elhárítása.

19. Egyházi személyeknek hivatalos utazás alkalmával elrendelt ingyen forspont megszüntetése.

20. A publico politicumokra tartozó országos munka elővétele-nél különös figyelem.

21. Divortialis pereknek azon esetben, ha időközben egyik fél a catholica hitre átmegy, a szentszék elé terjesztése ellen orvoslás, mely a mult országgyűlésen is sürgettetett.

22. A salétrom főzőknek zsarolásai és az ezek iránt kelt rende-lések régi és érzékeny sérelmei levén az ország lakosainak, jóllehet az iránt a kereskedés előmozdításáról szóló tárgyban bővebb felvilá-gosítás és meghatározottabb kívánság előterjesztése találhatik: mind

az által olyan levén e sérelem, melynek megszüntetését óhajtani kell: oda utasítatnak követ urak, hogy ezen tárgyra különösen figyelmeztetvén, azt szorgalmaztassák, hogy mindezeknek megszüntetése tekintetéből a kormány által a chemicusoknak is meghallgatása mellett, valamely oly módnak feltalálása eszközöltessék, mely szerint a salétromfőzést nem az eddig szokásban volt módon és materiákból, hanem valamint már más országokban foganattal gyakoroltatik, más valamely productumból végrehajtani lehessen.

23. Katona személyek mindennemű civilis keresetekre nézve a polgári hatóság alá —, az oly esetekben pedig, melyek személyes büntetést vonhatnak magok után, a katonai bíróság alá tartozzanak; — az illetén személyeknek familiájára ezen megkülönböztetés nem tartozván.

24. Recopulationának ne legyen helye a házastársak közt, ha időközben egyik házastárs a catholica vallásra tér.

25. Buda város a nemes urak azon házaiba is katonát szállásol, melyben maguk laknak. Ez ellen orvoslás sürgetendő.

26. Előző időkről maradt tárgyak:

a) 1804-ről a görög nem egyesült lakosoktól a gyülekezeti költségek beszedése ellen.

b) Az 1804. esztendei 1483. szám alatt a procuratorok excessusainak megzabolázása iránt (a juridicum operatumba fel van véve.)

c) 1805-ik évi 1367. sz. katonaszökevény szolgák tractamentuma, (a publico politicumok 9-ik §-ába fel van véve.)

d) 1807. év 669. sz. a magyar selyemnek, úgy nem különben a magyar vasnak harminczadjára nézve, ugyanazon évi 895. sz. (a commercialis tárgyak közé vétetett fel.)

e) Az 1810. év 1596. sz. a katonatartásban egyarányosság. (Commisariatiumok közt 29—36 pontig.)

f) 1813. év 181. sz. Kender, gyapot és kecskeszőr vámjának tariffája. (Commercialék közt.)

g) 1817. év 2165. Akasztó helység urbarialis contractusa. (Az urbarialis tárgyak közt felvétellett.)

h) 1821. év 3199. A rabok tractamentuma. (A codex criminalis 105-ik pontja alatt foglaltatik.)

i) 1829. év 5259. sz. tanítók özvegyeinek pensiója. (Ez a literarium operatum 5-ik szakaszának 20-ik §-ában körülményesen ki van merítve.)

k) 1830. év 1220. sz. Az urbarialis koresmáltatások házának a porták kivétele alá tartozó objéctumok közül leendő kihagyatása. (Ez

a portalis conscriptio iránt kiadott instructióban körülményesen ki van merítve.)

l) 1831. év 966. sz. Egy magyar leánynevelő intézetnek felállítására. (A literarium operatum 9-ik szakaszában a 227-ik ponttól a 232-ig van kifejtve. Ezt azonban a punctumok közé külön is fel kell jegyezni.)

m) 1831. év 1886. sz. Közép-Szolnok megyének Magyarországhoz leendő kapcsoltatása.

n) 1831. év 5228. sz. Erdély országnak Magyarországhoz leendő kapcsoltatása, nemes Szathmár vármegye felszólítása következtében. (E két utóbbi pont a Publico politicum 9-ik szakasza 16-ik pontja alatt is fel van véve.)

27. A mi azon tárgyakat illeti, melyek az országos rendszeres munkák sorában már megállapítottak, az azokra nézve tett közgyűlési megállapodások követ uraknak instructioul adatván, oda utasítatnak, hogy az azokban foglalt kívánságait ezen vármegye rendjeinek a maga helyén és során adják elő és megállapíttatásukat szorgalmaztassák.

28. A közelebb tartott országgyűlésére küldve volt követ uraknak kiadva volt instructio ez uttal is mostani követ uraknak kiadatik, oly utasítással, hogy a mennyiben az abban foglalt tárgyak közül némelyek mindeddig sem orvosoltattak, azokat ezen az országgyűlésen is ujabban adják elő; a mennyiben pedig már királyi resolutio alatt volnának, azoknak megnyerését szorgalmaztassák.

Az országgyűlés folyama alatt adott némely utasítás.

1833/307. jegyzőkönyvi szám. Az országgyűlési követek napi béreit maga fogja a megye fizetni

1833/1204 és 3978. j. ksz. A Duna regulatióra a Kunság is köteleztessék, míg az egész Dunának országos költségen történő regulatiója iránt is törvény hozatik.

1833/2205. jksz. A királyi resolutio a magyar kereskedés tárgyát az örökös tartományokéval ugyanazon egynek venni látszik. Oly értelemben tetessék ez ellen óvás, hogy valamint Magyarország magában fenálló test s külső tartományoktól egyáltalában független status: ugy annak kereskedése is semmi külső tekintetet el nem fogad.

1833/2363. jksz. Az állandó hid fölállítását oly módon sürgesség követ urak, hogy a költségek egy az ország pártfogása alatt állandó társaság által viseltessenek; ennek alapjául pedig az szolgáljon, hogy az országgyűlésen előre meghatározandó és később nem változtatható tariffa szerint megállapítandó bért, rang vagy személy válogatás nél-

kül mindenki fizesse, a költségek teljes megtérüléseig. A hid jövedelme és uri jussai csökkentése által kárt szenvedő Pest és Buda városok pedig országos kiküldöttség által megállapítandó módon kártéríttesenek.

1833/3931. jksz. Az országgyűlési követek napi bérének a nemesség által leendő fizettetésének törvény által megállapítását követ urak úgy értsék, hogy ezen tárgy a többiek sorából kivetetvén, felette mindenek előtt kötelező törvényhozását sürgessék. — — Miután a vallásos tárgynak — eme minden tekintetben országos közügynek —, ezen épen a mostani s eddigi hiányos törvényeken századokra kiható sarkalatos változtatást teendő országgyűlésen a rendeknek mind ezen, mind más tárgyakban kiválóképen kitüntetett s valódi ország atyáihoz illő buzgóságuk mellett, és a főrendeknek sem okon, sem józan észen nem alapult megfoghatatlan akaratosságuk miatt határozatlanul lett hagyatását s a kormány önkénye alatt kesergő s bizonytalanság örvényébe sülyesztett állapotban lett maradását csak a két tábla közötti és mai napig is határozatlanul levő arány hiányának lehet tulajdonítani: annál fogva a rendek által is elfogadott sorozás ellenére is az országgyűlése elrendeltetésének (coordinatio diaetae) minden más tárgyak előtt leendő felvetését sürgessék, vagy azt igyekezzenek kieszközölni követ urak, hogy a főrendek, kiknek minden felsőbb behatástól ment nagy része, hazafiui érzések és kívánságoknak bátor kinyilatkoztatása által valamint a vallás ügyében is országos hasznot tehetett volna, úgy más alkalommal is a haza java előmozdításának nevezetes eszköze lehet, az országgyűlésen való jelenlétre a törvény értelmében köteleztessenek s távollétökért törvényes mentségek nem léteben, annak súlyát érezzék. Ezen határozatok kinyomatni és minden megyének megküldetni rendeltetnek.

1833/2632. jksz. Nemtelenek birhassanak-e nemesi jószágot? a törvénykönyvben egy törvény se levén olyan, mely ezeket ettől eltiltaná, az igazság pedig és a nemzeti szorgalomnak előmozdítása, mely a nemzet belső erejének egyedül való talpköve, azt hozván magukkal, hogy a nemtelenek is birhassanak szorgalmatosságuk után nemesi jószágokat: oda utasítatnak követ urak, hogy ennek megengedtetését szorgalmaztassák; úgy mindazonáltal, hogy az ilyen szereshetés és birhatás kirekesztőleg csak keresztyén s legalább is tiz esztendei itt lakás által lakossági just nyert személyeknek legyen tulajdonítható; az ettől való adózás kérdése pedig annak idejére halasztassék: a midőn ez annak helyén elő fog fordulni; — a hármastörvénykönyv I. R. 25. cikkelyében foglalt esetre nézve végtére a

már e részben kiadott utasításokhoz leendő ragaszkodásra utasítottak követ urak.

1834/3619. jksz. (A polgári törvények megigazításáról szóló országos munkában.) Az uriszéken. ha maga a földes ur nem praesideálhat: tehát maga helyett a II-ik art. 4. §-a szerint olyan személyt, a ki egyszersmind táblabíró, substituálhat: de az uraság tisztjei, habár azok táblabírák lennének is, az előlülést ne viselhessék, s ezen substitutio alkalmával se legyen jussa a földes urnak akármi rangban levő tisztjét kinevezni maga helyett, hanem mindenkor más valakit olyat, a ki az uraságnak semmi tekintetben lekötelezve nincsen és egyszersmind táblabíró is.

A septemviralis tábláról szóló XIII. articulusra nézve, minekutána ezen javallatban a vármegyének, instructiójában kifejezett azon kívánsága, hogy ezen tábla is a törvény szerint, ne pedig ex aequitate ítéljen, s itéletét motiválja, és hogy csak azon esetben ítéljen ex aequitate, melyben még nincs törvény, azt pedig, hogy iránta jövődöre praeferenter törvény hozathassék, tartozzék a legközelebbi legelső országgyűlés elé terjeszteni: általában mellőztetett: követ urak továbbra is oda utasítottak, hogy ezen javaslatnak megállapítását továbbra is sürgezzék.

1834/3620. jksz. A gyűlési napi béreknek a nemesség által leendő fizetése felett már ő felségének hozzájárulásával is tett törvényjavaslat praefenter leendő sanctionaltatását sürgetvén a követ urak: ez ezuttal is elesett s a törvény sanctionaltatása a diaeta végére halasztatott. A vármegye egybegyűlt rendei tehát oda nyilatkoztatták ki magukat, hogy ámbár átlátják, hogy valamely törvénynek az eddig gyakorlott renden kívül való sanctionaltatása eddig szokásban nem volt: de megfontolván azt is, hogy ha ezen diaeta több esztendőig tart, a szükséges napibérek fizetését törvénykölteig a házipénztár terhén hagyni, ugy szintén azt is, hogy a nemességet is törvény nélkül fizetésre kötelezni nem lehetne: ezek közt leggyengébb módnak látják azt, hogy minden innen formálható következés nélkül, az e részben javaslott törvénycikkely praeferenter sanctioval láttassék el: annálfogva követ urak ennek ujabban indítványba hozatása és sanctionáltatásának praeferenter való megállapittatása végett utasítottatni rendeltetnek.

1834/4625. jksz. A VIII. articulusra nézve, minek utána a jobbágyoknak adandó tulajdonosi jus a megye rendeinek kéréséhez képest országosan el nem fogadtatott s így e dolog sarkában változott meg, ezen articulusra, valamint a többire nézve is most már a királyi válasz elfogadható azon hozzáadással, hogy ezen articulus 2-ik §-ban a job-

bágyoknak perlekedhető tehetsége iránt a *juridicum operatum* b a n okvetlen *provisio* tetessék.

1835/855. jksz. Az országgyűlése által *sub-deputatio* küldetvén a hid (állandó lánczhid) tárgyában Pestre, a két várossal (Pesttel és Budával) leendő értekezés végett; az érdeklett két város e *sub-deputatió*nak azon kívánságát jelentette ki, hogy az érdeklett általános vámfizetés (t. i. hogy az állandó hidon ne csak a nem nemesi osztály, mint eddig, hanem a nemesi osztály is fizessen vámot) időnyerés kedvéért már ezen most fenálló hidon (a hajóhidon) is még ezen esztendei *julius* 1-ső napján, midőn t. i. ennek árendája kitelik, elkezdődjék; kikerülvén pedig minden költségek, a *privilegialis status* (a vámmentes osztály) előbbeni törvényes szabadságába visszaálltassék, a készitendő állandó hid pedig a két városnak tökéletes tulajdonául átaladassék: mely kívánságok el nem fogadhatók levén, oda utasittatnak országgyűlési követ urak, hogy azon legyenek: *a*) hogy a most fenálló hidon való fizetés (a nemeseknek is vámfizetése) semmi esetben el ne fogadtassék; mert képtelenség azért fizetni, a mi nem is létezik, és létezhetése is bizonytalan; — *b*) világosan kitéssék, hogy a fizetés csak akkor kezdődjék, a mikor a kérdéses uj hid valóssággal állani fog; — *c*) hiteles adatokból számítottassék ki, mennyibe fog azon hid bizonyosan kerülni s a megállapítandó *tariffa* szerint mennyi jövedelemre lehet esztendőnként számot tartani s hogy hány esztendő kivántatnak arra, hogy az erre fordítandó *capitalis* és *intere*sek, a hidnak jókarban való tartására megkivántató *sommának* tőkéje s a Pest és Buda városok *indemnisatiójára* megkivántató *somma* kikerülendjenek, és ehez képest az országgyűlésen határozatassék meg az idő, a meddig az érdeklett vámfizetésnek tartani kell; — kitelvén pedig a határozott idő s kikerülvén a fenemlitett minden *sommák*: akkor a kérdéses hid ne a két városé, hanem a nemzet tulajdona legyen, s azon többé vámot senki se fizessen. Az előhordott okokhoz azt is hozzá adatni rendelték az egybe gyűlt rendek, hogy a *privilegialis status*, alkotmányos szabadságának habár csak egyidőre is feláldozását, csak azon célra teheti, hogy a nemzetnek egy olyan tulajdont szerezzen, melynek *jótekonysága* a haza minden lakosaira egyenként kiterjed.

1835/1656. jksz. Követ urak oda utasittatnak, hogy a nékiek megirt okoknál fogva a legelső alkalmatossággal azt szorgalmaztassák, hogy a polgári mindennemű pereknek országgyűlés tartása alatt is leendő foganatosításuk iránt még ezen országgyűlésen mulhatlanul törvény hozattassék.

1835/3523. jksz. Péchy Ferencz magaviselete, s az országgyűlésen tett kinyilatkoztatásai által a közbizodalmat annyira elvesztette, hogy többé ezen megye képviselőségét nem viselheti. Visszahívása tárgyában és új követválasztásra 1835. sept. 9-dikére közgyűlés tartása határozottatik. — E közgyűlésen a visszahívás elhatároztatván: 3759. jksz. alatt Fáy András ur, országgyűlési volt 2-ik követ Péchy Ferencz helyébe országgyűlési követté választatván, az 1790. esztendei országgyűlésen kidolgozott hit forma szerint, mely magyar nyelvre lefordítottatott, megeskettetett, egyuttal elhatároztatott, hogy jövőendőben minden következő országgyűlési követ ezen forma szerint feleskettessék.

(A jegyzőkönyv Péchy Ferencz hibáját nem mondja meg világosan, hanem a levelezések s tárgyalások szerint, a mellett hogy Péchy Ferencz, az első követtel, Dubraviczky Simonnal az utasítások végrehajtásában többször ellenkezésbe jött, az a következőből kifejlettnek mutatkozik: Szathmár megye közgyűlésén az urbéri ügy tárgyalása alkalmával, báró Wesselényi Miklós egy heves szónoklatában a következő kifejezést használta: „a kormány az V-ik t. cz. (urbéri) 2-ik §-ának (az urbéres földek örökös megválthatásának) elhalasztása által a jobbágyokat a földes urak ellen fellázítani kívánta.“ Ezen kifejezésért b. Wesselényi Miklós actiót kapott, az az hűtlenségi perbe fogatott. Ezen perbe fogatás ellen az országgyűlés felszólalt. E felszólalás tárgyalása közben Balogh János barsi követ a többek közt következőleg nyilatkozott: „Én báró Wesselényi Miklósnak a Szathmár megyei közgyűlésen az V-ik art. 2-ik §. felett tartott beszédét nem kárhoztatom, sőt helyben hagyom, és ha magamévá tenném, talán akkor sem véténék.“ Ezért ismét Balogh János ellen rendeltetett el actio. E vitatkozások alkalmával, melyekben a szólásszabadság kérdése egész terjedelemben tárgyalás alá került, tett Péchy oly nyilatkozatot, mely küldői szellemével s utasításával ellenkezett, melynek folytán azután visszahivatott).

1835/4800. jksz. Az ország nádora által kijelelt helyen építendő nemzeti színházra nézve oda utasittatnak követ urak, hogy az e végre javasolt 400.000 frt, vagy több somma országos megállapítását s ennek eszközöltetését szorgalmaztassák.

1836/522. jksz. A Pesten építendő nemzeti színház tárgyában, ámbár ugyan a mult november 17-én tartott közgyűlés által (az előző 1835-dik évi 4800. sz. jegyzőkönyvi pont) nyilván kijelentetett, hogy a hatvani kapun kívül herczeg Grassalkovich Antal urtól nyert funduson épülő magyar színház a vármegye tulajdona lévén, az arrol rendelkezés országgyűlési tanácskozás tárgyaúl nem is szolgálhat:

azonban mivel a vármegyének soha sem volt egyéb célja, hanem csak hogy Pest városában, a magyar haza közepette egy nemzeti színház létezzék, a minthogy ennek építéséhez csak akkor fogott, mikor ennek más által leendő felépítése iránt minden reménysege eltűnt és akkor is kijelentette, hogy ha netalán valaha Pesten a nemzet disznének inkább megfelelő fényes színház építtetnék, ezen épület is ahoz kapcsoltatván, színészi nevelésre vagy egyéb szükségességre fordíttassék; és hogy ezen nagyobb színháznak létesítését ezen vármegye rendei valósággal óhajtották, bizonyosággal szolgál, hogy ugyanazon közgyűlésben, a melyben ezen kisebbnek építését elrendelték, országgyűlési követeiket oda utasították, hogy azon nagyobb színház építésére 400,000 pengő forintot, vagy annyit, a mennyi szükségeltetni fog, ajánljanak: annál fogva annak megbizonyítására, hogy a két intézetnek lehető egyesítése ezen megye rendeinak, mindenkor akarattjuk volt: a követ uraknak adandó utasításban világosan kitétetni rendeltetik, hogy a megye rendei most sem idegenek az országgyűlés által ajánlott egyesítéshez járulni, oly kikötéssel, hogy a megyének a herczeg Grassalkovich iránt vállalt kötelezettsége ne zavartassék. Jelesen a midőn a vármegye a kérdéses telket herczeg Grassalkovich Antal urtól átvette, akkor sequestrumról és concursusról levén szó, ezt a vármegye úgy vette át, hogy ha fundus hiányossága lenne, ennek árát a vármegye rendei készek lesznek megfizetni. Ezen fundus pedig közel 1000 □ ölet tevén, becsára 60,000 frtot tehet. Továbbá egyéb költségeken kívül, a mesteremberekkel a vármegye rendeletéből tett contractusok következtében 18,379 frt már valóssággal kifizettetett, és az építő mesterrel, azután ács és kőfaragó mesterekkel kötött contractusok következtében azoknak még 53,376 frt leszen fizetendő, melynek leendő kiegyenlítése iránt tehát előlegesen kikellene egyezni. Azután a megye a színészekkel is szerződve van, kik Budán mindinkább kielégítőleg játszanak, kiknek évi segítettetésök 12—13,000 frtba kerül s kiket a vármegye compromissiója nélkül el nem hagyhat. Végre az ezen színházra adakozók is megkérdezendők, hogy ezen adományaikat átadják-e a nagy színháznak a 400,000 frtból reájuk eső részleten felül. A hatvani utszai színház ez esetben színész nevelő conservatoriumnak volna fordítandó, mely célból a 400,000 frtból 100,000 frt interese a conservatorium részére lenne szolgálendő. — Ezen ajánlat tárgyalhatására készek a vármegye rendei a már folyó építést három hétre félbeszakasztani. De azon nem reméllett esetben, ha négy hét lefolyása alatt egy nemzeti színháznak a fenebb ajánlott egyességhez képest a lehető legrövidebb idő alatt multhatlanul leendő felépítése és tökéletes karba helyezte-

tése iránt minden kételkedést kirekesztő módon biztosítva nem lesznek, a felfüggesztett építést ismét elfogják kezdeni, s ezt többé semmiféle szin alatt korlátoztatni, annyival inkább meggátoltatni nem engedik s eddigi buzgóságukat törvényhatóság tekintetével meg nem férhető visszalépéssel behomályosítani nem fogják.

1836/530. jksz. Az adóra nézve oda utasítatnak követ urak, hogy annak mely időtől, meddig tartására nézve a fenálló törvények rendelkezését tartsák meg, és hogy a contributió végső megállapításába mindaddig meg ne egyezzenek, míg a békésmegyei, nem különben a szólás szabadság tárgyában fenlevő sérelmekre kedvező királyi resolutio nem érkezik. (A szólásszabadság kérdése a Wesselényi és Balogh ügyből folyólag tett felírásra vonatkozik. Békés megyével pedig az történt, hogy midőn a kormány az urbéri törvény 5-ik czikke 2-ik §-ának, melyben a jobbágyi tartozások örök megválthatása foglaltott, elintézését elhalasztotta, s a megyéket befolyása által oly utasítás adására igyekezett birni, hogy követeik által ezt ne sürgessék, Békés megye közgyűlésén is keményebb kifakadások történtek a kormány ez intézkedése ellen; a kormány pedig ezek megtorlására, a főispán elmellőzésével királyi biztost küldött a megyére, a kifakadásokat tartalmazó jegyzőkönyveket lefoglaltatta s ezen megyének az urbéri tárgyban a többi megyékkel levelezését betiltotta, királyi rendeletekbe ütközőknek nevezvén azokat; mely tárgy a békésmegyei követek által szintén országgyűlés elé vitetvén, az országgyűlés ebben is a szólásszabadság képesében felszólalt.)

1836/652. jksz. Követ urak utasítatnak sürgetni, hogy a Múzeum építésére még ezen országgyűlésen országos segítség adassék, mert nagyon szomoruan halad az építés. A Ráday könyvtárnak s okmánygyűjteménynek országos megvétele indítványoztatik. — Vasutakra vállalkozóknak concessiót adni szükséges és meghatározandó, hogy ezen intézet magyarországi intézetnek neveztessek és kormánya Pesten legyen, nehogy ez is azt tegye, a mit a gőzhajótársaság, hogy ez most is első austriai gőzhajótársaság nevezettel él; ámbár Magyarországon állítottatott fel. Hogy pedig ez (a vasutársaság) magyar intézetnek neveztessek, arra azon argumentum is szolgál, mivel ezen intézet magyar törvényeken alapul; továbbá, hogy ha a vállalkozók minden kifogáson kívül valóknak fognak találatni, azoktól a javaslott concessiót a dicasteriumok meg ne tagadhassák.

41. §. Az 1836-ik és 1840-ik évi országgyűlés közt történt némely esemény.

Fontos idők —, a hazai közérdek —, a nemzeti önállóság erősödésének napjai voltak ezek. Nagy mértékben hatottak erre a francia

democraticus mozgalmak. A kormány pedig épen ezektől féltében a naponként emelkedő közszellemet —, szabadelvűséget különböző uton-módon visszanyomni, elfolytani igyekezett. Azonban minél nagyobb volt a nyomás, annál jobban erősödött az. Báró Wesselényi Miklósnak, Balogh Jánosnak már az országgyűlési utasítások közt ismertetett perbefogatásán kívül, számosan jutottak, a megyék szabadabb elvű szónokai közül perbefogatás alá, sőt többen el is fogattak. Az elfogatások az 1832/6-dik évi posoni országgyűlési ifjuság vezérszereplői egyikének, Lovassy Lászlónak bebörtönöztetésével indultak meg. A tiz évi fogságra elítélt lánglelkű ifjut a Brünn felett álló spielbergi várfogságból, a következő országgyűlés által részére kieszközölt amnestia útján, csak elmezavarodottan nyerhette vissza hazája. — Ezt követte Kossuth Lajos elfogatása, ki a lefolyt országgyűlésen az „Országgyűlési tudósítások“-at, azután pedig a „Törvényhatósági tudósítások“-at szerkesztette. Az elfogottak ügyének s abban különösen a szólásszabadságnak védelme országszerte a megyékben, heves érdekeltséget fejtett ki, s ismét többek perbe idéztetését vonta maga után. Pest megye tagjai közül különösen részint a szólásszabadság, részint a nem nemesekre is kiterjesztendő általános birtokjog védelme közben tett szabadelvű nyilatkozataikért perbefogattak gróf Ráday Gedeon, Lipovnitzky Vilmos, Patay József s többen. — Ugyanezen időtájra esnek a panslav és illir nemzetiségi mozgalmak is, melyek épen a magyar szabadelvűség korlátozására a kormány által szintén több irányban kedvezményeztettek.

Horváth Mihály „25 év Magyarország történetéből 1823—1848.“ czím alatt körülményesen leírja ezen eseményeket.

Pest megyéről ezek kapcsában különösen két eset megemlítendő : Egyik, mely szerint midőn világos tények azt bizonyították, hogy a kormány részéről a szólásszabadság és személybiztonság ellen folyvást elkövetett sérelmek ügyében az erélyes feliratok semmit sem használnak, sőt azoknak is többször a rendre utasítás és megdorgáltatás eredményök : a megye rendei azon meggyőződés folytán, hogy a kormánynak ezen sérelmes eljárása csak néhány absolut uralomra törekvő, s ellenséges érzelmű császári ministertől s azok eszközeivé alacsonyult magyar kormányhivatalnoktól származik, a szelid lelkű király pedig ezekről vagy semmit nem tud, vagy rosszul van értesítve; egy küldöttséget menesztettek személyesen a királyhoz. Azonban a küldöttség felment ugyan Bécsbe: de kénytelen volt eredmény nélkül visszajönni, miután a király elé nem bocsátattott; sőt gr. Pálffy Fidel kancellártól azt az utasítást vette, miszerint a király nemesak el nem fogadhatja a küldöttséget, hanem a mellett meghagyja, hogy

a küldöttség minél előbb hazatérjen, a megye pedig csöndben maradjon. — Annyiban különös nevezetességű esemény ez, mert ezen megnyugtatóra számított eljárás, midőn az országot a küldöttség ily visszautasításának híre befutotta, annyival inkább az ingerültség és elkeseredés okává lett, minél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezése a királynak tudára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherczeg, Metternich és Kolowrat ministerek, Pálffy kanczellár által ez ügyben is önkényök szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, az ország ügyeit német kormánytanácsosok intézik, s a király ajtaja elzáratik a nemzet igazságos panaszai és jogos kérelmei elől, mint már Rudolf és I. Leopold alatt is történt.

A másik említendő esemény: az 1840-dik évi országgyűlésre gróf Ráday Gedeonnak, ki ekkor még hűtlenségi kereset alatt állott, országgyűlési követté választása volt.

Ugyanis mihelyt az 1839. június 2-dikára összehívott országgyűlés kihirdettetett, mindenfelé az országban igen élénk mozgalom indult meg a követválasztások körül. A sok körülmény által nagyon megerősödött ellenzék nem elégedett meg azzal, hogy kebléből választassanak a követek: hanem már azok személyisége által is tiltakozást akart kifejezni a kormánynak kárhoztatott eljárásai ellen. Ezen okból mindazokat meg akarta választani, a kik szabadelvűségök miatt felségsértési vagy hűtlenségi kereset alatt állottak. A kormány nyilvánosan és titkon, megintéssel, utasítással s vesztegetéssel teljes erővel ellene dolgozott ez igyekezetnek. Sikerült is azt egy vagy más módon több helyen megakadályozni. De Pest megyében teljes lett az ellenzéknek ebbeli győzelme, s választását a megye akkor sem változtatta meg, midőn a kormány egy 1839. május 8-rol kélt királyi leiratban törvénybe ütköző merénynek nyilvánítván e választást, meghagyta, hogy Ráday helyett más követ választassék, tudatván egyzersmind, hogy habár e rendelet teljesítettése mulasztatnék is, Rádaynak megjelenése az országgyűlésen erőhatalommal is meg fog gátoltatni. — Természetes, hogy ez ismét csak nevelte a közíngertültséget.

El kellett ezeket röviden mondanom, hogy az előzők és következők közt annál világosabb legyen a kapcsolat.

42. §. Követutasítás az 1839/40-dik évi országgyűlésre.

Ezen követutasítás egy e célra még 1838-ban kinevezett küldöttség által dolgoztatott elő s a megyének 1839. ápril 15 és 17-dikén

tartott közgyűlésén állapított meg. Reá vonatkozó jegyzőkönyvi számok 2647, 2659, 2678, 2758. A bizottságnak dolgozó tagjai voltak: Dubraviczky Simon első alispán, mint elnök; gróf Széchényi István, gróf Ráday Gedeon, Kovács György, Fáy András, Benyovszky Péter, Lissovényi László, Tahy Károly táblabírák; Simoncsics János második alispán, Nyáry Pál főjegyző, Rákóczy Endre és Gál József főügyészek, Zlinszky János főszolgabíró.

Küldöttségi első gyűlés 1838. augusztus 22-én. — Mielőtt a küldöttség a közelebbi országgyűlés óta, a szokott felterjesztéseknek siker nélkül maradt után törvényszerű orvoslás végett feljegyzett sérelmek belsejébe s azokhoz képest kívántató utasítások javaslatába bocsátkoznék, a múlt idők történetei által figyelmeztetve, kénytelen meggyőződni a felől, hogy ha a törvény —, minek lenni kelletik — szabadság szülöttje s azok, kiket a törvényalkotás joga illet, közmegegyezésének következménye, a törvényhozó testnek, hogy a hazának benne helyezett reménye óhajtásai meg ne hiúsittassanak s magas rendeltetésének kellőleg megfelelhessen, alkatját tekintve épnek, egésznek s mozgásaiban és működéseiben erkölcsileg is szabadnak, s az alkotmányiakon kívül minden más korlátoktól feltétlenül mentnek s ezen szabadságnak vagy is függetlenségnek biztosítottnak kell lennie. Minélfogva, hogy abból, a mi a közelebbi tartandó országgyűléstől rendszeres munkálatokban s e részben kidolgozott megyei utasításokban javallott módon meg fog állapítani, a nemzet életerébe vágó eddigi sérelmek orvoslását, s annak, hogy jövőben hasonló ne történjenek, kivívását, s oly törvényeknek alkotását, melyek a nemzet lelkéből keletkező óhajtásokra kellő tekintettel építve, egy szebb s jobb jövődőt lét alapkövéül szolgáljanak, azon bátorsággal, mely az alkotmányos rendszernek legelső feltétele —, várni lehessen, a küldöttség következőket vél az országgyűlési követeknek utasítása tárgyában előlegesen elhatározni.

1-ör. A követeknek küldöikkel viszonyát tekintve: Alkotmányunk jelen állásában az országgyűlési követek a megye rendei, mint a törvényhozó test kiegészítő része, egyenes utasításának tolmácsai lévén, ezzel ki van mondva, hogy kötelességük a megye rendeitől nyert képviseleti jog gyakorlásában áll, s hatási körük a vett utasításokban határozódik; következőleg hogy valamint küldöik személyében az előforduló tárgyak feletti tanácskozásokban nemcsak jelen lenniök; hanem abban mellőzhetlen tetteges részt venniök is kelletik; ugy más részről a vett utasításokon túl járniök, vagy azokkal éppen ellenkezőt tenniök teljességgel nem szabad. Minélfogva tartozzanak a bennök vetett bizalomnak megfelelőleg minden, nemcsak országos,

hanem kerületi ülésekben jelen lenni s azokban utasításuk szerint okvetlen nyilatkozni is, s hogy ebbeli tisztök pontos teljesítése felől küldöik biztosakká tetessenek, egyáltalában szükségesnek látná a küldöttség a kerületi ülések naplójának ezen megye részéről már a mult országgyűlés alkalmával is sürgetett s egy ideig folytatott, de azután félbenszakadt rendes szerkesztését ismét megindítani. Tartozzanak továbbá a dolgok folyamatáról küldöiket rendszerint minden két hétben okvetlen és körülményesen, vagy ha a szükség úgy hozza magával, előbb is, még pedig minden képzelhető akadály kikerülése tekintetéből, sebes postán tudósítani, s tudósításaikban egyik vagy másik ülésből ne talán történt kimaradásai okait is, azok helyességének küldöik általi megbíráhatása végett mindannyiszor előterjeszteni. Ily módon alig képzelhető ugyan, hogy valamely tárgyra nézve a kívántató utasítás hozzájuk annak idejében el ne érkeznek, mind az által, hogy ily előre nem látható esetben se fosztassanak meg küldöik törvényhozásbani illető alkotmányos joguk gyakorlásától, kötelességökben állana ily alkalommal is többi utasításaik szellemében ön felelősség mellett minden esetre nyilatkozni.

2-or. Magára a törvényhozó test külső alakjára nézve: A törvényhozás legelső s magából a dolog természetéből folyó feltételének tartván a küldöttség, hogy a törvényhozó test, mielőtt munkálódásához fog, ki legyen egészítve, s abból semmi oda tartozó rész ne hiányozzék, (minthogy különben ha bármely kevés rész hiányzanék, annak határozatát országos megállapodásnak tartani nem lehetne), ez okból az országgyűlési követek mindjárt az országgyűlés megnyitásával, mielőtt más akármely tárgyhöz szóljanak, annak megvizsgálását hoznák indítványba, valjon a törvényhozó test ki legyen-e egészítve? a többek közt az 1832/6-ik évi XXI: t. cz. 1. §-a rendeletéhez képest a Magyarországhoz visszaesatolt részek; jelesül: Kraszna, Közép-Szolnok, és Zaránd megyék, nem különben Kővárvidéke az országgyűlésre meghivattak-e, s azoknak követeik jelen legyenek-e? — Azon esetben, ha a törvény abbeli világos tartalmának elég nem lenne téve, miután az ország annyi sokban hátramaradásának egyik sarkalatos oka abban gyökerezik; hogy az is, mi hosszas vitatás s legmegfeszitettebb tusakodás után valahára csakugyan a törvény czímet kivívja magának, nem ritkán soha, vagy legalább igen későn jön fogamatba; egy folytába:

3-or. A jönne mulhatlan országgyűlési vizgálat alá, hogy a legközelebb tartott országgyűlésen hozott törvények mennyiben legyenek végrehajtva, s mi következése lón a közelebbi országgyűlés által felterjesztett sérelmeknek megszüntetése vagy elintézése iránt ő felsége

által kiadott biztosító kegyelmes válaszoknak? mivel az ország legnagyobb sérelme éppen ezen sérelmek orvoslásának az 1791: 13. t. cz. ellenére, mely világos szavakkal, valamennyi országosan elfogadott sérelmeknek ugyanazon országgyűlés által, mely elébe terjesztetnek, okvetlen elhárítandását rendeli, — bizonytalan időkre halasztásában áll; márcsak azon tekintetnél fogva is, mivel a sérelmek leginkább a végrehajtó hatalomnak s a törvényhatóságoknak a törvények értelme feletti különbözéséből vevén eredetöket, miután a kormány mit positive parancsol, a hatalmában álló eszközökkel rendszerint végre is szokta hajtani, s eltöltő parancsainak következése is szokott lenni, hogy általuk a dolog folytatása felfüggesztetik s ily körülmények közt habár később az okozott sérelmek megorvosoltatnak is, az ország lakosai mind a két esetben hosszabb ideig tetetnek törvényes jogaik gyakorlásában birtokon kívül. Ő felsége mindjárt az országgyűlés elején a már felterjesztett sérelmek tárgyában kegyelmes válaszában még az országgyűlés folyama alatti kiadására kéretessék meg, egyszersmind az ujakra nézve azonnal országos választmány rendeltessék oly végre, hogy azok is a gyűlés eloszlása előtt megorvosoltassanak s jövőre nézve eszközöltessék, hogy a fentebb érintett törvénycikk értelmében mindennemű sérelmekre nézve ne csak pozitívus és nem halasztható királyi válaszok adassanak, hanem multhatlan még azon országgyűlésen törvény által szüntessenek meg. És minthogy:

4-er. Mindaddig, míg a részint báró Wesselényi Miklósnak Szathmár megye közgyűlésén s Bars vármegye követének a közelebbi országgyűlésen a törvényeknek s törvényes szabad oltalomnak paizsa alatt, nem is ön nevében hanem küldőinek személyében képviselői minőségben mondott beszédekért hűtlenségi perbe idéztetésökkel, s nemes Békés vármegyének ugyanazon országgyűlés alatt, országgyűlési tanácskozások alatt volt tárgyakban közgyűlésen tett határozatára legfelsőbb helyen kimondott kárhoztatással, részint a mondott országgyűlés eloszlása után, ezen és több megyének, törvények, jelesen az 1723: 58. és 1791: 14. t. cz. által biztosított közgyűlési hatósága megsértésével s a haza több alább névszerint előszámlálendő békés polgárainak majd hűtlenségi, majd bectelenségi perbe vonatásukkal a hazai alkotmány életerén —, mely a nyilvánosság és a szólás törvényes szabadságában áll —, ejtett tetemes sérelem el nem enyészetik, s mind a vármegyék azon törvényes állásba, melyből követkeiket szabadon utasíthatják, mind az országgyűlés azon alkotmányos helyzetbe, melyben az 1791: 13. t. cz. szerint az országgyűlési tárgyakban a törvényes szabadság körében bátran munkálódhatik, vissza nem tetetnek, és így mindaddig, míg a törvényhatóságok képviselői bár leg-

ártatlanabb, de könnyen félremagyarázható kifejezéseikért aggasztó rettegés helyett, magas hivatásukhoz illő nyíltsággal s szabad embert diszesítő méltósággal nem léphetnek, a hazára áldást csak ily módon, különben szennyet s az utókorra nyomort árasztandó pályájukra, a küldöttség meggyőződése szerint az országgyűlés semmibe nem ereszkedhetik: ez okból oda vélné az országgyűlési követeket utasítani, hogy mindaddig, míg a haza ezen legfőbb kincse, t. i. a szolás s a közdolgok folytatásában szükséges nyilvánossági és közbizalmi szabadság, a reá tapasztott salakoktól egészen meg nem tisztítottatik, s az ország fenállásával egykoru s folyvást megtartott szeplőtleniségébe vissza nem helyeztetik, a királyi előterjesztésekbe ne avatkozzanak; hanem azonnal a 2-ik és 3-ik pontban előadottak után, a mult országgyűlésen jelen volt karok és rendeknek a főrendek táblája által e tárgyban 17 rendbeli üzenet váltása után is ki nem fásazthatott s őket az utókor előtt is méltán érdemlett fényben állítandó férfias szilárdságát követve, a szolás és nyilvánossági s közbizalmi törvényes szabadságot, a rajta ejtett sérelemnek multa nézve tökéletes orvoslásával s jövőre nézve minden oldalról biztosításával kivívni igyekezzenek.

1839. febr. 21-én. Küldöttségi gyűlés. Felolvastatván az előző ülés jegyzőkönyve s annak folytán tanácskozásba vetetvén a közelebbi országgyűlés óta közbejött sérelmek, jelesül:

a) Hogy nem tekintve az 1687: 14. t. cz.-nek az 1723: 5. t. cz. által megerősített rendeletére, mindjárt az országgyűlés eloszlása után némely ifjak felségsértés gyanujából az egyedül törvényes polgári hatóságok elmellőzésével, az emezeknek segédelmére szükség esetében is legfeljebb hatalomkarképen használható katonaság által fogattak el s katonai laktanyába záratván, a midőn:

b) Nemesak ezen vármegye, hanem az ország megyéinek nagyobb része az említett ifjak elfogatása módjának törvénybe ütköző volta ellen az 1791: 12. t. cz. által biztosított hatósághoz képest felszólalt s törvényes okaikat ő felsége elé előbb felírás, s annak hosszabb ideig kegyelmes válasz nélkül maradása után keblökből rendelt küldöttség útján kívánták felterjeszteni, a küldöttség az 1547: 39. t. cz. ellenére ő felsége kegyelmes színe elé sem bocsátatott, a későbben érkezett királyi visszairatokban pedig a helyett, hogy a megyék rendjeinek előterjesztései okokkal győzettek volna le, az annyi kétes esetekben koronás fejedelme iránt mindenkor rendíthetlennel bizonyított magyar hűségnek kétségbe hozatalára, ő felsége neheztelésének kijelentésére s egyáltalában nem érdemlett dorgálásra vetettek alkalmul, s miután:

c) Az ilyképen törvénytelen módon elfogott ifjak ellen a per a tekintetes királyi tábla előtt azon nyilvánosságnak is, és formaságoknak, melyek az előtte folyó egyéb pereknél megtartatnak, elmellőzésével felvétellett, az általuk választott ügyvédek törvényekben hallatlan hallgatási eskü letételére sürgettettek s minthogy ily ügyvéd nem találtatott, a vádlottak azon jótékonyágtól és még törvényrendelete alá sem vonható emberi joggal élestől is, miszerint legdrágább kincsöket, az életet, azoknak védelmére bizhassák, kikhez bizodalunk van, megfosztatván, mentségeik beiktatása a szegények ügyvédjére bízott, s e szerint ezen még csak a szokott törvényszéki nyilvánosság által sem kísért perek egész folyamatában a kormány a felperesi és alperesi ügyvédekben és így két személyben is képviselve volt, akkor, a midőn maguk a törvények által különben többé-kevésbé részesítettni szokott alperesek ugyanazokban és így ezen önszemélyeiket legközelebb érdeklett állapotban csaknem egészen idegenek voltak. Továbbá:

d) A midőn a megye rendei az előbbeni pontban előszámlált törvényes formaságok elmellőzésével s szabad védelem kirekesztésével lefolyt perekben hozott ítéleteket semmit érőknek nyilatkoztatták s ő felségét az itélő főtörvényszékek által a polgári szabadság veszélyeztetésével elkövetett hibákra figyelmessé tenni kívánták, az addig a személyes szabadság megbántása körül forgott sérelem, várt orvoslás helyett az 1723: 58. t. cz. biztosította közgyűlési szólás, tanácskozás s végzésbeli szabadság korlátozásával tetéztetett, mennyiben nemcsak ezen, hanem több, különösen Bars vármegyében a királyi Curia ítéletét tárgyzó közzézés előbb megsemmisítettván, a közgyűlési szónokok ellen egyik helyt a törvények által tiltott királyi bizottság útján, más helyt pedig, mint ezen megyében, vallató birói parancs mellett vizsgálat tetetett, nemcsak, hanem azok, sőt még olyanok ellen is, kikről a vallató pontokban emlékezet sem tetetett, hűtlenségi vagy becstelenségi perek tetettek folyamatba, s mig ezek ekkép történtek; addig:

e) A közelebbi országgyűlésen a törvényhozó test mindkét részének tudtával s legkisebb ellenzés nélkül „Országgyűlési tudósítások“ ezimje alatt magános levelezéseket folytatott Kossuth Lajos az országgyűlés eloslása után szintén magános levelekben, az 1723: 58. t. cz. által törvényes nyilvánossággal biztosított közgyűlések tanácskozásairól az országgyűlésiekhez hasonló értesítéseket közölván, ettől nem a törvényes kormányzék útján s nem is a megyéhez érkezett s az illető félnek sürgetésére is soha elő nem mutatott legfelsőbb királyi parancs ürügye alatt eltiltatott, s a midőn nemcsak ezen, hanem

az ország több törvényhatóságai is ezen törvény biztosította jogok sérelmét sajnosan vették és Kossuth Lajos ügyét magokévé tévén, az e részben nyerendő orvoslás végett ő felségéhez folyamodtak, várt orvoslás helyett, csakhamar Kossuth Lajosnak katonai karral, lett elfogatása s katonai laktanyába záratása felől értesítetttek. Tetézte ezen sérelmet azon körülmény is, miszerint ámbár Kossuth Lajos ellen, hűtlenségi vádnál, maga a felperes királyi fiscus sem követelt egyebet s a hűtlenségi esetekben a törvény egyáltalában szabadlábbon védelmet rendelne, még is sem a megyéknek e részbeni felterjesztések, sem Kossuth Lajosnak ezt tárgyazó perbeli védelme, ő felsége s a királyi ítélő tábla által tekintetbe nem vetetvén, a törvény napfényénél világosabb értelmét erő nélkülűnek s jogukra nézve annak biztosítékát és védelmét erőtlennek kénytelenítetttek tapasztalni.

Mindezeket a küldöttség kettő szempontból tekintvén, mennyiben t. i. általuk mult időben a haza egyes polgárainak jogai szenvedtek sérelmet, s a jövődőt tekintve, mennyiben a dolog mostani helyzetében maradtával az eddig bántatlan hagyatottak magukra hasonlót várhatván, azon kínos körülmények közé helyezvék, miszerint mit szabad tenniök, s mit kellessék kikerülniök, nem tudhatják: ugy vélekedik tehát, hogy miután a fennebb előszámlált sérelmek az előbbeni ülés 4-ik pontjában foglaltaknak, s már országgyűlés eleibe terjesztetteknek csak folytatásai, következőleg orvosoltatásuk módja is amazoktól különböző nem lehet, ezek is mindjárt az országgyűlés megnyitása után azonnal a királyi előterjesztések előtt vétessenek föl s multra nézve orvosoltatásuk mind a már megítélteknek szabadon bocsátásával, mind a perbe fogottak ellen indított kereseteknek megszüntetésével, a megsemmisített megyei határozatoknak épségben tartásukkal, s azoknak, kik a megyék küldöttjeit az ő felsége eleibe járulásban fentartóztatták, az 1507: 7. t. cz. értelmében megbüntetésökkel eszközöltessék, ugy mind az által, hogy a személyes szólás és közzézési szabadság még ezen gyűlés folyamata alatt oly világos, minden kétséget avagy félremagyarázhatást kirekesztő, betűszerint értendő s az áthágás esetében az illetőkre szoros felelet terhét vonandó törvényekkel biztosittassék, melyeknél fogva az eddigi esetekhez hasonlók ne történhessenek.

Minek tekintetéből ugy levén meggyőződve a küldöttség, hogy valamint tagadhatlan, hogy ámbár egy jól elrendezett statusban nincs oly csekélynek látszó polgári viszony, melynek törvény általi biztosítására szükség ne lenne, mégis egyik a másiknál csakugyan előbb való; ugy az sem szenved kétséget, hogy a törvények az idő és körülmények kívánatai s szükségeinek szülöttei levén, a dolog természetében fek-

szik, hogy az elsőbbség azoknak adassék, melyek a status fenállhatóságának, előhaladásának és virágzásának első feltételei: úgy vélekedik tehát, hogy azon csak theoriában következetes, de gyakorlatilag alig kivihető rendszertől, hogy az országos rendszeres munkálatok csak s egyedül a felállított rendben terjesztessenek elő, elállani s e helyett a sokkal inkább, sőt méltó joggal mondhatni, egyedül czélra vezetõ kiszemelési rendszert kellene követni, oly módon azonban, hogy a kiszemelt tárgyak előre meghatározotassanak, melyek közt a küldöttség vélekedése szerint első helyet foglalná: a szólás és személyes bátorság biztosítása.

1839. február 23-án gyűlés folytatás. Az alkotmányos élet nélkülözhetlen feltétele a szólás szabadsága. Ez hazánkban is a megyei közgyűlésekben szintugy, mint az országgyűléseken a honi intétiókkal egykoru, s a legközelebbi időkhig sértetlen gyakoroltatván, ovakodó körülrássali biztosítása feleslegesnek tekintett. Most azonban miután némely hazafiak közgyűléseken a törvény biztosította nyilvánosság helyén, mondott beszédekért nemcsak hűtlenségi avagy becstelenségi perbe idéztettek, hanem egy közülök el is ítéltetett; sőt már a közelebb mult országgyűlésen is, mint fennebb érintetett, volt eset, miszerint megyei követ beszéde hűtlenségi perbe fogatásra vétetett ürügyül, a tekintetes nemes vármegyének már 1837-ben kijelentett nézetéhez képest is itt az idő, melyben a szólásszabadság, ezen a hazai alkotmány egyik védszerének világos és magyarázatot kizáró törvényekkel biztosítását eszközölni, a törvényhozás feladatának kell tekinteni.

Mire nézve a küldöttség következőket javal törvény által meghatározatni.

1. Szóval s beszéd által, sem az ország-, sem megyei közgyűlésekben hűtlenségi vétség nem követtethetik el. Azonban hogy a törvényszerű szólásszabadság, másoknak szintén törvényes jogaiba vágva korlátlansággá ne váljék, kijelentendő lenne, hogy akárminemű szóvali kihágások, kivétel nélkül a vétség fokozatához mérsékelve, csupán disciplinaria büntetést vonhatnak maguk után, — mely esetben:

2. Ha országgyűlésen a királyi —, közgyűléseken pedig a megyei ügyvéd, vagy legalább a jelenlevők közül hárman kívánnának az illető ellen keresetet támasztani, azon kérdést, hogy a fenforgó esetben legyen-e a keresetnek helye vagy sem, egy minden különös esetre rögtön a jelenlevők közül fele részben a felperes, másik felében pedig a vádlott által, mindkét részről az ellenkező fél választottai iránt a kifogási jognak oly mértékben, hogy annak mégcsak okát adni se

tartozzék, jus perhorrescentiae fenhagyása mellett választandó bíróság fogja előlegesen eldönteni; s ha ezen választott bíróság a keresetet megállapítaná, akkor:

3. Kivevén a közgyűléseken a széksértést, melyre nézve az eddigi törvényes szokás továbbra is megmaradna, a megyei ügyvéd keresetét a megyei törvényszék —, az országgyűlésen pedig minden ezen czim alá tartozó kisebb vétségeket egy, mindjárt az országgyűlés elején választandó bíróság fogná elítélni, — melynek:

4. Az előtte teljes próbákkal bebizonyítandó vádra az országgyűlés által minden fokozatra nézve világosan megállapítandó, de 1-naptól kezdve 6-hónapi fogságnál tovább ki nem terjeszthető büntetéssel, törvények értelmében csak betüszert lenne szabad ítéletet hozni. — Azonban a vádlott jogainak épségben tartása tekintetből az is törvény által jelentetnék ki:

5. Hogy az mindaddig, míg a fennebbiek szerint alakítandó bíróság által vétkesnek nem találtaik s reá az ítélet kimondva nincs, senki által és semmi szin alatt, polgári jogainak gyakorlásában nem gátoltathatik, s azokat a büntetés kiállása után ismét teljes mértékben visszanyeri, annyira, hogy ezen büntetés kiállása után nemcsak egyéb kisebb fontosságú viszonyokban, hanem magában a büntetési idő alatt physice félben szakadt országgyűlési követség azutánni folytathatásában sem tetethetik bárki által akadály.

1839. mártius 6-án kiküldöttségi gyűlés folytatás. A szólás-szabadság világos törvény általi biztosítása után, nyomban következnek az országos rendszeres munkálatok felségsértés és hűtlenségi vétségről szóló cikkelyeinek országgyűlési tanácskozás alá vétele. Azonban a küldöttség vélekedése szerint ezzel, különösen in specifico a most érintett vétkekkel vádlottak elleni eljárás rendszerének törvényszerű meghatározása oly szoros és elválaszthatlan kapcsolatban áll, hogy e nélkül a czélba vett személyes szabadság biztosítása nem eszközölhető; mivel ámbár törvény eddig sem létezett, mely a felségsértés és hűtlenségi vétség eseteiben az egyéb vétkek elkövetőire nézve fenálló törvény rendeletétől s eljárási vagy bánási módtól eltérést engedne s abból, hogy a törvények ezen vétkekre nézve e részben különbséget nem tettek, a természetes következtetésnek nem annak kellett volna lenni, hogy mivel az ily vádak a többieknél terhesebb következtést vonnak maguk után, a vádlottak elől a legcsekélyebb vétkes előtt is nyitva álló öngazolhatási ut is elzárassék, hanem annak, hogy mivel a törvény kivételt nem tett, legalább a vádlottaknak általánosan engedett jótékonyágban ezek is részesíttessenek: mégis a közelebbi időkbén épen ellenkező történt. Jelesül:

Midőn a megyék a katonai karral elfogatásokat sérelemnek látván, az 1687: 14. t. cz.-re hivatkoztak a nélkül, hogy a felségsértés eseteiben elfogatásra csak következőleg is kivételt engedő valamely törvény idéztetett volna, válaszul azt nyerték, hogy az érintett t. cz. rendelete alá a felségsértés nem vonathatik. Ugyszintén:

Midőn a felségsértéssel vádlottak ellen indított pereknek szokatlan módon felvétele, titkos eldöntése, az alperesek által választott ügyvédeknek hallgatási eskü letételére kinszerítése s a szabad védelem megtagadása alkalmával az ily perekben biráskodást minden kivétel, avagy fentartás nélkül egyenesen a királyi táblára ruházó 1791: 56. t. cikklet hozták fel, azzal utasítottak vissza, hogy mivel ezen törvény által az annak hozatala előtti gyakorlat eltörölve nincs, az továbbra is áll. Minek tekintetéből figyelmezve azokra is, mik a tekintetes nemes vármegyének e tárgyban adott előbbi követi utasításaiban foglaltatnak, az e részben hozandó törvényre nézve következő javaslatot terjeszt elő a küldöttség:

a) Az ítélet előtti vagy rögtöni elfogatásoknak csupán s egyedül a felségsértés eseteiben lehet helye s akkor is csak úgy, ha a feladás legalább két teljes hitelességű tanu által tetetik.

b) Az elfogatási parancs jöhet vagy egyenesen a királyi felségtől, vagy az ország nádorától. Az első esetben azonban az ország kancellárja vagy helyettese, és még egy királyi tanácsos által is aláírandó a végett, hogy ha az a) pont alatt érintett alapos jelenség hiányzásának, vagy az 1715: 9. t. cz. 5. §-ának esetében, midőn t. i. a feladó a felelet terhét magára nem vállalta, vagy végre nem is felségsértéssel vádlottak ellen adatnak ki, s ez a per folyamata alatt világosságra jönne, ezek az aláírásért, valamint hasonló következmények közt az ország nádora is a legközelebbi országgyűlés által feleltre vonathassanak.

c) Az elfogatási parancs csupán s kirekesztőleg csak polgári hatóságokhoz intézethetik, milyenek a vármegyék, királyi városok és országgyűlésen képviselt szabadkerületek. Azonban csupán ezen különös és egyetlen egy esetben felhatalmaztatik az illető alispán, város bírása és kerületi kapitány, sőt egyszersmind felelőssé is tétetik, hogy az ily elfogatási parancsot, mennyiben a b) pont alatti alakban lenne kiadva, két magok mellé veendő tisztviselővel, jelesen az alispán az illető járásbeli fő- vagy annak akadályoztatása esetében —, alszolgabíróval és esküttel együtt időhalasztás nélkül végrehajtsák s a dolgot végrehajtás előtt csak akkor, ha a törvényes formáság az elfogatási parancsban hiányzanék, tartozzanak a gyűlésnek bejelenteni.

d) A most említett tisztviselőknek kötelességökben áll a helyszínen késedelem nélkül megjelenni, mindenek előtt a vádlottnak az elfogatási parancsot eredetiben multhatlanul előmutatni s az elfogás megtörténte után, de még az elfogott jelenlétében annak mindennemű irományait zár és pecsét alá venni s magával a rabbal együtt azon polgári hatósághoz, mely letartóztatási helyül van kijelelve, biztos őrizet mellett elküldeni s a dolog egész folyamáról illető törvényhatóságait a parancs végrehajtása után legfeljebb 24 óra alatt körülményesen tudósítani.

e) Az elfogottat a közben eső törvényhatóságok felelősség terhe alatt szállítják tovább.

f) A letartóztatottnak a letartóztatási helyszínére érkezése után 24 óra alatt a fiscus értesítendő, s az azonnal megalakítandó választmánynak a vádpontok másik 24 óra alatt beadandók.

(g-től k-ig az eljárási módok iratnak le s az elfogott családi okmányainak őrzése iránt történik intézkedés.

Ismét 1-től 4-ig terjedő pontokban a Wesselényi és Kossuth ellen tett eljárás és ítéletek által elkövetett sérelmek részletezettek.)

Az ezután következők terjedelmök miatt csak kivonatosan közöltetnek.

1839. martius 13. gyűlés folytatás. A küldöttség, azon fennebb megállapított elvnel fogva, miszerint a közelebbi országgyűlésen a kiszemelési rendszert követve, a hazai ipar élesztésére, a nemzetiesedés előmozdítására s más közérdekű tárgyakra nézve, mint az már a közelebbi országgyűlésen is történt, óhajtana törvényeket hozatni, az országgyűlési követeknek adandó utasításul következő, még az országgyűlés megnyitása előtt valamennyi megyével közlendő javaslatokat terjeszt elő:

1. Miután a közelebbi országgyűlésen alkotott 41-ik t. cz. által egy a nemzet méltóságának voltaképp megfelelő játékszín terve kidolgozására kinevezett országos küldöttség, nádor ispán ő cs. k. főherczegségének közelebb mult évi november 9-ről ezen t. nemes vármegyéhez intézett kegyelmes levele szerint abban állapodott meg, hogy addig is, míg ezen nagy vállalat a törvény által biztosított dunaparti telken a nemzet méltóságához illőleg tökéletességre mehetne, a közelebbi országgyűlésnek a már fenálló színház országos pártolás alá vétele ajánltassék, a fentartásra és a színészek nevelésére szolgáló alap 600,000 forintban véleményeztetvén. Ez ügyet követ urak támogassák.

2. Mivel a nemesség alsóbb osztálya, a birtok nagy elaprózta-
tása miatt elszegényedik és nagyon elaljasodik, alkottassék a nemes
birtokokra minimum törvény. E törvény kihirdetése után kötendő
házasságokból születendő nemes gyermekek közt semmi oly ingatlan
örökség többé osztályra ne essék, mely 50 holdnál csekélyebb; hanem
ha a felosztandó részbirtok 50 hold, vagy kevesebb, akkor a legöre-
gebb testvér legyen jogosított megtartani, a többinek becsár szerint
kifizetése mellett. Ha az nem tudja, vagy nem akarja, az a testvér, a
melyik erre vállalkozik.

3. Mivel a birtok elaprózás megakadályozása még meg nem
gátolja az elszegényedést, állittassék müegyetem, hol az ifjak kenyér-
kereső életpályára képeztesse. És az e részben a mult országgyü-
lésről ő felsége elé terjesztett tervezetre a válasz sürgettesék.

4. Nem lehet ugyan meg nem ismerni, hogy a legközelebbi
országgyűlésen a birói ítéletek végrehajtása iránt hozott t. czikk által
a hazai hitel megalapítására nézve nevezetes előlépés tetetett, de más
részről azt sem, hogy mindaddig, míg a tőkepénzes bizonyossá nem
tetetik a felől, hogy a szavát s kötelezését meg nem tartó adóst a
törvény nemcsak pénze visszafizetésére, hanem teljes kármentesíté-
sére is kötelezendí, a kölcsönzésre vagy épen nem, vagy csak igen
terhes feltételek alatt adja rá fejét. Annálfogva oly törvény létesítése
sürgettesék s eszközöltessék a legközelebbi országgyűlésen, mely az
eddig tiltva volt kamat-kamatja kötelezését s ily esetben annak birói
megítélését is megengedi; magában értetődvn, hogy ezen törvénynek
visszaható ereje nem lehet.

1839. mart. 25. folytatás.

5. Ha az országgyűlésen a büntető törvényt ezuttal egészen
megalkotni nem lehetne, azon igyekezzenek követ urak, hogy legalább
a becsület bántalmi sérelmek megtorlására nézve még ez országgyü-
lésen törvény alkottassék.

6. Mivel az 1723 : 107. t. cz. a jó lelkü hitelezőket nem védi,
minden tekintetben az alattomos kijátszatás ellen; tehát oly törvény
kivántatik, melynél fogva :

a) Azok, a kik ellen a perfolyama alatt világosságra jön, hogy
a pénz kölcsönvételkor vagy semmi értékök nem volt, vagy annak
előtte felszedett adósságaik mennyisége javaik becsét meghaladta,
fenyítő perbe idéztetvén, testi büntetéssel illettessenek.

b) A betáblázott adósság azon javakon, melyeknek a kölcsönvevő
a betáblázáskor valóságos birtokában volt, állandó teherül maradván,
azon javak birtokosa ajándékozás, adás-vevés, zálogosítás vagy csere
által időközben bármiként változzék, azt, kivevén az elidegenítésbe

lett megegyezést, a hitelező mindenkor a jelenlegi birtokoson követelhesse.

1839. ápril 11-én folytatás. A mult országgyűlési munkálatok fonalán :

a) Sürgettessék, hogy ő felsége lakását a haza keblébe s az országgyűlést Pestre tegye.

b) A protestansok vallási sérelme, a görög nem egyesült vallás sérelme, az unitaria vallás jogosittatása.

c) Az urbéri törvények irányában a megyének még nem fogatosított utasítása a szabad alku szerinti örökváltság és az adózó nép személy s vagyon biztosítását illetőleg.

d) Mivel az 1836: 44. t. cz. szerint az országgyűlés költségét a nemesség csak azon egy esetre vállalta magára: tehát sürgetendő ennek végleges elintézése, ugy hogy jövőre se viselje az adózó nép ezt egészen, hanem mivel a nemesség ügyei az adózó népevel együtt intéztetnek az országgyűlésen, tehát felit a nemesség, felit az adózó nép.

e) A mult országgyűlésen még egészen be nem végzett urbéri törvény alkotás folytatandó. Mivel akkor csak az lett határozva, hogy országgyűlés alatt az apellátában levő perek folyjanak; most elhatározandó, hogy a táblai perek is folytattassanak.

f) A köztisztviselők büntető bírósága szabályozása; az egyházi tizedeket, a XXI. t. cz. által visszacsatolt erdélyi részekben divatozó vallást; — a só árát, — a magyar nyelvet, a népnevelés jobbítását illető törvények fonala ott fogatván fel, a hol a mult országgyűlésen félben maradt, az irántuk létező utasítás szerint sürgetendők.

g) Bod János, Nemes Farkas Ferencz ügyvéd, és Barkó László elfogottak ügye, az elfogott ifjak, b. Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos ügyével, a hasonlatosságnál fogva, egyformán tractálandó.

h) Miután a Ludoviceum ügye az 1808-ban megállapított tanítási rendszer s a megkívántató költségek iránt még nem tisztázthatott ügy miatt, még függőben van, az alapítók, illetőleg azok örökösei megkeresendők, ha nem volnának-e hajlandók ezen intézetnek más, például műegyetemmé, polytechnicumná átváltoztatására. Ha hajlandóknak nyilatkoznak: akkor a műegyetem létrehozása eszközöndő.

i) Az elmebetegék intézetének felállítása —, a nemzeti muzeum gyűjteményének rendbeszedése, — a gróf Ráday-féle könyvtár megvétele sürgettessék. Igyekezzenek követ urak, hogy a nemzeti muzeum halhatatlan megalapítójának, gróf Széchényi Ferencznek szobra

országos költségen elkészítettvén, örök emlékül a Muzéum épületében fellállíttassék.

k) Az 1790/1-dik évi 13-ik t. cz. minden három év alatt rendszeres országgyűlést tartani rendelvén, az ugyanazon évi 19. t. cz. szerint pedig az adó csak egyik országgyűléstől a másikig ajánlatván meg, miután jelenleg az időből a törvény ebbeli rendeletének eleget tenni ki nem telik, az ebből folyó kétszeres sérelmet a követ urak terjesszék elé, nemcsak a multa nézve orvoslás végett, hanem hogy jövőre a hasonlók megtörténe az által távolíttassék el, hogy az e részben hozandó törvényben világosan jelentessék ki, hogy a rendszeres országgyűlés kezdetének határnapja minden három év múlva azon nap legyen, melyen az előbbeni befejeztetett. Továbbá utasítandók követ urak, hogy az adó dolgában mindaddig, míg a bevezett országgyűlési tárgyak iránt felterjesztett törvényjavaslatok ő felsége által helyben hagyva nincsenek, be ne avatkozzanak, s minden esetre mielőtt megajánlanák, az adó mennyiségére nézve küldöiktől pótló utasítást várjanak, s miután azon okok, melyek eddig az országosan megajánlott adónak a törvényczikkelyekből lett kimaradását szükségessé tették, többé nem állanak, a dolgot oda igyekezzenek vezérelni, hogy minden országgyűlésen a megajánlott adórol különös törvényczikk alkottassék.

l) A katonaság élelmezése s a budapesti dunahid tárgyában kiküldött bizottmány bevégezvén munkáját, e munkáknak a vármegyékkel közöltetése sürgetendő; ugy sürgetendő a Károlyvárostól Fiuméig vezető Luiza utnak országos megváltása is, kapcsolatban a vasuttal.

1839. april 13-án folytatás.

m) A lengyel nemzet ügyében felírás. A két protestans felekezet követőinek horvát és egyéb társországokban polgári joggal felruházatása.

n) Az országgyűlési hirlapok dolga és sajtószabadság sürgetendő.

o) Remélhető levén, hogy a nádor a Pesten építendő országház tervzetét, megbízatásához képest, elkészíttette, s az országgyűlés elé terjesztendi; az e czélra megkívántató költség iránt követ urak azonnal tudósítást tegyenek.

p) A közelebb volt nagy árviz által a Duna általános rendezésének szüksége felől azok is, kik eddig oly nagy fontosságot annak nem tulajdonítottak, meggyőzetvén: a Duna alsó részében való hajózást gátló akadályoknak nemes Borsod vármegye által indítványozott elhárítása olyképen leszen módosítandó, hogy a Duna általános ren-

dezése iránt a következő országgyűlésen mulhatlanul intézkedés tétessék.

q) A Duna mult évi kiöntésekor élet halál veszély közt forgott pestvárosi lakosok megmentésében egyedül nemes szive sugallatával vezérlett s magát különösen kitüntetett bécsi nagykereskedő Pfeiffer Alajos díj nélküli honosításra ajánlandó.

r) Báró Lederer Ignác magyar főhadi kormányzónak díj nélküli honi jogokkal megajándékoztatása indítványozandó.

s) Sürgetendő, hogy az országgyűlési napló költségét a főrendek is viseljék, s abba a szónokok ne csak az illető megye nevének s követi minőségöknek, hanem tulajdon nevöknek is kiírásával jeleltesenek meg.

t) A vakok intézetének az 1837. évi 1165. sz. alatt kelt megyei határozathoz képest országos intézetté tétele indítványozandó.

u) A nagymélt. m. k. helytartó tanácsnak, ezen megye azon felírására — melyben a posoni német hirlapban, a felségsértés vétkeivel vádolt ifjak iránt hozott ítéleteket a dolog történetével ellenkezőleg közölt tudósítás megezáfolása tárgyában költ s kinyomatott megyei határozat elkoboztatása ügyében tett felterjesztést, az 1837. évi sept. 19-ről 29, 285. sz. alatt érkezett intéző levelében, a vármegyének törvény által nem tiltott azon gyakorlata, miszerint a törvényes nyilvánosság körében hozott határozatait nemcsak tetteleg, hanem a könyvvizsgálói hivatalhoz 1794. évi 5342. sz. alatt bocsátott utasításhoz képest is, a nélkül, hogy abba a könyvvizsgálói hivatal beavatkozott volna, szabadon kinyomatta: visszaélésnek és ellenszegülésnek nevezetvén, ezen sérelemnek multa nézve orvosoltatása, az 1837. évi 6117. számú megyei határozat értelmében sürgetendő, jövőre nézve pedig kieszközölnöd, hogy addig is, míg a sajtó dolga egész kiterjedésében törvénnyel elintéztetik, a vármegye jogainak e részben épségben tartása biztosíttassék.

x) A megyei alkotmányos hatóságon, az által, hogy a midőn ezen megye Kossuth Lajos elfogatása után, az ekkép félbeszakadt „Törvényhatósági tudósítások“-at, gyűlési napló alakjában folytatatni rendelte volna, ő felségének 1837. augusztus 24-ről 11974/1654. szám alatt kelt leirata által nemcsak e részbeni határozata megsemmítettett s annak foganatosításától eltiltatott, hanem mindazok, a kik az említett napló készítésével megbizva voltak, azon esetre, ha a megye meghagyásának engedelmeskednének, ebbeli tettökért fenyték alá vonatással fenyegetettek meg, — tetemes sérelem ejtetett: annak meg-orvoslása tehát az országgyűlési követ urak által az előleges sérelmek sorában szorgalmazandó.

E szóban forgó országgyűlésre követekül megválasztottak: gróf Ráday Gedeon és Szentkirályi Mórítz.

A küldöttség által kidolgozott követutasítás pedig az 1839. április 15—17 tartott közgyűlésen a következő változtatásokkal hagyott helyben:

1. A követeknek küldöikkel szembeni viszonyáról szóló 1-ső pont abbeli kitétele „egyenesen utasításainak tolmácsai“, nagyobb világosság okáért ezen szavakkal „az az kijelentői“ megváltoztatott.

2. A törvénytest külső alakját illető 2-ik pont elején azon kifejezés „minthogy különben“ sat. berekesztőleg e szavakig „nem lehetne“ kihagyott.

3. A közelebbi múlt országgyűlés óta történt sérelmek orvoslására szerkesztett czikk *a*) pontjában érdekllett közgyűlési határozatok megsemmisítése mikénti orvosoltatása iránt előterjesztett javaslat helyben hagyatván, az 1723 : 58. t. cz. által biztosított megyei határozatokat illetőleg még az adatott utasításba, hogy az említett törvényczikk nagyobb világosság okáért azzal bővítették: hogy azon esetben, ha valamelyik megyei határozat a kormány által törvénybe ütközőnek követeltetnék, s az e részben felforgó különbözősége közte s az illető vármegye közt szokott felírás útján el nem intéztethetnék, a törvénymagyarázati hatóságot kirekesztőleg magának az országgyűlésnek tulajdonító 1790/1 : 12. t. cz.-ben kimondott elvhez képest a dolog végrehajtásának felfüggesztése mellett, az egész tárgy a legközelebbi országgyűlés elé terjesztessék.

4. Az ugyanazon czikk utolsó előtti szakaszának azon kitételéhez, hogy „a személyes szólás és közvégzési szabadság oly világos és stb. biztosított“, hozzá adatott, hogy az érintett jogokról jelenleg fenálló törvények bővebb körülírását ezen vármegye rendi nem azért látják szükségesnek, mintha azokat önmaguk is homályosoknak tartanák s ezzel némileg azt ismernék el, mintha azoknak önkényes félremagyarázása menthető volna; hanem azért, hogy jövődöre nézve még a félremagyarázás lehetősége is kirekesztve legyen.

5. A szólásszabadságot illető törvényjavaslat 2-ik pontja azon hozzátétellel hagyott helyben, hogy az ott előadott módon választandó bíróság elnöke mindenkor az egyik vagy másik alispán legyen.

6. A felségsértésről szóló törvényjavaslat *k*) pontja (mely mint csak a módozatokról szóló, fentebb rövidség okáért kihagyott) részint azért, mivel az ugyanazon vétket elkövetők közt tetteik s viszonyaik minőségét tekintve, valamint más esetekben, úgy itt is lehetővé a különbség, a fenytéki beszámítás lépcsőzete ki nem rekesztethetik,

a halálbüntetés eltörlése mellett, 1½—15 évi büntetésre véleményeztetik szabályoztatni.

7. A b. Wesselényiről és Kossuthról szóló előterjesztés bevezetésében ezen kitétel helyett „a nélkül hogy taglalásába bocsátkoznék stb.“, ez tetetett „a nélkül, hogy azoknak érdemébe bocsátkoznék, csupán az eljárási mód és formákat tekintve, azt tapasztalván.“

8. A nemesi ingatlan örökségnek 50 holdon alol osztály alá nem eshetése iránti törvényjavaslat hosszabb vita után is többséget nem nyervén, a követutasításból kihagyatott.

9. A személyi és becsületsértések iránti törvényjavaslatban ki-
teendő, hogy „az alperes törvényes idéztetése következtében a törvény előtt személyesen tartozik megjelenni s az ellene támasztott vád rövid uton, s nem forma szerinti perben fog elintéztetni.“

10. A hitelező nagyobb bátorságáról szóló törvény a váltó és kereskedelmi törvények kapcsába összefoglalandó.

11. A karok és rendek azt kívánván, hogy az országgyűlési költségeket jövőre is egyedül a nemesi rend viselje, miután azoknak igazságos felosztása csak a nemesi birtokok összeírásán alapuló kulcs szerint eszközölhető, utasított a küldöttség, hogy az e részben fenforgó körülmények minden oldalról megfontolása után, véleményt terjesszen elő.

12. Az adó megajánlásra vonatkozó utasítás azon kifejezése „mig a bevégzett országgyűlési tárgyak stb.“ oda módosított: „mig az országgyűlési tractatussal bevégzett stb.“

Továbbá még némely tárgy utasítás készítés végett a küldöttséghez visszautaltatván, különösen a 15-ik szám alatt a következők adattak utasításba: „Minthogy a múlt országgyűlésen alkotott törvényeknek nem azon világos szövegök van, mely törvényben megkívántatik, utasítatnak követ urak, hogy a közelebbi országgyűlésen az alkotandó törvényeknek kellő világossággal s minden szószaporítás kirekesztése mellett, minél rövidebben s meghatározottan leendő szerkesztésére különös gondjok legyen.“

Pótutasítás tárgyában küldöttségi gyűlés 1839. ápril 19-dikén:

Tanácskozás alá vetetvén az országgyűlést összehívó királyi leirat: Az ujczok állítását illetőleg, miután abban a kitűzött 10 év eltelése utáni elbocsáttatásnál s a magyar ezredek teljes mennyiségben tartásánál egyéb ok különösen kiemelve nincs: a szükség előre meg-tudandó.

Minthogy tudományos czélból a külföldi akadémiákat látogatni kívánóktól a szükséges utlevelek gyakran megtagadtatnak s csak meg-szorító utasítással s sok nehézséggel bocsáttatnak a tanulni vágyó

ifjak külföldi egyetemek látogatására és utazásra, máskülönben is a külföldre kimenetel sokképen nehezítve van: tehát törvény alkotandó, hogy a külföldre menni kívánóktól az utlevelek meg ne tagadtathassanak.

Collateralis tanuvallomásra mindenki kötelezve legyen.

1839. június 1. küldöttségi gyűlés folytatása.

1. A Herculanumból kiásatott s rajzolatban előmutatott két táblának a nemzeti muzeum számára Bogácsi Tamás által ajánlott megvétele az országgyűlés előtt pártolandó.

2. A postatisztek a postai leveleket gyakran letartóztatván, midőn a posták ellen e miatt a törvény értelmében per indított, a keresetek ő felségének leirata által, a törvénykezési rendszer teljes sérelmével azon ürügy alatt, mintha a posták a rendes bíróság alól ki lennének véve, megsemmisítettek. Ez a sérelmi panaszok közé felveendő, s indítványozandó, hogy a postatisztek, bányászok és kamarai tisztek, kik magukat az ország közönséges törvényei alól kivételteknek követelik, mind hivatalos, mind magános viszonyaikra nézve egyenesen az ország minden polgárát egyaránt kötelező törvények és illető hatóságok alá rendeltessenek.

3. A megyei tisztviselők választásának ügye, mely az 1836. sept. 22-ről 13,017. sz. a. kelt királyi leirattal megsértetett (a szabad választás korlátoztatván) szintén a sérelmek közé jegyzendő.

4. Gróf Teleki József ő felsége által ideiglenesen kinevezett koronaőr, országgyűlési megerősítésre ajánltatik.

5. A megyei körrendelet kinyomatását elkobzás útján meggátoló eljárás ellen ujlagos panasz a sérelmek közt.

6. Az utak csináltatási költségére nézve úgy lévén az igazsággal megegyező, hogy azt az viselje, a ki az utaknak hasznokat vesz: annál fogva vámszedés elrendelése ajánltatik, mindaddig, míg az építési és fentartási költség tőkéje kitelik.

7. Javító intézetek felállítása ajánltatik akkép, hogy a rabok ezélszerű foglalatatoskodtatása és jobbitása tekintetéből országos hozzájárulással az ország különböző részeiben egyenlő elv szerint s a bűntető törvényekkel összehangzólag létesítendő intézetek állittassanak.

8. Az 1791: 17. t. cz. hazánkat pénz és hitel dolgában a külfölddel némileg összehozta: de ez arra még sem elég, hogy azon most reánk nézve annyira kedvező körülményt, miszerint a külföldön megtódult pénz sokasága miatt leszálló kamatláb a külföldi tőkepénzest hajlandóvá tenné arra, hogy hazánk fiainak is kölcsönözzön. Ennek tekintetéből indítványba hozandó, hogy az országos rendszeres munkálatoknak váltókereskedési jogot tárgyazó részében előadott módon

Pesten egy oly törvényszék állittassék fel, mely előtt azon esetben, ha valaki magát annak bíraskodása alá köti le, ítélet a váltó-kereskedési törvény értelmében legyen hozandó.

9. A nemesi birtok összeírására, hogy az az országgyűlési költségek kivetésének alapjául szolgálhasson, országos küldöttség nevezendő ki, mely az összeírás elveit a megyének egymáshoz viszonyított állása szerint határozza meg.

10. Miután az urbér alatt levő községek szervezetére nézve már törvény van, a magukat megváltott községek és királyi városok szervezetét tárgyzó részét is az országos rendszeres munkálatoknak sürgetőleg intézni kell.

11. A zsidók azon alakban, melyben eddig a polgári társaság minden tetteleges jótékonyágát nélkülözve, kettőztetett teher alatt léteznek, az ország valóságos kárának, és önhasznuk keresését, érlelmi módjuk ezen egyedüli nemét kivéve, a vélek semmi kapcsolatban nem álló többi polgárok ellenségének tekintetvén, miután ez nemcsak a XIX. század annyi számtalan előítéleteken diadalmaskodott szelid szellemével össze nem egyeztethető, hanem magával a status czéljával is homlokegyenest ellenkezik: idő lelkéből eredt szózatnak véli a küldöttség annak országgyűlésen leendő indítványozását, hogy a zsidó vallás bevett vallásnak jelentessék ki, s követői más nem nemesekkel egyenlő polgári jogokba állittassanak; birtokot vehessenek s nemeséget is kaphassanak.

12. Az egyeduraságok, monopoliomok általában kárhóztatandók lévén, a czéheknek és árszabásoknak, mint a hazánkban különben is elég akadálylally küzdő s még középszerűség fokára sem vergődhetett mesterségek és ipar nyomasztó terheinek eltörlése utasításba adandó.

E póttutasítási pontokat az 1839. június 10-dikén tartott megyei közgyűlés a következők hozzászólásával fogadta el:

a) A katonaaállításra utasítás oda szorítottatik, hogy követ urak mindaddig, míg a királyi előadásoknak előterjesztése után e tárgyban bővebb utasítást nem nyerendenek, az 1830: 7. t. cz. utasítása szerint fenforgó szükség megtudásánál egyébbe ne bocsátkozzanak.

b) A küldöttség azon kívánata, hogy a m. kir. helyt. tanács a külföldre szóló utlevellet senkitől meg ne tagadhassa, avval bővítettett, hogy az utlevellet kiadása attól ne fogjon megtagadtathatni, ki az illető törvényhatóságától nyert uti levellet igazolja magát.

c) A collateralis tanuvallatásokat illető javaslat azzal toldatik meg: „hogy addig, míg a birói parancsolatok az országos rendszeres munkálatokban előterjesztett módon eltörölve nem lesznek, a vallató

parancs következtében tanuskodni nem akarókat épen azon büntetés érje, mely az esküt letenni vonakodókra szabva volt.“

d) A herculanumi rajzok előbb hitelesen megvizsgáltassanak, s követ urak által csak mint állítólag herculanumiak ajánltassanak.

e) A zsidók azon kikötéssel polgárosítottassanak, hogy magukat mindazon intézeteknek és szabályoknak, melyek a más vallásu idegen ajkuak magyarosítására nézve eddig fenállanak s ez után tetetni fognak, alávéssék s arra törvény által is kötelezve legyenek.

f) A czéhekre nézve, hogy a megye rendei a czéhek törvény általi eltörlésével korán sem akarják az új találmányok és vállalkozások jutalmául és pártolásául kiadatni szokott s csak bizonyos meghatározott ideig tartó szabadalmas levelek megnyerhetését meggátolni.

Az országgyűlés folyama alatt adott némely utasítás.

1839. évi 3043—44. jksz. Gróf Ráday Gedeonnak ezen vármegye részéről országgyűlési követté lett megválasztatása ő felsége által rosszaltatván s helyébe másnak választása parancsoltatván, Szentkirályi Mór követ utasittatik, hogy ezen sérelemnek elintézését az országgyűlésen előlegesen sürgesse, addig a megyét egyedül képviselvén. Szentkirályi jelenti június 10-ről, hogy a kerületi gyűlésen követelte gr. Rádaynak az országgyűlés rendesen megválasztott tagjaképen elismertetését. Az ügy országgyűlési tüzetes tárgyalás alá vetetett.

1839. 4919. jksz. Szabolcs megyének azon indítványát, mely szerint a magyar nyelv gyarapítására egy millió pengő forintot kíván országosan megajánlatni, Pest megye pártolja; hozzá teszi még, hogy a magyar tudós társaság ne tartozzék iratait censura alá bocsátani.

1839. 5154. jksz. Ráday a követségről lemond, helyébe 5431. jksz. alatt Dubraviczky Simon választatik. Ezzel az országgyűlésen e sérelem miatt folyt s a főrendekkel nagy élességet öltött vitatkozások fordulatot vesznek, s a követek szabad választhatási jogának terére mennek át.

1840. 639. jksz. A Duna szabályozására levén szabva a só felemelt árából bejövendő összeg, utasittatnak követ urak, hogy indítványozzák, miszerint a só felemelt árából bejött pénzekről az illető dicasteriumoktól számadás kívántassék s ezen pénzeknek, míg a Duna rendezése végbe nem megy, más egyéb rendeltetésök ne lehessen; azonkép ezen munkának gyors teljesítése sürgettessék. Továbbá tegyenek indítványt követ urak, hogy a gőzhajózási társaságnak engedelem levén adva, kérdeztessék meg, kitől, s mi módon nyerte azt; végre indítványoztassék, hogy ugyanannak a magyar kormány irányában létező viszonya az országgyűlés elé terjesztessék.

1840. 1009. jksz. Thurn és Taxis herceg Frigyes a honosításra nem véleményeztetik ajánlhatónak.

1840. 1026. jksz. Gróf Hoyos Antal honosítási kérvénye szintén el nem fogadható.

1840. 1118. jksz. Az adózó nép sorsának könnyítését a vármegye rendei mindenképen előmozdítani kívánván, helyesnek látják, hogy az összes adó egy részének viselését a nemesség vállalja el. Ennek keresztül vihetése tekintetéből az arálynak kidolgozására jelen országgyűlésből egy a jövő országgyűlésre tudósítást teendő küldöttséget indítványozzanak a követ urak.

Ehrenreimi Sebra Jakab honosításra nem alkalmas.

Ezen országgyűlés lefolyásáról Pest megye követei nyomtatásban megjelent kimerítő jelentést tettek.

43. §. Az 1843. május 14-dikére Posonba összehívott országgyűlésre küldött követeknek adott utasítás.

Országgyűlési követekül választottak ezen alkalommal: gróf Ráday Gedeon és Szentkirályi Móricz. (1843-dik évi 1108. jegyzőkönyvi szám.)

A követutasítás most is egy e czélra kiküldött bizottság által dolgoztatott elős annak javaslata alapján állapított meg közgyűlésileg. A bizottság előmunkálatát nevezetesebb részeiben szó szerint, egyebekben kivonatosan a következőkben közlöm:

„A tekintetes megye kegyessége azon tárgyak iránti véleményezéssel bizott meg bennünket, melyeket a közeledő országgyűlésen szőnyegre hozatni, s képviselői által a törvényhozás legközelebbi feladatául kitűzetni kíván.“

„Elvet és tért, melyből és melyen elinduljunk, nem vala szükség választanunk. Azokat a tekintetes rendek maguknak már rég kijelelték s ez: a haladás elve, s pályája. Ez elvet, e pályát követték a tekintetes rendek szilárdul 1832-ik országgyűlési utasításaikban s azon maradtak szilárdul folytonosan. De tárgyakat sem magunknak kelle kijelelnünk. Kijelelte azokat is a tek. rendek közt kifejlett s már két országgyűlésre adott utasításaikban nyilatkozott közvélemény, s mi szerencsések vagyunk oly megye bizottjai lenni, melynek mi ujat nem mondhatunk.“

„Javaslataink következők.“

„I. A törvényhozás legelső kelleke, hogy ki legyen egészítve. Vigyázzanak tehát követ urak, hogy meg van-e mindenki híva, kinek ott kell lenni.“

„II. Hanyagság a végrehajtásban megsemmisíti a törvény jótékonyosságát. Ennélfogva országgyűlési követ urak utasítandók, hogy előlegesen annak számon kérését hozzák indítványba: a törvények akár a kormány, akár a törvényhatóságok részéről mennyiben legyenek végrehajtv. Jelesül:

„a) A Magyarországtól elszakasztva volt, de az 1836: 21. t. cz. által visszacsatoltatni rendelt Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd megyék és Kővár vidéke visszacsatolásában eljár-e már az e végre kiküldött királyi bizottság. Ha az országgyűlés megnyitásáig el nem járt volna: a végrehajtás sürgetendő, s az illetők a hanyagságért felelősségre vonandók. E tárgy szőnyegre kerülésekor az unitaria vallás polgári jogokba részesítése stb. keresztül viendő.

„b) Mindjárt az országgyűlés kezdetén számon kérendő, hogy az egy vagy más tárgy előkészítésére kiküldött országos bizottmányok eljárak-e tisztokban, mikép; ha nem jártak el, mi okból nem?

„c) Miután köztudomás szerint több megyék a jobbagytelkeket bíró nemesekre az adót ki sem vetették, s azok is, melyekben a kivetés megtörtént, azt beszédni szintugy mint az elhagyott urbéri telkeknek törvény rendelte megtelepítését teljesíteni legnagyobb részben elmulasztották, s ekkép az 1836: XI. törvényt megszegették: mindenek előtt a n. mélt. helyt. tanács, melynek egyik főrendletése, a törvények végrehajtására felügyelni; de mindenesetre az illető megyék felelősségre vonandók. Törvény alkotandó, mely a törvény végrehajtását akár szándékosan, akár hanyagságból elmulasztó, akár testületekre, akár egyes tisztviselőkre szigorú büntetést szabjon.

„III. Az előleges sérelmek polgári alkotmányunknak régen vérző sebei. — — — Igyekezzenek követ urak, hogy az 1790: 13. t. cz. értelmében ezen a nemzetet és kormányt egymás ellenében oly rég óta feszültségben tartó sérelmek még ezen országgyűlésen törvény által megsemmisíttessenek.

„IV. Ő felségének a közelebbi országgyűlés alkalmával, 1840-ik évi martius 2-án kiadott királyi leirata által, miszerint a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását ígérve, a törvényhozó testületeknek e részben súlyos aggodalmait jövődre eloszlatni kívánta —, ugy a nádor jelentése szerint ugyanazon évi april 29-kén kelt királyi végzése által is, minek következtében mindazon személyek, kik az 1836-ik országgyűlés kezdete óta, az 1705: 7. és 1723: 9. t. cz.-nél fogva perbe fogattak, teljes szabadságba helyeztetek, s az 1456: 54. és 1490: 70. t. cz.-nél fogva folyamatba tett perek megszüntetettek: a szólás törvényes szabadságán s a nyilvánosságon ejtett sérelmek, a multa nézve orvosolva még nem levén; ámbár az e tárgyan törté-

nendett felírás, melyet a mult országgyűlésen a képviselői tábla javasolt, a főrendi táblának ellenkezése miatt, huszonhárom üzenet váltása után sem terjesztethetett ő felsége elé, miután a szólásszabadságot és nyilvánosságot alkotmányos létünk legfőbb védpaizsának hisszük, mely nélkül köztanácskozás nem létezhet, sőt maga a törvényhozás sem felelhet meg magas hivatásának, követ urakat utasítatni véljük, hogy a tárgyalás fonalát ott, hol az a mult országgyűlésen megszakadt, újra felfogván, ezen sérelemnek orvosoltatását eszközöljék.

„V. Alig hiszünk valakit csak kissé gondolkodót is honunkban, ki át ne látná, hogy minden osztályok külön érdekeinek egy magasb közös érdekbe egyesítése nélkül nemzetünknek jövődjöje nincs. Érdekegység azon varázserő, mely Európa csaknem minden népeit értelmiség, pallérozottság s anyagi jóllét tekintetében fölénk emelé; valamint érdekegység hiánya képes egyedül megfejteni a talányt, ezredéves alkotmányos élet mellett, ily kedvező anyagi helyzetben s annyi kedvező körülmény közt, miként maradt nemzetünk mindenben s századokon át ennyire hátra. Erőtlen nemzetnek kormánya is erőtlen. Egyik a másikkal nem ellentétben: hanem szoros viszonyban áll, s a ki azt hiszi, hogy kormány hatalmas lehet a nélkül, hogy a nemzet is az legyen: annak hijában jegyzett a történetirő. Ki kell tehát mindenek előtt mondanunk, miként mi honunk s nemzetünk, — mindnyájunk által óhajtott jövő nagyságát s jóllétét biztosan csak az eldarabolt erők összpontosításával hisszük elérhetőnek s ez összpontosítás nem máskép, mint egyedül a külön osztályok külön érdekeinek egyesítése által történhetik meg. Érdekegység elve legyen tehát a jelszó, mely a közeledő törvényhozást a haladás szellemében teendő intézkedéseiben vezérelje; — érdekegység: szellemi, közjogi, birtokviszonyi és közteherviselési tekintetben.

„VI. Mi a szellemi érdekek közt: első helyre állítjuk a nemzeti-ség ügyét. Nem tagadhatni ugyan, hogy honi nyelvünk ügyében az 1836, és 1840-diki törvényezikkek sokat tettek: de még sok is van hátra. Ennélfogva törvény által mondassék ki: hogy a királyi hitlevélnek —, az országgyűlésre meghívó leveleknek —, királyi előadásoknak —, királyi válaszkoknak magyar nyelven kell szerkeztetniök. Valamint eddig iskolai nyelv a diák volt, ugy ezután magyar legyen a tanítás nyelve Magyarországbán; a népiskolákban pedig legálább rendes tanulmány szakká tetessék az, s a közigazgatás minden ágába kivétel, avagy módosítás nélkül a magyar nyelv hozassék be. Ezen kötelező rendelet azonban a társ Horvátországra, melynek nemzeti-ségi önállását a magyar törvényhozás eddig sem kívánta csorbitani, csak annyiban terjesztessék ki, mennyiben akár törvényhozás, akár köz-

igazgatás tekintetében a közös törvényhozással és kormányzással érintkezésben kell lennie.

„Egyébiránt általános szabályul szolgáljon követ uraknak, hogy mindent, mit a nemzetiség emelése és felvirágoztatása tekintetében jogszerűleg tehetni, kövessenek el, hogy a magyar nyelv eddigi méltatlan állásának ügye, jelen országgyűlésen végkép úgy el legyen intézve, hogy azt a nemzet országgyűlési tárgyal kitűzni többé ne kényteleníttessék.

VII. A szellemi érdekek másodikául sorozzuk a vallás ügyét. A törvényhozás a különböző vallásfelekezeteket egyenlő jogokkal ruházta fel. A vallási sérelmek orvoslása. Szabad vallás gyakorlat. A katholikus papság erőszakoskodásainak megszüntetése. Még a polgári hatóságok előtt kötött vegyes házasságoknak is törvényesekül nyilvánítása.

„VIII. Érdekegység közjogi tekintetben: oly tág jelentésű czim, melynek megfelelő tartalma nem lehetne egyéb: a hon minden polgárának a törvényhozásban és közigazgatásban részesítésénél. S úgy hisszük: eljő az idő, el kell jőni az időnek, midőn e czim értelme honunkban is egész kiterjedésben valóság leendő; s bár a teljesebb órája még nem ütött, óhajta ez minden jobb kebelnek; — óhajta, sőt a t. megye rendének 1832. évi utasításukban nyilván kijelentett akarata is. Azonban mi nem azok vagyunk —, és ismerve lelkületöket, nem véljük olyaknak a tek. rendeket sem, kiknek elvök: semmit nem tenni, mert mindent egyszerre nem tehetni. A fokozatos javítás legcélszerűbb; mert részletek kivitele könnyebb, mint egészé, s a törvényhozásnak a nemzet jelen szükségét kell főképp tekintetbe venni, úgy azonban, hogy a jövődők kifejlődését meg ne kösse, vagy annak helytelen irányt ne adjon. Mi tehát ezen elvet követve, a tek. rendek több országgyűlésre adott utasításai nyomán, ezuttal csupán a szabad királyi városok és szabad kerületek belső viszonyainak és országgyűlési helyzetének elrendezésére szorítjuk indítványunkat.

„A királyi városok az alkotmány sánczai közé felvéve, az ország negyedik rendét képezik, s a műipari érdeket, újabb korban a nemzetek önállásának és törvényes szabadságának egyik leghathatósabb biztosítékát kellene képviselniök: de mostani elszigetelt állásukban és vizás szerkezetökben, miszerint minden szabad választási, közigazgatási és törvényhozási jogokat, a polgárok egész tömegének kizárásával, csak azon csekély számú testület gyakorolja, mely önmagát választja, kiegészíti és utasítja —, nem képviselhetik. Mit őseink elmulasztottak, t. i. azon idegen elemeket, melyekből a királyi városok hajdan alakultak, a nemzettel egybe olvasztani, annak helyre-

hozása most még hatalmunkban áll, még nem késő, s a jelen nemzedéknek lőn feladatává megoldani a csomót. Erre vélekedésünk szerint egyedül biztos út mindenek előtt a királyi városok bel szerkezetét s e szerkezetben a különböző osztályokat egy testté forrasztani, s képviseleti rendszer behozatalával a megyei alkotmányos szervezethez assimilálni.“

Ez után itt a királyi városok belszervezetére egész tervezet következik, mely körülbelől a mostani szervezettség alapjával bir, sőt ennél annyiban szabadabb szellemű, hogy a városi főispánok intézménye nincs bele felvéve. A lényeg kivonatosan következő: A ki valamely városban egy év óta fekvőséget bir —, három év óta saját kezére mesterséget üz, vagy állandólag folytatott életmód után jövedelmet huz: választó és választható. Ez irányban a városoknak három osztályra különböztetése véleményeztetik, például 400, 300, 200 frt évi legkisebb jövedelem szerint. Az összes választók választanának egy képviselő testületet. Ez választaná azután a városi tisztviselőket s azokkal együtt kormányozná a város dolgait. Tehát nemcsak választó, hanem tanácskozó testület is levén ez, megállapítandó száma annyi legyen, hogy tagjai mint választók kevesen, mint tanácskozók sokan ne legyenek. A képviselők hivatala nem holtig, hanem csak törvény által megszabandó bizonyos év számig tartandó. Az ekkép alakítandó képviselő testület, a tisztviselőkkel együtt megye közgyűlési szervezettel láttatván el, mint ilyen, a megyei közgyűlések minden jogát és hatóságát gyakorolná, az országgyűlési követeket utasítaná; a városi tisztikart minden hat —, vagy a hány évre törvény által meghatároztatnék, titkos szavazattal és általános többséggel választaná; a várost illető minden tárgy felett — (kivéve a törvénykezéseket, melyek a közigazgatásiaktól elválasztva, az illető bíróság körébe tartoznának), szabadon tanácskoznék, határozná, határozatainak végrehajtására a tisztviselő kart utasítaná, s azok mikép teljesíttetése iránt számot venne. Gyűlések nyilvánosok. Hivatalos nyelv magyar. Országgyűlésen nem testületi, hanem mint a megyéknél, aránylagos képviseleti jog adatván, a követeket nem a képviselő testület, hanem az egész választó közönség választaná.

„Az assimilatio elvénél fogva szükséges, hogy a királyi városok azon censusnak, melylyel eddig a királyi kamarának évenként adóznak, tőkét egyszerre lefizetvén, a kamarától függésök egészen megszüntetessék, s közigazgatási dolgokban egyenesen a magyar királyi helytartó tanács —, a városi bíróságok előtt lefolyt ügyek feljebb vitelére nézve pedig a királyi curia bírósága alá rendeltessenek.“

A következőkben végre tervezet adatik a királyi városok köve-
teinek adandó országgyűlési szavazat arányosítására nézve.

„IX. Érdekegyesítés szempontjából nem kevésbé fontos és sür-
gető a Jászkun —, Hajdu kerületek, nem különben a XVI szepesi
városok kerületének, ugy a Fiumei kerületnek és a túr- vagy török-
mezei nemességnek elrendezése is, mind közigazgatási, mind törvény-
hozási tekintetben. Ez ugyanazon elvek szerint javasoltatik, mint a
királyi városoké. Ezen kerületeknek, a XVI szepesi városok kerületé-
nek előre bocsátandó becikkelyezése s a túrmezei nemességnek Zág-
ráb megye hatósága alól kivétele s önállósítása után, külön egy-egy
vagyis az osztály kulcs szerint két-két országgyűlési szavazat lenne
adandó.

„X. A haladás megkezdett pályáján egyik s talán legsúlyosabb
akadály honunkban a birtoki jog ingatagsága, a mi azt okozza, hogy
nálunk a tulajdon, legtöbb esetben nem valóság, hanem csak ámitó
képzemény. A közelebbi törvényhozás teendői között tehát méltó
helyet igényel ezen akadálnak elhárítása, mely ha számításunkban
róla megfélejtkezünk, legjobb czélzatu intézkedéseinket is megbuk-
tatja, s küzdelmeinkben a saját védelmünkre fogott kardnak marko-
latát más kezébe juttatja s hegyét fordítja ellenünk.

E bajon segíteni ismét csak érdek egyesítés által lehet és kell.
Tehát érdekegyesítés birtokviszonyok tekintetében legyen a jelszó,
s vezér elv: a birtoknak szabaddá és biztossá tétele; s minthogy a
birtok kétféle, nemesi t. i. és urbéri:

1. A nemesi birtok szabadittassék fel az ősiség bilincsei
alól, vagyis a szabad tulajdon ámitó külsejével honunk s nemzetünk
kiszámíthatlan kárára századok óta alakoskodó ősiség átalában töröl-
tessék el; a nemesi fekvő javakban rejlő királyi jog —, jus regium
latens —, s minden abból eredő jogbonyolódás szüntettessék meg. A
királyi fiscus különbség nélkül akár szerzeményes, akár öröklött vagyon
legyen, csak akkor örökösödjék, ha annak, a ki meghalt, sem egyenes
maradéka — descendens —, sem szülői — ascendens —, sem rokona
— collateralis —, negyedizig nincsen —, sem végrendelést nem tön.

A birtok biztossá tételére továbbá szükséges törvény által ki-
mondani, hogy az örökvallások, a család esetén kívül felbonthatlanok.

2. A szerződési zálog a kötött évek lefolyása után lehető leg-
rövidebb —, minden esetre törvény által meghatározandó idő mul-
tával elidősülés alá essék. A birói zálogolások ideje is a lehető legrö-
videbb időre szoritandó.

XI. Az ősiség eltörlésének kérdéséből foly egy másik, t. i.:
megmaradjanak-e a hitbizományok a multa és jövőre? A hitre bizott-

ság a magyar alkotmánynak nem őskori magzata, csak 1687-ben szülte azt azon hibás fogalom, mintha a nemzet léte egyes családok léte által lenne feltételezve, s nem az egész nemzetesaládban lehető legnagyobb mértékben kifejlett anyagi és erkölcsi erő tartaná fen a nemzetet. E törvény alkotása óta másfél század folyt le nemzetünk életében. Tekintsünk a történetek könyvébe s lássuk ez intézkedésnek mi eredménye lőn. Nevek —, pusztá nevek az egyik lapon; — a másikon a nemfizetésre törvény által adott szabadsalom áldozatainak panasza! Elég tanulságos eredmény arra, hogy e törvény jót semmit, de rosztat bõmértékben okozott hazánknak. Mibõl önként foly, hogy ha az õsiség eltörlésének ezéjja: a birtoknak szabaddá és biztossá tétele; akkor a hitre bizottságot meghagyni nem egyéb volna, mint a földet egyik birtokosnál azért tenni szabaddá, hogy más kezek közé kerülve, szabadságát örökre elveszítse. Tehát a hitre bizottságok jövõre szünjenek meg egészen; a most létezõk szabályoztassanak ugy, hogy mostani birtokosaiknál kezdõdõknek tekintetvén, a törvény kihirdetésekor életben levõ gyermekeik vagy unokáik kezén már tökéletes tulajdonná, s szabad rendelkezés alá esõkké váljanak.

XII. Az õsiség eltörlése a szabad adásvevést és végrendelkezést vonván maga után, a gyermekek részére legitima-rol, — köteles részrõl — törvény útján kell rendelkezni. Különbén is pedig ez ügy az egész polgári jog átvizsgálását vonván maga után, ha ez országgyûlésen el nem végezhetõ s országos választmányi elõdolgozatot megkivánónak itéltetnék, követ urak által kijelentendõ, hogy e megye rendei oly nyomasztónak tartják a birtok szabadtalanságának és bizonytalanságának súlyát, hogy azt, mit nyomban tehetni, a rendszeres polgári törvénykönyv alkotásával felfüggeszteni teljességgel nem akarják; azért követeik által oda kívánnak munkálni, hogy az örök vallások, zálogok elidõstülés, királyi birtokjog, fiscus örökösödés, és hitre bizottság kérdései a fentebbi elvek szerint a birtokszabadság és biztosság szempontjából már ezen országgyûlésen törvény által elintéztessenek.

XIII. Még az érdekegyesítési szempontból egy van, a mit egyesek magán és a közérdek egyaránt igényel, t. i.: hogy nem nemesek is vehessenek nemesi birtokot. A különbözõ osztályoknak egy nemzeti testté forradása mindaddig lehetetlen, míg egymással birtokviszonyi kölcsönösségben nem lehetnek. De nemzetgazdasági hordereje is van ennek. A nemesi fekvõ birtok, melynek árát a nemzetnek csak egy kis fractioja szabja meg, hasonlithatlanul kisebb nemzeti tökét képez, mint képezne, ha nemesi birtokot szerezni a sokkal nagyobb számú nem nemeseknek is meg volna engedve. Követ urak által tehát indit-

ványozandó a birtokszerzési szabadságnak — a zsidókat addig, míg tökéletesen nem emancipáltatnak, kivéve —, vallás és polgári osztályzat különbség nélkül, mindenkire törvény által kiterjesztése, ki az országban benszületett, vagy itt honosságot nyert.

Ebből a nem nemeseknek minden hivatalra képességök is önként következik. Továbbá következik, hogy honosítási törvény alkotandó, miután a honosítás eddig csak kegyelmi tény volt.

XIV. A mi az urbéri birtokot illeti: Vélekedésünk szerint a mostani állapot káros a földes urra, káros a jobbágyra nézve, s ennek oka mindkét részről a bizonytalan állapot. Ennek megszüntetését tehát az országgyűlés első teendői közé számitsa. A megváltás elvét, melyet a mult országgyűlés már elfogadott, léptesse életbe.

(Itt a megváltás módozatai részletesen adatnak utasításba).

XV. Az egyházi tizedre nézve a rendek már 1832-ben utasításba adták követ uraknak, hogy az általában töröltessék el. Ha ez nem kivihető, akkor oda munkáljanak, hogy az sehol se fizettség természetben, hanem örök és változhatlan szerződés útján, pénzben.

XVI. Az érdekesség jogi tekintetben, feltételezi az egységet kötelességi tekintetben is. E kettő egymással szoros viszonyban áll. Így voltak meggyőződve ezen megye rendei 1832-ben, s így 1840-ben is, midőn a nemzetnek egy testté forrása, az adózó nép terheinek könnyítése, s a nép és nemesség közti bizalom és szeretet szilárdítása magasztos nézetéből a házi adó egy részének elvállalását a nemesi rend kötelességének nyilvánították s annak indítványozását országgyűlési követeiknek utasításul is adták. Mi tehát ezt bevezetett ténynek tekintvén, alázatos véleményünkkel csupán s egyedül a miképre szoritkozunk:

E czim alatt: házi adó, három különböző neme foglaltatik az adózásnak; 1-ör adózás oly célra, mely az országnak nem egyes részét, hanem az egész országot általában érdekli, p. o. országos vállalatok, vasutak, csatornák; — 2-or adózás oly célra, mely minden megyét csak magát illeti, t. i. a megyei közöltségek; — 3-or. Minden egyes községnek saját szükségei. Ez utóbbiakban az 1836: XI. t. cz. alkotása után, megyénkben legalább, a nemesek birtokukhoz képest, aránylag részt vesznek, s e részben további lépés, mindaddig, míg a községhatóság törvényhozásilag rendezve nem lesz, nem történhetik.

XVII. A megyei házi adóra nézve javaslatunk ez: mondassék ki törvény által a nemességnek a megyei költségek fizetésére a néppel együtt személy és birtok arányban állandó köteleztetése, s terjesztessék ki ezen kötelezés a megyei házi adónak minden rovására: de

egyszersmind mondassék ki egyenes törvény által az is, hogy a nemességnek a házi adóban részesítése a hadi adó felrugtatására okul nem szolgálhat. A házi adó rovatainak szabályozása, abból többek kihagyása, mint a katonatartási veszteségek, melyeknek ott helyök egyáltalában nincs, — másoknak, mint a népnevelési rovat, bevétele ajánltatik. De nemcsak a rovatokat, vagy is a kiadási czimeket; hanem az azokba tartozandó költségek mennyiségét is szükségesnek látnók országgyűlésileg meghatározatni, mindazoknak, melyek változatoságnak alája nem vetvék, rendszeresítésével; az előre nem látható rendkívüli költségekre nézve pedig azok maximuma megállapításával.

XVIII. Mi az országos házi adót illeti: oly nagyok a szükségek, s oly sok —, mondhatni minden függ azoknak lehető legrövidebb idő alatt pótlásától, hogy ha e részben pusztáu az egyenes direct adóztatást javasolnánk s javaslatunk értelmében hozatnék törvény, az vagy olyan lenne, melynek teljesítése lehetlen, vagy olyan, melynek mi eredménye sem lehetne, olyan legalább, mi a várakozásnak megfelelné, bizonyosan nem. P. o. ha a vasuti építkezések költségét egyszerre akarnók fedezni, nem oly teher lenne-e ez, melyet mostani pénzviszonyaink közt meg nem győznénk, s lenne-e segítve a népen, melynek válláról így csak azért vennők le a megyei közköltségek viselése terhének egy részét, hogy más czim alatt ugyanakkora terhet, vagy tán még nagyobbat gördítsünk reá. Ellenben ha oly mértékben vetjük ki a közköltségeket, a milyenben meggyőzhetjük, akkor az effélék létesíthetése igen sok időt vesz igénybe. Azért az országos házi adótár indirect adó útján szereztessek be, s az ekkép bejövendő pénzösszeg kamatot képezendvén, az ország annak tőkájével rendelkezze; a mi törlesztési bank föllállításával, vagy országos kölesön útján vagy papiros pénz kibocsátásával lenne eszközölhető.

Ebből önként foly azon kérdés: mik legyenek a tervezett országos házi adótár alkatrészei?

Ez azon kérdések kérdése, mely bár 128 év előtt tüzett ki, megfejtve mind ez ideig nincs. Az 1715-diki kiküldött országos választmány tett ugyan némely javaslatokat, s azok, mint az 1723-ik évi országgyűlés adataiból kitetszik, tárgyaltattak is: de azokból csupán azon pont lépett életbe, mely a só árának felemelésére vonatkozott, mennyiben előbb József császár által kormányparancsilag, később az 1792: 14. t. cz. által egyenesen és kirekesztőleg utépitésre s a hajózás előmozdítására minden mázsa só árából 11 krajczár rendeltetett. 1741-ben az országos pénztár ismét szőnyegre került, s az ország rendei a só-ár toldalékán, honosítások és egyházi javadalmak díján kívül, némely kiviteli czikkektől az országos pénztárba folyandó

határvámot indítványoztak. 1791-ben ismét választmány neveztetett ki, ugy 1802, és 1827-ben is. E két utóbbi a szabadalmazott nép (nemesi) osztálytól rendes kivetés szerint nevezetes mennyiségű összeget beszedetni s annak kamatát az egyik : nemzeti kereskedési intézet alapjává tetetni, — a másik : utépítésre, hajózás előmozdítására, csatornázásra és töltésekre fordíttatni javaslá. Azonban ez ideig, 128 évi hosszú várakozás után is, eredmény nincs. Eljött az idő, melynek sulya az eddigi tehetetlen vágyat többé nem mulékony ösztönné s akarattá szilárdítá, s tovább nem mellőzhető cselekvésre int.

Mi a fennebb tett kérdésre, hogy mik lehetnének az országos házipénztár alkatrészei? következőleg felelünk:

a) A só árához az 1792: 14. t. cz. által mázsánként adott 11 krajczár. Arrol számoljon a kamara. Az után a só ára leszállítandó a a termelési áron fölül oly összegre, hogy nagyobb fogyasztást nyerhessen s így a bevétel szaporodjék.

b) Mérséklett lajstromzási díj veendő minden akár nemesi, akár nem nemesi bármely névvel nevezhető birtok változástól. Ez egyszerűs mind eszköze lenne a telekkönyvek behozatalának.

c) Bejegyzési díj minden terhes szerződésnél; a bejegyzések bizonyos idő alatt érvénytelenség terhe alatt tetetvén köteleességgé.

d) Az 1802-ik országos választmány javaslata szerint, a királyi hivatalok, czimek, rendek, megtiszteltetések, egyházi javadalmak, akármely grationalák osztásánál vett királyi díjhoz egy negyed résznyi toldalék, az országos házipénztár számára.

e) A honi ipar védelmére szedett behozatali vám jövedelme.

f) Az 1827. országos választmánynak a banderialis tárgyban előterjesztett véleménye nyomán, kétséget nem szenved, hogy a magyar közállomány első korában a királyi várakhoz esatolt jószágok egy része adományozások által a koronától elidegenítettvén, közállományi természetét elveszté s egyesek tulajdonává vált, más része azonban, mely egyházi hivatalokhoz köttetett, előbbi természetét maig megtartá, következőleg ezek felett valamint az 1548: 12. t. cz. és más törvények eddig is rendelkeztek, a törvényhozásnak rendelkeznie most is szabadságában áll, s miután első rendeltetésök egy részről a haza kövédelme, más részről az egyházi személyek díszének fentartása volt, valamint jövedelmöknek egyik része ennél egyéb czélra nem, ugy akkor, ha a honvédelem szüksége fen nem forog, s a haza java kívánja, a másik rész a közállomány által más végekre is fordítható. Ezeket előre bocsátva, ugy vélekedünk, hogy a jelenleg hivataloskodó ugy nevezett clerus beneficiatus major minden most élő tagjai egész jövedelmökre nézve a mostani állapotban meghagyatván; jövöre annak

minden cathegoriái számára az összes jövedelemből bizonyos congrua szabassék, és az mint egyházi hivatalnoki dotatio s hivatalnoki disz fertartására szolgáló alap soha semmi díjfizetés alá ne vonathassék; az azonban, a mi ezen felül fenmarad, két részre osztatván, fele részben az illető egyházi hivatalnok szabadrendelkezése alatt hagyassék, másik felében pedig, mely a mostani jövedelemhez mérve egy határozott összegben lenne országgyűlésileg megállapítandó, az országos házipénztárba folyjon be évenként; ellenben a Koloeciana Conventio-nak legkisebb törvényes alap nélkül szükölködő megszorító rendelkezései, valamint minden azon taxatiók is, melyek a kormány által jelenleg az egyházi jövedelmekből törvényellenesen szedetnek, törvény által szüntessenek meg. Ezeket vélnők oly forrásoknak, melyeknek a hon közérdekében megnyitása a nélkül, hogy egyesek törvényes jogait sérténé, a hazára áldást árasztana.

g) Ugyancsak az országos házipénztár részére volna a nemesek és nem nemesek által személy s birtok arányban együtt fizetendő megyei házi adó minden forintja után egypár krajczár vethető, mely egyesek által nem volna érezhető teher.

h) Minthogy a hazából nem hivatal, nem tapasztalataik gyarapítása, hanem csupán kéjélvezet végett évekig távol levők, annyival inkább állandóan kinlakók nemesak közvetlen azzal, hogy birtokaik jövedelmét a honból természetlenül kiszivárogtatják, hanem közvetve az által is, hogy a honi indirect adónak semmi neme el nem érheti őket, és így kétszeresen ártanak a közállománynak, az ily absentistákra kivetendő megyei házi adó mennyiségét legalább háromszoroztatni s az ily felesleget az országos házipénztárba kívánánk évenként befizettetni.

XIX. A létesítendő országos házitár mi módon, kinek felügyelete és ellenörködése alatt kezeltessek, ki határozza meg az országos vállalatok felállításának sorozatát, ki vizsgálja meg a tervet, s kire legyen annak végrehajtása bizva? az e részbeni intézkedés az 1791: 21. t. cz. által egyenesen az országgyűlésnek levén fentartva:

1. Országos pénztári hivatal állittassék, országgyűlés által választva.

2. E pénztár költségén létesítendő vállalatokat mindig az országgyűlés jelelje ki. Végrehajtó lenne az országos főbiztos. (Itt egész választási s eljárási tervezet van ajánlva.)

3. Az országos pénztár kezelésére ügyelne egy országos választmány.

XX. A mult országgyűlés egy nemzeti bank felállítását eszköz-
lendett országos választmányt kívánt megbizni arra, hogy a körül-

ményeket megfontolva, annak minél előbbi létesítése iránt tervet készítsen. E kívánatát ő felségéhez fel is terjeszté: de felírására választ nem nyerhete. Pedig a szükség napról napra inkább mutatkozik. Önálló nemzeti bank nélkül szabad és független kereskedésről álmodnunk sem lehet s e nélkül váltó törvényeink sem teremhetik meg a gyümölcsöt, melyre számítánk. Ha azt akarjuk, hogy az adós pontosan fizethessen, intézetről is kell gondoskodni, mely ebben segítse; úgy a birtokos osztály számára, hogy ne legyen néhány pénztőzsér zsarnoksága alatt. Valjon a földesurat és jobbágyot feszültségben tartó örök megváltás magasztos eszméje nem gúny marad-e örökké e nélkül. — — — Tehát mindjárt az országgyűlés kezdetén követ urak által indítványozandó egy kerületi választmány kiküldése, egy nemzeti bank iránt.

XXI. Midőn Európának csaknem minden népe kereskedési belviszonyainak rendezésével foglalkozik s közülök már az is, mely egy pár évtized előtt saját szükségét, saját gyárkészítményeivel csak parányi részben is alig vala képes fedezni, azon utakról gondoskodik, melyeken iparművei feleslegét kifolyathassa, hazánknak passiv kereskedése van, mely évenként 40 millió veszteséget bizonyít. Így okvetlen el kell szegényednünk. Ez okból követ urak utasítatnak, hogy mindjárt a királyi előadásokra adandó legelső válaszban tárják fel azon nyomasztó rendszert, mely Magyarországra külkereskedési viszonyai-
ban a közelebb lefolyt 27 év alatt és így épen azon időben, melynek Európa többi nemzetei közgazdasági gyarapodásukat köszönik, követtetett, s a vámok jelenlegi ingatagságának megszüntetése mellett, igyekezzenek kivívni egy országos választmányt, melynek feladata lenne, kereskedési és iparügyünk rendezése, ipar, gazdasági és kereskedési honi egyesületeknek, és arra hivatott magánosoknak is kihallgatása mellett.

XXII. A mult országgyűlésen a kereskedőkről alkotott XVI. t. cz. megszorító záradéka megszüntettetvén, a kereskedés nyithatás szabadsága a királyi városokban lakókra is terjesztessék ki.

XXIII. Hogy a ezéhek felállításának ezélja honunkban nem az vala, hogy a mesterségek néhány kezek közé kerülvén, az ország többi lakosai bizonyos zárt számú egyének önkényétől függökké tessenek s az által az iparszabadság korlátoztassék, nyilván mutatják az 1715: 79, 1723: 74 és 1729: 10-ik törvényezikkek. Hogy ez intézmény egyedárussággá fajult s még a törvényhozást is, mely e bajon segíteni akarva, mintegy ellenmértül az árszabást hozta be, tévutra vezeté s e két roszt, nemzeti iparunk előlésére egyesített erővel dolgozott: mindenki előtt tisztán áll. Tehát mint már két országgyűlé-

sen: a czéhek eltörlésével, az iparnak szabaddá tételére törekvés adatik követ uraknak utasításba, azon hozzáadással, hogy ez által az egyesülési szellem, mely nélkül a mesterségek soha és sehol a tökély magasb fokára nem emelkedhetnek, ki ne irtassék. Szabad legyen tehát egymástól bármily távol lakó mesterembereknek iparuk előmozdítása tekintetéből egyesületet alkotni: de az ily egyesületeknek mások felett, kik az egyesületnek nem tagjai, előjogok ne tulajdoníttassanak, és senki az élelmi keresetszabadság élvezetében általuk ne akadályoztathassék. Minthogy ily példány intézetek felállítása a közérdeket mozdítja elő, vegye a törvényhozás a honi gazdasági és ipar-egyesületet pártolása alá, azoknak országos hozzájárulás által szélesebb működési kört szerezvén.

XXIV. Jelen országgyűlés halaszthatlan szükségű intézkedései közé sorozzuk továbbá az utakat és hidakat. Ezek vicinalis, megyei, és országosok. Mindenikről törvény által, de mindenek előtt az országutakról így kell gondoskodni. *a)* Utvámot mindenki fizessen, a ki az országutat használja. — *b)* Határoztassék meg a minimum és maximum, melynél többre vagy kevesebbre az utvám nem szabathatik. — *c)* Határoztassanak meg törvény által az országos kereskedési utvonalak. *d)* Ezekre a felügyelet egy a helytartótanács kiegészítő szakát képező testületre bizassék. *e)* Az erre fordítandó közmunka és pénzbeli segítség rendeztessék.

XXV. Vasutak iránt intézkedés. Az „Ország közjává és kereskedését gyarapító magános vállalatokrol“ szóló 1836: 25. t. cz-ben elősorolt 13 vonalt az 1840: 40. t. cz. még egygyel t. i. a Magyarországon keresztül Bécestől Triestig vezető vonallal szaporította. Hét év igazolta, hogy azon számítás nem volt alapos, miszerint Magyarországot a magán vállalkozás majd vasutakkal be fogja hálózni. Az is bizonyos, hogy a magán vállalkozás, mely csak a hasznot keresi, nem azon vonalokat építné legelőbb, melyek hazánkra nézve legszükségesebbek. Mert p. o. ha a Magyarországon keresztül vezető bécs-triesti vasut már elkészült volna, vagy elkészülne, mi bizonyosabb, mint az, hogy honunk független világkereskedését örökre elvesztené. Vetessenek ez indokból a vonalak új vizsgálat alá; kezdessék az építkezés a honunkra nézve legszükségesebben, milyenül a Vukovár — vagy Eszék — fumei vonal ajánltatik.

XXVI. Már az 1836-ik évi országgyűlésen készen volt a törvényjavaslat elővizsgálat nélkül, de szerkesztői szoros felelősség mellett kiadandó országgyűlési hirlapok létrehozása iránt: de sem akkor, sem később 1840-ben, — a főrendi tábla meg nem egyezése miatt —, ő felsége elébe nem juthatott. Követ urak tehát a képviseleti táblának

két országgyűlésen határozattá lett megállapodása szerint, az országgyűlési hírlapnak létrehozását eszközölni igyekezzenek, egyszersmind az 1840: 5. t. ez.-ben báró Mednyánszky Alajos czimzete közé iktatott „központi könyvvizsgáló collegiummal egyesült tudományos commissio elnöke“ czim iránt óvást tevén, ezen a nemzet tudta nélkül s annak alkotmányos jogai sérelmével kormányrendeletileg létesített könyvvizsgáló collegiumnak, sőt általában az előző könyvvizsgálatnak törvény által megszüntetését, ellenben a sajtószabadság felállítását s mind a sajtókihágások megtorlása, mind az írói jogok és tulajdon biztosítása tekintetéből sajtótörvények alkotását sürgecsék.

XXVII. A mult országgyűlésen gyorsirászat segítségével szerkeztett főrendi táblai napló mindenkit meggyőzvé, hogy a naplónak ezen uton szerkeztése minden más módnál czélszerűbb. E tekintetből a képviselői tábla naplója is gyorsirás utján volna szerkeztendő.

XXVIII. A népnevelés szükségét már az 1836-ik országgyűlés átlátta, s egy e részben munkálódó országos választmány kiküldése iránt felirt ő felségéhez: de megtagadó választ kapott, mely, ámbár azon biztatást foglalta magában, hogy a kormány megteendi, a mit e részben szükségesnek lát: de másfelől épen ez által a nemzetnek legszentebb jogát, t. i. a nevelés elrendelésére felügyelést kétségbe hozta. A következett 1840-diki országgyűlés pedig idő rövidsége miatt e részben nem tett semmit. Követ urak tehát igyekezzenek a népnevelés ügyében teendőket törvény által létesíteni.

XXIX. Erdélyországnak az anyahontol elszakítását az országrendei már a mult században az előleges sérelmek sorába iktatták, s a visszacsatoltatást még 1791-ben Erdélyország maga is kérte, s azzal az 1792. és 1832. országgyűlés foglalkozott is. Még sem történt semmi. Tehát ezt követ urak ismét sürgecsék.

XXX. Az országgyűlési terheknek ki által viseltetése kérdését a t. Rendeknek már két országgyűlésre adott utasításai nyomán jelen országgyűlést illetőleg is elvégzett ténynek tekintvén, ezzel szoros kapcsolatunak tartjuk az országgyűlési szállások bérét. A mult országgyűlésen Pest megye rendei követeknek szállásbérét kifizettették. De ez csak magán intézkedés volt. Országosan intézendő el ez ügy is.

XXXI. A nemzet szabad választásától függő országos hivatalok betöltését illetőleg a fejedelmi kijelelték nevei jókor közöltessenek a rendekkel, s követek csak a nyért utasítás értelmében szavazhassanak. Most az ideiglenesen kinevezett Ürményi Ferencz koronaöri hivatalában országgyűlésileg is megerősítettetni ajánljatik.

XXXII. Az eredmény, mely az országos választmányok munkálataiban eddig mutatkozik, nem felel meg a nemzet várákozásának.

Ennek oka a két tábla kiküldöttéi száma közti aránytalanságban keresendő, mely miatt azon rész, mely az országgyűlés típusául tekintendő, többnyire kisebbségben maradt, s külön véleményadásra volt szorítva. Azért a szervezet kijavítandó s a választmányok összejövételének napja az országgyűlés által kitűzendő.

XXXIII. A kamatok pontatlan fizetése a hitelt rontván és az 1840: 11. t. cz. 3-ik pontja ez ellen elegendő orvoslást nem képezvén, ez ugy módosítandó, hogy a szóbeli biráskodás a hátralevő kamatok behajtására határozatlan somma erejéig kiterjesztessék.

XXXIV. Országgyűlés alatt necsak a feljebb vitt, hanem az ítélet alá bocsátott táblai perek is vizsgálat alá terjesztessenek a királyi főtörvényszéken. Azon törvény pedig, miszerint a hétszemélyes tábla a husvét utáni törvényszakas alatt össze sem ül, töröltessék el. Horvátországban is a szükséges változtatások tetessenek meg.

XXXV-től XLIX-ig már előző országgyűlésekre is utasításba adva volt, s némely csekélyebb nevezetességű tárgyak fordulnak elő, melyek közt mégis különösen megemlittetik a XL-ik pont: a vakok intézetének országossá tétele és a XLIX-dik az egyetem ügyeinek országos választmány által rendbeszedetése iránt.

L. Jövőben Pesten minden évben törvény által megszabandó időben országgyűlés tartassék; mi ha a régibb időkre visszatekintünk, még ujtásnak sem nevezhető; eredményére nézve pedig nemzetünk jelen átalakulási korszakában a békés haladásnak leghathatósabb eszköze leend. Nehogy azonban az évenkénti követválasztással a nemzet örökös feszültségben tartassék, a követeket 3 évre vélnők egyszerre megválasztandóknak.

LI. Az urbéri osztály ügyét a közelebbi országgyűlés alkalmasint be fogja végezni. A királyi városok rendezése is folyamatban van. De azon számos, szorgalmas részint földmives, részint iparos osztályért mely anyagi önállását saját erejével vivta ki magának, t. i. a szabadalmas községekért a törvényhozás ez ideig mit sem tön. Jelen javaslatunk elején felállított érdekegyesítési és assimilatiói elvből önként foly, hogy ezek rendezése is indítványoztassék olykép, hogy beligazgatási tekintetben képviselői uton helyhatósági jogokkal ruháztassanak fel; tisztviselőiket, az ugynevezett tanácsnokokkal együtt, törvény által megszabandó időben, a királyi városokra nézve javaslott módon alakítandó képviselő testület által válasszák; ezen megyében századok óta fennálló gyakorlat példájára az illető megye közgyűlésére képviselőket küldhessenek, s pereik feljebbviteli uton a városi tanácstól egyenesen a megyék törvényszéke elé terjesztessenek.

LII-től LXXXIII-ig különböző megyék indítványainak pártolása foglaltatik.

Ezen utasítási javaslatot, Pestmegye közgyűlése 1843. mart. 21-től 31-ig öt ülésen át részletesen végig tárgyalván, azt a lényegen semmit nem változtató némely észrevétellel általában elfogadta. Jelesen: az I. pont, mely az országgyűlés kiegészítéséről szól, helyben hagyatván, az annak végén előterjesztett javaslathoz képest meghagyatott a főszolgabíráknak, hogy a járásaikban, illetőleg sz. k. Pest és Buda városokban lakó s a megyében birtokos főrendűeket összeírván, az összeírást minél előbb beterjesszék. A VI-ik pont azon világos hozzátétellel fogadtatott el, miszerint önként értetik, hogy a magyar nyelvet általánosítandó törvény szerint a magyar ezredeknek nemcsak a törvényhatóságokkal, hanem az országos kerületi biztoságokkal is magyar nyelven értekezniök s a hadi számtételeknek is magyar nyelven kelljen történniök (lásd 1840: VI. t. cz. 9, 10. §§); a VII-ik pedig azon változtatással, hogy a törvény általi törvényesítés minden nem katolikus lelkész előtt kötött és kötendő, de valósággal megtörtént vegyes házasságokra s azokból származott, vagy a törvény kihirdetéséig származandó gyermekekre is kiterjesztessék. A VIII-ik pontnak azon részéhez, mely a királyi városok országgyűlési szavazatjogát érdeklí, azon világosítás adatott, miszerint annak, ki követté választatik, nem szükséges ugyan épen királyi városbeli polgárnak, vagy azon egy városbeli fennebb megállapított három kategoria valamelyikébe tartozónak, de minden esetre olyannak kell lenni, mind személyi, mind értéki tekintetben, ki Magyarhonban polgári jogok gyakorlára képes. Egyszersmind kimondatott, hogy követ urak, a kerületi választmány előmunkálatát küldöikkel okvetlenül közöljék. A IX-ik ponthoz azon módosítás adatott, hogy a XVI szepesi városokban a községi tárgyalásoknak még most csak annyiban kellend kirekesztőleg magyarul folytatattatniok, a mennyiben a magyar nyelvnek azokban való terjedtségéhez képest az jelenleg eszközölhető. A XVI—XVIII. pontokra nézve, melyek a nemességnek köz-költségek fizetésére, a néppel együtt személy és birtok arányban állandó köteleztetését tartalmazzák, világosan megjegyztetik, hogy ezek különösen minden legkisebb ellenvélemény nyilvánítás nélkül általában elfogadtattak és helyben hagyattak. Végre az ekkép általában helyben hagyott és elfogadott utasítás folytában: indítványoztatni rendeltetett követ urak által, hogy miután Magyarhonban kötelező erejű intézkedés csak törvény által tetethetik, törvény pedig csak országgyűlés által alkottathatik: tehát jövőben a római pápának egyedül azon rendelkezényeit, bulláit legyen szabad az országban ki-

hirdetni, a melyek az országgyűlés által megvizsgáltatván, bennök semmi oly nemű rendelet, mely az ország alkotmányával és fenálló törvényeivel ellenkeznek, nem találhatik. Végtére ujabban is elhatározott, hogy a bűnvádi eljárás ügyében keletkezett sérelmek orvoslása sürgetésének pártolására az ország valamennyi megyéi felszólíttassanak.

44. §. 1845-ben Rosthy Albertnek és Kossuth Lajosnak önkéntes lemondása a nemesi adómentességről.

Jellemzetesen domborodik ki Pestmegye eddigi követutasításáiban azon igyekezet, hogy a nemesség a közterhek viselésében osztozzék meg az adózó néppel. Ugyanez az 1843-dik évi követutasítás XVI-ik pontjában is határozottan ki volt fejezve. Több szabad-elvű megye együtt járt a nagy horderejű intézkedés sürgetésében Pestmegyével. Mindazáltal az az 1843/4-dik évi országgyűlésen sem jöhetett létre. Horváth Mihály itt ez ügy nem sikerülhetésének körülményeit következőleg írja le:

„A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyűléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedélylyel megvitatott kérdését nemcsak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kívánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasabb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekekben egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősítésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelőssége még csak a jámbor kívánatok sovárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok kezelése alatt levő házi adóban kívánta megvalósítani a közteherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország ujjaszületését eszközözendett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábított köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyűlésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kívánták bocsátani; hanem mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelműleg pártolták, más alakban kísértették meg annak valóítását. Hogy utasításaiknak megyei pártviszonyokat képviselő főkjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyrol független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerűen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei legczélszerűbben fedezhetők? A választmánynak, mely nem sokára finantialis választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két te-

remben lelkesülés közt hangzott végig az adómentességről lemondás igazsága; és ez lön kitzúve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országszerte elbátortalantá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt, hogy mivel a közös teherviselés elvei általánoson, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdij-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközöltetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen, s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordultának ünnepén, fényes diszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kísérletet tőnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozattá lön, hogy addig is, mig a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mindazt, mit a nemzet a közszükségek fedezésére ajánland, a közös teherviselés elve elfogadásának jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban, mivel ezen felül még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségekre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járuljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Turóc, szavazott ellene.“

„Mig a finantz-választmány ezen adó tervén dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt augustus végén (1844) lement a Pestmegyei közgyűlésre, s ott egy küldöttséget kívánt kineveztetni, mely kijelelné a pontot, melynél a jelen körülmények közt, midőn az országgyűlés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány s annak véleménye nyomán, Pest megye rendei évenkénti három millio forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt, közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E taktikának nagy lön eredménye. E felszólításra a többi megyék is pótló utasítást küldhettek ez iránt követeiknek; holott különben könnyen megtörténheték, hogy a terjedelmes finantz-munkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyűlésnek.“

„Ezen előzmények után a rendek a kimondott elvek szerint a közszükségek (utak, vasuti kamatpótlások, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyűlésig 10.340,000, vagyis évenként 2.585,000 forintot ajánlottak. Miután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadotva.“ — — — „Azonban egyelőre

nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tíz millió helyett a jövő országgyűlésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy milló szedetnek be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szönyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg. — És ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodának a rendek, minthogy ezen első eset példája a jövőben is mind annyiszor felhozatnék majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kívánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót. A többiek követői már csak azért is fentartani kívánták előbbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősítésére eredmény kell; ez pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva, szétporlanék, elérni lehetetlen. És keserűen kikeltek a főrendek többsége ellen, mely előbb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedélylyel harezolt a megyékben; most pedig a közteherviselési elvet ismeri ugyan s alkalmazni is kívánja: de oly módon, hogy egyrészről a rendi tábla jogát sérti, másrészről az adóösszeg csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. „Nincs arra példa alkotmányos nemzetek közt — ugymond Klauzál, Csongrád követe — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve így meghiusíthatná a felső kamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak birnak tulnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni. — Milyen jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kísérné: mondani az elámitott alnemességnek: ime atyámfiai, állításunk valóban igaz; az az egy millió is csak úgy eltűnt a középnemesség kezei közt! — Nem viszünk tehát haza eredményt. Majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép tulterhelhetésének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztul minden illúsióbol.“ A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadulhatott ezen országgyűlésen, minthogy az elvharez a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. — S így a közös teherviselés annyi nehézséggel kivivott elvének alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását.“ (Horváth Mihály, Huszonöt év Magyarország történetéből, II. kötet, 433—447. l.)

Azonban a közös teherviselés alkalmazásának ezen országgyűlésről is ilykép történt elmaradása csak nevelte a nemzeti előhaladás apostolainak erélyét ez ügy körül, valamint a megyegyűléseken ugy

a közéletben. Az eszmék annyira tisztultak és emelkedtek, hogy többen nem elégették már a nagy elv érvényesítésére csak lelkesítő buzgósággal szólni, hanem közvetlen tettel is igyekeztek kifejezést adni hazafias meggyőződésöknek.

Pest megyében Rosthy Albert (báró Eötvös József és Trefort Ágoston ipa) volt az első, ki a megyének 1845. januáriusi közgyűlésére következő nyilatkozatot adott be: „Én alolirt, mélyen érezvén azon igazságtalanságot, mely hazánk adózóin, az egész nemesi birtok adómentessége által századok óta elkövettetik, a mely sok részben irigylett alkotmányunkat a külföldön becsében lejobb szállította, minthogy reményem, miszerint a törvényhozás, a századunk szellemével ellentétben álló kiváltságot meg fogja szüntetni, a közelebb mult országgyűlésen meg nem valósított, és fájdalmasan kelle tapasztalnom, miként a legszentebb ügy, mely mellett sok jeles hazafiak nemes lelkesedéssel küzdöttek, a mely nélkül szegény hazánk közboldogságát anyagi érdek tekintetében el nem érhetőnek tartom, a megyék többségében erőszak és megvesztegetések által legyőzött, nehogy tovább is oly kiváltsággal élvén, mely belső meggyőződésemmel ellenkezik, a fenálló állapotot helyeselni látszassam, ezennel a tekintetes nemes vármegye előtt tisztelettel kinyilatkoztatom, hogy e megye keblében fekvő ingatlan birtokaimra és javaimra nézve, — lemondva adómentességi kiváltságomról, melylyel mint nemes, törvény szerint bírok, magamat mind a házi, mind a hadi adónak alávetem, esedezvén, hogy e jelen nyilatkozatom folytában foglalt ünneplés kötelezésemet jóváhagyólag elfogadni, és engem ennek értelmében életem fogytáig az adózók sorába iktatni méltóztassék.“ (Következnek némely feltételek és észrevételek, aláírva Pesten, dec. 16-án 1844, Rosthy Albert megyei nemes és földbirtokos.) Felolvasatott az 1845. január 16-án tartott közgyűlésen; jegyzőkönyv 342. sz. — — Az 1027. jegyzőkönyvi szám alatt betérjesztvén Rosthy Albert jövedelmi kimutatása, az adóhivatal utasittatik, hogy annak tétényi birtoka 1732 frt hasznobére után a házi és hadi adót vesse ki.

1845. jegyzőkönyv 343. sz. Ezen alkalommal Kossuth Lajos saját meggyőződését és Rosthy Albert példáját követve minden vagyonát szintén önként házi és hadi adó alá veti.

Az így megindult példának azután mind Pest megyében, mind a többi megyékben számos követője akadt, minélfogva mielőtt a törvény tényleg elrendelte volna, a nemességnek, mely az országgyűlési terheket már különben is önként viselte, a közadózásban ily részesülése is részlegesen önként megindult.

45. §. 1847-dik évi országgyűlési követutasítás.

Követekül választattak ezen országgyűlésre: Szentkirályi Mór első alispán és Kossuth Lajos (jegyzőkönyv 7517. sz.).

A bizottságilag elkészített követutasítás (a kívánatos rövidség tekintetéből, kivonatosan ugyan, de mégis az eredeti szövegnek mindenütt lehető megtartásával) a következő:

„Vezérelvekre szoritkozva: irány, hogy a követek küldöik szándéka iránt inkább tökéletesen tájékozva legyenek, mintsem apró részletekre terjeszkedni; mert a részletek szükség, hogy az alapeszméknek logikai következménye s azokkal összhangzásban legyenek; a mely követ tehát vezéreszmékben tisztán maga előtt látja a célt és irányt, melyet küldői kiszabnak, az sokkal inkább van azon helyzetben, hogy ezen célt s irányt a részletek körül is összhangzólag előmozdíthassa, mint az, a ki gépszerűleg részletekhez köttetik.“

Nádorság levén betöltendő, erre István főherczeg ajánlatik.

„A megválasztandó követ urak mindenek előtt oda utasítandók, hogy minden igyekezeteket oda fordítsák, miszerint az országgyűlés az alkotmányosság azon teljes álláspontjára emelkedjék fel, melyről a nemzet mindenre nézve, a mi jelenét és jövőjét érdekelheti, akaratát sulyát elhatározólag mérlegbe vesse. Az országgyűlésnek ugyan jogainak, mint kötelességének főbbjei közé tartozik a kormány eljárását nemcsak jövőre irányozni, hanem a multra nézve taglalás alá is venni; és pedig úgy egyes tettei, s mulasztásai, mint összes politikája tekintetében, úgy jog s törvényszerűség, mint helyesség s célszerűség szempontjából.“

„E tekintetben háromszoros szempont forog fen, u. m.: országunk állása; 1. a külhatalmasságok irányában,

2. a velünk egy fejedelmet ismerő austriai monarchia,

és: 3. belügyeink tekintetében.

„1. A külhatalmasságok irányában kormánypolitikát illetőleg, mi azon meggyőződésre jutottunk, hogy ez ügyekbe a magyar kormány vagy semmi befolyással nem bír, vagy legalább nem bír azon hatékony befolyással, mely törvények, királyi eskü s alkukötések által biztosított országos szabad önállásunknak megfelelően. Ezt fájlatni annál nagyobb okunk van, minél bizonyosabb, hogy a külhatalmak irányában kormánypolitika végső analysisben az ország létele felett határoz. Igaz, hogy ez ügyek a fejedelem egységében fekvő kapocsnál fogva minket az austriai monarchiával közösen érdekelnek: de éppen mivel minket is érdekelnek s érdekelvén, jogunk van megkivánni, hogy azokra kormányunk a nemzeti akarattal vett irányban kellő befolyással bírjon. És mivel nem bír: hazánk állapota

nem jogszerű. Ha aztán ezen rólunk is, de nélkülünk intézkedő kormánypolitikát egyes nyilatkozványaiban tekintjük: lehetlen volt közelebbről az aldunai szomszéd tartományok állapotára s a Duna torkolatára aggodalommal nem emlékeznünk, — lehetlen volt Krakko status létele megszüntetésének figyelmünket fel nem ébresztenie, — lehetlen volt általában azon meggyőződésre nem jönnünk, hogy külviszonyainkban országunk önállásának, nemzetiségének, alkotmányosságának s jövő batorságának érdekeit kellőleg megóva nem mindig, s különösen a minket legközelebb érdeklő szomszédási állapotokban nem találjuk.“

„2. A mi az austriai monarchia irányábani viszonyt illeti: kötelehű ragaszkodással levén a törvényekhez, nem feledjük mi az 1723: 2. t. cz. által örökitett kapesot: de kell, hogy emlékezetbe tartassék egyszersmind az 1790-dik törvény is, mely királyi szentesített szóval arról biztosit, hogy hazánk szabad s egész törvényes kormányrendszerében független: tehát semmi más országnak, avagy nemzetnek alá nem rendelt. Ezen törvény szempontjából vizsgálván a kormány eljárását, azon fájdalommal meggyőződésre jövünk, hogy a kormány vagy akarattal, vagy tehetséggel nem bir; — tehát vagy nem akarta, vagy nem tudta magának azon csak törvényeinktől s a nemzet akaratától függő, de minden idegenszerű befolyástól független önállást megszerezni, mely az 1790: 10. t. cz.-ben biztosított országos jogainak megfeleljen.“

Ezután fejtegettetnek e viszony indokai, t. i. hogy a tulsó rész absolut van kormányozva, mi pedig alkotmánynyal birunk. Kijelentetik, hogy mig e különböző viszony meg nem szünik: a feszültség megszünése sem remélhető.

3. A mi végre szorosabban vett belügyeinket illeti, felhozatnak az igen megszorodott s soha nem orvosolt sérelmek. Ezek is a két-féle kormányrendszer folytán szaporodó bizalmatlanságból és ferde felfogásból származóknak mondatnak.

„Mindezek következtében követ urak oda utasítandók, miszerint minden igyekezettel azon legyenek, hogy a fennebb fővonásaiban jellemzett kormánypolitikát az országgyűlés ne csak ne támogassa, sőt inkább oly vágásba vezesse, mely a nemzet országos személyességének s az ország önálló nemzeti s alkotmányos érdekeinek megfeleljen.“

„Ebben követ urak meg fogják találni a vezérirányt s az 1790: 10. t. cz.-nek életet és valóságot szerezni tehetségök szerint kötelességöknek ismerjék. — — Ez alapon Pest megye rendei az austriai birodaloméval találkozó érdekek méltányos kiegyenlítésére örömmel nyujtanak kezét. De valamint távol vannak attól, hogy Austria érde-

kei hazánk érdekeinek alá rendeltessenek, úgy viszont soha semmi lépéshez nem fogják megegyezésöket adni, mely hazánk érdekeit azon tartományok érdekeinek feláldozná vagy alárendelné.“

„Követ urak kötelességöknek ismerjék az orvoslásra törekvést, a biztosításra törekvéssel összekötni, — az 1790: 10. t. cz. folytán is a végrehajtó hatalom felelőségének az alkotmányos lét által természetesen postulált valóítására s általában oly garantiák kívánására működni, melyek hazánk alkotmányosságát, országos és nemzeti érdekeinket minél tökéletesebben biztosítják.“

„De ha az országgyűlés a sérelmek orvoslásában, — a lehető legtökéletesebb biztosítékok nyerésében szerencsés sikerrel eljárand is: maguk e biztosítékok is csak a nemzet moralis ereje által lehetnek leginkább biztosítva; mely végre tehát szükség, hogy a nemzetiség s alkotmányosság alapján a honpolgárok minden osztályai szellemi s anyagi érdekekben egyesíttessenek; miszerint valamint egy a haza, melynek fiai vagyunk, úgy legyen egy a honszeretetnek ingere, egy a közérdek, egy a nemzet s a közös jog, közös szabadság, közös jóllét és közös dicsőség, az egygyé forrott nemzet közös érdekének oltalma alá helyezve.“

„Ez irányban kell a reformok útján haladni. Utasítandók követ urak, miszerint a honpolgárok szerte szagztatott osztályai, a nemzetiség s alkotmányosság alapján érdekeik egyesítésében ez irányban haladjanak.“

„Ezek szerint:

„I. A személyes szabadságot és jogbiztosságot illetőleg: a büntető törvénykönyv tárgyalásánál igyekezzenek követ urak a hon minden polgárára kiterjedő egyenlő bünvádi eljárás létesítése mellett, a fenálló s még nyilvánossággal sem ellensúlyozott inquisitorius rendszer helyett, az accusatorius rendszer alapjára fektetett szóbeli s nyilvános eljárást törvényesíteni. Különösen igyekezzenek az esküdt székeket, a büntető törvénykönyv kidolgozásával foglalkozott országos választmány kisebbségének, az e részben munkálatában kifejtett elvek alapján, s kiválólag a politikai vétségekre is kiterjesztve, létesíteni; minden esetre ügyelvén arra, hogy az egyes személy által elkövetett vétségek ürügyül ne szolgálhassanak valamely polgári institutio vagy joggyakorlat csonkítására.“ Semmitő törvényszék felállítása véleményeztetik.

„II. Tekintve a közteher viselést: ez idő szerint mulaszthatlanak tartjuk megosztozni a nép fenlevő minden terheiben, és hogy ezeknek közös aránylagos feltétlen elvállalása a részletek körüli intézkedések által lehetőleg elfogadhatóvá is tétessék“: ez érdemben vezérelvek:

1. Mindennemű közterhek, melyek akár személyes szolgálaton, akár természetmennyek adásán alapulván, a házi vagy a hadi adóba betudattak, pénzzé tetessenek.

2. Oly adókievetési rendszer törvényesítendő, miszerint senkire több teher ne háruljon, mint a mennyi valódi activ értéke szerint aránylag őt illelheti.

3. Az elvállalendő adónak a megyék közti felosztásában a puszták is tekintetbe vetessenek.

4. A házi adóra, mely alatt értjük a közadministratio vitelének mindennemű terheit, sistemisálható rovatok költségeinek mennyisége országgyűlésileg határozottassék meg; a rendkívülieknek pedig állapítassék meg egy maximuma, melyet meghaladni a törvényhatóságoknak szabad ne legyen. Egyébiránt magokban a megyékben, a m. k. helyt. tanács felügyelésének épen hagyása mellett, a felosztás is lehető legjobbá s biztosabbá tetessék.

5. A hadi adóra, mely alatt a katonatartásnak mindennemű terheit s költségeit értjük, az alkotmányos garantiák biztosítsanak, tökéletesítsenek, és fejlesztessenek ki.

6. Ugy a házi, mint a hadi adóra nézve vezérelvül állittassék fel, hogy a mely feltételek mellett a népre teher rovatik, a nemesség is hasonló feltételek alatt osztozzék a néppel a közterhekben.

7. Ekkép a nép közterheiben a nemesség megosztóván, természetes következésnek kell lenni, hogy az eddig külön viselt nemesi terhek megszüntetessenek.

„Magyarország statusjövodelmei czélszerűbb kezelés mellett nemcsak az országglás költségét fedezhetnék; de az előre nem látott közszükségeket is pótolhatnák; és ezért követ urakat oda utasítandóknak véljük, miszerint az országgyűlésnek alkotmányos hivatását az ez érdembeni számvetelre s rendezésre nézve is tökéletesen valósnitni iparkodjanak.“

„Ha az ország finantiájának ez uton egész rendezése ezen országgyűlésen el nem érethetnék: egy országos pénztár felállítása javasoltatik, a melybe nagyobb részt indirect kutfőkből befolyandó összeg kamatot képezvén, annak tőkéje esnék az ország rendelkezése alá. — Fő elv, hogy új teher ne vállaltassék, míg a hováfordítás célja és a kezelésről felelősség törvény által kellően biztosítva nem leend.“

Az országos pénztár kutfőiül ajánltatnak: a) A só felemelt ára. b) Mérsékelt lajstromzási díj a birtokok változásánál. c) Bélyegzési díj terhes szerződéseknél és kölcsönöknél. d) Czimek, rendek díja. e) Clerus beneficiatus major birtokaiból veendő jövedelem. f) Határ-

széli vámok. *g)* Az absentistákra vetett adó. Mindezek oly modorban, mint már az 1843-ik évi követutasításban javasoltattak.

„Ezen indirect kutfők mellett, még az ország minden lakosai által elvállalendő hadi adó után, forintjától egy garasával kivetendő toldalék fillérek is tegyék az országos pénztár jövedelmi forrását. — A mult országgyűlésre ez a házi adó után javasoltattott; most a hadi adó után javasoltatik azért, mert ez nemcsak egyenlőbben osztatik fel: de a mennyiben egyszerre ajánltatik meg, változékonyságnak sincs kitéve.“

A kezelést illetőleg az 1843-dik évi utasításban ide vonatkozólag elmondottak ismételtetnek.

III. A népnek politikai jogokkal felruháztatása érdemében: a királyi városoknak és kerületeknek a mult országgyűlésen félbeszakadt rendezése folytatandó. Azonkép elintézendő a szabad községeknek a megyei institutiók kebelében rendezése is, az 1843-ik évi utasítás értelmében, — municipalis beléletők kifejtése is értetvén.

IV. Az urbéri viszonyok:

„Az örökváltságról szóló engedőleges törvény alkotása óta meggyőződttünk a felől, hogy magánjog uton az urbéri viszonyok kibontakozása oly hosszas időre halad, miszerint bizonytalanná válik a nemességnek tökéletes azon kármentesítése, melyet jelenleg egész mértékben s feltűnő haszonnal elérhet, és ez okból első elvkép kijelentendőnek véljük, mikép az örökváltságot közjogi kérdésnek tekintvén, azt a status közbejöttével országosan óhajtjuk eszközöltetni. — Erre országos előmunkálat kívántatván, országos választmány nevezendő ki.“ E munkálathoz több rendbeli alapelv ajánltatik.

V. A birtok szabaddá és biztossá tétele érdemében: Addig is, míg a polgári jogviszonyokon átvonuló ősiség kérdése gyökeresen megoldva leend, javasoltatik:

a) hogy mint eddigelé az absolut tulajdon eszméje az államnál, illetőleg a koronánál —, a relativ tulajdon pedig a nemzetségeknél létezett; ugy az megszüntettvén, jövendőre a tulajdon az egyénekhez köttessék.“

b) Az örökvallások (örök adás vevés), a család esetét kivéve, felbonthatlanoknak nyilvánittassanak.

c) A zálogokra nézve ismételtetik az 1843-ik évi utasítás X. 2. pontja alatt foglalt javaslat.

d) Ha valaki birtokát eladni kívánja, szabadságában álljon szándékát a helytartó tanács útján országszerte, és abban a megyében, a hol a jószág fekszik, különösen a közgyűlésen is közhirül tetetni, és ha bizonyos meghatározott idő alatt a birtokhoz igényt tartó nem

jelentkezik, az ily birtok bárminemű jogi kereset által többé semmi szín alatt se háboríthatassék.

e) A hitbizományokra nézve az 1843-ik évi utasítás XI-ik pontja ismételtetik.

VI. A szellemi elv és érdek. „A népnevelés szempontjából a köznevelési alapul kijelelt kutfőket számon kérvén, a mennyiben a fenlevő ezen alap a népnevelés érdekében igényelt költségek fedezésére elégségesnek nem találhatnók, az e tekintetben kívánt kiadások úgy az országos, mint megyei házi adó rovatai közé soroztassanak.“

„A mi pedig a népnevelést illeti, elvkép mondassék ki, hogy a vallásos erkölcsiség alapján a nevelési irány oda lesz fordítandó, miszerint a köznép főleg arra képeztessek, a mi állásánál, rendeltetésénél fogva hivatásává lön, — mely irányban nevelőkről is gondoskodandó leend.“

A sajtót illetőleg eltérvén az eddigi sürgetések sikertelen modorától, utólagos vizsgálata sajtótörvény indítványoztatik.

VII. Az anyagi érdekek tekintetéből:

„A nemzeti jóllétünket akadályozó vámviszonyokat illetőleg a Magyarország és Austria közt létező közbenső vámok oly eltörlését, mely a külső, csaknem prohibitionalis vámsorompókat fentartván, a külfölddeli cserekereskedést lehetetlenné teszi, mint ez idő szerint különben is inpracticust, de a dohányeladási megszorítás nélkül meg sem is oldhatót, habár egyes eladási cikkekre haszonnal kecsgetőnek elismerjük is, egészben azon okból tekintjük egyáltalában károsnak; mert általa nyers természetményeinknek, melyek kivitelét legnagyobb részt ugyis a bécsi községi és austriai fogasztási —, a vám eltörlése mellett is fenmaradandó adó terheli —, tágasabb piac, nagyobb csere — s kelendőség nem biztosittatik: ellenben a világ műipara piacunkról leszakíttatván, és Austria műiparának hazánkba özönlése még azon csekély ellensúlytól is felmentetvén, melyet a közbenső vámok nyújtanak, a versenyzést még ki nem állható magyar műipar megsemmisítettik a nélkül, hogy az iparcikkeket külföldről olcsóbb áron beszerezni lehessen.“

„És ezek kijelentése után, a kölcsönös érdekek kiméletes kiegyenlítését tűzvé ki irányadóul, következő elveket vélünk utasításba adni.“

A) Az austriai ház alá nem tartozó tartományokkal való kereskedésre vonatkozólag:

„1) A kivittelt illetőleg: a) Különös törvény határozza meg, hogy hazánkbol ott, hol az austriai birodalom közbe nem esik, akár itt természettt, akár máshonnan hozott termény s iparcikk akadálytalanul vitethessék ki, legfeljebb igen csekély pénzügyi vám szedet-

vén. — *b)* Austriával kötendő egység szerint biztosítsák kereskedésünk az örökös tartományokon keresztül, a megállapítandó átmeneti vámok országgyűlés nélkül semmi változás alá nem eshetvén.“

„2. A behozatalra nézve, ha Austria nem volna hajlandó a külső prohibitionalis vámoknak annyira leszállítására, hogy ebből élénk külkereskedésre kilátás nyíljon; tehát elvül megállapítandó: *a)* Miszerint: a prohibitionalis vámok az érték 25—40 percentjénél magasabbra semmi esetre se szabassanak; közvetlenül pedig hozzánk hozva a külföldi termények vagy gyártmányok annyival kevesebb vámot fizessenek, mennyit azon árunak tőlünk Austriába bevitelére közegyetértéssel vetendünk. — *b)* hogy azon külföldi nyers anyagok, melyek belföldön felgyártathatnak, — valamint a gyártási segédszerek is, akár egyenesen, akár aurián át, minden akadály nélkül, vagy csak igen csekély pénzügyi vám mellett hozathassanak be; egyszersmind biztosítsák az ország, hogy az auriái gyárak nem fognak oly differentialis kedvezésekben részesítettetni, hogy azok olcsóbbért láthassák el a belfogyasztást, mint a belföldi gyárak; — valamint hogy a megállapítandó vámszabályzatban változás csak országgyűlés hozzájárultával történendik.“

B) A köztünk és Austria közt forgó kereskedést illetőleg: *a)* Az élelmiszerekre szabad kereskedés legyen; egyedül a forgalom kölcsönös tudhatása tekintetéből vettessék reájuk kölcsönös igen csekély vám. — *b)* A gyártásra szolgáló nyers anyagok be és kivitele szintén kölcsönösen szabad legyen. — *c)* A már nálunk is gyártott, de csak belfogyasztásra, nem pedig Austriába kivitelre szánt ipartermékekre, mikre mégis nagyobb vám van vetve, ha Austriába kivetnek, mint ha onnan behozatnak, az általunk fizetett nagyobb vám vettessék kölcsönösen. Főkép figyelembe ajánlatnak e szempontból a vasgyártmányok, melyeket e nélkül verseny képességök mellett is kiszorít a jobb szállító eszközökkel rendelkező osztrák ipar. — *d)* Azon iparcikkekre, melyek nálunk könnyen gyártathatnának még kivitelre is, de Austria csak nyers anyaguk kivihetését engedi, és gyártott állapotban sokkal magasabb vámmal terheli, mint hozzánk a behozatali vám: kölcsönösen a kisebb vám állapítsák meg. — *e)* A megállapítandó vámok változhatlansága biztosítsák.

„VIII. Ekkép rendeztetvén a kereskedés: szükség a közlekedési eszközökről is gondoskodni: 1. Vasutak; 2. Csatornák és folyam szabályozás; — 3. Kőutak és hidak.“

1. A vasutaknál fő levén az olcsó szállítási árak: ezek ne magán vállalkozók, hanem maga az állam által építettessenek. Ez által lesz biztosítva, hogy csak az fog történni, a mit a nemzet kíván. A meny-

nyiben ez nem lehetne: kamatbiztosítás mellett, vállalkozók által, de a befolyás és megszabott évek után a tulajdon jog fentartásával történjék az építkezés. Építési engedély csak maga az országgyűlés által adathassék. — A közlekedés javulása a termelést is szaporítván, s Austrián kívül más piacszrol is kelletvén gondoskodni: különösen a fiumei vasut létesítése ajánlatik.

2. Hasonló elvek ajánlatnak a csatornázásnál és folyamszabályozásnál, azon hozzáadással, hogy a megkívántató költségekhez azok is tartozzanak járulni, a kiknek a folyamszabályozásban érdekek forog fen.

3. A kőutak és hidak három szempont alá tartoznak, a mint azok országosak, megyeiek, vagy községiek. Utasításul ugyanazok szolgálандók, a melyek az 1843-diki utasítás XXIV-ik pontja alatt foglaltatnak.

IX. Az ország anyagi jóllétének eszközzésére szükségesek a hitelintézetek, ugy a földmivelés, mint a műipar és kereskedés érdekeinek előmozdítására. (Hitelintézetek felállítására különféle tervezetek.) A hitel szilárdításához tartozik a kényszer biztosítás behozatala is, külső országok példájára: — ugy a mértékek egyenlősítése.

X-től XXVIII-ig már előző követutasításokban volt tárgyak hozatnak emlékezetbe. — Különösen a XII. sz. alatt: A nemzetiség ügyében kövessenek el követ urak mindent, mit a nemzetiség felemelése s felvirágoztatása tekintetében tenni lehet: de ne tegyenek semmit, mi a külön nyelvű népségek kedélyét felizgatná, vagy magán viszonyukba avatkozó rendelkezések alakját viselné.

XXIX. A bírósági illetőség kérdésében a szóbeli pereknek is birtokon belől felebbezhetés, mint a váltó-eljárásnál a vágrehajtásnak biztosítás által foganatosithatása: de csak a megyei törvényszék itélete után.

XXX. A tisztujítások alkalmával történni szokott számtalan visszaélés, ezek közt a korteskedés, verekedés megszüntetése.

XXXI. A pesti egyetem ügye, mint előző utasításokban.

XXXII. A szabad hajdu kerület megkeresése folytán a keleti vallásuak vallásos könyveinek magyarra fordittatása ajánlatik,

XXXIII. A becsületsértés ügye, mint előző utasításokban.

XXXIV. Indítványozása, hogy az esztergami érsek ne nevezzen a királyi táblához bírót.

XXXV. Indítvány: a nemzeti muzeum vagyonának számbavétele iránt.

XXXVI. Ügyvédi rendszer.

XXXVII. A részek visszacsatolását az 1836: 21. t. cz. meg-

parancsolta: de a kormány maig se teljesítette; nemcsak: hanem midőn e mulasztásért a mult országgyűlés közkereset alá fogta, s elmarasztalta: akkor a büntetés végrehajtása ellen tetteges ellenállás intéztetett; tehát a teljes visszacsatolás sürgetendő.

XXXVIII. Horvátországban Zágráb megye és a turopólyai nemesség sérelme még most is orvosolatlan; sőt a kiküldött királyi biztos is az illyr-pártnak kedvezés által jogsérelmeket követ el, az összefüggés folytán, még a magyar törvényhozás ellen is, — odaműködést engedvén, sőt gyámolítván, hogy Horvátország kormányzatilag Magyarországtól egészen elszakasztassék. Ennélfogva követ urak oda utasítatnak, miszerint az 1790: 10., 12. t. cz. ellenére tett intézkedéseket törvényelleneseknek nyilvánítsák, egyszersmind kijelentsék, hogy a horvát tartományi gyűlésnek törvényes uton kívül s alkotmány ellenesen történt alakítása (Rendeletileg akart a nemesek szavazatjoga megváltoztatni, egészen a bán kényére bizatván az) a magyar törvényhozási hatalom független intézkedési jogát esorbitja, s ezért sem azon akép alakított gyülekezetet horvát tartományi gyűlésnek, sem követeit törvényesen választott követeknek, sem utasításait a horvát nemzet kifolyásának, sem semmi tettét törvényesnek ne ismerjék el; hanem a nemzet alkotmányos jogainak a kormány által megtámadásakép tekintessék, az ebből eredt sérelmek orvoslását, s új törvényes horvát tartományi gyűlés tartását sürgessék, azon sérelem is orvoslandó levén, hogy midőn e visszaélések miatt Horvátország küldöttei ő felsége előtt panaszra megjelenni akartak, oda nem eresztettek.

XXXIX. Semmivel se kevesebb figyelmet érdemel a kormány-
nak az elemi tanodák létrehozatala és rendezése iránt szintén egy-
oldalulag és alkotmányellenesen tett intézkedése. A nemzetnek a
közoktatásba befolyási és felügyeleti joga védelmeztessék.

XL. A kormánynak a főispán helyettesi hivatalok rendszeresitése körüli eljárása ellen, mely rendszer már 1825-ben sérelemkép jegyeztetett fel, orvoslás sürgettesék. 1825-ben a nemzet királyi szóval biztosított, hogy ezen eljárásbol rendszer alkottatni nem fog; csak ott alkalmaztattnak helyettesek ideiglenesen, a hol a főispáni szék megürül, vagy a hol a főispánok más hivatallal levén elfoglalva, kötelességöket nem teljesithetik. Mégis a királyi szó ellenére az ország nagyobb részében helyettesek alkalmaztattnak; többek közt: Hont és Bihar megyében is. A helyettesek számára még a megyei törvényszékeken elnökösködés is kieroszakoltatni szándékoztatik. Szabolesznak ez ellen tett megyei határozata felsőbb rendeletileg megsemmisítettett. Azután se nyert a megye orvoslást, midőn

számtalan törvényekre hivatkozva, küldöttségileg sürgette. Tehát követ urak az 1825-iki országgyűlési tárgyalások nyomán e sérelem orvoslását is, s a törvényszékek teljes függetlenségét sürgessék.

XLI. Moson megye átirata folytán az austriai vámoknak a magyar határra áttétele, és a harminczadokkal összekapcsoltatása ellen országgyűlésileg intézkedni kell.

XLII. Fiumét Ilorvátország magához kebelezettni akarja. Igyekezzenek követ urak Fiumének független állását ez országgyűlés alatt biztosítani.

XLIII. Verőcze vármegye átirata a Vukovár-fiumei vasutnak a bucsini hegyek közt a Száva völgyétől a Dráva völgyére átvezetése s a Drávanak és Szavának esatornával összekötése tárgyában pártoltatik.

XLIV. Besztercebánya város átirata a szabad királyi városok rendezése tárgyában, az e részben már meglevő utasítás szerint szintén pártolandó.

XLV. Sopron megye a szulini duna-öbölnek az europai kereskedés tekintetéből szabaddá tétele tárgyában pártoltatik, azzal a hozzáadással, hogy követ urak a Duna két partján terjedő tartományoknak a nemzet birtokába visszavételét s azután a tengerre kihajózásnak kellően rendeztetését is szorgalmazzák.

Vége:

A községi számadások megvizsgálása módját meghatározó 1836: 9. t. cz. 5. §. nem felelvén meg a czimnek, czélszerűbb és az urbéri viszonyok korszerű fejlődésének megfelelőbb törvények indítványozandók.

Jogi esetekben törvényesen használt erőhatalom megszüntetése mellett, a magánjogot biztosító valamely rövid utu eljárás törvényesítése kívántatik.

A nemzeti közjog és történetírás érdekében a követeknek utasításul adatik, miszerint mindazon naplóknak s irományoknak, melyek régibb századokban tartott országgyűléseken történetekből feltalálhatók, összeszedését s országos költségeken kinyomatását indítványozzák.

A vagyontalan zsidóság tömeges bevándorlásából származó hátrányok megakadályoztatása tekintetéből a honosítási törvény megalkotása sürgetendő.

Ezen utasításnak első harminczhat pontja 1847. sept. 2., 3. és 4-én egymás után három közgyűlési ülésen tárgyalatván, a 6169., 6184. és 6202. jksz. alatt csekély módosítással helyben hagyatott, s követ uraknak általában utasításul adatott. Lényeges módosítás

főkép csak az V. és VI. cikknél történt. Jelesen az V-ik cikk így változtatott:

a) hogy a mint eddigelé az absolut tulajdon eszméje az államnál, illetőleg a koronánál, a relativ tulajdon eszméje a nemzetségeknél létezett, ugy az megszüntetvén, a tulajdon az egyénekhez köttessék s ezért az ősiség minden abból keletkező fiscalitások és jogperek s ezek következményeivel mind a multra, mind a jövőre megszüntessék.

b) Az örökvallások a család esetét kivéve, mely azonban körülírandó lesz, s melynek esetét az eladási ár kicsinysége nem teheti, felbonthatlannak nyilváníttassanak.

c) meghagyatott változatlanul.

d) Az örökbeszedéséről ez tétel: Jövedőre a telekkönyvek elkészíthetéseül rendeltessék, hogy stb. A helytartóság útján és a megyei közgyűlésen hirdetés helyett pedig ez teendő: szándékát a törvény által meghatározandó módon stb.

A VI. cikk azon pontjában, mely a népnevelők sorsa és állása biztosításáról tesz szót, kiteendő, hogy a nem rendezett helyeken az iskoláknak bizonyos mennyiségű föld adassék.

A XXXVII. cikktől végig terjedő rész az 1847. november 16-án tartott közgyűlésen tárgyalatott és a 7974. jegyzőkönyvi szám alatt változatlanul helyben hagyatott.

46. §. Rövid visszapillantás s a törvényhozás eredménye az utasításokkal szemben.

Az ismertetett követutasításokon legelső pillanatra a folytonos védekezés tűnik fel a kormány absolut hatalmi eljárásai ellen, s az ez oldalról szenvedett sérelmek orvoslásának örökös, mégis leggyakrabban teljesen eredménytelen sürgetése.

Igen okadatolt magyarázatát adják ezek az 1848-ban bekövetkezett eseményeknek, melyeket az ugyanakkor olasz és francia országban folyt s onnan kisebb-nagyobb mértékben Európa csaknem minden országára kiterjedt forradalom s népmozgalmak is élénkítettek.

Összehasonlítván pedig ezen állapotokat mostani állapotunkkal, jótékonyan derül ki, hogy ámbár mostani kormányzatunk és alkotmányunk is sok hibával, — sok hátránnyal küzd, és semmi szín alatt se fejlett még a kívánatos tökéletesség fokára, sőt még oda se, a hová kifejlennie valóban lehetett volna; mind az által mennyivel önállóbb s a nemzet érdekeinek inkább megfelelő, legalább megfelelő lehetne ez, mint az az előtti volt!

Különösen magát Pest megyét illetőleg, a közügyek körülményes és a felvilágosodott korszellemmel haladó jogérzetes józan felfogásának emelkedése domborodik ki előttünk.

Nagyon sok nem jutott ugyan törvényhozási eredményre, melyet Pest megye követutasításaiban sürgetve látunk; ilyen különösen az országos pénztár s nemzeti bank, melyet a megye már 1843-ban hathatósan sürgetett s melynek alapja is megvan a követutasításokban jeelve: de az eredmény jelentékenyebb részében Pest megyének általában a kor igényeivel megegyező nevezetes osztályrésze van. Jelesen:

Az 1825—47-dik évi törvényhozás eredményeképp legfontosabbak azon törvények, a melyek a nemzetiség fejlesztéséről —, a magyar nyelvnek közhivatalos nyelvvé emeléséről —, továbbá az urbéri s jobbágyi viszonyok rendezéséről —, a közteher viselésről, — a birtokjognak s a hivatal-képességnek a nem nemesekre is kiterjesztéséről, — mindezek által különösen a nemzettel erősítéséről s tömegének szaporításáról, — azután a törvénykezés javításáról — végre a váltókereskedelmi s azzal kapcsolatos ügyekről szólnak. Mindezek létrehozására Pest megyének —, miképp láttuk —, a legkorszerűbb és legszabadabb elvű utasításai voltak, melyek az utókor —, különösen pedig az urbéri s jobbágyügyi terhek alól felszabadult nép előtt ma is történelmi tanubizonytságot képesek szolgáltatni arra, hogy a birtokfelszabadulást, az urbérváltságot, földtehermentesítést, a közös teherviselést, és a volt jobbágy osztálynak a polgári jogok egyenlőségének magaslatára emelését valóban nem a forradalmat legyőzött hatalom szava engedményezte; hanem a megye közönségét az előtt egyedül képezett és képviselt nemesi osztálynak, saját személyes érdekét, a haza közérdekének önként alárendelő és a kornak embertárszerető szelleme által is vezérelt jogérzetes előkészítése s a közügyért az elébe tolt akadályokkal önfeláldozólag megküzdő törekvése idézte elő, mely irányban különösen az 1843 és 1847-diki utasítások igen határozottan és világosan szólnak.

Ugyanezen utasításokból kiemelendő azon méltányos felfogás is, melyet a megye a birodalom másik felének ügyeire nézve tanusított, kiváltképp az állami kölcsönös egyenjoguságra és a birodalom másik felének is alkotmányos kormányoztatásban részesíttetésére nézve.

IX. SZAKASZ.

A műveltség és jótékonyág intézményeire vonatkozó adatok.

47. §. Különbféle intézete k.

A közlött követutasításokban csaknem minden létező nevezetesebb közműveltségi intézetünknek feltaláljuk nyomait. Röviden utalok e nyomokra:

Nemzetimuzeum: 1825-diki követutasítás 10-dik pont, 1836-diki pótutasítás 652. jegyzőkönyvi szám, 1839. mártius 25-diki *z*) pont.

Ludoviceum: 1825-diki 10 —, 1839. mart. 25-diki *h*) pont.

Királyi egyetem: 1825-diki 28 —, 1830-diki 24-ik, 1843-diki 49-ik pont.

Tébolyodottak intézete: 1825-diki 29 —, 1830-diki 25 —, 1839. mart: 25-ki *z*) pont.

Egy magyar leánynevelő intézet felállítása: 1832-diki 26-ik *l*) pont.

Műgyetem: 1839. mart: 13-iki 3-ik, és mart. 25-iki *h*) pont.

Rabdolgoztató intézet: 1839. junius 1-sői 7-ik pont.

A nemzeti színházról és vakok intézetéről tüzetesebben fogok szólni.

Mindmegannyi bizonyítéka ez a megye érdekeltségének az efféle tárgyak iránt. Ugyenezekről s hasonlokrol a megyegyűléseken is gyakran folyt tárgyalás. És többenél a későbbi létesülés első szála e tárgyalásokra vezethető vissza.

Különösen a tébolyda ügyében 1825⁵/₆-ban egy küldöttsége dolgozott a megyének. Ekkor már e célra adakozások után 11,837 frt tőke volt összegyűlve. A küldöttség több rendbeli javaslatot tesz ezen alap szaporítására, s azt véleményezi, hogy a tervben levő országos intézet mellett, egy külön megyei tébolyda állíttassék fel Kecskeméten (1826: 3527. jk. sz.). Ez nem jött létre.

A műgyetemről szintén sok tanácskozás folyt. Ennek ügyében is külön szakbizottsága dolgozott a megyének, mely egész részletekbe menő tervezeteket készített. Ezen mozgatás lényeges tényezője lett azután Pesten az 1846. novemb. 1-én főherczeg József nádor 50 éves nádori méltóságának ünnepéül megnyitott, s az ő nevéről nevezett József ipartanodának.

Rabdolgoztató intézetét a megye ténylegesen 1845-ben állította fel (jk. 1316. sz.).

1840-ben a honi szobrászat előmozdítására szervezett a megye egy társaságot. Szereplők voltak ebben Simoncsics János másod alispán, mint ideiglenes alakítási elnök. Fáy András rendes elnök, Ilkey Sándor pénztárnok, Nyári Pál megyei főjegyző, mint titkár. A működés Ferenczy István jeles magyar szobrász segítségével s Mátyás király emlékszobránának tervezésével indult meg. A jeles művész meghalt, a Mátyás szobrot még várjuk.

A jótékonyági intézkedések közt meg kell említenem azokat, melyeket a megye különösen 1817-ben és 1846-ban az akkor uralkodott nagy inség idején az adózó nép segélyzése körül kifejtett. 1817-ben hogy az inség ismétlődhetésének eleje vehetéséről előre gondoskodtassék, tervezeteket készítettett a megye közesürök felállítására, s azoknak kezeléséről is szabályokat dolgoztatván ki, körlevelekkel s tisztviselői útján közvetlen is sürgette életbe léptetésüket. Akkor a szükség nyomása alatt igen melegen lett az ügy felkarolva, több felé létesültek ily közesürök, vagyis takarék magtárak. Később megszűntek azok, s most csak emlékek áll fen, bár a közfigyelmet most is igen gyakran teljesen megérdemlenék. — 1846-ban a köztudomás szerint országszerte uralkodott inség alkalmával a gabonaféléknek s egyéb élelmi szereknek felette nagy drágasága miatt nyomasztó szükséggel küzdő, sőt némi részben éhhalállal is fenyegetett adózó népen egy 50,000 pengő forintnyi tőke alapításával segített a megye, e tőkét önmegadóztatás útján, akkép hozván össze, hogy az a megyebeli birtokos nemesekre és uradalmakra az országgyűlési költségek kivétési kulcsa szerint vettetett ki (jk. 8161. sz. határozat).

48. §. Nemzeti színészet.

Pesten a nemzeti színészet legelső nyomaira 1791-ben akadunk. Ráday Pál, Kazinczy Ferencz és Kelemen László voltak, a kik a fővárosban a legelső magyar színész társaságot szervezték, mely a közönség előtt az első magyar szindarabbal 1791. november 25-én lépett fel Budán. Ezen idő óta Pest megye a magyar színészetnek mindenkor legbuzgóbb pártolói és elősegítői közé tartozott. Igen nehéz volt a kezdet. Számptalan visszontagsággal s akadálylally kellett küzdeni, melyek miatt a rendes előadások csak 1792-ben kezdehettek meg, egy budai nyári szinpadon. Ez se soká tartott, a fővárosban társasággá szövetkezett Thalia-apostolainak valamint előbb, ugy ezután is többször szerteszeljel kellett vándorolni az országban. Különös hátrányra volt, hogy a fővárosban sem volt rendes játszó hely. A német színészet számára szolgáló városi színházban, annak igazga-

tói csak különös kegyelemből és igen ritkán engedték meg a játszást a magyar színészeknek. Ezek máskülönbben is üldöztettek a német színészek —, azok pártolói — és első sorban kivált Unwert gróf —, a budai és pesti német színháznak akkori bérlője által.

1799-ben új német színház szándékoltatván építtetni, erre a király 90 forint segítséget resolvált, melynek folytán a magyar színi játszó társaság, Pest megye pártfogása alatt azt törekedett kieszközölni, hogy szerződésileg köttessék ki, miszerint az építendő új színházban a magyar társaságnak is joga legyen játszani, vagy pedig a régi színházépület adassék át ennek. Ugyanezen évi 303, 976, 1014 stb. megyejegyzőkönyvi számok alatt folyt is e tárgyban a megyénél több rendbeli tanácskozás: de kívánt siker nem eredményeztetetett. Sőt a magyar színészet ügye éppen ekkor oly szomorú állapotra jutott, hogy annak készületei eladattak, bibliothecája pedig a vármegyeház padlására rakatott fel, mikép az Szentkirályi László alispánnak a jegyzőkönyv azon évi 899. száma alatt tett jelentéséből kitünik, melyből jellemzésekép kiemelem, hogy a készületek 411 forintot adtak el.

1801-ben ismét kezébe vette a megye a színház ügyét. A színi társaság segítése végett a megyebeli földes urakhoz és az ország összes megyéihez megkereső leveleket intézett; a társaság igazgatásának élére Dugonics és Schedius professorokat kérte fel, és hivatalos kezelés alá vette a begyűjtött segédpénzeket (1801-ik évi megyei jegyzőkönyv 1519, 2177, 2178, 2208, 2209, 2439. sz.).

Hogy az országgyűlésen mit tett Pest megye a magyar színészetért, az az országgyűlési utasítások közt, különösen az 1825-dik évi utasítás 10-ik pontja —, az 1835-dik évi pótutasítási jegyzőkönyv 4,800 — úgy az 1836-dik évi 522-ik, végre az 1839. mártius 13-diki gyűlési jegyzőkönyv 1-ső pontja alatt közlöttekéből tünik ki. Ugyanezekből kiderül az is, hogy a mostani nemzeti színház építését tulajdonkép Pest megye kezdeményezte és végezte be, a többi megyék s a nemzetiségért érdeklődő nagy közönség, s a közt igen számos város és község adakozó segítségével, e célra az 1837. június 8-rol közzé tett gyűjtési kimutatás szerint 1801-től kezdődőleg összesen 157,158 forint 59 krt gyűjtven össze váltóban. A telket hozzá herezeg Grassalkovich Antal ajándékozta. Az építés befejezetett s a színház megnyitattott 1837. augusztusban. Ezen időtől fogva azt 1841-ig egy a megye által 500 darab 100 forintos részvényre alakított s közvetlen megyei vezetés alatt állott részvénytársaság tartotta fen. Csak miután ekkép egészen berendezve volt, akkor vétetett az az 1840: XLIV. t. cz. értelmében országos pártolás alá. De Pest megye befolyása arra s az azt igazgató bizottmányban alispánjai által hivatalos részvétele,

tovább is megmaradt; sőt 1851-ben az ideiglenes kormány is a pestkerületi főispánokra bízta a színház gazdasági ügyeit rendbeszedő és tovább vezető bizottság elnökségét, a már előbb szervezett országos felügyelőség (intendatura) mellett; míg nem a mostani alkotmányos kormány által a mostani egészen országos új szervezet létesített.

49. §. Vakok intézete.

A pesti vakok intézetének felállítását főherczeg József nádor indítványozta és kezdeményezte az 1826-diki posoni országgyűlésen. Erre azon eset adott alkalmat, miszerint Beitl Rafael, a vak gyermekek tanításában tudományosan képzett egyén, az országgyűlés alkalmával Posonban megjelenván, néhány már általa képzett vak tanítványával, ott a nádor és az ország rendei előtt mutatvány vizsgát adott, s ez által a nádornak s az ország nagyjainak figyelmét a szerencsétlen világtalanok nevelésének és oktatásának, melyről addig még Magyarországon gondoskodva nem volt, szükséges volta és czélszerűsége iránt annyira felgerjesztette, hogy ennek létesítése czéljából a nádor kezdeményezése folytán azonnal gyűjtés indult meg. Ugyanazon év sept. 15-kén 727. sz. alatt kelt levelével pedig a nádor, mint Pest megye főispánja, a megye hivatalkarából, birtokosaiból, Pest város előljáróiból és előkelő polgáraiból, a pestmegyei alispán elnöke alatt egy bizottságot nevezett ki, mely az intézet létesítésében eljárjon, valamint a helytartó tanácsot is ugyanazon értelemben utasította. A posoni gyűjtés csakhamar 1100 frtot eredményezett, már az első egypár hónapban; a mikorra Beitl Pesten megjelent, a pesti polgároktól is 1457 frt 12 kr. gyűlt össze, melyet azután a pestmegyei szolgabírák által pénzben és élelmiszerekben összeszedett gyűjtemény, azután, elkezdve I. Ferencz királyon, folytatva le a legszegényebb osztályig, az országból minden felől összefolyt adakozások is szaporítottak.

Igy keletkezett Beitl Rafael első tanító igazgatása alatt, egy segédtanítóval és szükséges felügyelő cselédséggel ellátva, az intézet, melynek taneszközi s butorzati felszerelése is többnyire nemes buzgalmu adakozásokból telt ki. Legelső szállása az intézetnek a Józsefvárosban az üllői ut elején, az e célra bérlett Donner házban volt. Csakhamar annyira szaporodott az intézetbe felvételésért az ország minden részéből folyamodók száma, hogy mind a helyiséget tágitani, mind a tanerőket szaporítani, de egyszersmind új segélygyűjtésekről is gondoskodni kellett. — 1827-ben, és 1829-ben tehát helytartósági intéző levelekkel sürgettettek ismét a segélyezések. Itt kezdődnek az

örök alapítványok, melyek által azután az intézet felvirágzásának alapja vetetett meg. — 1830-ban a Terézvárosban a kismező-utcai Szontagh-házba ment át az intézet, szintén bérlakásba. 1831-ben a cholera miatt sokat szenvedett, segélyzői közül is sokan elhalván. De csakhamar, kivált a nádor nem szűnő atyáskodása folytán, ismét új részvét kezdett felé fordulni. 1835-ben a Földvály Gábor megyei alispán elnöklété alatt állott választmány, felsőbb engedély mellett, egy ezüst nyereményű nagy sorsjátékot rendezett, s ennek hasznából vásároltatott azután meg a király-utczán levő 837-dik számú ház, melynek telkén az intézet épülete most is fenáll. Ennek megvehetését nagyon elősegítette Kappel Frigyes bizottmányi tag buzgósága, ki midőn az 1834. január 5-én tartott bizottmányi gyűlésen egy alkalmas telek megvétele elhatároztatott, azután pedig, mint a czélnak leginkább megfelelő, a később csakugyan megvett telek kiválasztatott, azon kívül, hogy a vásárlás megpendítésekor azonnal 500 pengő forintot ajándékozott e czélra, nehogy, míg a helybenhagyási tárgyalások folynak, s a szükséges pénz begyűlik, más vegye meg az alkalmasnak itélt és 35,000 váltó forintért ki is alkudott házat, azt saját veszélyére maga megvette, s a mint engedélyezve s tisztázva lett a dolog, azon módon átadta az intézetnek. A telek 34½ öl hosszú, 23½ öl széles volt, s ekkor rajta egy földszintes ház állott, mely kevés igazítással átidomittatván az intézet céljaira, abba az intézet 1836-ban be is költözött. De nem soká lehetett ott békén, mert az 1838-diki árvizkor összedült a ház, s a butorok is összeromboltattak. Ekkor a megszabadított vakok egy része a szomszéd Valeróházban, más része a megyeháznál talált menedéket. Az árviz megszűnése után pedig négy hétig a rokkantak nagy kaszárnyájában vonult meg az intézet a katonákkal együtt. Onnan, — mert Pesten alkalmas lakás kapható nem volt —, 1838. april 6-án Budára, a Krisztinavárosi Horváth-kert-féle épületbe költöztettetett átal. Az 1839/40-diki országgyűlésre Pest megye utasításba adta ugyan követeinek, hogy a vakok intézetének országossá tételét sürgezzék: de ezen ügy ezen országgyűlésen még csak nem is tárgyalhatván, az árviz által lerombolt ház újra felépítését ismét Pest megye vette kézbe, Dubraviczky Simon első alispán elnöklété alatt építési bizottmányt szervezván, melynek nemcsak az építés vezetése, hanem az arra szükséglett költség összeszerzése is feladatában állott. Így épült a mostani épület Zitterbart építész terve szerint, melybe az intézet 1842-ben beköltözvén, azóta ott békességgel folytatja működését. Az építési költség 36,000 pftot tett.

Az intézet kormányzó választmányának elnöke egész 1874-ig mindig Pestmegye első alispánja volt, úgy hogy ezen elnökséget az ideiglenesség alatt még a megyefőnökök is gyakorlották. Az 1873: XXXI-dik törvény értelmében az intézet országossá tételén, annak a vallás és közoktatási minisztérium ügykezelése alá bocsátása 1874. október 16-án ment végbe, mióta tehát a megye felügyelet megszűnt. Ekkor az intézet vagyona a törvényben foglalt szerződés szerint 472,352 frt 50 kr. volt osztrák értékben.

50. §. Hazai első takarékpénztár.

„Pestmegye pártfogása alatt álló hazai első takarékpénztár“ czim alatt keletkezett a legelső takarékpénztár az országban. Ezt Fáy András író és táblabíró indítványozta, 1839. auguszt. havában nyujtván be iránta tervezetét a megye rendjeinek. Az indítvány helyesléssel fogadtatván, a benyujtott terv átvizsgálására bizottmány neveztetett ki. Ennek tudósítása nyomán elhatározta a megye az intézetnek részvények útján megalakítását, és azonnal gyűjtő ivatek küldvén széljel, miután azon körülmény, hogy a kiosztott ivateken csakhamar számos aláíró jelentkezett, az intézet felállítására biztos kilátást nyujtott, az az 1839-dik évi december 30-án tartott első részvényes közgyűlésen megalakult s működését a megye által ingyen átengedett s az adakozásokból felszerelt hivatali helyiségben 1840. január 11-kén megkezdette; alapszabályai később 1845-ben a helytartóság által is meg erősítettén.

Az intézet alakítása részvények útján akkép történt, hogy a részvényesek az intézet bátorságosítására és egy tartalék pénztár alakítására részvényenként 100 pengő forintot kötöttek le oly formán, hogy ennek hatos kamatja az intézet megnyitásától, azaz 1840-dik évi január 11-től tíz évig, s így 1850-ig bezárólag fiztessék, mely kamatok egyenesen az intézet javára fordittatván, ezekből alakuljon az alaptőke, tíz év elteltével pedig, azaz 1850. év végével ezen részvényi kötelezettség véget ér ugyan, de az intézet kormánya továbbra is az első alapítók kezében marad.

E szerint a részvényenként lekötött 100 frt nem fiztetett be, csak az első tíz évre szolgált a betevők részére biztosítéki fedezetül, a tulajdonképeni alaptőkét pedig a befizetett tíz évi kamat képezte. Ekkép a kezdet kisszerű volt: de mindjárt kezdetben oly bizalom vette körül a betevők részéről ezen hazánkban legelső takarékpénztárt, hogy a betételekből pénze megszorodott, és a kikölesönzésre bátorságos új módokat kellett gondoskodni. Ez azon időben Magyarországon,

— hol még akkor sem hitelbank, sem más pénzüintézet nem létezett, maga a hitel pedig nem legjobb lábon állott, — hol különösen a kölcsön vevő adós közönség nagyon kevésé volt még hozzá szokva és szoktatva a megszabott időre pontos fizetéshez, — nem csekély feladat volt. Még a pontosságra szoktató váltótörvény is csak az 1840-dik országgyűlésen hozatott meg. A nagy közönség ahhoz se volt még szokva. Ily körülmények közt még a részvényesek is nagyon féltették ovadékuikat. Hogy tehát a szintugy üdvös, mint szükséges czél mégis eléressék s a vállalat terjeszkedésével s szélesebb hitelnitással járó nagyobb kockázatnak és felelősségeknek viselésére a részvényesek rábirassanak, ez okból azoknak részvényeik után a tiszta nyeresémből járó haszonélvezet biztosított.

Ily feltétel alatt a társaságnak 1846-ban 629 részvényese volt. Ez képezi most is a törzs részvényes számot. Az osztalék adás 1847-ben kezdetett meg, részvényenként 12 frtjával. Ekkor a felek betéte már 1.828,745 forint volt. Az 1848-diki forradalom s arra következő események nagyon megcsökkentették az üzletet s 1849-től 1852-ig nem volt osztalék. Sőt 1849-ben felsőbb rendelet következtében magyar pénzjegyekben 177,167 frtot volt kénytelen az intézet beadni, mely megsemmisítettén, veszteségi rovatra ment. — 1853-ban következőleg rendezte az egylet vagyoniállását: Az 1852-dik év végével számadás szerint mutatkozott egyleti vagyon 273,381 frt 46 kr; ebből a 177,167 frt magyar pénzjegy veszteség teljesen töröltetvén, maradt 96,214 frt 46 kr. Ehez az 1853-ik évi jövedelemből hozzá adatott 3785 frt 14 kr s így az alaptőke 100,000 pengő forintra egészített ki. Ezen időtől a részvények után az osztalék ismét folyik. 1858-ban az alapszabályok a kor igényeihez alkalmazva átdolgoztattak. Azóta pedig a részvények kétszer szaporítottak darabonként 1000 frt név értékű új kibocsátvánnyal. Most a részvények száma 2400, teljesen befizetett 2,400,000 frt alaptőkével. Az évi forgalom 40—50 millió forint közt mozog. A részvények folyamára 2300—2400 frt, évi osztaléka 200—300 frt közt, mely emelkedésben mindenikben az eredetileg tíz éven át összesen 60 frttal befizetett eredeti részvények is részesülnek.

E nagyszerű eredmény sok részben közre hatott a takarékpénztári eszmének hazánkban meghonosítására, és a takarékpénztáraknak elszaporodására.

A forradalomra következő időközi megyei szervezet folytán kikerült e takarékpénztár az azt először alapított megye befolyása alól: de a pártfogást czimében még azután is több ideig megtartotta. Most az a czimben sem áll többé fen.

X. SZAKASZ.

1848 alatt és után.

51. §. Az események kezdete.

Nem a forradalom történetét írom. Még csak Pest megye helyi történetét megírni sem feladatam erről. Ez mindenik annyi tért igényelne, a mennyit kitűzött czélom megrövidítése nélkül itt egyiknek sem szentelhetnék. Kitűzött czélom és feladatam Pest megye monographiája. Ezt igyekszem soha sem téveszteni szemem elől. Csak annyit lehet és kívánok tehát az 1848-dik évi s azokra következett eseményekből is érinteni, a mennyit kitűzött feladatomban kiegészítésére a legszorosabb határok közt felhozandónak vélek.

A legutóbb 1825-ben megindult s azután megszakadás nélkül következetesen folyt reformmozgalmaknak, — a melyek iránya és tárgyai Pestmegye részéről a VIII. szakaszban ismertetett követutasításokban bőven feltüntetve vannak, — koronáját végre az 1847/8-dik évi posoni utolsó országgyűlés, az 1848. april 11-én szentesített törvényekkel tette fel. Pestmegye követei ezen országgyűlésen Szentkirályi Mór első alispán és Kossuth Lajos voltak. A követutasításokból az derül ki, hogy nem volt minden úgy tervezve és előkészítve, mint a mikép a dolgok kifejlődtek, s az 1848-dik évi törvényekben foglaltatik. Azon törvényeket úgy, a mint vannak, nevezetes részben az ugyanazon időben felmerült európai szabadelvű mozgalmak eredményezték. De köztudomásu, s országos történelmünkben sokszorosan feljegyzett tény, hogy különösen Pestmegyének, nemcsak követutasításai s azok szelleme, hanem közvetve országgyűlési követeinek személyisége által is nagy része van azokban. Követeinek egyike, Kossuth Lajos, az első alkotmányos magyar ministerium tagjainak egyike lett.

V. Ferdinánd császár és király, trónörökösökének, Ferencz Károly, és ennek fia, — a mostani király, Ferencz József főherczegeknek kíséretében, személyesen jelent meg a Posonban országgyűlésen együtt volt rendek közt, s az eléje terjesztett törvényjavaslatokat királyi jóváhagyásával szentesítvén, következő szavakkal nyujtotta át István főherczegnek, mint az ország nádorának: „Hiv magyar nemzetemnek szivemből óhajtom boldogságát; mert abban találok fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak tel-

jesittem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel át is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgy mint a melynek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát.“

Az ekkép átadott szentesített törvényeket István főherczeg nádor, az ország nevében, az osztatlan örömmel következő kifejezésével fogadta: „Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Felséged hív magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogított háladatos nép környezi itt Felséged királyi székét; s a nemzet szive soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Felségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk ujjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy azért Felségednek illő köszönetet mondhasson; hálánkat tetteink fogják bizonyítani. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: úgy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely a hazát Felségedhez s királyi házához édes kapcsolatok köti. Legyen Isten áldása felségeden; koszoruzza hír és szerenese Felséged fejét, — ezt ohajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Felséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

Pest megye teljes lélekből osztozott azon általános örömben, s hazánk jobb jövője iránt ébredő és mindenkit hazafias lelkesedéssel eltöltött azon reményben, melylyel a nemzet az 1848-diki törvényeket fogadta, különösen nagy súlyt fektetvén a békés átalakulásra. Már a törvények szentesítését megelőzőleg, midőn ugyane törvények előkészültek, megtette a megye az intézkedéseket a békés átalakulás érdekében, 1848. márcz. 15-én tartott megyei közgyűléséből 1838. jegyzőkönyvi szám alatt meghagyván minden járásbeli tisztviselőinek, hogy a népet felvilágosítsák és a békés átalakulás érdekében mindenk előtt kívánatos csendesség s rend fentartására ügyeljenek.

A félreértések —, az alkotmányos szabadságnak, szabadalmasságra magyarázása, különösen a nép tudatlanabb alsó osztálya közt, némely a zavarosban halászni szerető és akaró egyének izgatása, az országban többféle különféle zavargásokat idézett elő kiváltkép a földesurak és jobbágyok —, a papság és hiveik, majd a különféle nemzetiségek közt, és különösen a zsidóság ellen. Az izgatások következtében sok helyen megtagadta a nép a jobbágyi tartozások teljesítését, még mielőtt az urbéri felszabadítást csak elvben kimondó 1848: IX-ik törvényzikk végrehajtva s a terhek megváltásának módozatáról intézkedve lett volna; — néhol az egyházközségekben a papok s egyházi hivatalnokok szegődményes földjeinek, az egyházközségek

által teljesíteni szokott megművelése tagadtatott meg, az ebbeli tartozás is részint a jobbágyi tartozásokkal együtt megszűntnek magyaráztatván; részint a papi tizedet megszüntetett, de még szintén az életbe léptetésre nézve további intézkedést igénylő 1848: XIII. t. cz.-vel hozatván kapcsolatba; — máshol legelő, erdő stb. földfoglalások történtek a földes urak birtokaiból, vagy a közösből. A zsidóság szintén több helyen üldözés alá vetetett. Hasonló félreértések és izgatások tárgyául szolgált különösen a képviselőválasztásra s nemzetörségre kötelezettek összeírása. Ugyanis a posoni országgyűlés a törvények szentesítése után feloszlattatván, július 2-dikára már az 1848: V. t. cz. rendelete szerint népképviseleti alapon új országgyűlés hivatott össze Pestre, mely célból a választásra jogosítottak összeírása szükségeltetvén, az alkotmányos ministerium az 1848: XXII. t. cz. értelmében a nemzetörséget is szervezni kívánván, egyuttal a nemzetörség összeírását is elrendelte. A választók összeírását azonban, melylyel természetesen a jogosítványi alap is vizgálat és összeírás alá került, a nép egy része új adókiivetés — a nemzetörségét viszont katona-ujonczozás céljából történőnek gondolván, s ezen gyanuja az izgatók által is szittatván, több helyen az összeírásnak ellene szegült.

Pest megyéről tettelegesen komoly eredményre jutott efféle zavargást és ellenszegülést a történelemnek nem volt alkalma feljegyezni. Fordultak ugyan itt is elő félreértés és félrevezetés folytán némely csekélyebb izgalmak; — például a tótajku községek közül némelyek, mint Sződ, Rátóth, Bottyán, Pilis-Szántó, Péteri, Ecsér stb., sőt Gomba magyar község is, a nemzetörség összeírásának ellenszegültek (jk. 2655, 3430, 4817. sz.), Pilis-Szántó papja földének megművelését megtagadta (jk. 2655), Tápió-Bicskén a nép a fiatal erdőt erőszakkal vette legeltetés alá (jk. 2919. sz., mely azonban kevésbé az új átalakulás, mint inkább előbbi kifogásolt osztakozás következménye volt): de mielőtt ez izgalmak komoly eredményre jutottak volna, a tapintatosság és higgadt értelem ezeket is törvényes útra vezette vissza, mint Ecséren, hol a nép a földesur hg. Grassalkovich birtokán akart osztozkodni, mely még a megye elé kerülés előtt lecsendesült. És Pest megyének köznéperől is általában el lehet mondani, hogy nemcsak megértette az alkotmányos szabadság tiszta fogalmát, hanem józan felvilágosodottsággal öntudatosan csatlakozott ahhoz. A nemzetörségi összeírástól vonakodás ellenében is több példa van olyan, a hol ezt a nép nemcsak szívesen tette, sőt követelte. Sok helyen mindjárt a törvény kihirdetése után, nem várva be a hivatalos intézkedést sem, önként megkezdette azt a nép szervezni. A megye jegyzőkönyv 4751. száma alatt különösen Majosházáról talá-

lok ide vonatkozólag egy kiemelendő példát, mely szerint Majosháza lakosai panaszképp jelentik, hogy midőn a nemzetörtség összeiratott, az ő községek kimaradt; pedig épen nem akarnak kimaradni; azért a nemzetöröknek általuk teljesített összeírását beterjesztik, megjegyzvén, hogy a kik az összeírásban 20 éven alol álló életkorral vannak, azok atyjuk helyett, mint önkényt ajánlkozók, irattak be.

Igen jótékonyan hatott a nép felvilágosítása tekintetében az, hogy a megye a törvények kihirdetése után azonnal hozzálátott a hatósági közigazgatásnak az 1848: XVI. t. cz. értelmében átalakításához, és a régi kiváltságos osztály közé a községek képviselői is az értelmes nép közül tömegesen bevetettek; — már május 8-án tiszti karát is ezek közbejöttével egészítette ki. Hasonló jó hatással volt a köznépp közt is bizodalmat és rokonszenvet élvező megyei tiszti kar erélyes közrehatásán kívül, azon intézkedés, mely szerint a megye a május 10-diki választmányi gyűlésen tett indítvány következtében azon célból, hogy az előbb a hírlapok olvasásában kevés részszel bírt nép számára a felvilágosítás, és az eseményekről közvetlen értesülhetés helyes eszközét megszerezze, „Népbarát“ czim alatt egy népszerűleg szerkesztett lapnak megindítását határozta el, egyszersmind a többi megyéket is e lap pártolására hivatalosan megkeresvén, melynek vezetését egy: Nyáry Pál első alispán, gróf Teleky László, Vörösmarthy Mihály, Fényes Elek, Friebeisz István és Petőfy Sándor tagokból álló felügyelő választmányra bízta (jk. 3284. sz.). Ugyanez a megye minden községe számára a házi adó pénztár rovására rendeltessék meg (jk. 4285).

Az alkotmányos ministerium, István főherczeg nádor, mint a megye törvényes főispánja mellé, főispáni helytartóképen, gróf Károlyi Istvánt nevezte ki a megye élére, a ki helytartói székét az 1848. június 20-diki közgyűlésen foglalta el. Mellette a vezérszerepet Nyáry Pál vitte, ki még a május 8-diki részleges tisztújító gyűlésen választatott első alispánnak, Szentkirályi Mór volt első alispán, a megyétől a Jász-kun főkapitányságra távozván.

Bekövetkeztek a nemzetiségi mozgalmak, a rác-, horvát lázadás, — Jellacsics becsapása. Megindult előbb titkon, azután nyilvánosan a bécsi kamarilla reactionarius működése a nemzet új törvényei-, még alig megszületett új alkotmánya ellen.

Az általános lelkesedéssel üdvözölt békességes átalakulhatás reménye és lehetősége eltűnt. Nem az ország népének félreértése, vagy tulusigázott követelése miatt tűnt el; hanem a Magyarország-

gal századok óta egy fejedelem alatt kapcsolatban álló Ausztria érdekeinek az új alakulással összeütközésben állásáról velünk ellentétes körökben kifejtett nézetek miatt.

Az alkotmány védelme vér- és vagyónádozatot kívánt!

Miképp hozta meg a megye mindeniket, az a következőkből tűnik ki:

1848. július 5-én nyílt meg az alkotmányos ministerium alatt Pesten az első alkotmányozó országgyűlés. Erre már népképviseleti alapon küldettek a követek. Pest megyét az 1848: V. t. cz. 71-ik pontja értelmében 10 képviselő illette, mely szerint a megye 10 képviselő választási kerületre osztott fel. Ezen kívül voltak még Kecskemét 2, Nagy-Kőrös 1, Czegléd 1, a megye kebelzetéhez tartozó városok, összesen 4 képviselővel. — A megye részéről képviselők lettek: gróf Teleky László a szolnok-abonyi, Patay József a monori, Beniczky Ödön a gödöllői, Hajnik Pál a váci, Eckstein Rudolf a szentendrei, Nyáry Pál a ráczkevi, Hajós József a duna-vecsei, Halász Boldizsár az alsó-dabasi, Szeles Lajos a duna-pataji, Nagy Ignác a keczeli választó kerületből.

A mindinkább élesedő körülmények által kényszerítve, a ministerium, a trónbeszéd felolvasása után, kötelességének érzvén mindenek előtt a honvédelemről gondoskodást, már július 11-dikén e célra 200,000 katonát, — melyből a kormány 40,000-t. azonnal kiállithasson, és 42 millió forintnyi hitelt kívánt megszavaztatni. Meg is szavazta azt az országgyűlés; — és pedig Pest megye egyik képviselője, Nyáry Pálnak kezdeményezése folytán egyhangulag.

Ebből Pest megyére 6200 ujonez esett; — a közszükségek fedezésére nézve pedig a megye már előbb különféle intézkedéseket tett, mint alább ismerttetni fog.

Miképp állítottatott ki az ujonez szám, felesleges részleteznem. De meg kell említenem, hogy e számnak több mint kétszeresét állította a megye, többszöri szükség alkalmával, — különösen az országgyűlésnek később sept. 16-án hozott azon határozata következtében is, hogy a népesség aránya szerint minden 127 lélek után 2 honvéd állíttassék —, részint rendszeren besorozott, részint toborzott és különféle önkéntes —, jelesen a háboru bevégezéséig vállalkozott csapatokban —, az alkotmány mellett harezterre. Mert mond a sept. 1-én tartott választmányi nagygyűlés jegyzőkönyve, melyen a szeptemberi katona-állításhoz az összeírás elrendeltetett: „A haza fölött mindinkább összevonuló viharokat a megye sokkal jobban ismeri, semhogy meggyőződve ne legyen, miképp Magyarországot nagyobb veszély a jelen-

nél soha sem fenyegette, mikép tehát mindenkinek, ki híve a királynak, ki híve honának, ki a szabadságot és függetlenséget megérdemli, kinek polgári becsülete szent, elmulhatlan kötelessége elkövetni mindent, mi a veszély elhárítására vezethet.“ (Jk. 6101. sz.)

A hazafiúi áldozatokban legelső példával ment elő a megye főispáni helytartója, gróf Károlyi István, a ki már júniusban, jobbágyai —, a rákos-palotai és főthi nemzetőrök számára 100 lovat ajándékozott, mely lovak, a gróf beleegyezésével azután a megye június 20-diki nagygyűlésének 4564. szám alatt hozott határozata szerint, az ágyutelek felszerelésére engedtettek át. Ugyancsak Pestmegyében szerveztetett később gróf Károlyi István által a Károlyi huszárezred, melynek szervezési főhelye Nagy-Kőrös volt. Ide számítandó a megyének 1849. május 15-én Kecskeméten tartott gyűlésében tett azon intézkedése is, mely szerint 300 lovas s 600 főnyi gyalog védcsapatnak fölállítása oly módon határozottatott el, hogy ez toborzás útján két évre szerződtessek s ennek költségét egyedül a nemesség viselje. Ezen kívül csupán a kecskeméti, nagykőrösi, czeglédi, bicskei, ó- és ujkécskei —, a háboru végéig vállalkozott önkéntesek száma felülhaladta a kétezret. — A nemzetőrség, a hivatalos összeírás szerint 31,266 számot tett. Ez szintén gyakran még ütközetben is részt vett kiegészítő része volt a honvédelemnek. Jelesen a pestmegyei nemzetőrségnek három nevezetesebb kivonulása volt. Első Bácskába a rácz mozgalmak lecsillapítására, hová 4000 nemzetőr volt lerendelve, mely hónapot haladólág táborozott ott; második Jellasics becsapása ellen, midőn az ozorai csatánál népfelkelés alakban közel 10,000 pestmegyei nemzetőr vett részt, s Róth és Philippovich horvát táborának elfogatását egy részben ez eszközölte; harmadik az 1849. husvét körül Aulich tábornok által Pest alatt eszközölt tünetéskor, melynek Asbóth csapataival kapcsolatban mintegy 3000 kecskeméti, nagykőrösi és czeglédi nemzetőr volt részese.

52. §. Hazafiúi adakozások.

Midőn az első alkotmányos ministerium 1848-ban a posoni országgyűlés feloszlása után, a kormányzatot átvette s a megszüntetett kormányzések —, a bécsi kancellária, a budai helytartótanács, és az udvari kamara helyébe lépett, az országos pénztárakat meglehetősen üresen, ellenben az azok bevételéül szolgáló jövedelmeket, azok közt különösen az adót is, nagyobb részben már behajtva találta. Jelesen Kussuth Lajos pénzügyminister kimutatása szerint, az april 7-ig befolyt 8 millió pengő forintból kerek számmal csak 400,000 pengő forint találtatott az átvett országos pénztárakban, miután az

ország beligazgatására a mondott napig 1,100,000 frt elkötetett, 6,200,000 frt Bécsbe szállított, vagy a bécsi kormány czéljaira fizettetett ki. Pedig nemcsak a folyó kormányzat kiadásait kellett viselni, hanem az új szervezés s közteendők következtében tetemes új kiadások is igényeltettek. A nemzet hosszú évek óta országgyűlésein főképen csak százados jogai megőrzéséért, és annak, a mi tőle ebből törvényellenesen minduntalan elfoglaltatott, visszaszerzéséért küzdött, s e miatt, de máskülönbén felmerült akadályok miatt is, az ország jóllétének és miveltiségének kifejtésére a legjobb akarattal is keveset tehetett, a végrehajtó hatalom még kevesebbet tett. Közigazgatásnak, törvénykezésnek, az anyagi és szellemi érdekeknek, köznevelésnek stb. egy ága sem volt, a melyet az új ministerium az előhaladott kor igényei szerint csak a legmérsékletesebb kívánságokat is kielégíthető állapotban talált volna.

Ujjonnan kellett tehát teremteni csaknem mindent, és pedig lehető gyorsasággal.

Ehez azonban pénz kellett.

Hogy ez, a fenforgott körülmények közt, meglegyen, az új ministerium, a magyar nemzeti bank előkészítése után, — szervezvéen egyuttal a kamatozó kincstárjegyek kibocsátását, — egy részben a bank részére szolgálendő alap kiteremtése tekintetéből is, az ország hazafiságához fordult.

Már május 19-én megjelent a pénzügyminister felhívása, mely szerint figyelembe ajánlván a szorító körülményeket, felhívja az ország közönségét, hogy a mi nélkülözhető ércpénzzel, arannyal, ezüsttel, vagy ily értéket képviselő értéktárggyal rendelkezik, tegye akár kölesön, akár ajándékkép, a haza oltárára. Sőt hogy a szegényebbeknek, vagy azoknak is alkalom nyujtassék a hazafias áldozékonyásban részvételre, a kik készpénzzel, arannyal, ezüsttel nem birnak, tudtára adatott a közönségnek, hogy minden gyártmány és természetmény is szívesen fogadtatik. Egy május 23-diki körlevéllel a kincstár-utalványok s a magyar bankjegyek kibocsátása vezettettek be.

Az értelem mellett, főképen a hazafiui érzésre volt itt a hivatkozás.

Az ország nagy többsége, szegény és gazdag egyaránt bebizonyította, hogy a saját érdek józan megértése mellett, volt hazafias érzéke. És az ezen viszonyok közt kifejtett áldozékonyosság országunk történelmének egy fényes lapját tölti be.

Pest megye sem maradt hátra. A geographiai fekvés ezt központjává, szívévé alakította ez országnak. Ekkor is együtt érzett tehát az országgal, a nemzettel.

Már a május 27-én tartott választmányi gyűlésből következő tudósítást menesztett a megye, mint közhatósági testület (municipium) a pénzügyministerhez: „Megyénk nemessége a törvény szerint csak november 1-én beállandó közteherviselési kötelezettségét a haza jelen aggasztó körülményei tekintetéből megelőzván, jövőndő beszámítás mellett 400,000 pengőforintot megajánlott. Miről is midőn minister urat az e tárgyban hozott határozat felterjesztése mellett tudósítanók, egyszersmind azt is jelentjük, mikép arról is intézkedtünk, hogy az adózók mind az évi adótartozásukat, mind pedig a hátralevőséget rövid idő alatt befizessék. Intézkedtünk továbbá az iránt is, hogy az önkéntes adakozások minél nagyobb számmal befolyjanak, ez iránt annak idejében jelentést tenni el nem mulasztandók“ (jk. 3906. sz.).

Ezen 400,000 pfrtot a megye azon ezelből, hogy a régi adózó jobbágytság a felszabadulás után is annyival inkább kimélve legyen, a birtokos osztályra ugyanazon kules szerint vetette ki, a mely kules szerint már huzamos idő óta az országgyűlési költségeket egyedül a birtokos osztály viselte.

Az önkéntes adakozások beszédésére egy külön választmány neveztetett ki, mely ezen ügyet külön jegyzőkönyvvél kezelte, vezette és ellenőrizte. — Köztudomásu, hogy mikép végződött 1849. augusztus havában a szabadsági háboru, s hogy arra huzamos ideig alkotmányon kivülség és ideiglenes rendkívüli kormányzás következett. E körülmény sok ügynek az illető és köteles módon befejezését lehetetlenné tette. Igy, ámbár a megyei levéltárban az ezen hazafias adakozásokra vonatkozó ügyiratok részleteit megtaláltam, s a kormánynak beszolgáltatott összegekről egyszersmind nyugták létezését tapasztaltam, de végszámadást, a mi a körülmények miatt valószínűleg nem is létezett (vagy a beállott rettegések idejében eltetett láb alól) nem fedezhettem fel. Annálfogva az adományok hiteles főösszegét kimutatni nem tudom. De a meglevő töredék adatokból is ugy mutatkozik, hogy ez tetemes, mintegy 70—80,000 frtra becsülhető volt.

Csak néhány, példakép, a főadakozók közül.

Ismét itt is gróf Károlyi István főispáni helytartót találjuk a legelső példaadók közt, ki az állami közös szükségek fedezésére ajándékkép 10,000 frtot adományozott (önkéntes adományok gyűjtésére kinevezett választmány jegyzőkönyve 17. sz.). Gr. Nádasdy Ferencz kalocsai érsek 200 font s 15 lat ezüstnemű ajándékban, Jankovich Mihály turai plebános 135 $\frac{1}{2}$ lat ezüstnemű, Tallián Mária-Halassy Ignáczné 25 font 10 $\frac{3}{16}$ lat ezüstnemű, Nagy József abonyi orvos

100 arany, Szentendre város 1000 pfrt, Fáy Ignác pomázi birtokos 400 akó bor, Körmenyi István esővári telkes gazda 200 frt. De lehetetlen csak a nagyobb adakozókat is mind egyenként elősorolni. Kisebbségi paraszt községek is tömött iveken küldötték be a néptől befolyt adakozásokat (Ó-Kécske, Issaszegh, Aszód, Fóth stb.); a nagyobbak még jobban igyekeztek kitűnni. Találunk intézeteket, melyek alapítványi tőkék könnyen mozdítható részét adományozták oda kölcsön (az aszódi kisdedovó, a pilisjárású jegyzói kar nyugdíjintézete stb.). Egyesek ékszereiket, asztali ezüstjüket, készpénzt, terményt adtak a haza oltárára. A hivatalnokok fizetésök egy részéről mondtak le. Mások havi s évnegyedes adakozásra kötelezték magukat. A vallásfelekezettek urasztali ezüstjüket hozták a hon érdekének áldozatul (a biai, ó-kécskei ref. egyház stb.) Az ékszer és ezüstnemű adományozók közt ott találjuk magyar történelmünk mostan élő első bajnokát Horváth Mihály püspököt, ki akkor hatvani prépost volt. Ugyancsak a pestmegyei adományozók közt foglal helyet éppen most gyászolt nagy hazánkfia Deák Ferencz, ki mint pestmegyei táblabíró, itt adományozott 200 pfrtot készpénzben, azután ministeri fizetésének egy negyedét 1848. június 1-től kezdődőleg havonként 200 pfrral adta által. Ezen kívül zalamegyei birtoka után ott helyt terményadományt kötelezett. (Május 30-diki jegyzőkönyv 4. sz.)

53. §. Nemzetőrségi összeírás s beosztás.

Pestmegye az összeírott nemzetőrséget elsőbb nyolcz, azután az 1848. november 28-diki közgyűlés határozata szerint hét őrnagyi kerületre osztotta be. Ennek létszámát, kerületenként és községenként osztályozott részletességgel a következő sorozat mutatja.

I. Kerület: Kecskemét 2468, — Alpár 224, — Abony 415, — Uj-Kécske 108, — Ó-Kécske 290, — Tószegh 94, — Rékas 245, — összesen 3844 nemzetőr. Ebből lovas: Kecskemét 218, — Alpár 9, — Abony 28, — összesen 255, — a többi gyalog.

II. Kerület: Nagy-Kőrös 1590, — Czegléd 1900, — Ujszász 39, — Jánoshida 127, — Szele 28, — Tápió-Szentmárton 59, — Berczel 151, — összesen 3894 nemzetőr. Ebből lovas: Nagy-Kőrös 70, — Czegléd 90, — Tápió-Szentmárton 5, — összesen: 165; — a többi gyalog.

III. Kerület. Szentmárton-Káta 108, — Nagy-Káta 230, — Farnos 23, — Györgye 157, — Bicske 115, — Ság 58, — Pánd 90, — Alberti 173, — Irsa 166, — Pilis 207, — Káva 15, — Bénye 3, — Gomba 36, — Úri 73, — Mende 38, — Gyömrő 80, — Maglód 42, — Ecsér 43, — Péteri 35, — Monor 298, — Üllő 85, — Vecsés 90, — Soroksár 501, — Haraszi 80, — Takszony

103, Alsó-Némedi 404, Ócsa 106, Kakucs 47, Bugyi 120, Uj-Hartyán 62, Sári 96, Felső-Dabas 14, Alsó-Dabas 58, Gyón 50, Órkény 84, Tatár-Szent-György 43, Sáp 101, Súly 62, Szecső 58, Kóka 210, Tó-Almás 146, Lőrincz-Káta 106, — összesen: 4616 nemzetőr. Ebből lovas: Farmos 10, Pánd 2, Irsa 4, Monor 55, Üllő 2, Alsó-Némedi 24, — összesen 97; — a többi gyalog.

IV. Kerület: Acsa 111, Aszód 206, Bagh 156, Boldogh 108, Bottyán 32, Rákos-Csaba 97, Csik-Tarcsa 58, Csomád 18, Csömör 129, Csővár 35, Czinkota 100, Dány 180, Domony 36, Duka 29, Dunakeszi 105, Fóth 119, Gödöllő 230, Vác-Hartyán 55, Héviz 141, Héviz-Györk 172, Iklad 50, Issaszegh 220, Kartal 112, Kerepes 82, Rákos-Keresztur 69, Kis-Némedi 62, Kis-Szentmiklós 50, Kis-Tarcsa 44, Kis-Ujfalu 27, Mácsa 121, Mogyoród 87, R.-Palota 147, Pécel 117, Püspök-Hatvan 154, Rátóth 24, Szada 119, V.-Szentlászló 100, Szilágy 101, Sződ 84, Tót-Györk 22, Tura 320, Káptalan-Vác 106, Püspök-Vác 1268, Valkó 138, Veresegyháza 120, Versegh 95, Zsámbók 130, Zsidó 47, — összesen 6133 nemzetőr. Ebből lovas Vác-Hartyán 5, Püspök-Vác 33, összesen 38; a többi gyalog.

V. Kerület: Albertfalva 33, Békás-Megyér 105, Bia 125, Bogdány 218, Boros-jenő 60, Budaörs 198, Budakeszi 192, Pilis-Csaba 125, Csobánka 143, Hidegkut 94, Jenő 84, Kaláz 105, Kovácsi 83, Ó-Buda 518, Páty 152, Perbál 101, Pomáz 107, Promontór 186, Solmár 117, Pilis-Szántó 4, Szentendre 308, Szentiván 20, Szentkereszt 130, Pilis-Szentlászló 32, Telki 22, Tétény 158, Tinnye 76, Torbágy 167, Tök 212, Törökbálint 105, Üröm 52, Veresvár 186, Visegrád 83, Zsámbék 290, — összesen 4591 nemzetőr. Ebből lovas: Budakeszi 39, Jenő 22, Ó-Buda 13, Páty 58, Perbál 27, Pomáz 4, Telki 6, Tök 36, összesen 205; a többi gyalog. Megjegyzendő hogy Tökön előbb 70 nemzetőr volt lovasnak beírva; később mivel valószínűleg a lovas felszerelést és gyakorlatokat alkalmatlannak találták, e szám leolvadt: ezen kívül általában feltűnő, hogy e tulnyomólag németiség által lakott községekben általában és aránylag oly sokan iratkoztak be lovasokul.

VI. Kerület: Sziget-Becse 41, Csepel 62, Csépe 84, Lóré 65, Makád 125, Sz.-Monostor 66, Pócsmegyer 87, Ráczkevi 480, Sziget-, Szentmárton 45, Sziget-Szentmiklós 240, Sz.-Ujfalu 87, Tótfalu 190, Tökőle 173, Kis-Harta 134, Aka sztó 135, Solt 400, Duna-Egyháza 128, Izsák 132, Apostag 134, Duna-Vecse 377, Szalk-Szentmárton 158, Tass 170, Dömsöd 396, Dab 32, Peregh 120, Áporka 112, Majosháza 56, — összesen 4229 nemzetőr. Ebből lovas Tökőle 14; a többi gyalog.

VII. Kerület: Szeremle 134, Szentistván 103, Csanád 186, Sükösd 163, Nádudvar 123, Bogyiszló 140, Dusnok 64, Hajós 120, Fajsz 132, Császártöltés 115, Miske 92, Bática 63, Foktű 187, Kalocsa 700, Keczel 313, Vadkert 285, Uszod 125, Szentbenedek 77, Lak 116, Ordas 106, Pataj 315, Kis-Kőrös 300, — összesen 3959 nemzetőr. Ebből lovasnak egy se iratkozott; mi a népes magyar községeknél valamint itt, úgy a VI-dik kerületben is feltűnő.

Összesen: I-ső kerület 3844, — II-ik 3894, — III-ik 4616, — IV-ik 6133, — V-ik 4591, — VI-ik 4229, — VII-ik 3959, — főösszeg: 31,266. Ebből lovas 774, gyalog: 30,492.

Kiemelendő, hogy a német és szerb lakosság általában mily készséggel s aránylag csaknem minden községben illő számmal iratkozott be. A tót községek közt is csak kevés vonakodó tűnik fel: de mint a számarány mutatja, helylyel közlél ez a magyarok közt sem hiányzott. — Hogy a nemzetőrség már az első szervezéskor tudta és felfogta rendeltetését, annak feltűntetésére szolgáljon egy jellemző eset: Tök község már 1848. június 5-én sürgetőleg folyamodik a megyéhez, hogy „miután a hon védelme ugyis a magyarra fog kerülni, méltóztassék 120 gyalog és 70 lovas őrségünk részére fegyvert adni.“ (Levél jun. 5-ről).

54. §. Később is a megye szelleme, s némely ezt jellemző esemény.

Akkor is midőn a megyei gyűléstermekben a régi kiváltságos osztály az 1848-dik évi törvények szerint a népképvisellett megszapodott, Nyáry Pál, míg a megye élén volt, oly kapcsolatban állott annak szellemével, oly közbizalmat élvezett s a megye közhangulatát annyira azonosította a magáéval, hogy az ő szereplése egyszersmind igen sok tekintetben jellemzőül szolgál magának a megyének ezen időkori szellemére is. Ugyanazért fel kell mutatnom az ő szerepléséből némelyeket.

Köztudomásu dolog, hogy az első magyar alkotmányos ministeriumban, már a legelső kezdetben két pártnézet fejlett ki. Egyik a gróf Batthyány Lajos ministerelnök pártjaé, melyhez gr. Széchényi István, Deák Ferencz és Klauzál Gábor tartoztak, mely párt a kivivott eredményeket békességes uton kívánta folyvást összhangzásba hozni a császári ház és Ausztria érdekeinek kívánalmaival; a másik Kossuth pártja, melyhez Szemere Bertalan hajlott, s mely amannál merészebb, harcziasabb s a kivivott jogokhoz ridegen ragaszkodó irányu volt. Az 1848. július 5-én összegyűlt képviseleti országgyűlés többsége eleintén a Batthyányi-Deák szinezethez látszott erősebben

hajlani. Később Kossuth szóhatalma maga körül egyesíté a többséget. De volt egy kis, mintegy 30—40 képviseléből állott, ugynevezett radikal ellenzéki párt is, melyben Pestmegye két képviselője, Nyáry Pál és gróf Teleky László vitték a pártvezérséget. Nem a minden áron ellenzékeskedés, hanem az alkotmányos ellenzék pártja volt ez, mely nélkül alkotmányos fejlődés, helyes és alapos irányban nem is létezhetik. Nyáry nézetei Kussuthétól már a ministerium alakításakor sokban eltértek. Midőn az 1848. július 10-diki országos ülésen, melyen Kossuth a következő napon a honvédelem ügyében tett indítványát bejelentette, Nyáry Pál felszólalt, hogy mielőtt az országgyűlés az indítványt meghallgatná, vegye tárgyalás alá a királyi előterjesztésekre adandó választ, akkor azt hitte az országgyűlés nagy része, s a nagy közönség, hogy e felszólalás a ministerium ellen van intézve; holott főindító oka az volt, miszerint a ministerium, a királyi előterjesztések tárgyalása közben nyilatkozatra bírassék az iránt, hogy az ország védelmére megszavazandó vér- és pénzerő egy részét, az ugyanakkor folyt olasz háboru folytán, a szintén szabadságra és függetlenségre törekvő olasz nemzet ellen, Radezky fővezér segítségére nem adandja. Midőn mint az 51. §-ban mondtam, másnap a segítség mindkét neme épen Nyáry kezdeményezése folytán, vita nélkül, egyhangulag megszavaztatott, igazolva lett, hogy nem a csupa ellenzékeskedés vezette cselekedetét s az indok a megye szellemében is meglelte gyökerét.

Nyáry tagja volt a honvédelmi bizottmánynak, mely a kormányzást átvette akkor, mikor gr. Batthyányi a miniszterelnökségtől viszszalépett, s abban báró Perényi Zsigmonddal együtt legbuzgóbb pártolója és sürgetője volt a békealkudozásoknak.

1849. január 5-én a hadi szerencse forgása folytán hg. Windischgrätz benyomult Pestre s elfoglalván az országgyűlés és a megye székhelyét, az országgyűlés Debreczenbe vonult le, a megye pedig, mint azt a 16. §-ban ismertetem, Kecskeméten szervezte újra magát. — Nyáry mint képviselő, követte az országgyűlést Debreczenbe, ott is tagja maradván a honvédelmi bizottmánynak. Az irány, melyet az országgyűlés itt követett, sokban megváltozott az előbbitől. A körülmények is a harezias irányt emelték túlsúlyra. De ismét nem hiányzott az ellenzék sem, mely a békepárt nevet viselte s az előbbi Batthyányi-Deák pártnak itt megjelent tagjaiból alakult. Az előbb radikal ellenzéki Nyáry szintén e párthoz csatlakozott; sőt miután Batthyányi és mások Debreczenben nem jelentek meg, annak nem ugyan nyilvános, — melyre felszólítás után se vállalkozott —, de kéz alatti vezére lett; és midőn a debreczeni legelső gyűlések alkal-

mával, a Windischgrätzhez még gr. Batthyányi indítványára január 1-én Pestről intézett békeküldöttség jelentése tárgyalatván, Kossuth azt kívánta: mondja ki a ház, hogy miután a dynastia egyezkedni nem akar, a nemzet a maga állami létét, függetlenségét s alkotmányát fegyverrel védelmezendi; akkor a békepárt nevében ő indítványozta ezen kívánsághoz azon záradék kapcsolását, hogy a nemzet a békét elfogadni mégis mindig hajlandó marad, mely mellett a tárgyalás közben hatalmasan is vívott. Végre a körülmények a Debreczenben ápril 14-dikén hozott függetlenségi határozathoz sodorták a nemzetet, mely az osztrák császári házat Magyarországon trónvesztetté jelenti ki. A debreczeni nagy templomban tartott képviselő gyűlés ezen indítványt általánosságban egyhangulag fogadta el, melyet a főrendek háza is ugyanazon nap délután tartott gyűlésében minden ellenszólás nélkül egyhangulag fogadott el.

Az eddigiek eléggé jellemzik Nyáryt. Független, öntudatos, higgadt ellenzék. Határozott összetartás, a hol a haza érdeke azt úgy kívánta. Ezen szellemet tanusította a megye is az új átalakulás egész küzdelmes korszaka alatt, melyet az 1849. május 14-én Kecskeméten tartott közgyűléséből, a független magyar kormányhoz a függetlenség kimondása folytán intézett hódoló nyilatkozatában is kifejez „szent ihletés örömeztével s a bizonyos halál torkából csodásan kiragadott szenvedőnek érzékeny hálájával“ fogadottnak jelentvén ki azt, s az igazságos jogok —, hazai és nemzeti érdekek védelmére továbbra is felajánlván vérét és vagyonát.

Mily békülékeny és higgadt szellemű volt azonban a megye ezen izgalmas időben is, annak ugyanez alkalommal egy említést érdemlő határozatában kitűnő bizonyítékát adta. Jelesen:

Épen a függetlenség kimondása folytán az issaszeghi győzelem után tisztujítás levén elrendelve, a kormány azt hagyta meg, hogy mindazok, a kik a benyomult osztrák seregeknek meghódoltak, hagyassanak ki s választhatók ne legyenek. A megye a május 14-én Batta Samu kormánybiztos elnöklete alatt végbement tisztujításon teljesítette ugyan e rendeletet, de egyszersmind elfogulatlan védelem alá vette a megyei közgyűlés az ártatlanok ügyét, az e tárgyban hozott határozata fonalán kimondván, miszerint: „távolról sem szándéka a bűnös részére sem bocsánatért esedezni, sem védőtül fellépni. Kárhozzék el az (a bűnös) a boszus haza és megbántott istenség ítélőszékének kérlelhetlen szigora által. De valamint ezt egyrészlől igazságosnak látja, úgy más részlől meg van győződve lelkében, miként sem a közállománynak, sem a kormánynak nem czélja azon polgárokat, kik a környületek és viszonyok kényszerűségénél fogva sodor-

tattak oly helyzetbe, hogy a terroristicus uton kiesikart hódolati írományt aláírták, minden különbség nélkül a honarulás gyalázatos vétkének sulya alá helyezni, s ez által a közvélemény megvető szegyenének, a hontalanság fájdalomának martalékul ejteni, annyi- val kevésbbé, mivel köztudomás szerint a hódolatra kényszerített tisztviselők között számosan lehetnek, kik a — — haza szent érdekei megvédésében teljesített szolgálataik által tetteleg bebizonyították azt, hogy ők a hazának hű fiai maradtak. Elhatároztatik tehát, hogy kormánybiztos ur kérje meg a bizottmány nevében a nemzet kormányát, miként az ezen megyére nézve kibocsátott nyilt rendelet által érzékenyen sujtott tisztikar tagjainak nyujtassék mód és alkalom arra, hogy a nem vétkes magát kitisztázhassa s lehető ártatlanságát bebizonyíthassa. És ennek megtörténendése után, mint becsületét helyreállított hazafi, ha a közbizalom feléje fordul, a megyei hivatalnokok sorába ismét fölvétethessék. (1849. máj. 14. jk. 2. sz.)

1849. május 29-én Czegléden tartatik megye közgyűlés Nyáry Pál elnökele alatt. Ezen Nyáry Pál pénzbeli alapítványt indítványoz: „mely vérünk, nemzetiségünk, hazánk megmentésében példátlan hősiességgel harcolt s a közszabadság e dicsőséges harcában vérpazarló elszántsággal küzdött 200 —, a megye által fejenként 6 pengő krajczárnyi napi díjjal ellátandó sérvvitéz holtiglani ápolására volna fordítandó. Pest megye közönsége, miként a fájdalmak napjaiban a jog és szabadság előharczosa volt, miként a függetlenségi csata vérmezejére első állítá ki katonáját; ugy jelenleg a dicsőségesen kivivott nemzeti győzelem után is első akarván lenni azok közt, kik a honmentő sereg számára hálás érzettel nyujtandják önkéntes ajánlataikat, — az elnöklő alispán ur indítványát örömmel elfogadja oly módosítással, hogy az e szent célra megkivántató 146,400 ezüst forint tőke behajtására magát ugyan kötelezi, de mig a lenne, addig a kamatot fizeti, mi a kormánynak is bejelentetik.“ (Jk. 73. sz.) Természetesen, a később beállott események ezen intézkedés érvényesítését megakadályozták.

1849. május 22-én Budavára visszafoglaltván, a megye is visszakerült székhelyével Pestre, junius 5-én már ismét itt tartatik nagy választmányi gyűlés, melyből kiküldött fényes küldöttséggel fogadta a megye az akkornap Debreczenből szintén visszaérkezett kormányt.

(Nem tartozik a szellemet jellemző eseményekhez, csak curiosumkép, annak feltüntetésére, hogy milyen sajátságos üzérkedésekkel is izgattatott e különben is a legizgalmasabb viszonyok közt a nép, említek fel ugyancsak a junius 5-diki jegyzőkönyvből egy esetet,

melyszerint a szentendrei szigetségi falvakat illetőleg panasz tetetik, „hogy Rozman János üzér, egy orvossal és egy kereskedővel szövetkezve, a kormánytól megbízott toborzónak adja ki magát s a toborzottakat felpénzzel ellátja; később pedig Váczon és Szentendrén a törvény értelmében sorsot húzottak és besorozás alá kerültek helyettesítőül árukgatja.“

Bekövetkezett az orosz segédsereg bevonulása az országba melynek előhaladása csakhamar rendes székhelyének ismét elhagyására kényszerítette a megyét. A június 28-án tartott bizottsági gyűlésen tárgyalatik a nemzet kormányának a Közlöny 143-ik számában a néphez intézett felhívása, melyben az osztrákok és muszkák ellen általános keresztes háboru rendeltetik el. De az e tárgyban tett intézkedésnek többé fogantja nem lett. Julius 2-án első alispán Nyáry Pál elnökléte alatt tartatik egy nagy értekezlet, melyben a bekövetkezhető események felett történvén tanácskozás, roszaltatik, hogy midőn Windischgrätz a fővárost elfoglalta, némely megyehivatalnokok a fővárosban maradtak, s mintegy physice az ellenség szolgálátaba ejtették magukat. Elrendeltetik tehát, hogy az orosz sereg közeledésekor Kecskemétre tetessék át a megye székhelye; a levéltár zárassék be; a fő- és allevéltárnok menjen a tisztikarral s csak Gaál János pertárnok, Becser Soma irnokkal maradjon Pesten helyben. — Ez után csakhamar megtörtént a levonulás előbb Kecskemétre, az után tovább Csongrádra, menvén a megye központi tisztikarának egy része, a szintén levonuló kormánynyal, mire a világosi fegyverletétel következett. Azon közben Szentiványi Vincze királyi biztos augustus 1-én Madarassy László alispánhoz intézett levele által visszaállította a tisztikart úgy a mint Babarczy Antal királyi biztos alatt volt.

Szólanom kellene e helyen az ezen szomorú időben az alkotmányos jogok érdekében kitünőbb szolgálatokkal szereplett s e szolgálatukért szenvedett egyénekről. Azonban sorra csak megemlíteni ezeket czélttévesztő volna. Egyenként jellemezni a szereplést s indokolni a szenvedést ismét oly tétel, melyhez kielégítő anyagom nincs. Megelégszem tehát csak a főbbek rövid megemlítésével: Nyáry Pál az aradi fegyverletétkor Aradon került fogságba, s ott ítéltetett el kötél általi halálra, halálos ítélete azonban 20 évi várfogságra változtattatván, vasban, Jósefstadtban szenvedett 6 évig, midőn megkegyelmeztetve bocsáttatott haza, Szeles Lajos másod alispán halálos ítélete 15 évi várfogságra változtattatván, abban elhalt Komáromban. gróf Károlyi István a Károlyi huszárezred kiállításá miatt 400,000 forint bündij fizetésével s 2 évi fogsággal lakolt, Halász Boldizsár,

Patay József képviselők a függetlenségi nyilatkozatban részvétökért kötéltre ítéltettek, de ítéletök szintén fogságra változtatott átal; ugyanez az eset Simonyi János kecskeméti városi képviselővel. A megyei születésű katona egyének közt említendő Török Ignác tábornok, gödöllői születésű 54 éves az aradi vértanúk közt kötéllal végeztetett ki, Gáspár András kecskeméti születésű tábornok 10 évi várfogságra ítéltetett. Gróf Teleky László a magyar kormány által Párisba levén kiküldve követségre, őt ott érte a háború bevégezése. Menekültek Hajnik Pál, Gorove István, Rákóczy János, Kossuth Lajos. Ezek miután többszöri hírlapi felhívásra sem jelentek meg a pesti haditörvényszék előtt, 1851. sept. 21-én macacsságilag elmarasztaltatván, kötéll általi halálra ítéltettek s neveiken a felakasztás csakugyan az újépület megettől veszthelyen képletilag végre hajtatott. Később még is Kossuth Lajoson kívül, a többi kegyelmezés útján visszakerült, gróf Teleky László azonban a szász királyi kormány által elfogatván és kiszolgáltatvatván az osztrák kormánynak, ily úton nyert kegyelem útján jutott szabadságához. Ács Károly később ítéltetett el s került Jósefstadtba.

E szomorú körülmények közt egyet kell még kitüntetőleg megemlítenem, azt nevezetesen, hogy míg sok vidéken az irigység és jellemtelenség áskálódásai és árulkodásai folytán sok ártatlan egyén üldözött és szenvedett, addig e megyében ha történtek is aprólékos üldözések és áskálódások, de nagyobb jelentőségű efféle eset elő nem fordult.

55. §. Táborozások, csaták és csatahelyek.

1849. január haváig mentve volt a megye területe jelentékenyebb táborozásoktól. Az újonczok szervezése, gyakorlata, — a nemzetőrségi gyakorlatok, egyes magyar csapatok átvonulása kevés alkalmatlanságot okozott. A mint azonban Windischgrätz január 5-én Budát megszállotta s a magyar tábor a Tisza vidékére vonult, előállott a táborozások és csaták ideje, melyek a törökvilágból azon képet újították meg a megye területén, a melyet itt néhol már három század óta a sok elpusztult falu tükröz vissza. Egészen elpusztult falvakat, Istennek hála, nem hagyott ugyan ezen háború és táborozás ezen területen maga után: de a hol az egyik, hol a másik fél csapatainak sűrű váltakozása, élelmezése miatt folytonos zaklatottság, a szolgálatnak, élelemnek gyakran kobzás útján felhajtása stb. sok helyen s néha a teljes kipusztításhoz is közel állott. Imittamott a kizsákmányoltatás és gyujtogatás sem hiányzott. Különösen gyakran terhelte a vidéket az átszállítások tömegessége; a

midőn a felhajtott szekerek sokszor messze kínszerítették, huzamos ideig lefoglalva tartattak, úgy hogy kivált a hadjárat vége felé, a legnagyobb nyári dolog idején elhajtottak egy része, csak annak bevégezte után került vissza, egy némely örökre is oda veszett.

Csak a Duna balpartján terülő solti járás dunamenti része, Dömsödötől lefelé, maradt ment a megyében a táborozásoktól.

Az 1848. december végén Budapest körül összpontosítva volt magyar hadak két irányban vonultak innen el. Egyik rész Görgey Arthur vezetése alatt Váczon át vonult felfelé, melyet az osztrák csapatok gyorsan követvén, ezuttal itt a megye területén a dolog összeütközésre nem került. A másik rész Perczel Mór vezetése alatt, a vasut mentén Czegléd felé vonult le a Tiszához, melyen csakhamar átment: de utána jöttek az osztrák hadak, melyek Czegléd, Abony, Nagy-Kőrös, Kecskemét vidékét azután nagy tömeggel lepték meg huzamos ideig, mignem a Tisza megül visszatérő magyar csapatok által előbb Szolnoknál, azután január 26-án Czeglédnél győzelmesen vívott csata által e vidékről ezuttal elverettek; de csak rövid időre, mert a magyar sereg a győzelem után ismét átment a Tiszán, hogy a veszélyeztetett tiszafüredi vonalt fedezze; a midőn tehát a császári csapatok ismét visszakerültek e vidékre s attól fogva ezt egész mártius 28-ig kisebb-nagyobb tömegben Jellasits dandára tartotta megszállva, ki maga is hol Czegléden, hol Kőrösön, hol Kecskeméten tartotta főhadí szállását.

Időközben ugyane vidéken kétszer került ismét csatára a dolog; először Czibakházánál február 24-én, mely Mesterházy alatt a magyarok részére megnyert, de csak kis előcsata volt, s a megye területét csak az osztrákok részéről tett csekély csapatmozdulattal érintette; — a másik eset a mart. 5-én vívott második szolnoki csata volt, mely Tószegnél és Abonynál a megye területére is ismét kiterjedt és Damjanics vezetése alatt a magyar seregek fényesebb győzelmei egyikét képezi. A császáriakat Karger tábornok vezényelte. Erre következett mart. 17-én a nagy-kőrösi hadjárat, mely mind a két hadakozó fél részéről nagy hadi tömegeket vont e vidékre, bár azután itt csatára még sem került a dolog. Ugyanis a magyar főhadvezérségnek, mely ekkor Vetter altábornagy kezében volt, terve az volt, hogy a visszafoglalási menet a Tiszánál Czibakházától induljon ki, s e célból mart. 17-én Czibakházánál mintegy 35,000 ember, 150 ágyuval átszállván a Tiszán, Nagykőrös közelében a kocséri erdőnél ütött tábor, hogy másnap a Nagykőrösön táborozó osztrákok ellen onnan intézzen támadást. Ugyanezért oly rendelet bocsátatott a körülfekvő Kecskemét, Nagykőrös, Czegléd, Abony népes

városok hazafias előljáráshoz, hogy mihelyt a császáriakat megfutamodni látják, harangjaikat félre vevén, s a népet összegyűjtven, a futamodók megsemmisítésében közremunkálni igyekezzenek. Azonban ezen terv kivitelét teljesen megghiúsította azon körülmény, hogy csinált utak hiányában, a sok helyen mocsáros erekkel szagगतott pusztákon keresztül a sok esőzés és havazás az ágyukkal és társzerekkel mozoghatást lehetetlenné tette. Azonközben pedig az osztrákok is részint a szolnoki csatavesztés következtében, részint mivel híret vették, hogy a magyar seregek nagy része a Tisza meggett Czibakháza felé vonul, minden rendelkezhető hadaikat szintén gyors menetben ezen vidékre tömegesítették, úgyhogy mikor Vetter a Tiszán átkelt, akkor már Windischgrätz minden ereje Czegléden, Nagykőrösön és Kecskeméten volt összpontosítva. Ekkép Vetter tervét itt kivihetlenné tapasztalván, gyorsan vezette vissza seregét ugyancsak Czibakházánál a Tisza megé, hogy a tiszafüredi vonalon átkelven, s ott csatlakozván Görgeynek Miskolcz felől előnyomuló táborával, ezen vonalon eszközölje lehető gyorsasággal a Pest felé felvonulást.

E hadi mozdulat szabadította meg e vidéket a majd három hóig folytonosan tartott megszállatástól; miután mart. 28-án az előbb elment csapatokat követve, Jellasits is táborával Nagy-Káta felé vonult. De az összetömegesítve volt csapatok kínszerített gyors szállítása, még utoljára is aránylag legtöbb terheltetést okozott.

Ugyanezen elvonulás képezi egyszersmind kezdetét a megye északkeleti részén azután folyt döntő csatázásoknak. A magyar sereg zöme ugyanis Füred és Miskolcz felől hatolt előre. Jellasits pedig csapataival a vasutvonalról Albertinél letérve, ennek Tápió-Bicske és Súly felé igyekezett elébe. Ennek a vasutvonalon ismét a magyar seregek részéről Asbóth csapata nyomult utánna. Pestről Windischgrätz Gödöllőre tette ki főhadi szállását. Schlick hadteste Hatvannál állott, Görgey hadteste ellen figyelőben. A magyar csapatok ennek vonala előtt egész Turáig és Boldog községig törtek előre, s e vonalon épen itt került legelsőbb csatára a dolog april 2-án a Gáspár ezredes által Schlick csapatai ellenében megnyert hatvani ütközettel. Ápril 4-dikén következett a bicskei kemény csata, melyben előbb az osztrákok nyertek, és egész Nagykátáig visszaverték Klapka támadó seregét: de végre Görgey és Damjanics nemcsak Bicskének Jellasics csapataitól egészen megtisztításával, hanem annak Ságbon tul kergetésével hódították meg a győzelmet. Itt esett el a vitéz Sebő alezredes csapásai alatt személyes tusában gróf Riedesel őrnagy a

báni huszárok óriás termetű parancsnoka. — April 5-én Aszód és Bagh táján történtek apróbb csatározások.

April 6-án következett az issaszeghi nagy csata.

Már a hatvani csata után nagy mozgalom támadt a fővárosban. Onnan a császári tartalékesapatok Gödöllő felé indultak. Csórics hadosztálya Vác felé rendeltetett, azon eset megelőzésére, ha a magyar seregek Balassa-Gyarmat felé az ostromlott Komárom alá tartanának. Ellenben a hidászfogatok és podgyászszekerek végtelen sorban húzódtak át Budára. A hatvani és bicskei csaták jelentősége bizonyítékaul april 5-én hosszú szekérsor szállította a sebesültek nagy tömegét a fővárosba. Itt kemény rendeletek adtak a nép csoportozása ellen. Karóztatós erősítések röktönöztettek az utszákon s a város előtt. Mind meg annyi előkészület arra, hogy a város utszai harcznak is kitéve lehet. Kivül Jellasits és Schlick tábora mind közelebb vonultak a főhadi szállás, Gödöllő felé, utánnok mindenfelől a magyar sereg. April 5-én, nagy-csötörtökön Damjanics hadteste Szecsőn és Kókán, Klapkáé Uriban és Sülyön, Gáspáré a hatvangudöllői uton Turáig, Auliché Damjanics háta megett Tó-Almászon állott, Asbóth hadoszlopa a vasutvonalon Pilisig volt előhaladva. A másik részen Schlick Aszódon, Baghon állott s az ezen napi csatározások Gáspár és Schlick csapatai közt történtek, melyek után Schlick Besnyőig nyomta hátra hadai egy részét, Jellasits hadtestének egy része már Issaszegen töltötte az éjszakát, másik része Dányon volt, honnan 6-án déltájban érkezett Issaszegre, hová Schlick hadtestének főzöme is akkorra Gödöllőn át vonult. A csata — 6-án délután 2 óra tájban kezdődött meg épen Klapka hadteste és Jellasits serege közt, melybe azután a többi csapatok is bevonatván, folyt egész éjjeli 11 óráig. A fő csatahely azon, most már erdős részeitől csaknem egészen megfosztott, de akkor még sűrű erdőkkel, s meredek dombok közt csaknem szorosokká keskenyülő szűk völgyekkel váltakozó homokos vidék, mely Issaszegtől a nagytaresai erdő és Gödöllőn alol a szentkirályi erdőig, ezen erdők befoglalásával terül s melynek talpát a Rákos völgyön a Rákospatak képezi, a most Péczeltől Issaszegen át Gödöllőre menő magyar államvasut mentén — a tűz főereje kivált Issaszegen tul, a két oldalt terülő homok halmos helyeken folyván. Védelemre teljesen alkalmas hely; annál alkalmatlanabb a támadásra; ezért keresték ezt az osztrákok. A nap mind a mellett a hely rendkívüli nehézségei daczára is, a magyar seregeknek adta a győzelmet. Az itt nyert győzelem eredményezte azután első sorban az osztrákoknak a fővárosbol is kivonulását.

E csaták, csatározások s az ezek közben szükséglett hadmozdulatok martius 28-tól kezdve az Alberti, Nagy-Káta, Tura, Gödöllő, Pest, Üllő közt fekvő megyei területnek csaknem minden községére kisebb-nagyobb mértékben kiterjedtek. A fő csatahelyek Bicske és Issaszeg az azokból kivonulás előtt az osztrák hadak felgyújtásának martalékai lettek.

Az issaszegi győzelem után a hadi működés a szadai és zinkotai völgy közt fekvő vonalon Vác alá ment át, a hol ápril 10-én ismét kemény utszai csata után Damjanics győzelme tisztítá meg Göcz és Jablonovszky osztrák tábornokok csapataitól a várost, Göcz vezénylő tábornok is megsebesülten fogjul esvén, ki itt csakugyan meg is halt. Földváry Károly alezredes alol, ki a győzelmes nap hőse volt, a Gombáspatak hidjánál egymás után két ló lövetett ki.

A császári hadak nagy része ápril 23-ig még Pest körül maradt. Azt míg a magyar csapatok Komárom felé rendezték működésüket, eleintén Aulich tábornoknak a Soroksártól Czinkotáig terjedő vonalon tett tüntetései tartották itt kötve, melyben mint mondtam, az első napokban a pestmegyei nemzetőrség egy része is részt vett. — Schlick utóhada volt az utolsó, mely Pestről Budára ápril 23-án éjjel átvonult. A hadaknak teljes átvonulása után a pesti hajóhid egészen, s a lánczhid talajának is egy része felszedetett, s ennek közepére egy nagy löporszekrény helyzetetett, Budavár figyelése alá, mely Hentzy tábornok parancsnoksága alatt még mintegy 5000 főnyi őresapat által megszállva maradt.

Budavár megszállása és az osztrák őrségtől felmentése a magyar részről ápril 29-dike körül kezdetett meg és május 22-én reggel fejezetett be. E közben a hadmenetek és táborozások főképp magát Budát és a Svábhegy körül fekvő községeket terhelték. Az ostromlás közben Hentzy által a várhol Pest is több ízben bombáztatott. Ez nemesak a város épületeiben tett igen sok kárt; hanem egész a megye házáig elhatván, az is sok bombatöréseket, sőt felgyújtatást is szenvedett. A levéltár ekkor a bombázás elől a pinczében mentetett meg.

Budavár bevétele után július 1-ső napjáig nagyobb hadi mozgalmaktól ment maradt a megye. A július 2-án ismét Pesten megnyílt országgyűlés azonban már néhány nap mulva kénytelen volt Szegedre levonulni, s ekkor a megye területe ismét táborozások, csaták és hadmozgalmak színhelye lett. A császári hadak ismét bevonultak a fővárosba. Az orosz segédsereg pedig, mely Hatvan, Nagykáta és Aszód körül terült ki, egész Váczig felnyújtotta előcsapatait. Ez uttal a megye területén Váczon alol Szódnél került legelőször ütkö-

zetre a dolog Nagy Sándor s Görgey Armin csapatai és Sass orosz tábornok hadosztálya közt július 15-én, mely ugyan az oroszoknak visszanyomatását vonta maga után, de minden bővebb hatás nélkül csak kis előcsata volt. Másnapra Paskiewitz orosz tábornagy főserege Aszód felől a Galga völgyön Hartyán és Sződ közé nyomult fel. 17-én a mikor Görgey Arthur tábornok maga a Komárom felől lefelé vonuló egész táborával már Vácznál állott, az oroszok támadása után Váczon a legirtóztatóbb utzacsaták egyike folyt le, mely a magyar seregnek a mindenfelől összegyülekezett menekülők hosszú szekeres vonatával rendkívülig akadályozott visszavonulását eredményezte Balassa-Gyarmat felé.

Ezen közben Perczel csapatai ismét a Tiszától Ujszász, Abony és Szele felől nyomultak fel Nagy-Káta, Zsámbók községéig az orosz sereg oldalába, melylyel július 20-án Turánál ennek is ütközete volt; a hol csak lovas és ágyu ütközetben a magyar sereg nyert ugyan, ez tartván meg a csatáért, de minden további eredmény nélkül, mivel ugyanaz napon estve már ismét megkezdette a sereg a visszavonulást Nagy-Káta, onnan tovább Abony, Czegléd felé, honnan egy rész Czibakháza s onnan Szeged, más rész jul. 25-én Nagy-Körös, Kecskemét s ugy Szeged felé vonult.

Haynau július 24-én indult ki seregével Pestről. Egyik csapata Soroksáron, Kun-Szent-Miklóson át ment lefelé, másik a vasútvonalon Czeglédnek, s onnan egyik hadvonalával Abonyon át a Tisza bal partjára, másikkal Nagy-Körös, Kecskemét felé, hogy a három vonal Szeged alatt igy egyesüljön.

Az ezután bekövetkezett végleglyövetés véget vetett a megye területén is a táborozásoknak.

56. §. Az alkotmányosságra visszatérés kezdete; 1860.

Világosnál letévén a nemzet a fegyvert, ezután alkotmányon kivülség és ideiglenesség állott, valamint az ország, ugy a megye kormányzatában is elő, mikép az az előzőkben már több irányban, különösen a IV-ik szakaszban több helyen feltüntetve van.

Az alkotmányra visszatérés kezdetét az 1860. october 20-diki diploma képezi. Ennek kibocsátása után, gróf Károlyi István nov. 29-ről kelt körlevelével, december 10-dikére hívta össze a legelső megyei közgyűlést. Első sorban az 1848-dik évi bizottmány élő tagjai hivattak meg, azután felhivattak a községek is, hogy küldöttjeik által képviseltesék magukat. Megjelent ezen kívül számos birtokos

és a megyében élő tisztessé rendűek nagy tömege. Gróf Károlyi István annak kijelentésével nyitotta meg a gyűlést, hogy: „Ő felségének kinevezésénél fogva, a megye kormányzatával megbizva lévén, tehát újra elfoglalja azon helyet, melyre 12 gyászos év előtt az alkotmányos kormány által helyezve volt, s az esküt, melyet 12 évvel ezelőtt e helyen letett, ünnepélyesen megújítja.“ A főispáni helytartót a megye nevében Nyáry Pál üdvözlőlvén, a közgyűlés kiegészítése tekintetéből, a törvényes szokás szerint, jegyzőnek Ivánka Imre, tiszti főügyésznek Egressy Samu, főszolgabírónak Szilassy István, esküdtnek Jancsics Antal ideiglenesen kineveztetvén; legelsőben is Batta Samu indítványára az határozottatott el, hogy mivel az 1848-dik évi bizottmányi tagok, ma, 12 év mulva alig tekintethetnek a mostani nemzedék bizalma kifolyásának, azok köszönjenek le, s a bizottmány új választás által szerveztessék újra. Ez elfogadtatván, az új bizottmány 623 taggal választatott meg, úgy hogy abba minden osztály, minden érdek, minden vidék és község lehetőleg képviselve legyen. Ezzel kezdette meg a megye, a hosszú szünetelés után alkotmányos új életét.

A kezdettel a régi alkotmányos szellem is újra feléledt.

Legelső gondja volt a megyének az ideiglenes kormány alatt kétfelé osztott megye egyesítése s a megyétől elszakasztott községek és puszták (Tószegh, Cselöte stb.) visszaszerzése, és a régi felosztás helyreállítása. Gróf Teleky László, e megye bizottmányi tagja, a ki, mint fennebb láttuk, (54. §.) a magyar kormánynak tett szolgálataiért, — a hadi törvényszék előtt meg nem jelenés következtében, halálra volt ítélve, — a szász királyi kormány által elfogtatván, és az osztrák kormány kezeibe kiszolgáltatvatván, midőn ezen eljárását a szász kormány azzal mentette, hogy a kiadásra az osztrák kormánynyal fenálló szerződés által volt kötelezve, Európa, sőt a polgárosult egész világ összhangzó ítéletével kijelentette a megye, hogy ezen tény a nemzeti közjognak gyáva megsértése, melyet semmi szerződésre hivatkozás ki nem menthet; sőt az efféle szerződések már maguk megsértését képezik a nemzetközi jogoknak; azon fejedelmi tény ellenében pedig, mely szerint gr. Teleky László szabadságának visszaadása feltételekhez köttetett, valamint ezzel összefüggőleg, — külföldre menekült honfitársaink érdekében általában óvást tett a megye (1861. januar 7. választmányi gyűlés jegyzőkönyve 27. sz., továbbá jk. 31, 685, 691 sz.) — A megyeépületek mindenfelé nagyon pusztult karban kerülvén vissza, ezek helyreállítására 200,000 frt vettetik ki oly módon, hogy az egyedül a földbirtokot, de ezt minden minimum megsabása nélkül terhelje. A megye közigazgatási költségeinek pedig egyelőre addig is fedezhetése tekintetéből, mig erről házi adó kivetése

utján gondoskodva lesz, 50,000 forint kölcsön rendeltetett felvetetni, a megyeházra betábláztatás mellett. (jk. 59, 114. sz.). Ugyancsak a legelső gondok közé tartozott a közlekedésnek s mindenféle roszt karban talált utaknak javítása, melyről a január 10-diki gyűlés jegyzőkönyve 67. sz. alatt s az erre következett bizottsági munkálat által lett intézkedve.

Az ekkép megindult helyhatósági működésből egy tény emelkedik ki, melyet okmányyszerű minőségénél fogva a következőkben egész terjedelemben közlök.

57. §. Pest vármegye felirata a január 16-diki császári leiratra, az 1861. február 11-én tartott közgyűlésből.

„Mídon Felséged az alkotmányos uralkodás terére lépni és e magasztos feladat keresztül vitelére mult évi mindszent hó 20. kelt legmagasb elhatározásait a nemzettel közölni kegyelmesen méltóztatott :

A nemzet, mintegy feledve a felejthetetlen 12 év, az erőhatalom éveinek, még égetően sujtoló nyomását, a fejedelmi nyilatkozatot kezdeményezésnek tekintve, a bizalom hajlamával lépett a fejedelmi akarat elébe azon hitben és reményben, hogy Felséged, engedve a nemzet nyilvánulandó kérelmének, a törvényes alkotmány szilárd alapjára építendi a szervezendett országlás építményét; mert a fejedelmi hatalom teljessége és az alkotmányosság dualismusa összeférhetlenek az államszervezetben, s ha tartósan kísérletül vétetnének; e dualismus romboló viszhatása magát az államot döntené meg.

Eme dönthetlen igazság öntudatos érzetével intézte, hódolattal alolirt Pestmegye bizottmánya, a közjog terén minden eddigi lépteit;

S mig egyrésztől ugy végzéseiben, felterjesztéseiben, sőt a tanácskozás sikamló terén is ovatosan került a recriminatio hevességét;

Mig a fejedelmi jogok és kötelmek fontos, de kényes kérdését a trónváltozás ügyében, az önmérséklet parancsolta hallgatásba temette;

Mig önkényt visszariadt szellőztetésétől a véráldozatok még tán párologó sirgödreinek;

Mig a nemzet legmélyebb lealáztatása, az idegenek által idegenül lett kormányoztatás felett is elfojtotta élénken kitörni vágyó érzelmait;

Addig másrésztől, elidegenithetlen jogánál fogva nyiltan, őszintén, minden utógondolat nélkül, nyilvánította, kérte, és követelte,

hogya a visszaszervezés, a szentesített törvények, a hatalom erejénél fogva nemzet jogellenesen fölfüggesztett, de el nem törölthetett alkotmány alapján kezdessék meg s vitessék keresztül.

Mig így cselekedett, az öntudat nyugalomával hitte, — hogy mig egyrészt a békés kiegyenlítés útját tárva hagyja, sőt egyengeti, egyszersmind hiven megőrzi alkotmányos jog-alapját a nemzetállam életének.

Ily eljárás mellett jogosultnak vélte hinni magát és reményleni, hogy Felsőged első nyilatkozványában, melyet e nemzethez intézend, őseinek példáját tüzendő vezérsillagul; példáját Józsefnek, ki élte végperceiben vonta vissza az alkotmányt felforgató rendeleteit s kinek nemes szive az öntudatra ébredés azon percében szünt meg dobogni, melyben belátta: hogy Isten, földi hatalomnak nem adott jogot és erőt népeket, akaratjuk ellen, még boldogítani sem. —

II-ik Leopoldnak, ki a Belga nemzethez intézett első nyilatkozatában előde hibáit bevallva, ettől a nemzet bocsánatát kérte — és

I-ső Ferencnek példáját, ki az alkotmány sértését a törvényen kívül erőszakolt adóztatás és ujonczozás által fájó szívvel vallotta be a nemzetnek; s ki az utánna következő fejedelmeket hasonló tulhágástól, — s a nemzetet az aziránti aggodalomtól megóvándó, szentesítette az 1827. 3. 4. 6-ik törvényczikkeket amaz emlékezetes szavakkal: „ad tollendam Statuum et Ordinum de conservandis in suo vigore legibus fundamentalibus sollicitudinem, e praeteritis eventibus ortam, quorum effectus caeteroquin jam benigne sublatis sunt; Sua Majestas Sacratissima de eo plene persvasa: quod felicitas Regis et Regni exacta legum observantia et incolumitate nitatur, atque si juri-bus seu Regis seu Regni Statuum quidpiam decerpatur, legum et legalis Regni sistematis compages saeculorum usu roborata, subruenda sit, benigne declarare dignata est: quod praecipuis accenseat curis, constitutionem Regni hujus inaugurali suo juramento firmatam omni tempore tueri et conservare.“

Az el nem késétt fejedelmi magábaszállás a nemzet kegyeletét felébresztvén, az annak jelenségében Isten szent lelke nyilatkozatát szemléli. —

A nemzet hitt és remélt e jelenségben Felsőged részéről: mig a f. é. jan 16-án kelt k. leirata első szózata a nemzethez, — a kár-hoztatás és elítélés e komoly szózata, a hitet, s e hit gyermekét, reményünket a jövőben — egy csapással ingatá meg. —

A helyzetnek ezen komoly és aggasztó felfogását, nem Felsőgednek elítélő, sőt fenyegető királyi szava okozza csupán, mert a sziv törvényénél fogva enyhülés követi a felindulást, — hanem okozza

azon szomorú meggyőződés, hogy Felséged a nemzettel egy azon térre, a törvényes alkotmány terére lépni vonakodik még akkor is, midőn a nemzet majdnem egyetemes kívánatát, kérelmét meghallani elég ideje és alkalmja volt.

Alkalmat veszünk magunknak e nehéz perczen állításunk valóságát Felséged kegyes színe előtt bebizonyítani.

Az october 20-ki diploma, midőn a nemzet törvényhozása alol elvonja az alkotmány sarkköveit, — az adó és ujonczadás, a pénz- és hitelügy, a vám és kereskedelmi dolgok, a jegybank ügy elvei, a posta, távirda és vasutügy elvei és sőtügy kérdéseit s ezeket egy a nemzettől idegen s a haza határain kívül székelő, egy szóval alkotmányunkban merőben idegen testület törvényhozása alá rendelni szándékozik: majdnem egészen megszünteti a Felséged 13 uralkodó őse esküi által szentesített koronázási s felavatási okleveleket: függeszti különösen az 1546: 15-ik, 1687: 2-ik és 3-ik; 1715: 1. 2. 3-ik törvényezikkekét; megsérti a *pragmatica sanctiōt* elfogadó 1723: 1. 2. 3. törvényezikkekét, mert nyiltan kifejezi ez alaptörvény: *Sacratissima Majestas universonum fidelium Statuum et Ordinum Regni Partiumque eidem annexarum, omnia tam diplomatica, quam alia quaevis jura, libertates et privilegia, Legesque conditas, et approbatas consuetudines elementer confirmat et conservabit.*

Pariterque Successores, legitime coronandi Ungariae et partium eidem annexarum Reges; in iisdem praerogativis, et praemissis immunitatibus et Legibus, Status et Ordines Regni, — inviolabiliter conservabunt.

Quas et quae, praeterea Sua Majestas Sacratissima per suos cujuscunque Status Gradus et Conditionis, observari faciet: — mely törvény szavaiból világos az is, hogy Felséged e hon alkotmánya szerint több és terjedtebb fejedelmi jogokat nem igényelhet, mint a milyekkel közvetlen előde birt.

Megsérti az ország azon sarkalatos törvényeit, melyek az adó megajánlás országgyűlési tárgyalását biztosítják: jelesül: az 1504: 56-ik, 1583: 1-ső, 1681: 12-ik, 1715: 8-ik, 1741: 22-ik, 1791: 12. 19-ik, 1827: 3. 4. és 6-ik törvényezikkelyeket.

Megsérti azon törvényeket, melyek jogot adnak a nemzetnek, hogy saját ügyeit önmaga, minden idegenek kizárásával intézhesse: jelesül 1536: 41, 1559: 8, 1563: 35, 1608: 9, 1622: 2, 1638: 3, 1659: 4, 1662: 4, 1715: 3 és 1741: 8 és 11-ik törv. czikkeket.

Megsérti különösen az 1790: 3-ik t. czikket is, melynek alapján Felséged az alattvalói hűséget igényli: mert azon törvényezikk világosan rendeli: „*ut Inauguratio Coronatioque Regia, cum singula*

regiminis mutatione, intra sex mensium a die obitus defuncti Regis computandum spatium, ritu legali in omnia suscipiatur, salvis tamen intermedio tempore omnibus juribus haereditarii Regis, quae ad publicam constitutionemque conformem Regni administrationem pertinent.“

Mellőzzük s mellőztetni óhajtjuk azon kérdés vitatását, miért halasztatott s halasztatik a koronázás hat hónapon túl, hosszú évekre: de arra, hogy az alkotmányos kormányzat még most sem foganatosíthatatik, elegendő okot találni képesek nem vagyunk.

Merőben semmivé tenné az 1791: 10-ik sarkalatos törvényünket, mely nyiltan rendeli, hogy: „Hungaria cum Partibus adnexis, sit Regnum liberum, et relate ad totam Regiminis formam independens idest nulli alteri Regno aut Populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem, proinde a legitime coronato haereditario Rege suo, propriis legibus et consuetudinibus, non vero ad normam aliarum provinciarum regendum et gubernandum.“

Említsük-e az 1848: 3 és 4-ik törv. czikkeket? melyek a Fejedelem és nemzet jogait egyaránt biztosítják.

Midőn Felséged jelen kegyelmes leiratában egyrészt Magyarországot ősi alkotmányának egész kiterjedésében visszaállítását kilátásba helyezni; — másrészt, múlt évi october 20-kán kijelentett legmagasb szándokához változhatlan megmaradását kijelenteni méltóztatik: a nemzetet azon meggyőződésre kényszeríti, hogy Felséged az october 20-ki diplomát s általa az alkotmány teljes átalakítását már bevezetett ténynek tekinteni méltóztatik: a nemzet pedig azt egyedül, mint az ország törvényhozása eleibe terjesztendő királyi kívánatot hajlandó méltányolni: mert az ország alkotmányos törvényei, de a történelem tanúsága szerint is, a királyok leghőbb kívánatai egy vagy más törvény megváltoztatása iránt, csak a nemzet országgyűlési beleegyezése által nyerhetnek teljesülést: így az 1222: 31-ik törvénynek, az ellentállási záradéknak, így a nemzet királyválasztási joga eltörlésének eszközlése, — Felséged ősei közül, a hetedik királynak Leopoldnak sikerült.

Ily helyzetében a dolgoknak, multhatatlanul be kelle következni a jelen válságos korszaknak, melyben Felséged előtt a megyéknek alkotmányos és törvényes intézkedései is álnokul törvényes alakba burkolt forradalom rémképei gyanánt tűnnek fel, a nemzet által pedig a kormánynak bármely jószándéku, de nem szigoruan törvényes föllépései, az alkotmány és nemzeti önállás veszélyeztetésének magvauil tekintetnek.

Mert a Felséged által újra tevékenységre élesztett helyhatóságok csak mint szigoruan törvényes organumok állhatnak fen, e helyhatóságok törvényhozási joggal nem bírván, bárkitől eredő, bármily jó szándoku törvényeinkkel ellenkező rendeletet el nem fogadhatnak s végre nem hajthatnak, mert így nem törvényes helyhatóságok, hanem az önkény octroyrozó hatalmának eszközei lennének: —

És e sajnós helyzet eredménye Felséged jelen kegyelmes leirata is, melynek feddő szavai sőt szigoru rendeletei nagy részben enyhítve, sőt elenyésztetve leendnek, ha a helyzet a helyhatóságok által elfoglalt törvényes álláspont szempontjából vétetik figyelembe.

Hogy némely megyék a bizottmányi tagok névsorába e hon távollévő polgárait bejegyezték, telték egyrésről azon meggyőződésből, hogy Felségednek nem lehet szándoka saját legmagasb érdekében is a visszatörölés sujtólását megörökíteni, — másrésről nem ismerve s nem ismerhetve bünösöket, kiket törvényes ítélőszék törvényesen ítelt volna el, Felséged birodalmának pedig diplomatiec külellenségei nem léteznén, a megyék kárhoztatott eljárása a sok évek óta hontalanok iránti részvét kifejezésének, s nem a k. leirat felfogása szerinti kihívásnak vehető.

Nem az adórendszer jövő megállapítása körül elágazó nézetek zsákmányoltattak ki az adó tüzetes megtagadására: hanem a megyék alkotmányos köteleességek szerint tagadják meg az adó behajtás körüli intézkedést, parancsolván ezt az 1504: 1, 1631: 12, 1741: 22, 1827: 3. 4. és 6-ik törv. cikkek, midőn élő törvényünk így szól: „si quipiam vero Comitatum, motu proprio et non de consensu et voluntate totius Regni contributionem aliquam, seu quodcunque subsidium, contra antiquam, regni libertatem, Regiae Majestati quovis modo et quovis colore exquisito offerrent aut praestarent, ex tunc universitas nobilium hujusmodi comitatus universaliter in poena fide fragii seu perjuria, amissioneque honoris et humanitatis, convicta et condemnata, et a Consortio Caeterorum Nobilium Regni relegata, et segregata habeatur eo facto.“

Melyik megye venné magára a törvény kárhoztató súlyát, törvénytelen adók behajtásához segédkezet nyujtván; ily törvénytelen eljárás zavarná meg valóban a nép-jog és törvény-tisztelet körüli fogalmait, s a közállapotokra oly feszült irányzatot kényszeritene, melynek súlyát végeredményben maga a kormány-hatalom érezné leginkább.

Az állam anyagi segélyforrásait a törvény és törvényszerű kormányzat táplálja és tarthatja fen tartósan: mig az ellenkező eljárás bizalmatlanságot szül kün és ben, mely megöli az állam hitelét, s

felemészti forrásait, mint a lefolyt 12 év szomoruan tanusítja, melyben az állam pénzügy igazgatás kötetlen keze, mértéket nem ismerve, s még az ellenészrevétel korlátjától is megóva, — önkénye szerint vette igénybe az állam hitelét, a nemzeti közbagyont, s minden egyes polgárnak értékét: — s eredményül az állam pénzügyének s hitelének a bukás örvényének szélére lett sodortatását mutatja fel.

A k. leirat sötét rajza a megyék türelmetlenségéről az átmeneti intézkedések iránt, — a kormányzati behatáson kívül helyezkedés is a törvény korlátaín messze túl terjedő független állás, követelés s minden államhatalomnak magukhoz ragadásának szándékáról, s ezekből kifolyólag a forradalom rémképének előtérbe állítása, — mint ködfátyolképek magoktól elenyésznek, ha a helyzetet alkotmányos szempontból tekintjük: — a megyék szigoruan a törvényekhez ragaszkodva nem fogadnak el, és nem teljesítenek felső rendeleteket, melyek a törvénybe ütköznek, felszólalnak az octroyalt átmeneti intézkedések ellen, mert a törtéuelem tanúsága szerint átmeneti intézkedések sokszor kirekeszték már a törvény rendeleteit: kárhozatható-e, ha a nemzet ovatos ön életerének, a törvénynek fentartása körül, megrovandó-e, ha aggódva bizalmatlan minden egyoldalú intézkedés irányában, mely nem a törvénynek kifolyása. — Nem mentik-e ki ez aggodalmat I. Leopold, II. József s az utóbbi 12 év kísérletei s e kísérletek szomorú tanúsága.

Felsőges ur! Az államszerkezetben az alkotmány és önkény dualismusa összeférhetlenek s megkísértésük az államot döntendi meg!

Mi tehát az alattvalói hűség nyíltságával bátorzkodunk Felsőged négyrendbeli paranca irányában tiszteletteljesen kijelenteni:

1) E megye bizottmánya soraiban sem felségsértő, sem a birodalom külellenségeivel titkos merényleteket tervező egyének feltalálhatók nem lévén: a kir. rendelet ezen sulya e megyét nem terhelheti.

2) A megye öngazgatási organismusa megkivánja s az 1537: 21, 1715: 57, 1727: 63, 1765: 21. törvényezikkek megengedik és rendelik: hogy a megyék a szükséges költségeket saját körükben kivethessék. Mi e törvényadta jogot igénybe vesszük, de előlegesen költségvetéseinket a kormány törvényes organumának rendszeresen előterjeszteni kötelességünknek ismerendjük.

A törvénytelen adók behajtása s ujonczállítás körüli segédkezés alól nem mi magunk mentjük föl magunkat, hanem attól a törvény tilt el.

3) Mély meggyőződésünk, hogy a jogi viszonyok feloldhatatlan bonyodalmakba sodortatásának erősebb emeltyűje nem lehet,

mint a kormány mostani eljárása, mely szerint míg egyrésről a megyék helyreállítván, a sötét emlékű közelmúlt törvényszékei megtartattak, azon törvényszékek, melyeknek sem rendszere, sem eljárása nem bírják a nemzet bizalmát, ezáltal a népnek jog és törvény körüli fogalma megzavartván, a bizalmatlanság fokoztatott azon organumok ellen, melyek az alkotmányos helyhatóságok törvénykezési jogát megsibbasztják sőt megakadályozzák.

Igazságot szolgáltatni, oly törvényszékek által, melyeknek törvényessége el nem ismertetik, melyeknek még ezen felül bűnül rovatik fel, hogy a törvényes biráskodást helyökből szorítják ki: oly állam szerkezetű anomalia, melynek párját a történelem nem mutathat fel.

Ezen meggyőződéseink szerint kívántuk a törvénykezést a törvényes kezekbe átadatni, — de az átvételt nem erőszakoltuk.

4) Az 1848-ki törvényeknek végrehajtása legnagyobb részben Felsőgednek és Felsőged kormányzatának hatalmi körébe tartozik: mi annak legfontosabb czikkeit a 3. 4. 5. 7. 18-dik törvényczikkeket megyei autonomiánk erejénél fogva életre hívni képesek nem vagyunk, de mindazokat, míg a hon törvényhozása által meg nem változtattnak vagy módosítottak, — élő törvényeinknek nemcsak elismerjük, de foganatosításukat kérni és szorgalmazni el nem mulasztandjuk, mely térről az erőhatalom leszoríthat ugyan, de nem kényszeríthet, hogy öngyilkos kezekkel magunk romboljuk le alkotmányunk alapját.

Felsőgedes ur!

E nemzet az őstől öröklött hagyomány hitével még mindig hisz Szt. István erekléi varázs erejében; — hiszi hogy a király, ki nek fejt, a nemzet akaratóból a szt. korona illeti, nyert bölcsességben, — a palást illeteése által vállal erősebbek a kormányzat terhei hordozásában, — s a kard győzhetlenné teszi az ország védelmében: s a nemzetnek e hite alapja az erőnek és hatalomnak, — mert az alap maga a nemzet: e hatalomhoz rövid és egyenes de egyetlen út vezet, — a törvényes alkotmány útja: erőszak nem ragadta azt magához soha s nem ragadandja soha; — mert az megfojtaná a varázs erejét, a nemzet hitét, — s ez által a hatalom alapja, a nemzet támogatása kisiklanék az erőhatalom vas karjai közül.

Felsőged örököse e hatalomnak, lépjen a hozzávezető egyetlen utra s Király és Haza mentve lesz.

Alattvalói hódolattal maradván, Pesten februar 11-kén tartott közgyűlésünkben — csász. királyi Felsőgednek hiv alattvalói. — Jegyzette Tanárky Gedeon, főjegyző.

58. §. Rövid vázlat 1861-től 1867-ig.

Bekövetkezett az 1861-dik évi országgyűlés összehívása Szentgyörgy hó 2-dikára. A cs. k. körlevél ezt Budára híván össze, — holott azt az 1848-dik évi törvény Pestre rendeli, ez ellen a megye óvást tesz (jk. 773., 937. sz.). — Az országgyűlési követek napdijainak és szálláspénzének a császári pénztárból kiszolgáltatását jelentő helytartósági intézmény, mint törvénytelen, félretételt s a képviselők fizetése és szálláspénze a megyei letétpénztárból rendeltettek előlegeztetni (jk. 1230. sz.). — Nagy-Kőrös város képviselő testülete, a követi napdijak tárgyában, a helytartótanácsal, mint törvénytelen hatósággal, nem akarván magát érintkezésbe tenni, hasonlókép kijelenti, hogy az előlegezést a követeknek a városi pénztárból határozta eszközöltetni (jk. 1907. sz.).

Ezen 1861-dik évi országgyűlés szabályos befejeztetés előtt, és az országgyűlés óvástétele mellett záratván be és oszlattatván fel, a megye az országgyűlésnek nemcsak minden eljárását és cselekményét, sőt óvását is teljesen magáévá tette, s ugyanerre a többi megyéket is körlevélileg felhívta (jk. 3753. sz.). Az 1861. auguszt. 27-diki közgyűlésen pedig a kormány azon intézkedése ellenében, melylyel ismét az ideiglenesség hozatott be, Pest megye bizottmánya alkotmányos jogainak érzetében és tudatában az alap törvényességének, melyen áll, elhatározza, hogy mindaddig együtt marad, míg az alkotmányos térről nyílt erőszakkal le nem szoríttatik; — ennek folytán, miután új adót a folyó évre ki nem vethet, a közigazgatási költségek fedezésére a megye közönsége kölesön adásra szólíttatott fel, valamint a tiszti fizetések hat óra leszállíttattak (jk. 3754. sz.). — Erre Pest megye bizottmányát felosztató és a közgyűlésnek az országgyűlésen tett óvásra kelt határozatát megsemmisítő helytartótanácsi intézmény érkezvén a megyéhez, ezen intézménynek fontosságához méltó tárgyalására, september 30-dikára közgyűlés tüzetett ki (3803. jk. sz.). Azonban mivel a megye értesült, hogy ennek megtarthatása a hirdetett időben megengedtetni nem fog, tehát a bizottmányi közgyűlés egy nappal előbb, azaz sept. 29-én jött össze: de ekkor is, mielőtt a kívánt tárgyalás megtörténhetett volna, fegyveres hatalom által szétoszlattatott. Ennek folytán csak magán értekezlet tartatott, a melyben létesült közmegegyezés szerint october 1-ső napján az összes megyei tisztikar letette hivatalát. Mégis hogy a legszükségesebb dolgok intéztethes-

senek, és a rend addig is, míg a kormány az ujlag kezébe vett önhatalom folytán intézkedik, fentartassék, a megtartott magánértekezlet megállapodása szerint Nyáry Pál leköszönő első alispán, october 1-ről kelt utasító levelével intézkedett, kiszabván a mondott ügyek végzésére ideiglenesen kijelelt és megbízott hivatalnokoknak csak a multhatatlanokra vonatkozó teendőit.

Igy végződött az 1860—61-dik évi alig kilencz hónapig tartott alkotmányosság, a miután ismét 1865-, illetőleg 1867-ig alkotmányon kívüli állás, de az előzőnél sokkal szelidebb, a nemzeti jogokat és érzületet több figyelemben tartó és jobban kimélő ideiglenességi alakban állott be.

A megye új alkotmányos kormányzata az 1865-ik évi országgyűlés összehívása után, ténylegesen az 1867-dik évi kiegyezés s az alkotmányos ministerium új kineveztetése következtében 1867. martius 31-dikén kezdődik.

59. §. Országgyűlési képviselők a népképviseleti alapon 1861-től 1875-ig.

Az 1848-dik évi népképviseleti alapon választott országgyűlési képviselők névsorát az 51-ik §-ban közlöttem.

Az 1861-ben összehívott országgyűlésen a megye 10 választó kerületében képviselők voltak: Ács Károly a szentendrei, — Beniczky Ödön a gödölői, — Hajnik Pál a váczy, — Halász Boldizsár az alsó-dabasi, — Ivánka Imre a dunapataji, — Nyáry Pál a ráczkeví, — idősb gróf Ráday Gedeon a monori, — gróf Teleky László az abonyi, — gróf Teleky Gyula a duna-vecsei, — Zlinszky György a keczeli választó kerületben. Gróf Teleky László meghalván, ugyancsak 1861-ben lett helyette az abonyi kerületben Máriássy Béla.

Az 1865-ben összehívott országgyűlésen képviselő: Ács Károly a szentendrei, Beniczky Ödön a gödölői, Halász Boldizsár az alsó-dabasi, Ivánka Imre a dunapataji, gr. Keglevich Béla a monori, Nyáry Pál a ráczkeví, báró Orczy Béla az abonyi, b. Podmaniczky Ármin a váczy, (Hajnik Pál meghalt) idősb gróf Ráday Gedeon a duna-vecsei, Reviczky István a keczeli kerületben.

1869-ben összehívott országgyűlésen: Beniczky Ödön a gödölői, Drágfi Sándor a váczy, Halász Boldizsár az alsó-dabasi, Jankovich Miklós a duna-vecsei, gr. Keglevich Béla a monori, Máriássy Béla az abonyi, Nyáry Pál a ráczkeví, gr. Ráday László a szentendrei, Rákóczy János a dunapataji, Zlinszky György a keczeli kerületben. — Nyáry Pál meghalván, helyette választatott a ráczkeví kerületben 1871-ben Beöthy Lajos.

1872-ben összehívott országgyűlésen: gróf Apponyi Albert a szentendrei, Beniczky Ödön a gödöllői, Batta Andor a monori, Beöthy Lajos a ráczkevi, Degré Alajos a váczy, Földvály Mihály a keczeli, Gullner Gyula az abonyi, Jankovich Miklós a duna-vecsei, Madas Károly az alsó-dabasi, Szederkényi Nándor a dunapataji kerületben. — Beniczky Ödön meghalván, helyette választott a gödöllői kerületben idősb Fáy Béla (a péczeli).

1875-ben összehívott országgyűlésen képviselők: Id. Fáy Béla a gödöllői, Földvály Mihály a keczeli, Gullner Gyula az abonyi, Halász Bálint az alsó-dabasi, Jankovich Miklós a duna-vecsei, Jordán István a ráczkevi, Kovácsy Gyula a dunapataji, Luppy Péter a szentendrei, ifjabb gr. Ráday Gedeon a váczy, Szilassy János a monori kerületben.